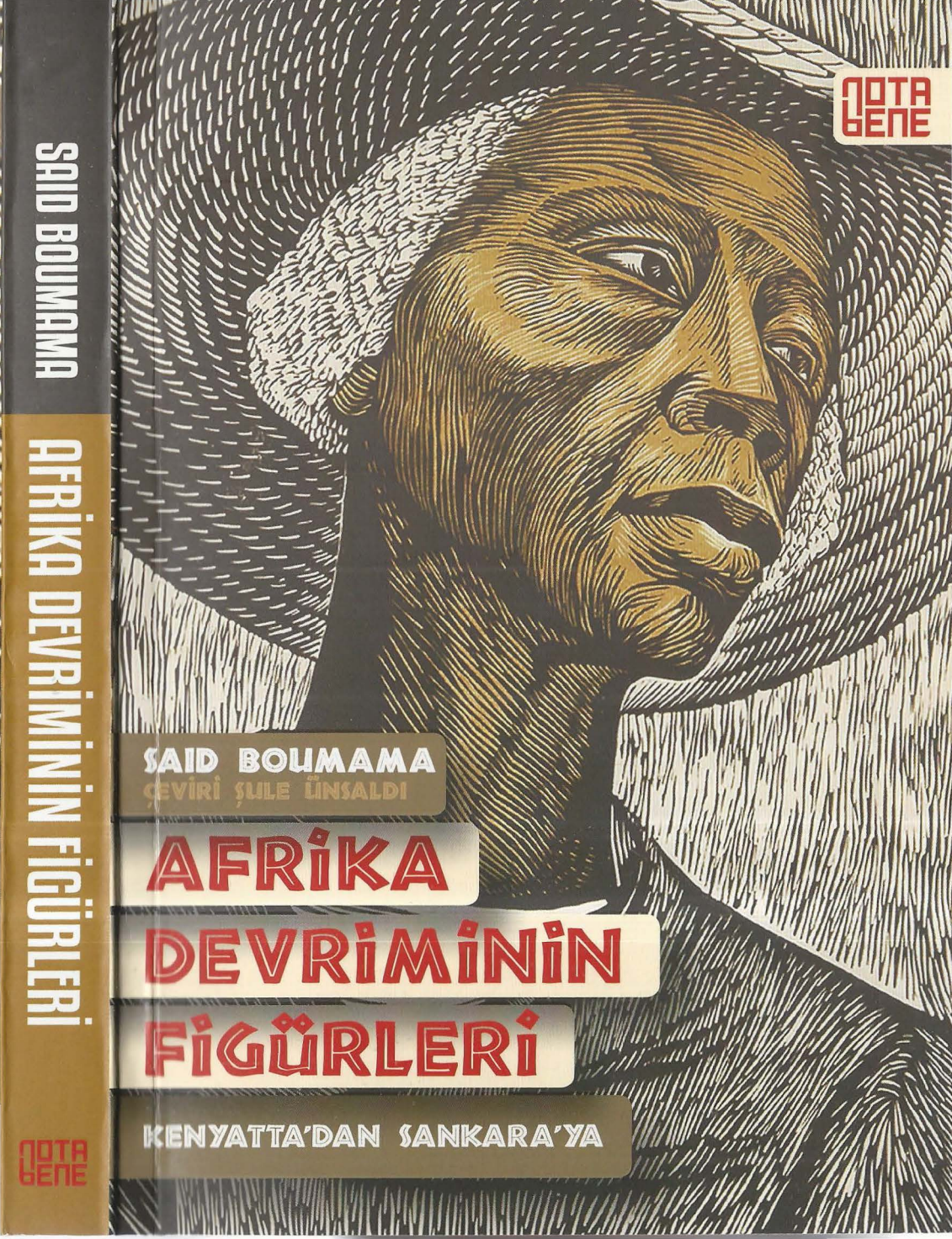

SAID BOUMAMA
AFRİKA DEVRİMİNİN FİGÜRLERİ
NOTA BENE
SAID BOUMAMA
ÇEVİRİ ŞULE ÜNSALDI
AFRİKA
DEVRİMİNİN
FİGÜRLERİ
KENYATTA'DAN SANKARA'YA
NOTA BENE

Saïd Bouamama

AFRİKA DEVRİMİ'NİN FİGÜRLERİ
Kenyatta'dan Sankara'ya

Çeviri: Şule Ünsaldı

NOTA BENE

NotaBene Yayınları

AFRİKA DEVRİMİ'NİN FİGÜRLERİ
Kenyatta'dan Sankara'ya

Figures de La Revolution Africaine
Said Bouamama

Çeviri: Şule Ünsaldı

© Editions LA DECOUVERTE, Paris, France, 2014
Bu kitap ilk kez 2014 yılında Paris'te Fransızca olarak
La Decouverte tarafından yayımlandı.

Kitap Tasarım: cümle âlemin tasarımı

Baskı ve Cilt: Hermes Tanıtım Ofset Baskı Hiz. Kağ. Ltd. Şti. Sertifika No: 14847
Büyük Sanayi 1. Cad. No: 105 İskitler / ANKARA Tel: 0.312 384 34 32

1. Baskı
2016 Ankara

ISBN : 978-605-9679-47-3

www.notabene.com.tr facebook.com/NotaBeneYayinlari twitter.com/NotaBeneY
© Renas Yayıncılık Matbaacılık Filmcilik Reklam Yazılım Donanım Bilişim San. ve Tic. Ltd. Şti.
Merkez (Ankara): Bankacı Sok. 18/1 Çankaya /Ankara Tel: 312 417 05 44
İstanbul Büro: Hamalbaşı Sk. Üstündağ İş Merkezi No:14/123 Galatasaray/İstanbul Tel: 212 244 31 61
Sertifika No:18074

Saïd Bouamama

AFRİKA DEVRİMİ'NİN FİGÜRLERİ
Kenyatta'dan Sankara'ya

Çeviri: Şule Ünsaldı

NOTA BENE

Said Bouamama
1958 Fransa doğumlu. Sosyolog ve militan. İşçiler ve sendikal mücadeleyle birlikte göçmenlerle de ilgilendi ve ırkçılığa karşı mücadele etti. 2012'de kurulan Göçmenler ve Halk Mahalleleri Birleşik Cephesi'nin[Front uni des immigrations et des quartiers populaires(FUIQP)], ayrıca Fransız Komünist Partisi, Yeşiller, Yeni Anti-kapitalist Parti ve Fransız Genel İş Federasyonu'nun [Confédération générale du travail (CGT)] üyesi, Lille Kayıt Dışı Göçmenlere Destek Komitesi'nin sözcülerinden biri.

Şule Ünsaldı
1956 doğumlu, DTCF Fransız Filolojisini bitirdi. Emekli Fransızca öğretmeni. Çevirmenlik yapıyor ve çok sayıda kitap çevirisi bulunuyor. Bunlar arasında bazıları şöyle:
21. *yy.ın Meydan Okumaları Karşısında Köylü ve İşçi Mücadeleleri*, Samir Amin (Özgür Üniversite, 2008); *1871 Paris Komünü Tarihi*, Prosper Olivier Lissagaray (Nota Bene, 2015); *Kliniğin Doğuşu*, Michel Foucault (Epos yay. 2016); *Siyasal İktidar ve Toplumsal Sınıflar*, Nicos Poulantzas (Epos yay. 2014)

İçindekiler

9 **Giriş: Başka Bir Gelecek**

22 **Birinci Bölüm: Sömürgeciliği Düzeltmek mi Yıkmak mı? (1945-1954)**

23 1. Kölelik, Fetih ve Sömürgeleştirme: Miras Kalan Direniş

42 2. Hangi Sömürgesizleşme?

61 3. Jomo Kenyatta

80 4. Aimé Césaire

100 5. Ruben Um Nyobè

119 **İkinci Bölüm: Meşru Şiddet Hakkı (1954-1962)**

120 6. Dien Bien Phu, Bandung, Süveyş: Umut Zamanı

140 7. Frantz Fanon

160 8. Patrice Lumumba

178 9. Kwame Nkrumah

198 **Üçüncü Bölüm: Anti-Sömürgecilikten Anti-Emperyalizme (1962-1975)**

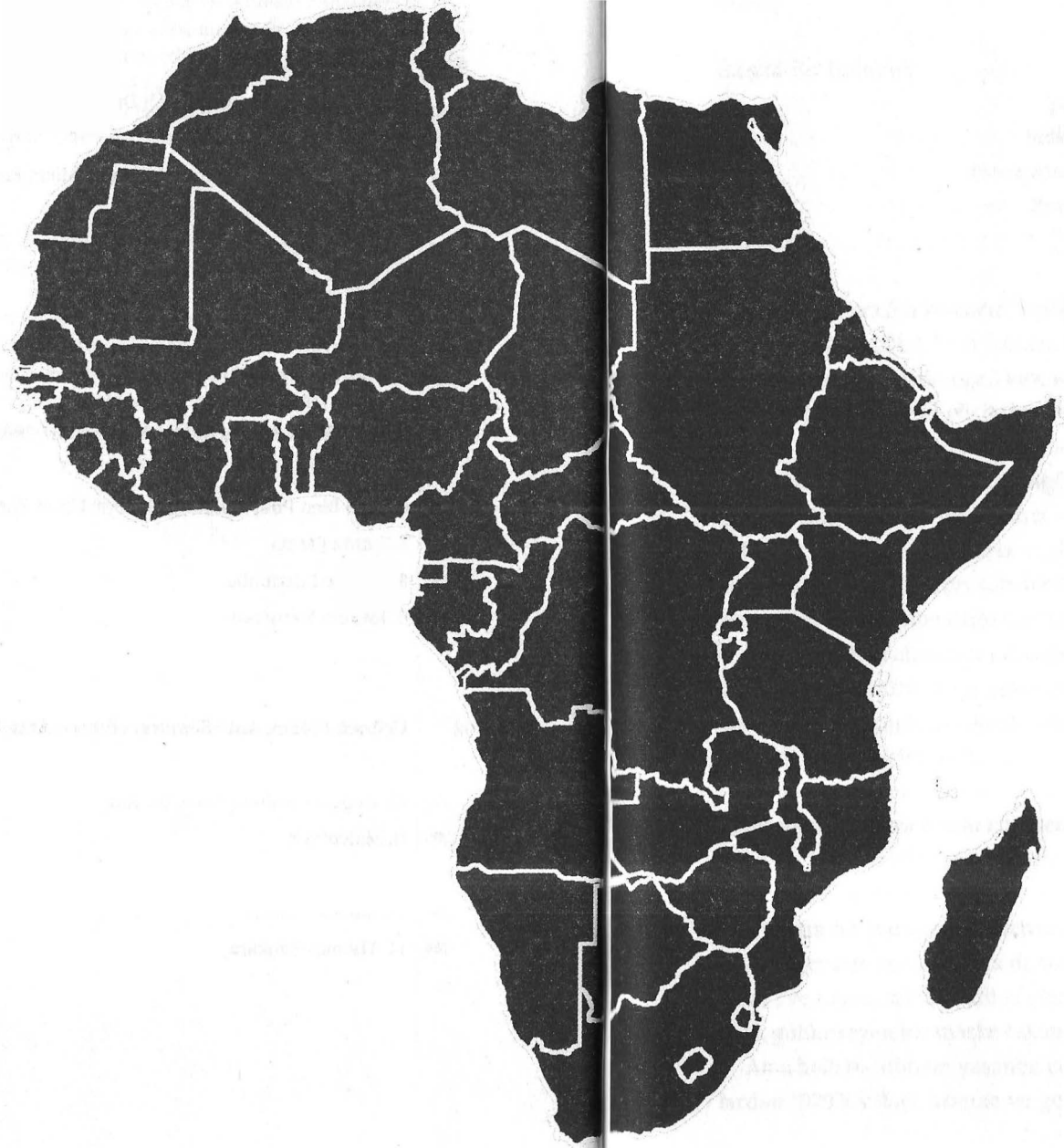
199 10. Göğün Fethine Çıkmış Bir Kıta

215 11. Malcolm X

232 12. Mehdi Ben Barka

247 13. Amílcar Cabral

264 14. Thomas Sankara

Giriş

Başka Bir Gelecek

Şu yeryüzünde öncelikle bir davanın, halkların davasının, adalet ve özgürlük davasının köleleri değilsek, hiçbir şey değiliz.
Frantz Fanon, "Roger Taieb'e Mektup", Kasım 1961.

"Afrika, geleceğin kıtasıdır." Pek çok gazete ve derginin birkaç yıldır yinelediği nakarat bu. Yani eskiden köleliğe, sömürgeleşmeye, her türlü aşağılanmaya boyun eğen kıta, sonunda Çin, Hindistan, Brezilya ve diğer bazı yeni küresel güçlerin ortaya çıkmasıyla büyük küreselleşme oyunundan yararlanabilecek. Ekonominin büyük kehanet uzmanları, "önümüzdeki onyıllar için öngörülen büyüme rakamlarına bakın!" diyerek seviniyorlar. Bu iyimser öykünün kahramanlarına gelince: çokuluslu şirketler ve onlarla el ele çalışan, "kazanan-kazanan partnerliğini" yaşama geçiren, tam bir "şeffaflık" içerisinde hareket etmeyi vaat eden, kendilerine özgü bir "toplum ve çevre sorumluluğu" ortaya koyan ve Afrikalıların mutluluğundan başka bir şey istemediklerine yemin eden Afrikalı girişimciler. Böylece Afrika'da, "demokrasi" ve "gelişme"nin kaçınılmaz olarak "büyüme" ve "yatırım"la sonuçlanacağı erdemli bir çark işleyecek.

Afrika Kıtası gelecek onyıllarda hiç kuşkusuz önemli alt-üst oluşlar yaşayacak. Oysa mutlu küreselleşme masalının bu kadar sık yinelenmesi, bizim böyle bir kaygı duymamamızı amaçlıyor. Ve bu masal daha çok, özellikle de Afrika söz konusu olduğunda, eski bir tarihi örten yeni bir paravana benziyor: kapitalizmin uzun tarihinin, Afrika'da diğer her yerden daha da uzun olan tarihinin kendisini yağma, şiddet ve sayısız adaletsizlikle gösterdiğini biliyoruz. Kâr etme makinesi, gülümseyen bir maske takınsa bile acımasızlığını gizleyemiyor.

Ama belli bir dönem yaşandı; çok da uzak değil, kabaca 1940'lı yıllardan 1970'li yıllara uzanan ve genel olarak "sömürgesizleşme" ola-

rak adlandırılan bir dönem: kadınlar ve erkekler başka bir geleceğin mümkün olduğuna inandılar ve bunu sağlamak için savaştılar. Özgürlük ve adalet bu dönemi yaşayan kuşak için ütopya değildi; hemen yarın kazanılacak şeylerdi. Bu kitap, Afrika Devrimi diye nitelenen mücadeleye etkin olarak katılmış on kişinin birleşik portresinden hareket ederek, bu kuşakla ilgileniyor. Onların hepsi "devrimci" değil. Kimilerinin bazen düşmanlarıyla anlaşarak, bazen de ideallerine ters düşen davranışlara yönelerek yollarından ayrıldığını göreceğiz. Burada önemli olan, hepsinin de tarihin akışını değiştiren o büyük devrimci harekete katkıda bulunmuş olması...

Neoliberal Karşı-Devrimin Küllerinde

Daha birkaç yıl öncesine kadar, günümüz kuşaklarının Afrika Devrimi'nin bu figürleriyle ilgilenebileceğine herkes şaşırırdı. Neoliberal dogmaların propagandacıları, 70'li yılların sonlarından itibaren genel olarak "Üçüncü Dünyacılığı", özel olarak da Afrikalı kurtuluş düşüncelerini yok etmek için büyük çaba harcadılar. 80'li yıllarda güney ülkelerini sertçe vuran borç krizi, 90'lı yılların başlarında "komünist bloğun" çöküşü, bazı Afrika rejimlerinin yön değiştirmesi, milyonlarca Afrikalıyı sürgün yollarına döken sefalet ve savaşlar, Afrika'yı kendisine dayatılan çözümlerin dışında düşünmeye çalışan kadın ve erkeklerin, tutucu akımlar tarafından gözden düşürülmesi için gerekçe oluşturdu. "Gerçekçi" olmak gerektiği söyleniyordu: her türlü "sosyalist" kuruntuyu bırakmak, borçların ödenmesi için kemer sıkma politikaları uygulamak, Afrikalıların mutsuzluğunun sorumluluğunu Batı'ya yüklemekten, Batılı güçleri suçlamaktan vazgeçmek.

70'li yılların sonları ve 80'lerin başları Fransa'da radikal bir dönüşüme damgasını vurdu. İlerlemeci *entelijansiya*nın bir bölümünün birdenbire en gerici tezlere yaklaştığı dönemdi bu. Jacques Julliard 1978'de *Nouvel Observateur*'un sütunlarında "Afrika'da yalnızca totaliter bir sosyalizmin ön görülebileceğini" söylüyordu. "Bu sosyalizm" diye ekliyordu köşe yazarı (eski anti-sömürgeci militan), "yalnızca zorba ve kanlı olabilir."[1] Beş yıl sonra Pascal Bruckner, "*Beyaz Adam'ın*

1 Jacques Julliard, Le Nouvel Observateur, 5 Haziran 1978.

Gözyaşı" (*Le Sanglot de l'homme blanc*)[2] adlı kitabında, kısabir süre önce, yani Maocu ve Troçkist hareketlere yakın olduğu dönemde kendisini etkilemiş olan insanları sert bir biçimde itham etti. Eserin alt başlığı çarpıcıydı: "Üçüncü Dünya, Suçluluk ve Kendinden Nefret Etmek". "Yeni Filozof", bu yergi yazısında Batı'yı yeniden gururlu olmaya çağırıyor ve nedensellikleri tersine çevirerek, "Batı karşıtlığının ve Beyaz karşıtı ırkçılığın" "insanlığa karşı işlenen suçlar listesine" yazılmasını isteyecek kadar ileri gidiyordu.[3] Yazısı, aşırı sağ çizgideki Club de l'Horloge'nin (1974'de kurulan liberal-tutucu politik kuruluş, ç.n.), kendisinden birkaç ay önce yayınladığı "Üçüncü Dünyaya Karşı Sosyalizm" (*Socialisme contre le tiers-monde*) başlıklı kitabı hatırlatıyordu. Eserin yayıncısı kitabın tanıtım yazısında şunları söylemişti:

Kuzey suçlu ve Güney de yetenekli midir? Doğu ve Batı sosyalistleri Kuzey'in suçlu olduğunu söylüyorlar ve bu konuda Üçüncü Dünya'da olduğu gibi Batı'da da kamuoyunun büyük bir bölümünü ikna ettiler. "Güney her zaman yağmalandı ve bizim bugünkü yaşam düzeyimizin nedeni de bu yağmadır. Kötülüğün kökeni sömürgecilikte, sonra da yeni sömürgeciliktedir." Üçüncü Dünyacı ideolojinin özü budur. Bu ideoloji çok tehlikelidir. Çünkü bazı hükümetlere, kendi başarısızlıklarının sorumluluğunu ülke dışındaki güçlere yükleme olanağını vermektedir.[4]

Kendi içindeki sorumlulardan çok uluslararası ekonomik sistemin kurbanlarını suçlayan ve sistemin, egemenlik mekanizmalarını anlamaya olanak sağlayan mantığını görmezden gelen bu Üçüncü Dünyacılık karşıtı düşünce, neoliberal dogma ile kültürelci yaklaşım arasındaki birlikteliği onayladı. Tutucu ideologlar, dünyadaki düzensizlikleri açıklayabilecek hiçbir şeyin "kendilerinde" olmadığını söylüyorlardı, çünkü sorunların kaynağı "onlarda", onların kültürlerinde, onların adetlerinde, onların geleneklerinde, onların yanlışlarındaydı.

"Afrika kültürünün" suçlandığı dönemde yaşama geçirilen yapısal

2 Pascal Bruckner, Le Sanglot de l'homme blanc, Tiers-monde, culpabilité, haine de soi, Seuil coll."Pointe", Paris, 2002 (1983)

3 A.g.e., s. 246.

4 Yves Montenay (direktör), Le Sociallsme contre le tlers-monde, Albin Michel, Paris, 1983.

uyum programlarının amacı güney ülkelerini, uluslararası ekonomik sistemin bu ülkelere önceki onyıllarda dayattığı borçları ödemeye zorlamaktı. Bütçe açığının daraltılması, gümrük barajlarının düşürülmesi, fiyat denetimlerinin kaldırılması, temel ürünlere yönelik sübvansiyona son verilmesi ve ulusal girişimlerin özelleştirilmesi devletleri istikrarsızlaştırdı ve tüm halk kesimlerini sefalete sürükledi. Borç ödemeleri diğer rant sağlama mekanizmalarına eklenince Üçüncü Dünya ülkelerinin yağmalanması hızlandı. Éric Toussaintve Arnaud Zacharie, "1982'den sonra Marshall Planı benzeri birçok planla çevre ülke halklarının merkez ülke alacaklılarına (elitler ve komisyon alan yerel mafyalar) havale edildiğine"[5] işaret ettiler. Ama kuzey ülkelerinin medyaları sistemin mantığıyla ilgilenmek yerine, yoksulluğun manevi ve izlenebilir yönleri üzerinde yoğunlaştı. Böylece 80'li yıllar, zengin ülkelerdeki televizyon izleyicilerinin, yarı aç çocukların görüntüsü karşısında gözyaşı dökmesine, sonra da kahraman French doctor'ların (Fransız doktorlar, ç.n.) görüntüleriyle avunmasına olanak vermiş ve hâlâ vermekte olan "insancıllığın" altın dönemi oldu.

O halde Fransa'da 80'li ve 90'lı yıllar, tarihçi Achille Mbembe'nin ifadeettiği gibimedya entelektüellerinin hep birlikte "anti-sömürgeci düşünce geleneğini" inkâr ettiği veFrantz Fanon'un "neredeyse aforoz edildiği" bir dönemdi. Aimé Césaire, "Sömürgecilik Üzerine Söylev' (*Discours sur le colonialisme*) [...], '*KralChristophe'nin Trajedisi*'[-*La Tragédie du roi Christophe* (1963)] ya da 'Kongo'da Bir Mevsim'den [*Une saison au Congo* (1966)] koparılmış" ve "adasını (Martinik, ç.n.) Fransa'nın eyaleti yapmak isteyen bir insan" imajına indirgenmişti.[6] Bu seçmeci anlayış, Nicolas Sarkozy'nin 2007 yılında Dakar'da yaptığı ve "Afrika dramının" kökeninde Afrika'nın 'modernite'ye duyduğu kıtasal alerjinin olduğunu" öne sürdüğü konuşmada da yer alacaktı. Ama "modası geçmiş" Üçüncü Dünyacı düşünceleri otuz yıl boyunca eleştirip duranlar, bir gün sırası geldiğinde toza bulanacak şeyin,

5 Érlc Toussaint ve Arnaud Zacharie, "La dette extérieure, mécanisme d'extraction des richesses", Samir Amin ve François Houtarte (direktör), Mondialisation des résistances. L'état des luttes 2002'nin içinde, L'Harmattan, Paris, 2002, s. 219.

6 Achille Mbembe, Sortir de le grande nuit: Essai sur l'Afrlque decolonisée, La Découverte, Paris, 2010, s. 127.

kendilerinin ve kendi kişisel ve kimliksel saplantılarının olacağını ön göremediler.

80'li yıllardan sonra zaman değişti. Bünyesi finans kanseriyle sarılan kapitalizm, bugün 30'lardan sonraki en büyük krizini yaşıyor. "İşçi", "sömürü", dahası "sınıf mücadelesi" terimleri, eski Avrupa toplumsal hareketlerinin sözcük dağarcığında, üstelik de son onyıllar boyunca bu terimleri gömmeye çalışan bazı gazeteci, analist ya da politikacıların kalemiyle yeniden görünüyor. Akdeniz çevresinde bir "devrim" söz konusu ve isyan hareketleri dünyanın dört bir köşesine yayılmış durumda. Latin Amerika'daki yeni politik deneyimler, sosyalizmle yerel kültürlere saygıyı, ulusal egemenlikle bölgesel projeyi, ulusalcılıkla enternasyonalizmi uzlaştırmaya çalışıyor. Tunus'tan Atina'ya, Kahire'den New York'a, Ankara'dan La Paz ya da São Paulo'ya kadar yeni seçenekler bulundu, yeni dayanışmalar yaratıldı, yeni kavgalar hazırlandı. Kapitalizm, devrim, dayanışma: uzun süredir örtülü kalan bir sözcük dağarcığı hızla güncellendi.

Savaşçı Düşünürler

Bu koşullarda Afrika Devrimini cesaretlendiren o figürlerin üzerine yeniden eğilmek ilginç olacak. Öncelikle isyan tüm Afrika'da büyümekte olduğu için: 2011'den sonra çarpıcı bir biçimde görüldüğü gibi Kıta'nın kuzeyindeki ve kameraların ilgisini pek çekmese de Sahra'nın güneyindeki isyanlar... Senegal'de, Togo'da, Mozambik'te, ardından ve özellikle de yaşadığı "sömürgesizleşme" dönemiyle, Üçüncü Dünyacılık karşıtı yaşlı havarilerin hazırladığı gelecekten farklı bir gelecek talep eden kadın ve erkeklere zengin bir deneyim oluşturan Güney Afrika'da...

Bu havarilerin en önemli başarılar kazandığı yerin Fransa, pek çoklarının "Üçüncü Dünyacılığın" en etkin kutuplarından biri olarak baktığı o Fransa olduğuna dikkat etmek gerekiyor. Ama kitapta anacağımız kişiler özellikle Anglosakson dünyasında hiçbir zaman unutulmadılar. Yeni entelektüel araştırma alanları açmak için "sömürgecilik sonrası" sorunlarla (*postcolonial studies*) ilgilenen ve böylece

kendileriyle (Aimé Césaire, Kwame Nkrumah, Frantz Fanon, Amílcar Cabral ve diğerleri) tanışan yeni öğrenci ve araştırmacı kuşaklara çeyrek yüzyıl boyunca esin verdiler.

Ancak Fransa'da güçlü bir geri püskürtülme de yaşanıyordu. Burada bazı militan düşünürlerden yana bir filizlenme görmek için, bir Frantz Fanon ya da bir Malcolm X'in göçüyle birlikte ortaya çıkacak yeni militanların ve derneklerin yeni düşünce ve taleplerini, halk mahallelerinde 2005 Kasım'ında yaşanacak patlamayı ve *Indigènes de la République*'nin (Fransa'da 2005'te ortaya çıkan ırkçılık karşıtı politik hareket, ç.n.) kuruluşuyla başlayacak polemikleri beklemek gerekti. Bu nedenle Jim Cohen ve Maria-Benedita Basto gibi araştırmacılar Fransa'da sömürgecilik sonrası araştırmaların görüldüğü tarih olarak 2005 yılını işaret ederler.[7]

Bununla birlikte sömürge alanının, özellikle de bu alanın Afrika boyutunun lehine ortaya çıkan bu yeni durumun büyük ölçüde teorik bir çerçevede gömülü kaldığını saptamak gerekiyor. Örneğin Frantz Fanon'un biyografi yazarı Britanyalı David Macey, sömürgecilik sonrası Anglosakson araştırmalarının bu nedenle "zamanın ve mekânın dışında kalmış, yalnızca metin boyutunda yaşayan bir Fanon" yaratmasından dolayı üzüntü duymuştu:

"Sömürgecilik sonrası" Fanon, 1960'lı yılların "devrimci" Fanon'unun pek çok açıdan ters yüz edilmiş halidir. "Üçüncü Dünyacı" okumalar, "Siyah Deri, Beyaz Maskeler"i (*Peau noire, masques blancs*) yazan Fanon'u hiç anlamadı, sömürgecilik sonrası okumalar ise neredeyse yalnızca bu kitapla ilgilendi ve şiddet sorununa özellikle değinmedi. Üçüncü Dünyacı Fanon feci bir yaratıktı; ama sömürgecilik sonrası Fanon, kimlik politikasıyla, genellikle de kendi cinsel kimliğiyle ilgileniyor, üstelik artık öfkeli de değil.[8]

Bu eseri özellikle, sömürgesizleşme sürecindeki Afrika'da, kurtuluşun aktör ve düşünürlerinin ortak bir portresini çizmeye çalıştığımız bu temel gözlemlerle oluşturduk. Bize düşen, öncelikle birçok

7 Maria-Benedita Basto ve Jim Cohen, "Quelles possibilités pour les études postcoloniales en France" Christine Eyene (direktör), Diaspora: identité plurielle'nin içinde, L'Harmattan, Paris, 2008, s. 78.

8 David Macey, Frantz Fanon. Une vie, La Découverte, 2013, s. 49.

insanın adlarını bildiği, dahası övdüğü, ama geçmişlerinin, düşünce ve eylemlerinin Afrikalılar da dahil olmak üzere militanlar arasında pek bilinmediği bu kişilerle ilgilenmekti. Ardından bu figürler arasından, düşünce ve eylemleri iç içe olan tarihsel kişilikleri seçip ayırmanın ilginç olacağını düşündük. Sonraki sayfalarda sözünü edeceğimiz kişilerin hiçbiri, dünyadan uzak kalarak yalnızca düşünmekle ve yazmakla yetinmedi. Hepsi de fiziksel olarak politik eyleme katıldı ve bazıları yaşama bu eylemlilik içerisinde veda etti. Hepsi, sözcüğün tam anlamıyla, savaşçı düşünürler oldu.

Bu tercihlerimizin -elbette kırılgan ve tartışılabilir tercihler söz konusudur- birçok sonucu var. Birincisi, Nelson Mandela, Steve Biko, Julius Nyerere ya da örneğin Cemal Abdülnasır gibi 'Afrika kurtuluş tarihinin bazı önemli figürlerini, konuyla uygunluk durumları ve ayırdığımız yerin sınırlı olması nedenleriyle bir kenara bırakmamız gerekti. Yani çizmeye çalıştığımız bu kolektif portre ortaya hiçbir biçimde, sömürgeciliği ve kalıntılarını yok etme mücadelesine eşlik eden, uçsuz bucaksız bir çabanın eksiksiz bir kataloğunu çıkarmıyor. Bu kolektif portrenin birinci amacı, dünyada ve özellikle Afrika'da egemenliğe ve yeni mücadele süreçlerine ilişkin yeni yüzlerin ortaya çıktığı bir dönemde mutlaka bilinmesi gerektiğini düşündüğümüz bir teori-pratiğin yeniden keşfedilmesine katkıda bulunmak.

Yaptığımız tercihle, özellikle "tanınmış" kişiler, en azından tanınmış kadınlarla ilgilenme çabamızda vardığımız ikinci sonuç, önemli kadın figürlerin olmadığı gerçeği. Projektörleri ancak pek tanınmayan bazı kadın kahramanların üzerine çevirerek çerçevesini çizebileceğimiz bu üzücü saptama, kadınların anti-sömürgeci savaştaki belirleyici rolünün küçümsendiği anlamına gelmiyor. Daha çok, pek çok araştırmacının da gösterdiği gibi paradokslar içeren önemli bir olguya tanıklık ediyor: halkların kurtuluşu için verilen bu uzun mücadele sırasında kadınlar, "erkekliğin" değerini ortaya koyan silahlı çatışmalarda basit görevler üstlenip, yoğun bir biçimde geri rollerde tutuldular. Bu, dönemin mücadelelerini idealleştirmeyi değil, bu niteliklerinden dolayı bu mücadelelerden kaygı duymayı

gerektiriyor: eşitlik için yapılan ve farklı boyutlarının anlaşılması ve eklemlenmesi güç olan bir mücadeleye, tarihsel ve dolayısıyla sınırlı olarak yerleşmiş evreler bunlar.

Bu savaşçı-düşünürlerin yazgısını tarihsel olarak kesin bir yere oturtmak için, *eyleme* geçirilmiş düşünceleri gün ışığına çıkarmak ve bu kişilerin "saf metinsel" boyutuyla sınırlı kalmamak gerekiyor. Bu nedenle bu insanların değişim geçirdiği özel koşullara geniş bir yer verdik. Uzun bir tarihe yazılan kurtuluş mücadelelerinin özellikle üç dönemi üzerinde yoğunlaştık. Birincisi (1945-1954), Afrika halklarına yönelik olanakların en geniş biçimde ortaya çıktığı dönem. İkinci Dünya Savaşı sonrasında sömürgecilik derin bir kriz geçiriyordu ve Afrika için, uluslararası hukuka dayanarak yeni seçenekler tasarlamak, kökten ama şiddet içermeyen bir çerçevede kurtuluşu düşünmek mümkün görünüyordu. İkinci dönem (1955-1962) sertleşme dönemi. Ayrıcalıklarını korumak amacıyla her şeyi yapmaya hazır sömürgeci güçlerin karşısında şiddet içermeyen tavrın başarısızlığı, hem sömürge şiddetine karşı koyacak, hem de yeni sömürgecilik ve Kıta'nın Balkanlaştırılması gibi gerçek bağımsızlığın yoluna kurulan tuzakları bozacak yeni stratejilerin hazırlanmasını dayatmıştı. Son dönemi 1962'den itibaren başlatıyoruz. Afrika ülkelerinin pek çoğunun politik bağımsızlık kazanmış olduğu koşullarda, Afrikalı devrimci akımın eşzamanlı olarak iki şeyi düşünmek zorunda olduğu dönem bu: Kıta'daki ekonomik sömürüyü sürdürmeye çalışan ve bunun için hiçbir suçtan kaçınmayan güçlere direnme ve halkın uzun süredir bastırılmış olan özlemlerinin arttığı bu süreçteki iktidar uygulaması.

Devlet, Ulus, Sınıf, Kültür

Afrika kurtuluşunun önder ve düşünürlerinin karşı karşıya kaldığı karmaşayı hayal edebilmek bugün için oldukça güç. 1945 sonrası dönem, uluslararası düzenin bozulduğu, politik güçler ilişkisinin sürekli değiştiği ve Afrika toplumlarındaki sosyal yapılanmanın hızlı bir evrimleşme içerisinde olduğu istikrarsız bir dönemdi. Görevlerinin

güçlüğünü anlamamızı sağlayacak anahtarlardan biri, bu dönemde Afrikalı önderlerin *aynı zamanda* anlamak ve hareket geçmek, karşı çıkmak ve yaratmak, direnmek ve seçenekler sunmak zorunda oldukları olgusundadır.

Sömürgelerin "bağımsızlık" sorunu, dönemin özellikle belirsiz niteliğini resimliyor. Soğuk savaş; Washington'u, Sovyet düşmanla daha iyi mücadele edebilmek için Avrupalı müttefiklerine yaklaştırırken, egemenlik altındaki halkların (ilk dönemlerde iki süper gücün, Amerika ve Sovyetler'in hayırsever bakışı altında) ateşli bir biçimde talep ettiği ama egemenliklerini korumak isteyen Avrupalı sömürgeci güçler tarafından reddedilen "bağımsızlık" nosyonunun anlamı da gitgide değişti. Bu yeni koşullarda sömürgeci güçler, kendileri için son derece korkutucu olan bağımsızlıkları kendi lehlerine çevirebileceklerinin bilincine vardı. Bunun için, yeni "özgürleşmiş" ülkelerin yönetimlerini kendi denetimlerindeki küçük yerli elitlere emanet ederek "bağımsızlık" nosyonunun içini boşaltmak ve bağımsız ülkelerin ulusal statü çerçevesini yeni bir egemenlik biçiminin iskeleti olarak kullanmak yeterli olacaktı. Böylece "yeni sömürgecilik", yani ulusal bağımsızlığın kurgu düzeyine indirgendiği ve küçük bir yönetici sınıfın halkın çıkarları aleyhine yabancı egemen güçlerle birlikte çalışmaya koyulduğu bir durum yaratıldı. Afrika kurtuluşunun aktörleri bu durum karşısında, içinde bulundukları somut koşulların doğru analizini yapmak için büyük bir entelektüel esneklik göstermek, zalim olduğu kadar kurnaz da olan düşmanları tarafından yenilmemek ya da aldatılmamak için katılaşmak zorunda kaldılar.

Esneklik ve katılığın bu çifte gerekliliği, bu eserde anlatılan kişilerin neden "saf-kahramanlar" olmadığını açıklıyor. Hepsi, bazen iyi niyetle, bazen de dogmatik ya da otoriter bir anlayışla çeşitli derecelerde hatalar, yanlış hesaplar yaptı. Ama bu türden bir eleştiri, yani geçmişe yönelik ve genellikle soyut olan bir eleştiri, şu soruyu sormayı hep göz ardı etti: Dönemin koşullarında daha iyisini kim yapacaktı? Marks 1852'de şu saptamanın altını çiziyordu: "İnsanlar kendi tarihlerini yaparlar, ama bunu kendi isteklerine göre ve özgürce seç-

miş oldukları koşullarda yapmazlar." Bu türden bir eleştirinin *tersine*, biz çelişki ve tutarsızlıkları yadsıyan bir ideolojik yüceltme ya da çelişki ve tutarsızlıkları *önceden olduğu gibi* kibirle yargılayan bir "salon eleştirisi" arasında seçim yapmayı reddettik.

Esneklik ve katılığın döneme özgü çifte gereklilik koşulları, aynı zamanda Marksist geleneğin Afrika kurtuluşunun düşünce tarihinde temel bir rol oynadığını da açıklıyor. Pratikte bir kurtuluş teorisi olan Marksist gelenek aslında Afrikalı entelektüellere, sömürgecilik sonrası koşullarda kapitalist egemenlik mekanizmalarını ve yeniden biçimlenen sınıf çelişkilerini düşünmeleri için kavramsal araçlar sunuyordu. Öyleyse okuyucu bu eseri oluşturan portrelerde sık sık "emperyalizm", "kapitalizm" ya da "sınıflar mücadelesi" nosyonlarının görünmesine şaşırmayacak. Bu kavramlar her ne kadar bugünkü hegemonyacı neoliberal dilde ve belli bir ölçüde de sömürgecilik sonrası akademik literatürde büyük ölçüde yok edilmiş olsa da, burada söz konusu olan kişilerin birçoğunun söz varlığında yer aldı. Bizim gibi Marksist geleneğe bağlı yazarlar için, hiç de söylendiği gibi "geçersiz" olmayan bir söz varlığıydı bu.

Marksist düşünceler Afrikalı kurtuluş düşüncelerinde temel bir rol oynamakla birlikte, Afrikalı savaşçı-düşünürler, "sosyalizm" ya da "komünizm" isteyen parti ya da rejimler bakımından farklı tavırlar aldılar. Bazıları resmi komünizmden hızla ayrıldı. Bazıları da emperyalizme karşı kavgalarında somut destekler arayarak Avrupa komünist partileri ve uluslararası komünist kurumlarla sıkı bir ittifak yaptı. Ama "komünizm"in kendisi de temel kurucularında, yani 50'li ve 60'lı yıllar boyunca SSCB ve Çin'de ve 59'dan itibaren de Küba'da başlayan önemli farklılaşmaların ortaya çıkmasıyla kırılmalar yaşıyordu. Bu uluslararası tavır alışlar, niteliksel önemlerinin ötesinde bazen daha da derin teorik ve ideolojik farklılaşmalara yol açtı. Afrikalı ilerlemeci önderler, devrimci projelerini yaşama geçirmeye çalıştıkları özel kültürel koşulları -sosyalist ve komünist projelerin ortaya çıktığı ve sağlamlaştığı koşullardan yeterince uzaklaşmış olan XIX. yüzyıl sanayi Avrupa'sı ya da XX. yüzyıl başlarının Rusya'sı- dikkate almak zorundaydılar.

Afrika kurtuluşunun savaşçı ve düşünürleri, koşullara göre farklı renklere büründüler. Bazı önderler özellikle dogmatik bir yaklaşım sergiledi, bazıları yalnızca adı "sosyalist" olan projeler geliştirdi, bir diğer kısmı da -bizi öncelikle ilgilendirenler- Avrupalı ya da Avrupa dışından gelen diğer entelektüel gelenekleri harekete geçirip Marksizm'i "melezleştirmeye" ya da onu gerçek bir evrensel projeye dönüştürmek üzere yeni bir kültüre özümsetmeye çalıştı. Afrikalı devrimci düşüncenin "kültür"e verdiği önem bu çerçevede düşünülebilir.

Kültürel yansıma Afrika'nın kurtuluşu için verilen tüm teorik çabaların içerisinde vardı: gelenekleri savunmanın sömürgeciye karşı bir silah olduğunu düşünen Jomo Kenyatta'dan, kültürel taklide karşı çıkan Thomas Sankara'ya, somut eyleme katılım ve kültürel dönüşüm arasındaki bağda ısrar eden Frantz Fanon'a ve devrimi hem kültürel bir olgu hem de kültürel bir dönüşüm eylemi olarak değerlendiren Amílcar Cabral'a kadar. Kültürün bu özel yeri Afrika halklarının boyun eğdiği egemenliğin özgüllüğünü ve genişliğini gösteriyordu. Kölelikten sömürgeleşmeye kadar olan dönemde, hiçbir zaman tek başına ekonomik sömürü söz konusu olmamıştı. Ekonomik sömürünün büyük ölçekte geçerli olması için Afrikalı kimlikler toptan inkâr edilmeliydi: Kıta'nın tarihi, inançları, gelenekleri ve yöntem bilgileri saldırıya uğradı, aşağılandı, alay konusu oldu, kurumsallaştırıldı, silindi. Öyleyse kurtuluş düşünürleri ve aktörleri için, vazgeçilmez kimlikler üzerinden yeni bir ulusal bütünlük kurmak ve yeni toplumsal ilişkiler dokumak gerekiyordu. Ama Kıta'nın kültürel çeşitliliğini, sömürgeci (yeni) güçlerin Afrika kimliklerini araçsallaştırma hedefini ve egemenlik altındaki halkların da son derece mantıklı bir eğilimini, kültürel gelenekleri direniş güçlerine dönüştürmek üzere mutlaklaştırmak eğilimini dikkate alırsak, son derece karmaşık bir işti bu.

Afrika Nedir?

Marksizm'in 1950-1960 yıllarında Afrika'daki başarısı ve Afrikalı düşünürlerin bunu Kıta'nın gerçekliğine uydurma iradesi Afrika'nın bir diğer özelliğiyle açıklanabilirdi: Afrika aynı zamanda hem yerel

hem de küresel ölçekte düşünmeye olanak veren entelektüel bir kadro sunuyordu. Tarihçi Robert C. Young'un ustaca altını çizdiği bu özgüllük, "ulus-devlet" çerçevesinde düşünmek zorunda olan entelektüel savaşçıların gözünde Afrika'yı özellikle çekici kılmıştı:

Marksizm, XX. yüzyılın anti-sömürgeci direnişini hem teorik olarak etkiledi hem de bu direnişe politik bir pratik temel sağladı. Politik söylevin gücü, bu söylevin, belli koşullardaki anti-sömürgeci mücadeleyi farklı koşullardaki bir diğer anti-sömürgeci mücadeleye tercüme edebilen bir araç olmasında yatıyordu. Marksizm, ulusalcılığa göre daha fazla politika, daha tercüme edilebilir bir dil ve daha evrensel bir anlayış sundu. Böylece çeşitli görüşlere sahip militanlar, ortak bir anti-sömürgecilik tavrıyla birlikte her durumun ayrı ayrı özgüllüğünü tartışarak kendi aralarında iletişim kurabildiler.

Bu "tercüme edilebilirlik", 1955'deki Bandung Konferansı'ndan 1966'daki Üç Kıta Konferansı'na kadar, bağımsız devletler konferanslarından ve yıllar içerisinde Kıta'da örgütlenmiş olan Pan-Afrika kongrelerinden geçerek Marksist dilin neden uluslararası forumlarda aşamalı olarak kabul gördüğünü açıklıyordu. Devrimci projeyi farklı Afrika kültürlerine yazma gereğine, ulus-devlet kavramını sömürgeleşme mirası olan sınırların dışında düşünmek ve Afrika'daki mücadeleleri uluslarüstü ve uluslararası bir çerçevede düzenlemek gereği de eklenmeliydi. Bu üçlü gereklilik Afrika'nın kurtuluşu düşüncelerinde Pan-Afrikacı, Üç Kıtacı ve enternasyonalist fikirlerin önemini ortaya çıkarıyordu.

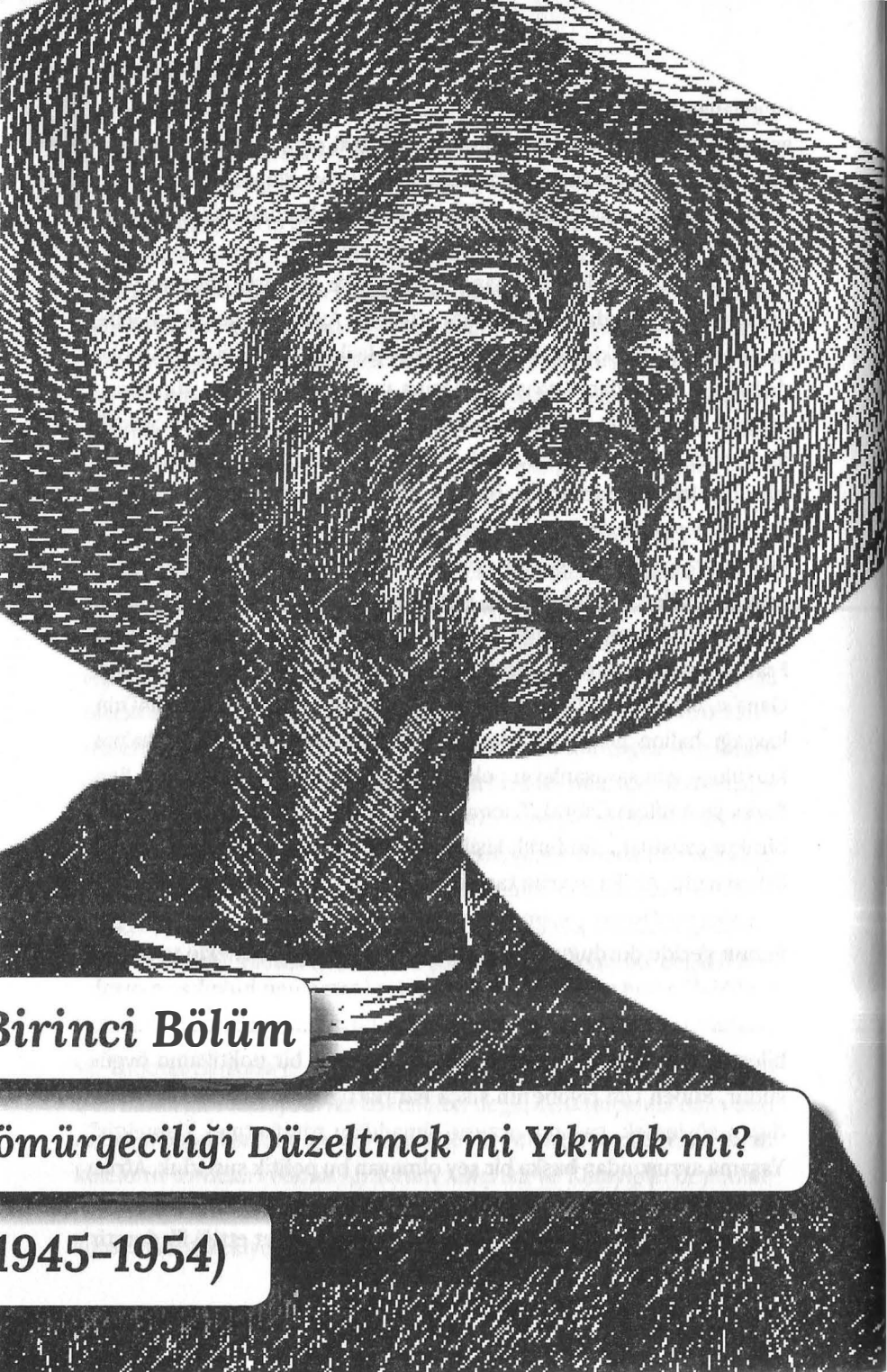
Afrika devrimci akımının bu özelliği bizi bazı saptamalara götürdü: "Afrika" tanımı, yalnızca Alt Sahra çerçevesinde basit bir coğrafi boyutla sınırlandırılamazdı. Bu tanım Jomo Kenyatta'dan başlayarak Ruben Um Nyobe, Kwame Nkrumah, Patrice Lumumba, Amílcar Cabral ve Thomas Sankara'yı da içine almalıydı. Ayrıca yalnızca Faslı Mehdi Ben Barka gibi Kuzey Afrika kökenlileri değil, aynı zamanda daha eski Afrika diasporasından gelen, özellikle de Atlantik'ten kovulan Siyah kölelerin torunları olarak Afrika'nın Amerika ve Karayipler'den Aimé Césaire ya da Malcolm X'e kadar uzandığını düşünen figürleri de kapsaması gerekiyordu. Bu anlamda Frantz Fanon, ölümünden sonra

yayınlanan ve kendisine büyük bir saygınlık kazandıran bir eserine adını verdiği "Afrika Devrimi"nin temel figürü oldu. Bu köle kökenli melez Karayipli, kendisini evlat edinecek ülke ve global bir devrimin başlayacağı yer olarak, bağımsızlığı için mücadele eden Cezayir'i seçmişti.

Tek başına "devrimci" olmanın güç olduğu, devrimin her şeyden önce kolektif tarzda düşünüldüğü söylenir. Aynı gözlem Afrika için de geçerlidir: hiç kimse Afrika'ya ilişkin eksiksiz bir bilgiye sahip olduğunu, en azından Kıta'yı tek başına temsil ettiğini öne süremez. Öyleyse Afrika için gösterilen devrimci çabanın son derece kolektif olan niteliğini hep akılda tutmak gerekiyor. Adından söz ettiğimiz kişiler birbirlerini esinlediler, birçoğu fiziksel olarak buluştu ve hepsi de kendilerinden önce gelenlerin başarı ve başarısızlıklarından ders çıkarmaya çalıştı. Jomo Kenyatta ve Kwame Nkrumah'ın yolları, Birleşik Devletler düşünürlerinin başlattığı Pan-Afrika kongreleri sırasında kesişti; Aimé Césaire, kendisi de Amílcar Cabral'dan etkilenen Frantz Fanon'un düşüncelerini uzun süre besledi; Kwame Nkrumah'ın Gana'sı, ülkenin 1957'deki bağımsızlığından sonra Afrika Devrimi'nin kavşağı haline geldi; Patrice Lumumba, 1961'den sonra Afrika'nın kurtuluşu için savaşanların pek çoğu için bir simge oldu; Mehdi Ben Barka ve Amílcar Cabral, Tricontinental (Üç Kıta, ç.n.) hazırlıklarında birlikte çalıştılar... Bu farklı kişiler arasındaki karşılıklı etkileşimlerin listesi uzun. Afrika devrim tarihi karşılıklı zenginleşmenin tarihidir.

Yıkıcı politikalar yaşama geçirilirken politik sorumluların pek çoğunun geride durduğu ve sermaye güçlerine eşlik etmekle yetindiği şimdiki dönemde bu kolektif portre, yani tamamen hukuka ve ortak çıkarlara uzanan eylem ve düşüncenin bu zorlu harmanı, kendisini bileştiren figürlerin ötesinde, gerçek ve cesur bir politikanın övgüsüdür. Ruben Um Nyobè'nin sıkça hatırlattığı gibi "politika yapılmadığını söylemek, yaşama arzusu olmadığını itiraf etmek demektir". Yaşama arzusundan başka bir şey olmayan bu politik susuzluk, Afrika Devrimi'nin savaşçı-düşünürlerinin -aynı zamanda evrensel bir kurtuluşun en öndeki aktörlerinin- belki de bize vasiyet ettiği ilk derstir.

Birinci Bölüm

Sömürgeciliği Düzeltmek mi Yıkmak mı?

(1945-1954)

1. Kölelik, Fetih ve Sömürgeleştirme: Miras Kalan Direniş

Dostlar, kardeşler, ben Toussaint Louverture'yim. Adımı belki duymuşsunuzdur. Ben, soyumun intikamını almak istiyorum. Ben, Santo Domingo'da özgürlüğün ve eşitliğin hüküm sürmesini istiyorum. Bunlar için çalışıyorum. Birleşiniz kardeşlerim ve benimle birlikte aynı dava için mücadele ediniz. Benimle birlikte kölelik ağacını deviriniz.

Toussaint Louverture, "Santo Domingo Deklarasyonu", 29 Ağustos 1793.

Muhammed Şerif Sahli, 1965'te François Maspero yayınlarından çıkan *Les Cahiers libres*'deki bir deneme yazısında "tarihin sömürgelikten çıkmak zorunda olduğunu" söylüyordu. "Biz yarının Afrikalı bağımsızlığıyız". Egemenlik altındaki halklarda, Üçüncü Dünya'nın ekonomik ve politik bağımlılıktan kesin olarak çıkacağını görme umudu büyüktü. Sahli'nin "Tarihi Sömürgesizleştirmek" (*Décoloniser l'histoire*) adlı eseri tüm Afrika'da hızla tanındı, "yeni bir Kopernik Devrimi için"[1] yaptığı çağrı, yeni bağımsızlık çabalarında yankı yarattı. Yazara göre tarihin sömürgesizleştirilmesi, geri planda kalmış bir çarpışma değil, bugünün mücadeleleri için bir zorunluluktu.

Muhammed Şerif Sahli'nin önerdiği programa göre, egemen tarih bilimini kirleten ideolojik önyargıların yıkılması gerekiyordu. Bu önyargılardan biri, köleliğe ve sömürgeleşmeye karşı hiçbir somut direnişin olmadığı yönündeydi: egemenlik altındaki halklar büyük ve sert çarpışmalardan sonra yazgılarına razı olacaklardı. Bir diğer klişe de köleleştirilen halkların, Afrika'nın canını acıtacak olan vahşi iç savaşlardan -ve yamyamlıktan...- yine aynı kölelik olgusu sayesinde kaçına-

1 Muhammed Şerif SAHLİ, Décoloniser l'histoire. Introduction à l'histoire de Maghrep, Maspero, Paris, 1965, s.135.

bileceği düşüncesiydi.[2] Bu tezler kuşkusuz bugün artık savunulmuyor. Ama köleliğe ve sömürgeleşmeye karşı Afrikalı direnişler üzerinde hâlâ hüküm süren bir sessizlik var. Oysa bu direnişler, esir tüccarlarıyla ilk temastan bu yana hiç durmamakla birlikte, birden fazla biçime de büründü. Direniş; etkin ve edilgen, barışçı ve silahlı, bireysel ve kolektif, ekonomik ve kültürel, politik ve simgesel, doğrudan ve dolaylı oldu. XX. yüzyılın ulusal kurtuluş hareketleri, sömürgesel fethin ilk anlarından yani ilk köle avlarından itibaren başlayan ve sömürgeleşmeye kadar köleliği de karakterize eden bu direnişte kök salıyor.

Kölelerin Direnişlerinden...

Bugünkü Moritanya'ya 1441'de yapılan ilk Portekiz çıkartması, doğrudan köle avı operasyonu anlamına geliyordu. Ama 1446'dan itibaren saldırıların yerine köle satın alma eğilimi geçti. Bu gelişim yerli halkların silahlı direnişiyle açıklanır. Antropolog Yaya Sy şunları söylüyor: "Avrupalı ilk köleci saldırılar başlamak üzereydi; ama Afrika halklarının direnişi karşısında Portekizliler yöntem değiştirecek ve meşru 'ticaret' örtüsü altında daha haince ve daha ikiyüzlü olan dolaylı yöntemlere başvuracaklardı."[3]

Direniş yalıtık değildi. Örneğin Kraliçe Ngola Mbandi Nzinga, Angola'da 1624'te iktidara gelmesinden itibaren otuz yıl boyunca Portekiz istilasına ve köle ticaretine karşı çıkmıştı. Lawoetey-Pierre Ajavon, yazdığı eserde köle ticaretine karşı silahlı direnişlerin bir özetini verir. Direnişin, "genel" olduğunu ve "köleliğe ve köle ticaretine bağlı suçlar işlendiği sürece devam edeceğini" vurgulayarak bir panorama sunar.[4]

Ajavon'un yaptığı genelleme, Afrikalıların köle tüccarlarıyla giriştiği işbirliğinin sayısız örnekleri de dikkate alınırsa, aşırı bir genel-

2 Bkz. Kabolo Iko KABWITA, Le Royaume Kongo et la mission catholique, 1750-1838, Du déclin à l'instinction, Karthala, Paris, 2004. Bu kitap Portekiz ve İtalyan misyonerlerinin arşivlerinden yararlanılarak hazırlandı.

3 Yaya SY, Les légitimations des esclavages et de la colonisation des nègres, L'Harmattan, Paris, 2009, s. 58.

4 Lawoetey-Pierre AJAVON, Traite et esclavage des noirs, Quelle responsabilité Africaine? Menaibuc, Paris, 2005, 115.

lemeydi. Köle tüccarları başından beri klasik "böl-yönet" sistemine başvurdular. Bazı "kabileler", köleleşmemek için köle bulmakla görevli "avcılar" haline geldi. Bu gerçekliği kabullenmek elbette Avrupa'yı sorumluluktan kurtaramayacak, ama yüzyıllar içerisinde yeniden ortaya çıkacak olan temel "egemenlik-boyun eğme" mekanizmasını anlamamıza olanak verecektir. Lawoetey-Pierre Ajavon haklı olarak "kölelik dönemindeki Afrikalı kralların davranışıyla günümüzdeki bazı önderlerin davranışı arasında çok az fark olduğunun" altını çizer.[5]

Okyanusaşırı sürgün sırasındaki köle ayaklanmaları, sık rastlanan direniş biçimlerinden birini oluşturuyordu. Ayaklanmaların sayısı, 1829'da yayınlanan "*Tamongo*" adlı öyküsünde bunlardan birini anlatan genç Prosper Mérimée'yi[6] esinleyecek kadar fazlaydı. Tarihçi Alain Roman, Fransız seferlerinin tümünü hesaba katarak isyan sayısını 160'a çıkarır: "Düzen sağlamaktaki ustalığıyla bilinen kaptanın her şeyi anlatmakta hiçbir çıkarı yoktu, ama o yine de ayrıntıları verdi. Yalnızca gemideki kurban sayısı, onu öykünün tamamını anlatmaya zorlamıştı."[7]

Bu kolektif eylemlere, kölelikten kaçmak için ölümü yeğlemek gibi kişisel tepkiler de ekleniyordu. Fransız ekonomist Jacques Savary, 1675'de yazdığı anılarında konuyla ilgili örnekler verir: "Evet, Siyah ticareti yapan tüccarlara söyleyeceklerim var: ölümler limandan ayrılmadan çok daha önce oldu. Kimileri kendisini denize attı, kimileri başını gemiye çarptı, kimileri boğulmak için soluğunu tuttu ve bazıları da açlıktan ölmek için hiçbir şey yemedi."[8]

Köleliğe karşı isyanlar sürüyordu. Jean Msipi, gitgide yaygınlaşarak 1526'dan 1831'e kadar olan dönemde tüm Amerika Kıtası'nı etkileyen isyanların yaklaşık bir sayımını yaptı.[9] Bu isyanların bazıları köleleri

5 A.g.e., s. 115.

6 Prosper MERIMEE, Tamongo, Magnard, Paris, 2001.

7 Alain ROMAN, Saint-Malo au temps des négriers, Karthala, Paris, 2001, s. 157.

8Gaston MATIN'den alıntı, L'Ère des négriers (1714-1774): Nantes au XVIII. Siècle, Karthala, Paris, 1993, s. 111.

9 Jean MPISI, Traite et esclavage des noirs au nom de Christianisme, L'Harmattan, Paris, 2008, s. 124-125.

ve Kızılderili yerlileri aynı mücadele içerisinde bir araya getiriyordu: "Zenciler ve Kızılderililer 1519'dan 1533'e kadar Bahoruco'da, 1538'de Honduras'ta, 1548'de Panama'da, 1552'de Venezüella'da ve 1551 ve 1568 yılları arasında da Guaicairpuro'da birlikte mücadele ettiler.[10]

1791'de Santo Domingo'da Toussaint Louverture tarafından düzenlenen başarılı isyan hızla mitsel bir olguya dönüştü. İsyan, 1794'de Fransa'da köleliğin sona ermesine neden olmakla kalmadı, aynı zamanda dünyada ilk kez 'Siyah Bir Cumhuriyet'in ilan edilmesine yol açtı. Toussaint Louverture figürü böylece yörüngesinde ve mücadelesinde iki tarihsel dönemi birleştirmiş oldu: köleliğe karşı mücadeleler ve ulusal bağımsızlık için verilen savaşlar. Başarısı, Beyazların yenilmezliği mitinde ilk kez bir çatlak açtı ve böylece egemenlik altındaki halklar için yeni bir umut doğurdu. Aimé Césaire, 1962'de yazdığı Toussaint Louverture biyografisinde, bu mücadelede diğerlerinden farklı olarak, bir isyanın değil, bir devrimin söz konusu olduğunu vurguluyordu.[11]

Efendilere ve onların mülklerine karşı saldırılar sürerken, bir yandan da firar ederek orman ya da dağlarda özgür ve kolektif bir yaşam kurmaya dayanan kaçaklık olgusu yaşanıyordu. Tarihçi Alain Yacou "köleliğe karşı kolektif direnişin, birbirinden ayrı, dahası birbirine karşıt iki yönde yürüdüğünün" altını çizer: "yerleşim yerlerinin silah tercihiyle yıkılması ya da toplu firarlarla *kendine özgü* ayrı bir alanın kurulması."[12] Kaçakların sığındığı ve bir çeşit kurtarılmış bölgeler olan köyler, karşı-toplumlar oluşturdu. Buralarda özgür insanlar arasında toplumsal ilişki deneyimleri yaratıldı, buralarda Afrika ibadetleri yapıldı, buralarda köleci reddediş anlayışına karşı özgül bir kültür (öyküler, danslar, müzikler) geliştirildi. Haitili sosyolog Laennec Hürbon, "Vudu İnancı"nın kaçaklık olgusundan ayrılamaz olduğunu söyler: "Bu inanç, parçalananı birleştirir"[13] ve "ilk kültürel direniş bi-

10 A.g.e., s. 124.

11 Aimé CESAİRE, Toussaint-Louverture, La Révolution Française et le problème colonial, Présence africaine, Paris, 1981.

12 Alain YACOU, La longue Guerre des nègres marrons de Cuba, 1796-1851, Karthala, Paris, 2009, s. 7.

13 Laennec HURBON, L'Humanité' dimanche'ye verdiği röportaj, Mayıs, 2008.

çimini oluşturur."[14] *Gospel*, *blues*, *caz* ve Marcus Garvey'in esinlediği *regi* müziğine kadar tüm müzik türleri köklerini bu kültürel direnişten aldı.

Bu direnişler büyük tarım işletmelerinde de gösterildi. Guadeloupe'li Romancı Maryse Condé, "*La Civilisation du Bossale"de* kaçaklık olgusuna, köle firarlarını, efendinin sürüsünün zehirlenmesini ya da kısırlaştırılmasını ekler.[15]

... Sömürgelilerin Direnişlerine

Avrupa ülkelerinin hep bir ağızdan Afrika Kıtası'nın paylaşılmasından söz ettiği 1885 Berlin Konferansı, Avrupalı güçlerin (ve kapitalistlerin) Afrika'ya hücum etmesini tetikledi. Bu ikinci fetih evresi de güçlü direnişlerle doluydu. Güçler arasındaki dengesizliğe rağmen isyanlar bu kez tüm sömürgecilere yöneldi ve Kıta'nın tamamına yayıldı. Fransız fetihçiler Dahomey'de[16] Kral Behanzin'in[17]ve tüm Batı Afrika'da Samori Toure'nin[18] askerleriyle çarpıştılar. Sudan'da Britanya ordularının karşısına Mehdi İbnü's Abdullah'ın adamları çıktı.[19] Kamerun'da (sonradan Alman Kamerunu olacaktır) Alman askerleri Şef Kuva Likenye'nin önderliğindeki *Bakweri* etnik grubunun direnişçileriyle yüz yüze geldi.[20] Güney Afrika'da Şef Tchaka'nın önderliğindeki Zulu Kabilesi savaşçıları, 1879'da bir Britanya alayını yok etti.[21]

---

14 Laennec HURBON, Dieu dans le Vaudou haitien, Deschamps, Paris, 1987, s. 76.

15 Maryse CONDE, La Civilisation du Bossale, La litterature orale à la Guadeloupe et à la Martinique, L'Harmattan, Paris, 1978, s. 24.

16 François MICHEL, La Campagne du Dahomey, 1893-1894. La reddition du Behanzin, L'Harmattan, Paris, 2001.

17 Behanzin, 1890'dan 1894'e kadar Dahomey'de (bugünkü Bénin) krallık yaptı. Krallığının bütünlüğünü korumak için 15 000 erkek ve 5 000 kadın savaşçıdan bir ordu hazırlayarak silahlı direnişe başladı. Önce Martinique'ye sonra da yaşamının sona erdiği Cezayir'e sürüldü.

18 Samori Toure, Mali'nin 1882'den 1898'e kadar Fransız sömürgeciliğine karşı uzun bir mücadele veren kral. Çarpışmalarını Senegal, Mali, Gine ve Nijerya'ya, Sudan'a kadar genişletti. İmparatorluğu Gine'den Yukarı Volta'ya yani bugünkü Burkina Faso'ya ve tropikal ormanlardan Sahra'ya kadar yayılmıştı. On binlerce kişiden oluşan bir ordusu vardı. 1898'de Gabon'a sürüldü ve 1900'de orada öldü.

19 Mehdi İbnü's Abdullah, Sudan'da bir din devleti kuran politik bir önder. 1885'de Hartum'u İngilizlerden alması onu fetih dönemindeki sömürgecilik karşıtlığının simgesi haline getirdi.

20 Başkan Kuva Likenye, Kamerun'daki Bakweri'lerin direnişini yönetti. Alman birliklerini 1891'de bir bozgunla cezalandırdı.

21 Tidiyane N'DİANE, L'Empire de Tchaka Zoulou, L'Harmattan, Paris, 2002.

Hottentot, *Herero* ve *Nama*'lar gibi yerli halkların Alman fethine karşı başlattıkları silahlı direniş 1903'den 1907'ye kadar sürdü ve büyük bir soykırımla son buldu: 1903'de 80 000 kişi olan *Herero*'lar, üç yıl sonra yalnızca 20 000 kişi kalmışlardı.[22] Alt Sahra Afrikası direnişinin diğer çok sayıdaki örnek ve figürleri arasında, özellikle 1896'da İtalyan sömürgecilere karşı kazandığı zaferle Etiyopya'yı tüm Afrika direnişleri için mümkün bir bağımsızlığın umudu, simgesi haline getiren Kral II. Menelik'in direnişini de anmak gerekiyor.

Berlin Konferansı'ndan önce, Fransız sömürgeciliğinin başladığı Kuzey Afrika'da da benzer bir durum vardı. Silahlı isyanlar XX. yüzyılın başlarına kadar sürdü. Ayaklanmalar Cezayir'de 1830'dan 1881'e kadar ara vermeksizin devam etti. Silahlı direnişi 1847'ye kadar yöneten Emin Abdülkadir[23] sonraki isyanlar açısından bir referans olacaktı. Birkaç on yıl sonra El Mukrani'nin[24] direnişi, 1871'de bir süre için de olsa sömürgecilerin geleceği açısından büyük bir tehlike yarattı.[25]

Anti-sömürgeci direnişler Kıta'nın tamamında kuşkusuz ne tek biçimli ne de eşit yoğunlukluydu. Bazı krallar ve kabile şefleri saldırganların hizmetine girecek kadar ileri gittiler ve onların tarafında savaştılar. Yine de anti-sömürgeci direnişler, gerçekleştikleri toprakların ötesinde bile kolektif belleğe kazınacak kadar yoğun oldu. Frantz Fanon fethe karşı direnişlerin halk belleğindeki bu yerini, sömürgeleştirilmiş bilinçlerin "olgunlaşma" etmenlerinden biri olarak değerlendirir:

Fethe karşı ulusal direniş tarihinin, bu olgunlaşma fenomeninde oynadığı role (...) işaret etmek gerekiyor. Sömürgeleşmiş halkın önemli figürleri, işgale karşı ulusal direnişi yönetenler, Behanzin, Sundiata, Samori, Abdülkadir, eylem sonrası dönemde de özel ve yo-

22 Georges MAZENOT, Sur le passé de l'Afrique noire, L'Harmattan, Paris, 2005, s. 368.

23 Emir Abdülkadir 1832'den 1847'ye kadar silahlı direnişi yönetti. Silahlı eylemlerinin dışında bir yönetim, yeni bir para, silah fabrikaları vb. oluşturdu. Bu nedenlerle Cezayir ulusunun kurucusu olarak değerlendirilir.

24 Şeyh El Mukrani, fethin gerçekleşmesinden sonra Şeyh Haddad'la birlikte en büyük isyanı yönetti. 16 Mart 1871'de başlayan direniş 29 Ocak 1872'ye kadar sürdü ve 250 aşireti, yani Cezayir nüfusunun üçte birini bir araya getirdi. El Mukrani çarpışmalar sırasında öldü ve çok sayıda direnişçi Yeni Kaledonya'ya gönderildi.

25 Naaman KESSOUS, L'Islam, la Notion et la politique, GUY Dugas, Algérie vers le cinquantenaire de l'indépendance. Regards critiques'in içinde, L'Harmattant, Paris, 2009, s. 185.

ğun bir biçimde yeniden yaşıyorlar. Bu, halkın yeniden hareket etmeye, sömürgeciliğin kendileri için başlattığı ölü dönemi yıkmaya, tarihi yazmaya hazır olduğunun kanıtıdır.[26]

Sömürgeci orduların teknik üstünlüğü kaçınılmaz olarak Afrikalı savaşçıların bozgununa yol açtı. Sömürge halklarının otomatik silahlara karşı koyabilecekleri tek silah, çakmaktaşlı tüfekler, daha doğrusu zehirli oklar ve mızraklardı. Ancak askerî bozgunlar ve politik boyun eğişler direnişi sonlandırmadı. Direniş, işgalciyle her türlü teması reddetmekle başlayan yeni biçimler aldı. Örneğin Doğu'ya kaçan Cezayirliler[27] ya da Gabon'da yaşayan ve ormanların mümkün olan en derin yerlerine dalan *Fanglar*[28] gibi pek çok sömürgeli için toplu göç başladı. Yazar Amadou Hampâté Ba, "*Amkoullel l'enfant Peul*" adlı eserinde bu "Beyazlardan Kaçış" konusunda Mali'den birçok örnek verir: "Temizlikçileri ve çöpçüleri de dahil olmak üzere Beyazlarla ve onların işleriyle uzaktan yakından ilgili olan her şey Siyahlar için bir tabuydu. Onlarla ilgilenmemek, dahası onların yüzüne bakmamak zorundaydılar."[29]

Bir diğer boyun eğmeme yolu, ekonomik sabotajdı. Örneğin Tanganika köylüleri, çimlenmesini önlemek için pamuk tohumlarını kaynatıyorlardı.[30] Öte yandan 1898'deki ilk vergilendirme sırasında Sierra Leone'de ya da 1906'da Zulular ülkesinde olduğu gibi vergi ödemeyi reddetme, geniş "mali isyanlarla" sonuçlanabiliyordu.[31] Bu ekonomik direnişe, Cezayir'de mali sistemi yürütmekle görevli ajanların öldürülmesini,[32] ya da şantiye sorumlularının Mossi Kabilesi mensupları tarafından zehirlenmesini de[33] eklemek gerekiyor.

Fethe karşı yapılan silahlı isyanların başarısızlıklarından sonra,

26 Frantz FANON, Les Damnés de la tere, Oeuvres'in içinde, a.g.e., s. 477.

27 Mustafa ŞERİF, Algérie, nation et société, S. N. E. D, Cezayir, 1978, s. 12.

28 Fidèle-Pierre NZÉ NGUEMA, L'État à Gabon de1929 a 1990, L'Harmattan, Paris, 1998, s. 44.

29 Amadou Hampâté BÂ, Amkoullel l'enfant Peul. Mémoires, Actes Sud, Paris, 1991, s. 184.

30 Hamid AïT AMARA, Agriculture Africaine en crise dans ses rapports à L'État colonial, L'Harmattan, Paris, s. 73.

31 Georges Mazenot, Sur le passé de l'Afrique noire, L'Harmattan, Paris, 1996, s. 358.

32 Charles-ROBERT AGERON, Fiscalité Française et contribuable musulmants dans le Constantinois, Revue d'histoire et de civilisation du Maghrep, No: 9, Haziran 1970, s. 93.

33 Amadou Hampâté BÂ, Oui, mon commandant! Mémoires (II), Actes Sud, Paris, 1994, s. 86.

kültürel direniş büyük bir yoğunluk kazandı. Kültür, içerisinde kolektif belleğin bulunduğu ve inkâr edilmiş, içi boşaltılmış kimliğin kendisini ifade ettiği bir sığınak oldu. Yabancı misyonlara ait bazı sömürge okullarının giriştiği ehlileştirmenin karşısına, Kuran okullarının kuşatması dikildi.[34] Örneğin bugün Burkina Faso adıyla tanıdığımız ülkede İslam pratiğinin hızlı ilerlemesi, İslam'ın nasıl olup ta "Avrupalı galibe ve geleneksel şeflere karşı bir direniş dini"[35] haline geldiğini gösterdi. Tarihçi Jean-Louis Triaud, Fildişi Sahili'ndeki Ahua Köyü yerlilerinin hep birlikte İslam'a geçmesine ilişkin analizinde aynı sonuca varıyordu.[36] Mesihçi hareketler, ortak bir karakteristik olarak "atalardan kalma değerlere geri dönüş talepleriyle"[37] birlikte görüldü. Senkretik hareketler de "gücünü pekiştirmek ve işgalciye yöneltmek amacıyla"[38] sömürgecinin dinsel dogma öğelerini kullandı.

Sömürge projesine direnmek için şarkılar ve danslar da devreye girdi. Orta Afrika'nın Béni dansını analiz eden tarihçi Terence Ranger, Béni dans toplumlarının ördüğü ağlar arasından, boyun eğmemeye ilişkin karşı-kültürlerin hazırlandığını ve yayıldığını gözlemler ve kent şöleni uygulamasına yönelik düşüncelerini genişleterek burada "bağımsızlığın toplumsal sarsıntılarının öncü işaretlerini" görür.[39]

Köleliğe ve sömürgeleşmeye karşı direniş biçimlerinin çeşitliliği ve sürekliliği, sömürgenin egemenlik altına girdiğini ama ehlileştirilmediğini vurgulayan Frantz Fanon'un analizini doğruluyordu. Sömürge aşağılanmış, ama aşağılanmayı kabullenmemişti. Yukarı sıçramak için sabırla Avrupalının kendisine yönelttiği dikkati gevşetmesini bekliyordu. O tüm hücrelerinde her zaman bekleyiş halindeydi.[40]

34 Abdeljalil AKARI ve Pierre DASEN, Pédagogies et pédagogues du Sud, L'Harmattan, Paris, 2004, s. 187.

35 Katrin LANGEWIESCH, Mobilité religieuse: changements religieux du Burkina Faso, LTD, Munster, 2003, s. 142. Jean

36 Jean-Louis TRIAUD, "Un cas de passage collectif à Islam en Basse Coté-d'Ivoire: le village Ahua au début du Siècle", Cahiers d'études Africains, 14. Cilt, No: 54, 1974, s. 335.

37 Jean Gabriel FOCOUO, Donner et transmettre. La discussion sur le don et le constitution sur les traditions religieuses et culturelles africaines, LIT, Munster, 2006, s. 224.

38 Jean Louis TRIAUD, loc. clt., s. 333.

39 Terence O. Ranger, Dance and society in Eastern Africa, 1890, 1970: the béni ngama, Odile GOERG'ten alıntı: Fêtes urbaines en Afrique, Espaces, identités, pouvoirs, Karthala, Paris, 1999, s. 107.

40 Frantz FANON, op. cit., s. 464.

Direnen Siyah Afrika Diasporaları

Haitili devlet adamı ve sosyolog Antenor Firmin (1850-1911), 1885 yılında, Joseph Arthur de Gobineau'nun, yirmi yıl önce yayınlanan "*İnsan Irklarının Farklılığı Üzerine Denemeler*" (*Essai sur l'inégalité des races humaines*) *adlı kitabındaki* ırkçı kurumsallaştırmaları yanıtlayan bir kitap yayınladı.[41] Ustaca geliştirdiği bir tarzla sömürgeleştirmenin ve ırk ayrımcılığının tarihsel ve sözde bilimsel temellerini açığa çıkardı ve "Siyah ırk" için yeni bir dönem ilan etti. Siyah diaspora ve Afrikalı elitler içerisinde önemli yankı bulan bu kitap, yazarını Pan-Afrikacılığın öncüsü haline getirdi.

Diaspora sözcüğü 1900 yılında bir "Pan-Afrika Konferansı'nın" düzenlenmesiyle, İngilizce dilinde ortaya çıktı, ama sözcüğün içerdiği talep çok daha eskiydi. Özgürleşmiş kölelerin kitapları Avrupa'da daha XVIII. yüzyıldan itibaren basılmaya başlamıştı: Anton Wilhelm Amo 1729'da "Avrupa'da Afrikalıların Hakları"nı[42] (*Du droit des Africains en Europe*), Quobna Ottobah Cuguano 1787'de "Zencilerin Köleliği ve Zenci Ticareti Üzerine Düşünceler"i (*Réflexions sur la traite et l'esclavage des nègres*)[43] yayınladı; Olaudah Equiano 1789'da kendi yaşam öyküsünü yazdı.[44] Öte yandan Virjinyalı köle James Somerset, 1772'de Londra'da sahibine karşı açtığı davayı kazandı: Yargıç Lort Mansfield'in kararı, örnek bir hukuksal yorum olacaktı: "Britanya topraklarına ayak basan her köle, *bu nedenle* özgürdür."[45] Bu yayınları ve bu süreci, bir anlamda "Pan-Afrikacılığın 'tarih öncesi sürecinin' matrisi"[46] olarak değerlendirmek mümkündür.

XVIII. yüzyıl müjdecilerin yüzyılıydı; XIX. yüzyıl da ilk inisiyatifle-

41 Antenor FIRMIN, De l'égalite des races humaines, anthropologie positive, L'Harmattan, Paris, 2003.

42 Christine DAMIS, "Le Philosophe connu pour sa peau noire: Anton Wilhelm AMO", Rue Descartes, c. 2, no: 36, 2002.

43 Ottobah CUGUANO, Réflexions sur la traite et l'esclavage des nègres, Zones/La Découverte, Paris, 2009.

44 Olaudah EQUIANO, (ya da Gustavus Vassa l'Africaln), Le Passlonnant Récit de ma vie, L'Harmattan, Paris, 2002.

45 George PADMORE, Panafrlcanisme ou Communisme? La Prochain lutte pour L'Afrique, Présence africaine, Parls, 1961, s. 34.

46 ORGANISATION INTERNATIONALE DE LA FRANCOPHONIE, Le Mouvement panafricaniste au XX. siècle. Recueil des textes, Organisation Internationale de la Francophonie. Contribution à la Conférence des intelectuelles d'Afrique et de le diaspora, Dakar, 7-9 Ekim 2004, s. 26.

rin yüzyılı oldu. Bu inisiyatifler, eski köleler Afrikası'na geri dönüş projeleri biçimini almakla birlikte, çelişkili iki "Afrika" tanımını ortaya çıkardı. Birincisi, Afrikalı-Amerikan Papaz Alexander Crummel'in (1819-1898) tanımıydı; bu tanımda "Atlantik'ten Hint Okyanusu'na" ve " Akdeniz'den Cap'a kadar" uzanan bir Afrika'dan söz ediliyordu.[47] İkincisi ise, Martin Robinson Delany'in (1812-1885) tanımıydı. Delany, "Afrika'yı yönetecek olanlar, Afrikalılar ve Siyahlardır" açıklamasını yapmıştı.[48] Henüz her iki terim de kullanılır değilken, "Pan-Afrikacılık" ve "Pan-Siyahçılık" karşı karşıya geldi.

Farklılıklarına rağmen, bu düşünürlerin hepsi de dönüşümcü bir dünya görüşünü paylaşıyordu: "Delany ve diğer göçmenciler, yerlileri 'yetiştirmek' ve 'Hıristiyanlaştırmak' için Batı Afrika'da Protestan bir Siyah ulus yaratmak istiyorlardı."[49] İki aktivist, Jamaikalı gazeteci Marcus Mosiah Aurelius Garvey (1887-1940) ve Birleşik Devletler sosyologu William Edward Burghardt Du Bois (1868-1963) bu dönüşümcü dünya görüşünden koptu. Ancak öncüllerinin dönüşümcü yaklaşımından eşzamanlı ayrılsalar da, ayrılma nedeni birbirine kökten karşıt teorik ve ideolojik temellere dayanıyordu.

Garvey, Siyah sorununun çözümü için Afrika'ya geri dönüşten yanaydı. 1916'da kurduğu Dünya Siyahlarını Geliştirme Derneği [*Universal Negro Improvement Association* (UNIA)] ve onun resmi yayın organı *The Negro World*, hızla tüm dünyadaki Siyah militanların referansı haline geldi. Garvey, eski Afrika kültür ve uygarlıklarının tanıtılması konusunda önemli çalışmalar yaptı ve Siyah olma gururunun yeniden kazanılması hareketine katıldı. "Eskiden atalarınızın yaptığı gibi siz de ırkınızla gururlanınız!" diye haykırdı. "Geçmişinizin tarihi güzeldir ve şimdi yaptığımız tarih, yarın tüm dünyayı şaşırtacaktır."[50] Bununla birlikte kendisiyle gurur duyma mücadelesi ırksal bir temel-

47 Alexander CRUMMEL, The Futur of Africa, Charles Scribner, New York, 1862, s. 312.

48 Martin Robinson DELANY, Official report of the Niger Valley exploring party, Millington and co, Londra-New York, 1861, Oruno DENIS LARA'dan alıntı, La Naissance du panafricanisme. Les racines caraïbes, americaines et afrıcaines du mouvement. Maisonneuve et Larose, Paris, 2000, s. 81.

49 Earl WALKER, L'Imposible Retour. À propos de l'afro-centrisme, Karthala, Paris, 2002, 1978.

50 Marcus GARVEY, Un homme et sa pensée. Phllosophie et les réfléxions, textes réunies par Ami Jacques Garvey, Édltions Caribéennes, Paris, 1983, s. 90.

de kurulmuştu ve Garvey saf bir ırk talebindeydi. Sonunda, eşitlik için verilen ve kendisine göre Amerikalı Siyahları Afrika'ya geri dönüşten uzaklaştıran mücadeleye karşı çıktı. Ve hızla "kurucu baba" olarak değerlendirildiği bir Pan-Siyahçılığın anahtar figürü haline geldi.[51]

XX. yüzyıl dönemecindeki Siyah sorununa ilişkin çeşitli eserlerin[52] yazarı olan Du Bois ise 1909'da, Siyahların Gelişmesi İçin Ulusal Birlik'in [*National Association for the Advancement of Colored People* (NAACP)] kuruluş çalışmalarına katıldı. Siyahların kültür ve kimliklerinin tanınması için verilen mücadelede Garvey'le birlikte yer alsa da, bu mücadeleyi öncelikle bir birleşik devletler çerçevesine yerleştirdi ve analizlerinin merkezine hakların eşitliğini koydu. 1900'de Londra'da toplanan Pan-Afrika Konferansı'na ve ardından 1921'den 1945'e kadar gerçekleşen beş Pan-Afrika kongresine önderlik etti.

İki figür pek çok konuda karşı karşıya geldi. Garvey, melezleri bile içine almayan saf bir Siyah ırkı savunurken, Du Bois, kökeninden ya da renginden bağımsız olarak herkes için eşit haklar konusunda ısrarcı oldu. Garvey, « *Back to Africa* » (Afrika'ya geri dönüş) sloganını öne çıkarırken Du Bois, « *Africa for Africans* » (*Afrika Afrikalılarındır*) *sloganını tercih etti.*[53] *Garvey, "kapitalizmin ateşli bir savunucusu" oldu,*[54] Du Bois, sosyalizmden yanaydı ve gitgide komünist düşüncenin etkisi altında kalacaktı.[55]

Du Bois bununla birlikte Pan-Siyahçılık terimini kullanmaya uzunca bir süre devam etti. Bu terimi sonraları, özellikle Garvey'in ırkçı yaklaşımlarıyla arasına mesafe koymak için, Pan-Afrikacılık lehine terk edecekti. Pan-Afrikacılık sözcüğü ilk kez 1899'da, Trinidad'lı Avukat Henry Sylvelter Williams (1869-1911) tarafından, 1900 Londra Pan-Afrika Kon-

51 Doumby FACOLY, Cheikh Anta Diop éxpliqué aux adolecents. Menaibuc, Paris, 2006. S. 18.

52 Özellikle Les Âmes de peuple noir, La Découverte, Paris, 2007.

53 Foulbert SASSOU ATTISSO, De l'unité africaine de Ncrumah à l'union africaine de Kadhafi, L'Harmattan, Paris, 2008, s. 67.

54 Pierre NDOUMAÏ, Indépandence et néocolonisme en Afrique. Bilan d'un courant dévastateur, L'Harmattan, Paris, 2011, s. 146.

55 Foulbert SASSOU ÀTTISSO, op, cit., s. 67.

feransı'nın hazırlık toplantısında kullanılmış gibi görünüyor.[56] Williams 1897'de, Londra Konferansı'nın düzenleyicisi olan *African Association*'u kurmuştu. O da Du Bois gibi, "soruna ilişkin her ırkçı yaklaşıma, sonuçta hep bir ırkçılığa varacak olan yaklaşıma" karşı çıkıyordu.[57] Pan-Afrikacılığı, renk ölçütünün kıtasal aidiyet ölçütü lehine terk edilmesiyle, Pan-Siyahçılığın aşılması olarak tanımlayabiliriz.

Pan-Afrika kongreleri aşamalı olarak dönüşümler geçirdi. Örneğin Kwame Nkrumah ya da Jomo Kenyatta gibi geleceğin bağımsızlık önderlerinin katıldığı Manchester Kongresi'nde (1945), daha insancıl bir sömürgeleştirme çağrısından bağımsızlık taleplerine geçildi. Kwame Nkrumah, Trinidad'lı George Padmore'yle birlikte Kongre'nin politik sekreterlerinden biri, Jomo Kenyatta ise Du Bois'in yanında sekreter yardımcısıydı.

Kültürel ve kimliksel tanınma sürecinin bir ulusal özgürleşme süreci olarak görülmesi Mağrip için de geçerliydi. Frantz Fanon, "Yeryüzünün Lanetlileri" (*Les Damnés de la Terre*) adlı eserinde iki süreç arasında şu paralelliği kurar:

Ulusal özgürlük mücadelesine İslam'ın uyanışı adıyla bildiğimiz kültürel bir fenomen eşlik etti. Çağdaş Arap yazarlarının, Arap tarihinin önemli sayfalarını halklarına hatırlatmak için duyduğu tutku, işgalcinin yalanlarına verilmiş bir yanıttı. Arap edebiyatının büyük adları listelendi ve Arap uygarlığının geçmişi, Afrika uygarlıklarının geçmişiyle aynı canlılıkta, aynı ateşli tavırla gözler önüne serildi.[58]

Mağrip halkları kölelik yaşamadı. Kendisini tanıtma gereksinmesi onlar için, en az kölelik denilen topyekûn inkâr kadar yeni ve yoğun olan sömürgeci inkâra verilen bir yanıt oldu. Bununla birlikte Fanon, Sahra'nın kuzeyinde ve güneyinde yaşanan süreçlerin benzerliğini vurgularken haklıydı. Mahfoud Kaddache ve Djilali Sari gibi araştırmacılar, eski kitapları ve sömürgecilik öncesi geçmişin simgelerini

56 Tétêvi Godwin, TÉTÉ ADJALOGO, Marcus Garvey, père de l'unité africaine des peuples, Cilt 1: sa vie, sa pensée, ses réalisasitons, L'Harmattan, Paris, 1995, s. 58.

57 A.g.e., s. 61.

58 Frantz FANON, op, cit., s. 595.

korumayı hedefleyen halk hareketlerinin çeşitli örneklerini verdiler.[59] Mustafa Lacheraf bu eserlerin, Kuran okullarında bunları gizlice okuyan çocuklar üzerindeki olumlu etkilerini hatırlatır.[60]

Sömürgeci Metropollerin Ortasında

Bütün sömürgeleştirmeler göç sürecine yol açmıştı; ancak bu süreçler sömürgeleştirilen toplumların ve sömürgeleştirmenin biçimine göre çok farklıydı. Fransa'daki sömürge çıkışlı göçmenler arasında Mağrip göçmenleri çoğunluktaydı ve esas olarak Cezayirlilerden ve çalışanlardan oluşuyorlardı.

Cezayirli göçmenlerin sayısal gelişimi, XX. yüzyılın ilk yarısından itibaren hem hızlı, hem de sürekli oldu. Bu sayı 1918'de 57 264 iken, 1923'de 109 849'a, 1937'de de 148 261'e ulaştı.[61] Alt Sahra göçü ise daha küçüktü ve daha yavaş bir artış gösteriyordu: 1920'li yıllarda 3 000'le 5 000 arası[62] ve 1946'da 13 517.[63]

Büyük Britanya'ya gelince, bu ülke esas olarak Antiller, Hindistan ve Pakistan göçmenlerine çağrı yapmış ve 1945 yılına kadar her türlü kökenden gelen "renkli Britanya sakinlerinin sayısı on binlere çıkmıştı."[64] Diğer sömürgeci güçler ise XX. yüzyılın ilk yarısında yalnızca marjinal bir Afrika göçünü karşıladı. Örneğin 1945'te Belçika'da yalnızca 1 838 Afrikalıdan söz ediliyordu.[65]

Göç süreci sayısal görünümünden bağımsız olarak, her yerde ulusalcı bilinçlerin olgunlaşmasına katkıda bulundu. Göçmenlerin esas olarak öğrencilerden oluştuğu Portekiz'de sayı, göçmenlerin geldiği

59 Mahfoud KADDACHE ve Djilali SARI, l'Algérie dans l'histoire, C. 5, Office des publications universitaires, Cezayir, 1989, s. 247-252.

60 Mustafa LACHERAF, Des noms et des lieux. Mémoirs d'un algérie oubliée, souvenir d'enfance et de jeunesse, Casbah éditons, Cezayir, 1998, s. 26.

61 Abdelmalek SAYAD ve Alain GILETTE, L'Immigration algérienne en France, Éditions Ententes, Paris, 1984.

62 Philippe DEVITTE, Les Mouvements nègres en France, 1919-1939, L'Harmattan, Paris, 2006, s. 26.

63 Phllippe DEVITTE, "L'Immigration: l'émergence en métropole d'une élite africaine (1946-1961)". Culture colonial en France. De la Révolution française á nos jours'un içinde(Nicolas BANCEL, Pascal BLANCHARD ve Sandrine LEMAİRE). CNRS éditons, Parls, 2008, s. 452.

64 Michel MOULIN, La Grande Bretagne contemporaine, Bréal, Paris, 2006, s. 215.

65 Bonaventure CAGNÉ, "Africaines de Belgique, de l'indigene á l'immigre", Hommes et Migrations, no: 1228, Kasım-Aralık 2000, s. 64.

ülkelerin bağımsızlığına kadar birkaç bin kişiyle sınırlı kaldı. Gineli Amílcar Cabral, Angolalı Agostinho Neto, San Tome'li Alda Espirito Santo, Yeşil Burun'lu Pedro Pires, Mozambikli Marcelino dos Santos gibi bağımsızlıkçı önderler ve daha birçokları Lizbon'da yaşadılar. Ve pek çoğunun birbiriyle ilk kez karşılaştığı yer olan "*dos estudantes do Imperio*" (İmparatorluk öğrenci evi) burada, daha doğrusu Casa'daydı.[66]

1917'deki Bolşevik Devrimi, 1919'da Üçüncü Enternasyonal'in kuruluşu ve buradan çıkan yeni komünist partiler, Avrupa metropollerindeki çok sayıda göçmeni kendilerine çekebildiler. İkinci Kongre'de benimsenen ve Enternasyonal'e katılmanın, "yirmi bir koşulu" olarak belirlenen koşullardan sekizincisi, sömürge sorununa ilişkindi. Üslup yeni, içerik muğlâktı:

Sömürgeler ve baskı altındaki uluslar sorununda, burjuvazisi sömürgeci olan ya da kendi ulusuna baskı yapan ülkelerin partileri özellikle açık ve net bir çizgi izlemelidir. III. Enternasyonal'e dahil olan her parti, "kendi" emperyalistlerinin sömürgelerdeki çıkarlarını acımasızca ortaya çıkarmak, sömürgelerdeki her kurtuluş hareketini sözle değil, fiilen desteklemek, metropol emperyalistlerinin sömürgelerden çıkmasını istemek zorundadır.[67]

Bu dönemde büyük sömürgeci metropoller, komünist anti-sömürgecilikle yerli sömürge diasporasının bir bölümünün özel buluşma yerine dönüşmüş ve böylece iki dünya savaşı arasındaki dönemde çok sayıda örgüt -sonraki onyılların bağımsızlıkçı uyanışının başlangıcı olan- ortaya çıkmıştı. Bağımsızlık önderleri doğrudan ya da dolaylı bir tarzla, Paris, New York, Londra ya da Lizbon'daki Afrika diasporalarını ilgilendiren bu geniş coşku dalgasıyla temas kurdular. Bununla birlikte 1920'li yıllarda Fransa'nın diğerlerinden farklı iki özelliği daha vardı: nicelik olarak daha yüksek bir Afrika göçü ve eski sosyalist partide komünistler lehine yaşanan büyük bölünme. Afrikalı

66 Elisabeth MONTEIRO RODRIGUES ve Olivier BARLET, "Au delà du conflit", Africultures, no: 26, Mart 2000, s. 4.

67 "Conditions d'admissions des Partis dans l'Internationale communiste", Manifestes, thèses et résolutions des queatres premiers congrés mondlaux de l'Internationale communiste, 1919-1923'ün içinde, Maspero, Paris, 1975, (yeni basım), s. 40.

göçmenlerin komünist hareketle buluşması, bu nedenle çok açık bir biçimde Fransa'da diğer ülkeler göre daha yoğun oldu.

1921'de kurulan Sömürgeler Arası Birlik [*Union intercoloniale* (UIC)] ve onun *Le Paria* adlı yayın organı, bu buluşmanın örgütsel tercümesiydi. *Birlik*, Vietnamlı Ho Chi Minh,[68] Cezayirli Messali Hac,[69] Senegalli Lamine Senghor[70] ya da Madagaskarlı Samuel Stéphany[71] gibi çok sayıda ulusalcı önder için politik bir formasyon alanı oldu ve ilk ulusalcı örgütlerin ortaya çıkmasını sağladı. Tarihçi Daniel Hemery şunları söyler: "Aslında 1926'da ulusalcı partilerin kurulması kararını alan organ, Fransız Komünist Partisi (FKP) Merkez Komitesi'nin, Mağriplilerin ve Vietnamlı Nguyen The Truyen'i de içinde bulunduğu Sömürge Seksiyonu'ydu. Karar Sömürgelerarası Birliğin üyeleriyle birlikte alındı. Böylece 1926 Martı'nda Kuzey Afrika Yıldızı (*Étoile nord-africaine*), 1927 Mayısı'nda Siyah Irkı Savunma Komitesi (*Comité de défense de la race nègre*) ve 26 Haziran 1927'de resmen ilan edilen *Viet Nam Doc Lap Dang* (Bağımsız Vietnam Birliği, ç.n.) ortaya çıktı."[72]

Diğer Avrupa ülkelerindeki genç komünist partiler de anti-sömürgeci bir propaganda yürüttü, ancak etkilerinin güçlü olmaması benzer sonuçlara yol açmadı. Christophe Wondji ve Ali Mazrui, bu güçsüzlüğe rağmen belli ilişkilerin kurulduğunu ve komünist partilerin bir referans kutbu haline geldiğini söyler:

Birkaç Afrikalı köktenci, Büyük Britanya'daki incelemeleri sırasında komünist partilerin yöneticileriyle temasa geçti ve onların poli-

68 Vietnam bağımsızlık mücadelesinin gelecekteki önderi, 1982'de genel sekreter yardımcısı olduğu UIC'nin kurucularındandır.

69 Messali Hadj 1924'de FKP'ye (Fransız Komünist Partisi, ç.n.) ve UIC'ye katılır. Cezayir ulusal kurtuluş hareketinin çekirdeğini oluşturacak Kuzey Afrika Yıldızı'nın (Étoile nord-africaine) kurucularındandır.

70 Lamine Senghor 1924'de FKP'ye ve UIC'ye katılır. Kısa militan yaşamına rağmen (1927'de öldü), yoğun çalışması onu Alt Sahra Afrika ülkelerinin bağımsızlığı için verilen mücadelenin öncülerinden biri yapmıştır.

71 Samuel Stéphany SFIO ve İnsan Hakları Birliği üyesidir. Aynı zamanda 1927'de Madagaskar yerlilerinin Fransız vatandaşlık hakkını kazanması için kurulan Fransa Birliği'nin kurucusu olmuştur. FKP üyesi ve UIC'inin ilk genel sekreteridir.

72 Daniel Hemery, "Tha Thu Thau: itinéraire politique d'un révolutionnaire Vietnamien" Histoire de l'Asie de sud-est: révoltes, réformes, révolutions'un içinde, Presses universitaires de Lille, Lille, 1981, s. 213.

tik fikirlerinden etkilendi. Aralarında, Kenyalı J. Kenyatta, Ganalı K. Nkrumah, Nijeryalı F. Macauly, Gambiyalı F. F. Small ve Ugandalı I. K. Musazi'yi sayabiliriz [...]. *Lusophone* (Portekizce konuşulan, ç.n.) Afrikası'nın Komünist Partisi'nin izinden giderek Portekiz'de bilinçlenen Agostinho Neto ve Amílcar Cabral gibi Marksist entelektüelleri, Angola'da MPLA'yı (*Mouvement populaire de libération de l'Angola*, Angola'nın Bağımsızlığı İçin Halk Hareketi, ç.n.) ve Gine ve Yeşil Burun'da PAIGC'yi (*Parti africain pour l'indépendance de la Guinée et du Cap-Vert*, Gine ve Yeşil Burun'un Bağımsızlığı İçin Afrika Partisi, ç.n.) oluşturacaklardı.[73]

Pan-Afrikacı iki önder, Birleşik Devletler'den W.E.B. Du Bois ve Trinidad'dan G. Padmore, 1920'li ve 30'lu yıllarda komünist hareketin yaygınlaşmasına katkıda bulundu. Etkileri, sözünü ettiğimiz Pan-Afrika kongrelerinin politik dönüşümünde belirleyici oldu. Komünist anti-sömürgecilikle buluşma en sonunda 1927'de Brüksel'de yapılacak ve çok sayıda ulusalcı önderi etkileyecek olan anti-emperyalist bir kongrenin düzenlenmesiyle somutlaştı. Hintli Nehru, Cezayirli Messali Hac, Endonezyalı Muhammed Hatta, Senegalli Lamine Senghor, Suriyeli El Bakri bu kongrede buluştular ve kalıcı ilişkiler kurdular.

Komünist hareketin Afrika diasporası üzerindeki büyüyen etkisi sonuç olarak Sosyalist İşçi Enternasyonali'ni sömürgecilik konusunda daha net tavır almaya zorladı. Örgütün 1928 Ağustosu'nda Brüksel'deki kongresinde "sosyalizmin, sömürge ülkelerdeki yabancı egemenliğini reddettiği" yönünde bir karar alındı.[74] Karar, sömürgeleri iki kategoriye ayırmıştı: "bağımsız, modern bir uygarlığın koşullarına" sahip olanlar: bunların bağımsızlığı desteklenebilirdi ve diğerleri: bunların bağımsızlığı için bir hazırlık gerekiyordu. Ancak bu kategorilerin tercümeleri sosyalist partiler açısından çok farklı olacaktı. Bağımsız İşçi Partisi,[75] Büyük Britanya'da "tüm sömürge ülkelerin tam

73 Christophe WONDJI ve Ali MAZRUI, "L'Afrique et les pays socialistes", Histoire générale de l'Afrique'nin içinde, C. 8: L'Afrique après 1935, Présence africaine-UNESCO, Paris, 1998, s. 840.

74 Ahmet KULAKSSIS'dan alıntı, Le parti socialiste et l'Afrique du Nord. De Jaurès à Blum, Armand Colin, Parls, 1991, s. 205.

75 Bağımsız Emek Partisi ya da Bağımsız İşçi Partisi 1893'de kuruldu. Özerk politik etkinliği saklı kalmak

ve koşulsuz ulusal bağımsızlığını" ve "denizaşırı ulusal hareketlere destek verilmesini" savundu.[76] Buna karşılık İşçi Enternasyonali'nin Fransa şubesi [*Section française de l'Internationale ouvrière* (SFIO)] için söz konusu olan, "kapitalist sömürgeciliği insan uygarlığının büyük ve kardeşçe bir eserine dönüştürmekti."[77] Farklılık büyüktü.

Metropollerdeki bu anti-sömürgeci yapılanmaya paralel olarak, Fransa'daki iki Pan-Afrikacı akım da belli bir yankı yarattı. 1925'de Alain Leroy Locke tarafından Siyah yazarların eserlerinin bir antolojisinin yayınlanması (*The New Negro*) *kimliksel tanınma hareketini hızlandırdı. Bazı Afrikalı militanlar bir "Siyah gurur" ve bir "Afrika'ya geri dönüş" düşüncesini savunuyordu. Diğerleri, ister sömürgeciliği iyileştirmek, ister onunla savaşmak biçiminde olsun, eşitlik için mücadele düşüncesini seçmişti. 30'lu yıllarda bu akımlara, sömürgeli öğrenci kuşağının iki savaş arasındaki dönemde yaptığı analizler eklendi. Ve bu analizlerin ilk somutlaştırıldığı araçlardan biri,* 1935 *Martı'nda yalnızca tek bir sayısı çıkan L'Étudiant noir gazetesi oldu. Gazeteyi sosyalistlere yakın bir duruşu olan Senegalli* Léopold Sédar Senghor ve daha sonra Komünist Parti'ye katılacak olan Aimé Césaire çıkarmıştı. Alt Sahra Afrikası'nda bağımsızlıkçı önderlerin yörüngesini büyük ölçüde etkileyecek olan "zencilik" hareketi böyle başladı.

Avrupa Solu ve Sömürgeler

Afrika göçünün Avrupa soluyla buluşması, Afrikalılardaki ulusal bilinç kazanımının hızlanmasına yol açmıştı, ama çok sayıda çelişki barındırıyordu. Afrikalı komünistler, komünist partileri sömürge sorununu ikincil bir konu olarak değerlendirmekle suçladılar. Bu partilerin Komünist Enternasyonal'in [*internationale communiste* (IC)] kararlarını uygulamamasına karşı çıktılar ve yönelttikleri eleştirilerin tamamen görmezden gelinmesini üzüntüyle karşıladıklarını ifade ettiler.

üzere 1906'da kurulan İşçi Partisi'ne katıldı.

76 Manuela SEMIDEI, "les socialistes français et le problème colonial entre les deux guerres (1919-1839)", Revue française de science politique, c. 18, no:6, 1968, s. 1146,

77 Le Populaire, 19 Mayıs 1930, Ahmet KULAKSSIS'dan alıntı, op. cit., s. 231.

Bu eleştirilerin açık ve ciddi olduğunu söylememiz gerekiyor. Bu nedenle Sovyet delegesi Dimitri Manouilski, Komünist Enternasyonal'in 1924'deki 5. Kongresi'nde Fransa ve Britanya partilerini sert bir biçimde eleştirdi:

Son seçimlerde (Fransa'da) sömürgelerin gösterdiği yedi aday arasında tek bir yerli yok. Neden aday olarak yalnızca egemen ırkın temsilcilerini bulabildiniz? (...) İngiliz arkadaşlarımız daha da pasif kaldılar. Sömürgesel önyargı ya en fazla sahip olanlar, onlar (...). Biz, Rus Devrimi'ne karşı müdahaleler sırasında şöyle haykırdığınız için size son derece minnettarız: "Sovyetler Rusyası'na dokunmayın!" Ama Komünist Enternasyonal sizi asıl, cesaretle şöyle haykırdığınız zaman kutlayacaktır: "Sömürgelerden çekilin!"[78]

Avrupa komünist partilerinin konumu 1925'den itibaren netleşmişti; daha tutarlı ve daha savaşçıydı. Gerçi bu partilerin hiçbiri (başta Fransız Komünist Partisi olmak üzere) anti-sömürgeci kitlesel kampanyalar düzenlemek için yeterince etkili olamadı. Ama Fransa'da art arda anti-sömürgeci eylemler başladı: Rif Savaşı'na karşı,[79] Suriye'deki savaşa karşı,[80] Cezayir'in sömürgeleştirilmesinin yüzüncü yıl kutlamalarına karşı.[81]

Bununla birlikte Halk Cephesi'nin zaferi FKP'nin çizgisinde bir değişim başlattı. Radikallerle sosyalistler arasında (faşizmin yükselişi olgusunun öncelikli olarak değerlendirilmesi üzerinden) kurulan ittifak komünistlerin, sömürgeler için bağımsızlık talebini ötelemesine yol açmıştı. Bu türden bir değişim kaçınılmaz olarak bazıları için bir düş kırıklığı yarattı, bazıları tarafından da ihanet olarak algılandı. FKP

78 Dimitri MANUILSKI, Rapport à la vingtième séance le 30 juin 1924, Éditions Correspondance internationale, Quebec, 1980, s. 216-217.

79 1919'da Abdülkerim'in öncülüğünde bağımsızlık ve Rif Cumhuriyeti'nin yerleşmesi için silahlı bir mücadele başladı. Önce İspanyol, sonra Fransa ordusuyla, sonra da her ikisiyle birden çarpışılarak 1926'ya kadar sürdü. Rif Savaşı ilk Afrika ulusal bağımsızlık mücadelesidir. Komünist Parti bağımsızlık yanlılarına destek ve Fransız emperyalizmine karşı çıkmak için cesur bir kampanya başlattı, Fas'taki sömürgeci çetelerin ülkeyi boşaltmasını istedi ve Fransız askerlerine isyancılarla kardeşlik çağrısı yaptı.

80 1925'de Suriye'de Sultan-al-Atrach öncülüğünde bir diğer ulusal kurtuluş savaşı başladı. 1927'ye kadar sürdü. FKP de anti-sömürgeci cesur bir kampanya başlattı. Fas'ta olduğu gibi bağımsızlık ve Fransız askerlerine müdahale son vermesi çağrısı yapıldı.

81 Yüzüncü yıl şenlikleri nedeniyle örgütlenen FKP, Fransız sömürgeciliğine karşı çıkmak için sömürge fuarlarına karşı bir boykot kampanyası başlattı.

her iki durumda da ulusalcı militanlar tarafından, artık "asimilasyoncular" kampına ait olarak değerlendiriliyordu. "Asimilasyon" yandaşları gerçekten de sömürgelerin taleplerine çözüm olarak bağımsızlığı değil, eşit hakları öne sürüyorlardı. Ama Büyük Britanya'nın böyle bir asimilasyoncu mantık mirası yoktu. Britanyalılar, 1783'de uzun bir bağımsızlık savaşı sonunda Amerika'daki on üç sömürgesini kaybetmenin yol açtığı derin izler nedeniyle, büyük sömürgesizleşme hareketi başladığı zaman görünürde daha açık ve her durumda daha pragmatik tavırlar aldılar. Sömürgelerinde dolaylı bir yönetim sistemi kurduktan sonra, sömürgelere politik bir özerklik verme konusunda Fransız emsallerine göre daha istekli göründüler –aşamalı bir geçiş fikrini savunarak. Bu sürecin sonunda bir dominyon statüsü, yani kendi içinde özerk, ama dışarıda imparatorluğa bağlı bir devlet statüsü ortaya çıktı. 1907'deki dominyon haline getirilen Avustralya ya da Kanada örneği diğer sömürgeler için model gösterildi. Yine de geçiş süreci çok uzun olabilirdi.

Sömürge Bürosu Genel Sekreteri Malcolm MacDonald, 7 Aralık 1938'de Avam Kamarası'nda yaptığı konuşmada bu mantığı şöyle özetliyordu:

Britanya İmparatorluğu'nun yüce amacı özgürlüğün, Majesteleri'nin tüm uyrukları arasında ve bunların yaşadığı dünyanın bazı bölgelerinde aşamalı olarak genişletilmesidir [...]. İmparatorluğun bazı yerlerindeki halkların *self-government* (öz yönetim, ç.n.) kazanması, kuşaklar boyunca sürebilir, dahası yüzyıllar alabilir.[82]

Bir bağımsızlık mücadelesini önlemek için özerklik vermek. Britanya mantığının böyle özetlenmesi mümkündü. İngiliz İşçi Partisi bu yaklaşımı global olarak paylaştı, ancak geçiş sürecinin kısaltılması talebinde bulundu. Ama Britanya'nın bu "esnekliği" genelleşmedi. Ekonomik ve stratejik hamlelerin önem kazanmasıyla birlikte Britanya sömürgeciliği diğer Avrupalı güçlerin çehresiyle aynı çehreye büründü.

Afrika'da ve göç sürecinde sömürgeciliğe ve köle ticaretine kar-

82 Malcolm MCDONALD "Discours aux communes du 7 Décembre, 1938" in Marc MICHEL, Décolonisations et émergence du tiers-monde, Hachette, Paris, 1933, s. 24.

şı direniş deneyimlerinin bu uzun birikimi, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra olgunlaşan ulusal bilinç kazanımlarının tarihsel temeli oldu.

2. Hangi Sömürgesizleşme?

Gerçek kurtuluş, sınırlı sorumluluğu olan bakanların sömürge paktı yoluyla egemenlik altındaki bir ekonomiyle muhatap olduğu bu 'sözde bağımsızlık' değildir. Kurtuluş, "eyaletleştirmeden" ve zorbanın dilinin üstünlüğünden başlayarak, eski sömürgeleri sömürgeci kültür, tarz ve imajlar zincirinde tutan vergi birliğine kadar, tüm sömürge sisteminin yok olmasıyla gerçekleşir.
Frantz Fanon, El Mücahit, 16 Nisan 1958.

Nelson Mandela yaşam öyküsünde, "mücadelenin biçimini belirleyen her zaman, zulüm gören değil, zorba olmuştur" der.[83] Sömürge dünyasında 1945 sonrası rastlanan gelişmeler bu bakış açısını doğrular görünüyor. İkinci Dünya Savaşı, sömürgeciliğin maddi, politik ve ideolojik temellerinin birçoğunu yıkan alt-üst oluşları tetikledi. Sömürgesizleşmenin milyonlarca sömürgeliye "mümkün" görünmeye başlaması, bu alt-üst oluşların sonuçlarından biriydi. Yeni koşullar sömürgeci güçleri utana-sıkıla da olsa yeniden reform kapılarını açmaya zorladı. Ama bu reformlar halkın umutlarını yeşertemedi: Afrika ulusal bilinci kendisini Kıta'nın tamamında güç kullanarak ifade etmeye başladı. Ulusal taleplerin, barışçıl eylemden silahlı mücadeleye kadar bir dizi çeşitlemeden geçerek yeni biçimler almasını, önderlerin "kişiliği" ya da "kültürlerin" çeşitliliğinin mekanik bir yansıması olarak analiz etmemek gerek. Mandela'nın da ifade ettiği gibi, mücadele biçimlerinin ve bağımsızlık kazanma modellerinin farklılığı her zaman, koşulların farklılığıyla açıklanır.

83 Nelson MANDELA, Un long chemin vers la liberté, Médium, Paris, 1966, s. 647.

Sömürge Çekici İndiğinde

İkinci Dünya Savaşı, sömürgeleşmenin ideolojik temellerinde, özellikle de o zamana kadar baskın olan biyolojik ırkçılıkta çatlaklar açtı. Nazizm deneyimiyle kartlar yeniden dağıtılmıştı. "Beyazlar" Nazizm'le birlikte ilk kez diğer "Beyazlara" o zamana kadar sömürgeler için uygulanan ırkçı bir hiyerarşi uyguladılar. Avrupa ülkeleri sömürgeleşti ve Avrupa halkları, kendi ülkelerinin yüzyıllardır milyonlarca sömürgeliye yaşattığı zulme maruz kaldı. Aimé Césaire 1954'de bu alt-üst oluştan dersler çıkaracaktı:

Hitler üstün ırk konusundaki iğrenç sözlerini ilk kez haykırdığında Avrupa halkları şaşırmıştı. Biz diğerleri, yani sömürge halklar daha az şaşırdık, çünkü biz zaten Hitler'in ağzından değil ama kendi efendilerimizin, büyük sömürgecilerin ağzından bu dili işitmiştik (...); Hitler'in büyük özgünlüğü belki de, Avrupa'nın o zamana kadar kendi çıkarı için Avrupalı olmayan uluslara gözünü kırpmadan uyguladığı sömürge yöntemlerini Avrupa halklarına uygulamasıydı.[84]

Frantz Fanon ise "Avrupa'nın tam ortasındaki"[85] bu sömürgeleşmede, biyolojik ırkçılığın gerilemesinin ve yerini aşamalı olarak kültürcü bir ırkçılığa bırakmasının temel nedenlerinden birini gördü. Irkçılık yok olmamıştı, ama yeni koşullar onu bir maske takmaya zorlamıştı. Aynı tarzda sömürgecilik de çehresini değiştirmeye zorlanmıştı ve bu olguyla sömürgelilere yeni manevra seçenekleri sunuyordu.

Sömürgeciliğin daha güçlü bir biçimde gündeme gelmesinin bir nedeni de, sömürgelilerin Nazizm'e karşı savaşlarda kitlesel olarak yer almasıydı. Tarihçi Benjamin Stora bazı sayılar verir: "Savaş Bakanı'na göre 1940 yılının Mart ayında Fransa'da, Siyah Afrika'dan 68 500, Madagaskar'dan 10 000 ve Çin Hindi'nden 10 000 asker bulunuyordu. Kuzey Afrika birliklerindeki asker sayısı

84 Aimé CÉSAIRE, "Le colonialisme n'est pas mort", La Nouvelle Critique, sayı: 51, 15 Ocak 1954, s. 25.

85 Frantz FANON, "Racisme et Cultur" Pour la Révolution Africain'in içinde, Oeuvres'in içinde, op, cit., s. 716.

340 000'e ulaşmıştı".[86] Durum diğer sömürge güçlerinde de farklı değildi. Britanya İmparatorluğu çatışma boyunca 2 500 000'i Hindistan'dan ve 473 000'i de diğer sömürgelerden -250 000'i Batı Afrika'dan- gelen 2.973 000 sömürgeliyi harekete geçirmişti.[87]

Savaşlara katılım, sömürgeciliğin esas mitlerinden birini, "Beyaz Adam"ın yenilmezliği mitini aşındıran bir deneyimdi. Ancak sömürgecinin yenilmezliği miti sonraki yıllarda da özenle sürdürüldü. Kongo Bangala halkının Beyaz sömürgelilerle (kolonlar, ç.n.) ilişkilerini analiz eden Tarihçi Abraham Ndinga-Mbo, bu mitin yaratılması ve yeniden üretilmesinde yaşanan öznel süreci şöyle anlatır:

Köşeye sıkıştığınızda Beyaz'ı izlemek ya da vereceği acıya katlanmak, ona direnmekten ve iki kat fazla acı çekmekten daha iyidir. Beyaz'ın üstünlüğü ve yenilmezliği miti böyle yaratıldı (...). Beyazlar böyle bir mit yaratma gereğinin bilincindeydiler ve uygun araçlar buldukları her defasında üstünlüklerini göstermeye çalıştılar.[88]

O halde İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra dağılan şey, bu mit olmuştu. Sömürgecinin zaafını ortaya çıkaran her şeye her zaman duyarlı olan ve kurtuluş umudunu yaşatmak için bunu kullanan tüm diğer sömürgeliler gibi Afrikalılar da bu savaşın tarihsel önemini biliyordu. Böylece Haiti'de, "politik olarak kendini belirleme arayışında olan diğer ülkeler için hızla kurtuluşun ve gururun politik simgesi haline gelen" ilk Siyah Cumhuriyet kuruldu.[89] Etiyopyalılar 1896'da Adouwa'da İtalyan işgalciye karşı Etiyopya'yı "Afrika'da bağımsızlığın ve özgürlüğün tek simgesi haline getiren" bir zafer kazandı.[90] Ayrıca sömürgeli birliklerin Birinci Dünya Sa-

86 Benjamin STORA, L'Armée d'Afrique, les oublies de la libération", Textes et documents pour la classe, s. 692, Mart, 1995.

87 Jacques FRÉMEAU, "Les contingents empériaux au coeur de la guerre", Revue Histoire, économie et Société, c. 23, s. 23, 2004, s. 217.

88 Abraham NDIGA-MBO, Savorgnan de Brazza, les frères Téchot et le Ngala et Congo-Brazzaville (1878-1960), L'Harmattan, Paris, 2006, s. 180.

89 Augustine RAMAZANI BISHWENDE, "La rêve de l'Indépendance. Quel rêve! Quelle indépandence! Lettre ouverte a tous les Négro-africaines de la diaspora, Les Diasporas africaines et noires face aux développements, Afroscopie'nin içinde, s. 12012, 2012, s. 7.

90 Etienne-Marie LASSI, "Des ruines à la République", Pius Ngandu Nkashama, trajectoire d'un discours'un içinde, Alexie TCHEUYAP (Direktör), L'Harmattan, Paris, 2007, s. 251.

vaşı'na katılması da bu miti sarsan nedenler arasındaydı. Eski savaşçıların öyküleri, Amadou Hampâté Ba'nın yazdığı gibi, "Beyaz Adam'ın hangi kutsal ya da şeytani güçten yararlandığı belli olmayan insan-üstü bir varlık olmadığını, onun da kendileriyle aynı nitelikleri, yanlışları, gücü ve zaafları paylaşan bir insan olduğunu" en geri köylere kadar herkese öğretti.[91]

Sömürgeci güçlerin yenilmezliği miti Avrupa ordularının savaşın başında yaşadığı bozgunlarla sertçe kırılmıştı; ancak bu dönüşüm Fransa'yı 1940 bozgunu, Vichy rejimiyle yapılan işbirliği ve bu nedenle yaşanan bölünmeler nedeniyle daha derinden etkiledi. Büyük Britanya Nazilere karşı direnişte birleşmiş görünürken, Fransa yenilmiş ve parçalanmış bir çehre sunuyordu.

Öte yandan Birleşik Devletler ve Britanya birliklerinin 1942'de (Roosevelt'in gönüllü olarak kendi kendini yönetme hakkından söz ettiği dönem) Kuzey Afrika'dan çekilmesi, bu ülkedeki sömürgelilerde önemli değişiklikler yarattı. O zamanlar Cezayir'de öğretmenlik yapan Louis Rigaud, savaş sonrası dönemde "yerlilerin ruh halindeki değişikliğe" dikkat çeker ve bu değişikliği şu etmenlerle açıklar: "Fransa'nın 1940 bozgunundan sonra yaşadığı prestij kaybı; 1942'den itibaren müttefik güçlerle, özellikle Amerikalılarla kurduğu temas; bunlara ek olarak Fransa'nın kurtuluşu için savaşıp ülkelerine geri dönen Cezayirlilerin ödül beklentisi... "[92]

Politik örgütler ve ulusalcı militanlar, Fransa'yla yüz yüze görüşmeler sonrası ortaya çıktı. Franklin Roosevelt 22 Ocak 1943'te Anfa'da Fas Sultanı'yla buluştu. Ferhat Abbas[93] Birleşik Devletler Başkanı'nın doğrudan temsilcisi Robert Murphy'le görüştü. Faslı militanlara gelince, hem Fransız yetkililerine, hem de Birleşik Devletler ve Britanya konsolosluklarına karşı gösteriler yaptılar. Düşünceleri değiştiren bir diğer etmen de Avrupalı sömürgeci güçlerin Alt Sahra Afrika ülkelerinde artık tek efendi olmaması ve bir "uluslararası topluluğun" ortaya çıkmasıydı.

---

91 Amadou HAMPÂTÉ BÂ, Amcoullel, l'enfant Peul, op, cit., s. 470.

92 Louis Rigaud, "Vie et Militantisme en Algérie de 1922 à 1964, Cahier du centre fédéral de la F. E. N., Paris, s. 12, Şubat-Mart 1965, s. 34.

93 Cezayirli ulusalcı bir militan olan Fehrat Abbas, tüm ulusal duyarlıkları birleştiren 1943 "Cezayir Halkı Manifestosu"nun öncüsüdür.

Hukuk Uluslararası Sistemin Omurgası mı?

Sömürgeci güçle gizliden yüz yüze görüşmek Afrikalılar için oldukça çekiciydi. Savaşın enkazından yeni bir uluslararası örgüt ortaya çıktı: Birleşmiş Milletler Örgütü (BMÖ). Bu örgüt savaştan önce, barışı güvence altına almak konusunda pek de yeterli olmayan Milletler Topluluğu'nun [*Société des Nations* (SDN)] yerine geçti. Böylece 1940'lı yılların başlarından itibaren uluslararası hukukun üstünlüğünü sağlamayı ve kalıcı bir barışla birlikte insan haklarını yükseltmeyi hedefleyen uluslararası anlaşmalar, bildirgeler, yönetmelikler birbirini izledi. Nazizm dehşeti savaş sonrası dünyada "hukukun" edindiği bu yeni yere güçlü bir katkı sağlamıştı.

Bu gelişim, aydınlıkçı düşüncelere barışçıl bir sömürgesizleşme perspektifi sunuyordu. Militan yazar François Maspero şunları söylüyor:

Batılı müttefikler Nazi totalitarizmine son vermek için dünyanın karşısına, önce Birleşmiş Milletler Bildirgesi'yle, sonra da İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'yle tercüme edilen anti-totaliter bir ideoloji koymak zorundaydı. Ama bu çerçevede (tüm baskı sistemlerine topyekûn karşı çıkma çerçevesinde) sömürge sistemine de karşı çıkmak, sömürgelileri dışlamadan tüm insanların kurtuluş idealini ilan etmek, tüm insanlık adına konuşmak oldukça güçtü.[94]

Franklin Roosevelt ve Winston Churchill'in 15 Ağustos 1941'de imzaladığı Atlantik Bildirisi, müttefiklerin savaş sonrası yerleştirmek istediği yeni uluslararası politikanın temellerini attı. Bildirinin 3. Maddesi sömürgelilere ilişkin sayısız vaat içeriyordu. Büyük Britanya ve Birleşik Devletler, "tüm halkların 'istedikleri yönetim biçimini seçme hakkına' ve haklarından zorla yoksun bırakılmış tüm ulusların 'bağımsız yönetim ve egemenlik hakkına' saygı duyduklarını" açıkladılar.[95]

Bildirinin Fransızca metninin çevirileri farklıydı. İngilizce metinde " *the right of all peoples* (tüm halkların hakları, ç.n.)" olarak geçen

94 François MASPERO, "Önsöz", Massacres coloniaux, 1944-1950, la IV. République et la mise au pas des colonies françaises'in içinde, Yves BENOT, La Découverte & Syros, Paris, 1944, s. XIII ve XIV.

95 Atlantik Bildirisi, 14 Ağustos 1941 (Birleşik Devletler versiyonunda doğrulanmış kopyası).

ifade, bazı Fransızca metinlerde yalnızca "halkların hakları" olarak geçiyordu. Jean Suret-Canale ve Albert Adu Boahen gibi tarihçiler, çevirinin dışında içeriğin muğlâk niteliğini de vurguladılar. Formülün kısıtlayıcı yorumu, onun yalnızca Naziler tarafından işgal edilen Avrupa ülkelerine uygulanabileceği anlamına geliyordu. Churchill'in 10 Kasım 1942'de Londra'da yaptığı Guild Hall konuşmasında aynı yorum vardı. Formülün daha geniş yorumu ise, sömürge sisteminin kınanmasını gerektiriyordu. İki tarihçi şuna işaret ederler: "imzacıların kafasında formülün yalnızca Avrupa'ya uygulanması vardı, ama Afrika halkları da bu hakkı kendileri için talep edebilirdi".[96]

26 Haziran 1945'de, BMÖ'nün kurulduğu San Francisco Konferansı'nda imzalanan Birleşmiş Milletler Bildirgesi, bu uluslararası hukuk vaadinden doğan umudu güçlendirdi. Bildirge, 11. Bölümünü sömürgelere ("özerk olmayan topraklar" diye değerlendirilen) ayırmış, ancak muğlâklıkları gidememişti. Sömürgeciliğin niteliği sınırlı olarak dile getirilmiş, bağlayıcı kurallar özellikle belirsiz bırakılmıştı. Maddede şunlar yazılıydı:

a) Söz konusu toplumların kültürlerine saygı duymak, onların hem sosyal, politik ve ekonomik ilerlemelerini hem de eğitim alanında gelişmelerini sağlamak, onlara eşitlik temelinde davranmak ve onları suiistimallere karşı korumak; b) kendi kendilerini yönetme kapasitelerini geliştirmek, politik taleplerini göz önünde bulundurmak ve onlara, kendilerinin ve yaşadıkları toprakların özel koşulları ve değişken gelişme düzeyleri ölçüsünde, aşamalı olarak özgür politik kurumlar geliştirmeleri için yardım etmek.[97]

Birleşmiş Milletler Bildirgesi, Atlantik Bildirisi'ne göre açıkça geri olmasına ve "uygarlaştırıcı" bir ideoloji dayatmasına rağmen, sömürgelileri hak sahipleri olarak (her defasında bu hakların yapısını belirtmeyi unutarak) kabul ediyordu. 1919 Milletler Topluluğu Bildirgesi de içerik olarak benzerdi. Ama ilke olarak imzacıları için "zorlayıcı değe-

96 Jean SURET-CANALE et Albert ADU BOAHEN, "L'Afrique occidentale", Histoire générale de l'Afrique'nin İçinde, c. 8, op, cit., s. 183.

97 ULUSLARARASI HUKUK MAHKEMESİ, Charte des Nations unles, statut et règlement de la cour et autres textes, Natlons unles, Cenevre, 2007, s. 36.

ri" olan bu uluslararası hukuk belgesi ilk kez, hem sömürgeleşmenin geçici niteliğini hem de sömürgeliye politik yurttaşlık bağışlayarak sömürgeciliğe son verme gereğini açıkça tanımıştı. Yurttaşlık dinamiğinin sömürge sistemine girmesi, sırası geldiğinde bir diğer dinamiği yaratacaktı: bağımsızlık. Uluslararası hukuk böylece "sömürge korsesini"[98] gevşetmiş oluyordu.

Zayıflayan Sömürgeci Güçler

Dünya savaşının kazananları Birleşik Devletler ve Sovyetler Birliği olmuştu. Savaşa sonuncu büyük güç olarak giren Birleşik Devletler, özellikle Kuzey Afrika, Sicilya ve Normandiya'nın özgürleşmesi sayesinde bir "kurtarıcı" imajı kazandı. Ayrıca kendisini anti-sömürgeci göstermek için, özgün tarihini ileri sürmekten hiç vazgeçmedi. Kendisi de sömürge olmamış mıydı? Kendisi de ulusal bir kurtuluş savaşı vermemiş miydi? 1954'de, dönemin Dışişleri Bakanı olan John Foster Dulles Birleşik Devletler'in sömürgeciliğe karşı verdiği bağımsızlık mücadelesinin tarihini yazdı: "Biz modern dönemin, bağımsızlığını kazanan ilk sömürgesiyiz. Bizim örneğimizi izleyenlere doğal bir yakınlık duyuyoruz."[99] Ama Birleşik Devletler, Afrika ve Asya'ya yerleşmek ve buralardaki ekonomik ve jeo-stratejik çıkarlarını savunmak için Avrupalı sömürgeci güçlerin zayıflamasından yararlanmaya çalışacaktı. Bu arada S.S.C.B. de on milyonlarca Sovyet vatandaşının yaşamına mal olan bir savaşta başrolü oynuyor, sömürge halklar nezdinde, 1917'den sonra Avrupa sömürgeciliğine karşı söylemleriyle edindiği imajdan çok daha olumlu bir imaj kazanıyordu.

Sömürgeci güçler ise (özellikle en önemli iki güç, Birleşik Krallık ve Fransa) savaştan zayıflayarak çıkmıştı. Birleşik Krallık, Birleşik Devletler'in 1941'de savaşa girmesiyle birlikte yazgısını ona bağladığı ve kazananların tarafında yer aldığı için bir ölçüde başını dik tutmayı başardı. Fransa ise komünistlerin ve De Gaulle yanlılarının direnişine rağmen, Fransız Devleti'nin işbirlikçi politikası sayesinde statüsünü korudu.

98 René-Pierre ANOUMA, Aux origines de la Nations ivoiriennes 1890-1946. C. 2: Corset Colonial et prise de consience, L'Harmattan, Paris, 2006.

99 Cecile LARONCE'den alıntı, NKRumah,Le Panafricanisme et les État-Unies, Karthala, Paris, 2000, s. 81.

Birleşik Devletler'in anti-sömürgeciliği, özellikle Asya'daki sömürgeler konusunda gündeme geldi. Örneğin Roosevelt, Fransız Çinhindi'nin BMÖ'nün vesayetine girmesini savunuyordu. 14 Ocak 1944 tarihli bir notta, "Çinhindi'nin artık Fransa'ya dönmesini değil, bir vesayet rejimiyle yönetilmesi gerektiğini düşünüyorum" diye yazdı: "Fransa otuz milyondan fazla nüfusu olan bu ülkeyi neredeyse yarım yüzyıl boyunca denetledi ve şimdi bu insanların yaşam koşulları eskisinden çok daha kötü."[100] Ancak Birleşik Devletler ve S.S.C.B. arasındaki ilişkilerin savaşı izleyen aylarda hızla bozulması, Çinhindi'ne yönelik bu vesayet tasarısının gömülüp gitmesine neden oldu.

Asya'da Esen Özgürlük Rüzgârı

Roosevelt'in savunduğu tasarı tüm Asya Alt Kıtası'nın bağımsızlık tasarısıydı. Birleşik Devletler'in tek sömürgesi olan Filipinler'in 4 Temmuz 1946 tarihi için ön görülen bağımsızlığı, başarılı bir sömürgesizleşme örneği olarak sunuldu. Birleşik Devletler, 17 Ağustos 1945'de Sukarno tarafından ilan edilen bağımsızlığın ardından Endonezyalı ulusalcılara baskı uygulamaya başlayan Hollanda'ya karşı çıktı. Ulusalcıların direnişini bastırmaya çalışan, BMÖ tarafından mahkûm edilen ve Birleşik Devletler'in Marshall yardımını askıya alma tehdidiyle karşı karşıya kalan Hollanda, 27 Aralık 1949'da Endonezya'nın bağımsızlığının resmen tanınmasıyla sonuçlanan bir yuvarlak masa toplantısı yapmaya zorlandı.[101] Genç Hindistan Cumhuriyeti, Endonezya'nın bağımsızlığına destek veren BMÖ'nün çalışmalarında özellikle etkin bir biçimde yer aldı.

Britanya İmparatorluğu'nun en değerli taşı olan Hindistan'ın 1947 Ağustosu'ndaki bağımsızlığı, tüm sömürge dünyasında, özellikle Anglofon Afrika'da önemli bir alt-üst oluşa neden oldu. Sömürgenin iki devlet (Hindistan ve Pakistan) olarak bölünmüş olmasına ve sınırlardaki kanlı çarpışmalara rağmen Hint Alt Kıtası'nın bağımsızlığı, Afrika'daki

100 Marguerite GUYON DECHEMILLY, Asie du Sud-est.La Décolonistion britannique et française: étude comparative, L'Harmattan, Paris, 2010, s. 50.

101 Éric NEGUYEN, L'Asie jéopolitique. De la colonisation à la conquête du monde, Studyrama, Paris, 2006.

Britanya sömürgeleri kadar Londra'da da başarılı bir bağımsızlık referansı haline geldi. Kendisine halkların ve uluslararası hukuk ilkelerinin saygın bir temsilcisi imajı veren Birleşik Krallık, çıkarlarını korumaktan da geri durmadı. Hindistan ve Pakistan'ın bağımsızlığı Commonwealth (İngiliz Milletler Topluluğu, ç.n.) çerçevesinde "aşamalı" bir süreç olarak tasarlanmıştı ve Britanyalılar elverişsiz görünen bu koşullara rağmen ekonomik ve stratejik çıkarlarını savunmanın mümkün olabileceğini anlamışlardı. Bağımsızlık onların gözünde senaryoların en kötüsü değildi: "bırakmak" bazen "her şeyi kaybetmemek" ve bazı durumlarda "en iyi biçimde kalmak" için olanak sağlayabilirdi.

Hindistan örneği ve onu izleyen 1948 Birmanya ve Seylan örnekleri, sömürge halklar için şiddete dayanmadan kazanılacak bir bağımsızlığın mümkün olduğunun kanıtı olarak görünüyordu. Bu onları yalnızca süreci hızlandırmak için isteklendirebildi. Öte yandan Afrika'yla Hindistan arasındaki bağlar çoktu ve "eskiydi". Cemal Abdül Nasır döneminin eski bakanı Mohamed Fayek şunları söylüyordu: "Afrika ulusal hareketi, özellikle Büyük Britanya'nın sömürgeleştirdiği ve Hindistan'ın buralarda yaşayan çok sayıda Hint uyruklu insan sayesinde güçlü bağlar kurduğu bölgelerde, bu eylem tarzından (şiddete dayanmayan) etkilendi."[102] Böylece Gana'da Kwame Nkrumah, Tanzanya'da Julius Nyerere ve Zambiya'da Kenneth Kaunda gibi pek çok kişi, Afrika'nın Gandi ya da Nehru'ya referans yapacak ulusalcı önderleri olacaktı. Örneğin Nkrumah, 1960'da yayınlanan *Otobiyografi*'sinde "*self-government'in* iki yolu olduğunu" söyleyecekti: "Ya şiddete dayalı bir devrim, ya da meşru ve anayasal yollar izleyen ve şiddete dayanmayan yöntemler." Ve şu iki örneğe dayanarak ikinci yöntemi salık verecekti: "Almanların istila girişimlerini defalarca başarısızlığa uğratan Britanya Ordusu ve Hindistan'ın Britanya emperyalizmine karşı moral baskı yoluyla kazandığı zafer."[103]

Bağımsızlık Asya'daki Fransız sömürgelerine de (ancak çok farklı bir bağlamda) geldi. Ho Chi Minh 2 Eylül 1945'de, Birleşik Devletler'in

102 Mohamed FAYEK, "La Révolution du 23 juillet et l'Afrique", CENTRE D'ÉTUDE POUR L'UNITÉ ARABE, Les Arabes et l'Afrique'nin içinde, L'Harmattan, Paris, 1986, s. 96.

103 Kwame NKRUMAH, Autobiographie, Présence Africaine, Paris, 2009 (yeni basım), s. 120.

1776'daki Bağımsızlık Deklarasyonu'na ve Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Deklarasyonuna referans yaparak Vietnam'ın bağımsızlığını ilan etti. Vietnam örneğini Kamboçya ve Laos izledi. Bu bağımsızlıkları tanımayı reddeden Fransa, 7 Mayıs 1954'de şiddetli bir Dien Bien Phu direnişiyle sonlanacak olan geri alım savaşı başlattı.

Fransa, 1920'den sonra bir Milletler Topluluğu himayesinde yönetilen Suriye gibi ülkelerde bile, savaş sırasında S.S.C.B., Birleşik Devletler, Büyük Britanya, dahası özgür Fransa adına General Catroux tarafından tanınan bağımsızlıklara askerî olarak karşı çıkmaya devam etti. Fransız birlikleri bağımsızlık yanlılarıyla savaşmak için Suriye'ye girdi ve 29 Mayıs 1945'de Şam'ı bombaladı. Ancak Britanya birliklerinin bu topraklardaki varlığı çarpışmanın kısa sürmesini ve ateşkes yapılmasını sağladı. Lübnan'da da benzer bir senaryo ve benzer bir sonuç görüyoruz: Suriye ve Lübnan'ın bağımsızlıkları 1946'da resmen tanındı.

En sonunda Mao Zedung'un 1949'da Çin'deki başarısıyla, ulusalcı önder ve militanlar, bir dönem değişikliğinin kesinliğini, sömürgeciliğin kaybolmaya mahkûm olduğunu hissettiler.

İster barışçı, ister silahlı yollarla olsun, Asya'da kazanılan bağımsızlıkların Afrika'da büyük bir yankısı oldu. Gineli önder Ahmed Sékou Touré 1962 Aralık ayında savaş sonrası dönemi ve bu dönemin Afrikalılık bilinci üzerindeki etkilerini şöyle özetler:

Hiçbir Avrupalı güç, Orta Avrupa'da ve Orta ve Uzak Doğu'da başlayan ve halk demokrasisi rejiminin aşamalı olarak kurulmasına ya da yayılmasına olanak veren kurtuluş hareketlerini, Hindistan, Birmanya ve Endonezya'nın kurtuluşunu, Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasını, Suriye ve Lübnan'ın bağımsızlık kazanmasını engelleyemedi. Bugün hâlâ sömürülen insanlar ve halklar olduğumuzun bilincindeyiz ve bu bilincin ortaya çıkardığı dip dalgası (...) kırılmaya devam ediyor.[104]

Soğuk Savaş: Afrika'nın Sömürgesizleşmesine Fren

Kısmen Asya'nın da yararlandığı ve Afrika için büyük umutlar doğuran sömürgesizleşme için uygun koşulların bir araya gelmesi ve

104 Ahmed Sécou TOURÉ, L'Afrique en marche, C. X, resmi yayın, Conacry, 1967, s. 11.

İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesini izleyen aylarda Birleşik Devletler'le Sovyetler Birliği arasında hızla başlayan gerilimin yükselmesi, aynı döneme denk düştü. 12 Nisan 1945'te Roosevelt'in yerine gelen Harry S. Truman önemli bir dönemece damgasını vuracaktı. Başkan Truman, 17 Mart 1947'de Kongre'de senatörlere yaptığı konuşmada, sıkça "Truman Doktrini" olarak nitelenen ve tek sözcükle komünist yükselişin uluslararası ölçekte "önlenmesi" (*containment*) olarak özetlenen yeni stratejisini açıklayarak şunları söyledi: "Birleşik Devletler'in, silahlı azınlıklardan ya da dış baskılardan gelen köleleştirme tehdidine karşı direnen özgür halkları destekleme politikasının bu olması gerektiğine inanıyorum (...). Birleşik Devletler'i özgür dünya kampına ve özgür dünyanın başına yerleştirmenin zamanı gelmiştir."[105]

S.S.C.B.'ne muhalefetin, Birleşik Devletler ve onun savunma sistemiyle bütünleşmiş sömürgeci güçler için (İspanya dışında tüm Avrupalı sömürgeci güçler NATO üyesidir) öncelikli olması nedeniyle, sömürge halklara verilen destek ikinci plana atıldı ya da her durumda Truman'ın açıkladığı stratejik gereklilikle sınırlı kaldı. Bu türden bir değişimin sonuçları, dünya ölçeğinde yaşanan ve bu nedenle kendilerini büyük ölçüde aşan bir çatışmada güçlenmiş olan Afrika kurtuluş hareketleri için önemliydi. Tarihçi François Durpaire şu saptamanın altını çizer: "Sömürgesizleşme sorununu özel soğuk savaş koşullarında düşünmek, sömürge sorununu yalnızca metropol ve sömürgeleri arasındaki tek yanlı bir ilişki içerisinde değerlendirmeye yol açar. Sömürgesizleşme, küresel çerçevede düşünülmelidir."[106]

1927 Brüksel Kongresi'ni model alan Emperyalizme Karşı Halklar Kongresi, 1948 Haziranı'nda Paris'te bu soğuk savaş koşullarında toplandı. Kongre'ye İspanya Birleşik Marksist İşçi Partisi [*le Partido Obrero de Unificación Marxista espagnol* (POUM)] ve Enternasyonal Komünist Parti gibi Troçkist örgütler; Romanya, Polonya, Bulgaristan, Çekoslovakya gibi pek çok Doğu Avrupa ülkesinin delegeleri; SFIO'nun Seine

105 Éric NGUYEN, La politique étrangère des États-Unies depuis 1945: de Yalta à Bagdad, Studyrama, Paris, 1994, s. 36.

106 François DURPAIRE, LesÉtats-Unies ont-il décolonisé l'Afrique noire francophone? L'Harmattan, Paris, 2005, s. 9.

Federasyonu, İngiliz İşçi Partisi'nin bazı parlamenterleri ve Hollanda "*La Flamme*" grubu gibi kendi yöneticilerinin sömürgeci tutumuna muhalif olan sosyalist partilerin temsilcileri; kültür hareketleri; Öğretmenler Sendikası ve Gençlik Yurtları Hareketi gibi sendikalar ve Madagaskar Demokratik Yenilenme Hareketi (*Mouvement démocratique de la rénovation malgache*), Cezayir Demokratik Özgürlüklerin Zaferi Hareketi (*Mouvement pour le triomphe des libertés démocratiques d'Algérie*), Tunus Yeni Destur Partisi (*Néo-Destour de Tunisie*), Fas İstiklal Partisi [(*Parti Istiqlal du Maroc*)] gibi Afrika ulusal partilerinin temsilcileri katıldı. Oturum Brüksel'dekine göre daha sönüktü ve sömürge ülkelerin temsilcilerinin sayısı daha azdı. Kongre hem bütünlüklü bir sömürgesizleşmeye ve ulusal kurtuluş hareketlerine destek verdiğini, hem de iki "blok" karşısında, anti-sömürgeci mücadelenin özerkliğinden yana olduğunu açıkladı. Birkaç yıl sonra, 1955'de düzenlenen Bandung Konferansı aynı politik ilkeleri, ama bu kez bizzat sömürgelilerin başkanlığında kabul etti. Öte yandan Kongre Genel Sekreteri Jean Rous, Bandung'a davet edilen tek Fransız'dı.[107]

Bunun dışında, dünya genelinde düğümlenen bu birden fazla ilişkinin, zincir içerisinde bazı etkilenmeleri tetiklediğini de vurgulamak gerekiyor. Yalnızca kendi içindeki "komünist" ve diğer "yıkıcı" destekler avıyla yetinmeyip aynı zamanda Afrika'daki ulusal kurtuluş hareketleriyle karşılıklı etkileşim içerisine giren Birleşik Devletler'de ırkçılık sorunu böyle gündeme geldi. Pan-Afrikacı ve Pan-Siyahçı hareketler Birleşik Devletler'deki Siyah entelektüellerin yıllarca yaymış olduğu düşüncelerden esinlenirken, ideolojik görüşmeler ve bağlantılar soğuk savaş boyunca yoğunlaşmaya devam edecekti.

Birleşik Devletler, Atlantik Bildirisi'ne rağmen Avrupalı müttefikleriyle pek ilgilenmedi. Batıcı ve barışçıl bir sömürgesizleşmeye doğru bir değişimi desteklemeye çalıştı. Aslında Birleşik Devletler yetkilileri, sömürgeci güçlerin, özellikle de Fransa, Belçika ve Portekiz'in arasındaki uzlaşmazlığın ulusal kurtuluş hareketlerini komünizme yönelteceğinden endişe duyuyordu. Bu mantıktan hareketle "erken

107 Jean ROUS, Tiers-Monde: réforme et révolution, Présence africaine, Paris, 1977.

(prematüre, ç.n.) bağımsızlık" diye adlandırılan bir teori geliştirilecek, böylece hem bazı sömürgeci güçlerin sömürgelere bağımsızlık tanımayı kategorik olarak reddetmesi hem de ulusalcıların hemen ya da çok kısa bir sürede tam bir bağımsızlık talebinde bulunması önlenecekti. Afrika, Güney Asya ve Orta Doğu'dan sorumlu Devlet Sekreteri yardımcısı Henry Byroade, 1953 Ekimi'nde bu yaklaşımın ayrıntılarına girer:

Erken bir bağımsızlığın tehlikeli, geriletici ve yıkıcı olabileceği kesin ve kaçınılmaz bir olgudur (...). Bu halklar için bağımsızlık, Birleşik Devletler'in çıkarlarına, tüm özgür dünyanın çıkarlarına hizmet ettiğinden daha fazla hizmet etmeyecektir. Bu bağımsızlık, bizzat bağımlı halkların çıkarlarına da hizmet etmeyecektir. Bir halk uygulamaya hazır olmadığı halde teorik bir egemenlik elde ederse, kısa sürede aldığı sonuç güçsüzlük olur. Bu, insan haklarını koruma, düzeni sürdürme, ekonomik ve toplumsal koşulları iyileştirme konularında yaşanacak bir güçsüzlüktür, bizzat bağımsızlığın korunmasında yaşanacak bir güçsüzlüktür.[108]

Bu yeni öğretinin ulusal kurtuluş hareketleri üzerinde önemli etkileri olacaktı. Bir bağımsızlığın erken olma (ya da olmama) niteliği, soğuk savaş koşullarında "Atlantik Bloğu"nun birliğini güçsüzleştirmesi ya da tersine güçlendirmesi olgusuna bağlıydı. Sömürgeci güçler, sömürge halkların bağımsızlığı için ortaya çıkan militan hareketleri eskiden beri Sovyetler Birliği'nin emrindeki "komünist hareketler" olarak değerlendirmekten vazgeçmemişti.

Sömürgeleri dezavantajlı bir konuma getiren soğuk savaş, sömürgeci güçler için bir düşeş oldu. Savaş sonrası koşullar nedeniyle Suriye, Lübnan, Hindistan, Endonezya, Seylan ve Birmanya'nın bağımsızlığını tanımaya zorlanan bu sömürgeci güçler, yeniden İmparatorluklarını kurtarmayı ümit edip, sömürgelerdeki bazı reformları -koşullar gerektirdiğinde- tanımaktan vazgeçtiler.

---

108 Henri BYROADE, "Discours devant le World Affairs Coincil of Northen California du 31 Octobre 1953", Pierre MELANDRI ve Serge RICARD'dan alıntı, Ethnocentrisme et diplomatie: l'Amerique et le monde au XX. siècle, L'Harmattan, Paris, 2001, s. 110.

Birleşik Krallık: Uzun Vadede... ve Etkisiz Bir Self-Government

Churchill İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda sömürge konusunda tek bir amacın peşindeydi: İmparatorluğu yeniden kurmak ve İmparatorluğun önceki durumuna ilişkin hiçbir şeyi değiştirmemek. 31 Aralık 1944'de Dışişleri Bakanlığı'na seslenerek konumunu netleştirdi: "İmparatorluğa dokunmayalım; sloganımız budur; onun ne güçsüzleşmesine, ne de yabancıları ve ağlamaklı tüccarlarımızı memnun etmek için gözden düşmesine izin verebiliriz."[109]

Hindistan'daki ulusalcı hareketin gücü ve eskiliği, kullandığı barışçıl "işbirliği karşıtlığı" sloganının tutması ve Kongre Partisi'nin 1937'deki seçim başarısından itibaren barışçıl bir sömürgesizleşme sürecini tetiklemesi, Hintli askerlerin İkinci Dünya Savaşı sırasındaki çarpışmalara katılması, 1940'ta bağımsızlık güvencelerinin yeniden tanınması ve var olan uluslararası koşullar, Asya sömürgelerini tartışmasız bağımsızlıklarına kavuşturdu. Bu durum Afrika'dakinden farklıydı, çünkü Tarihçi Bernard Droz'un da vurguladığı gibi, "Britanyalı yöneticiler, İşçi Partisi'nden de olsalar hiçbir zaman Asya için razı olduklarını Afrika'ya uygulamaya niyetlenmemişti."[110]

İmparatorluğa dokunmamak, Britanyalılar için uzun vadeli, hatta çok uzun vadeli bir *self-government* politikasına geri dönmek anlamına geliyordu. Özgürleşmeye geçiş süresi Saray'ın değerlendirmesine bağlı olsa da aşamalı bir uygulama ilkesi gündeme getirildi. Her sömürge, bağımsızlığına sömürgecinin, kendi kendini yönetme yeteneğinin gelişimi konusunda tek başına tanımladığı evrelere göre kavuşacaktı. Bu durumda tüm sömürgelere homojen bir biçimde uygulanacak bir İngiliz modeli olmadığı halde, *self-government*'e aşamalı olarak ulaşma mantığı, tüm uluslara pragmatik bir yaklaşım olanağı verdi.

Self-government, bağımsızlık değildi. Temelinde egemenliğin ayrıcalıklarının iki alana bölünmesi vardı: yerel yönetime ait iç alan ve Londra Parlamentosu'na ait "maden rezervleri". Pragmatizm, self-government elde eden sömürgelerin her birindeki "maden rezervlerinin"

109 Marguerite GUYON DECHEMILLY'den alıntı, op, cit., s. 47.

110 Bernard DROZ, Histoire de la décolonisation au xx. siècle, Seuil, Paris, 2006, s. 229.

farklı olmasını gerektiriyordu. "Britanya" Afrikası'nın sömürgesizleşme sürecine iki çarpışma damgasını vuracaktı. Birincisi geçiş sürecine ve metropolün dayatmaya çalıştığı ara evrelere taşındı. İkincisi, birilerinin genişletmek, diğerlerinin de Commonwealth çerçevesinde ve Britanya Sarayı'na mensubiyetin sembolik bir boyutuyla sınırlamak istediği "maden rezervlerinin" önemiyle ilgiliydi. Böyle bir çerçeve, diğer sömürge güçlerine oranla global olarak daha az şiddet içeren bir sömürgesizleşmeye olanak vermiş olsa bile, Britanya modelinden barışçıl yollarla kurtulmaktan söz etmek güçtü. Bunu hatırlatmak için Kenya'da 1950'li yıllardaki «Mau Mau» isyanının on binlerce ölüme neden olarak kanlı bir biçimde bastırılmasından söz etmek yeterli olacaktır.

Fransa: Bağımsızlık Yerine Özerklik

1940 Haziran bozgunu General de Gaulle'yi Nazizm'e karşı direnişi sürdürmek için yüzünü "İmparatorluğa" çevirmek zorunda bıraktı. 18 Haziran çağrısı, ulusal karşı-saldırının temeli olarak, örtülü bir biçimde sömürgeleri gösteriyordu. Sömürge birlikleri savaşın sonuna kadar metropolün kurtuluşuna kitlesel olarak katkıda bulunmuş, bu deneyim, "sömürge karanlığından" çıkmak için sayısız umut doğurmuştu. Savaşın sonunda, tüm sömürge ülkelerde ve ekonomik sektörlerin pek çoğunda hızla sendikalar kuruldu. Sendikalar zoraki çalışmaya, yerli kotasına ve ücret düzeylerine karşı çıktı.

Bu koşullarda Fransız yetkililerinin sessiz kalması mümkün değildi. Savaşın sonunda, 1944 yılının 30 Ocak-8 Şubat tarihlerinde Brazzaville Konferansı toplandı. Toplantının temelindeki mantık açıktı. Tarihçi Bakari Kamian toplantının, her şeyi kaybetmemek için bazı şeylere uyum göstermek gereğiyle düzenlendiği analizini yapar:

General de Gaulle'nin başkanlığındaki özgür Fransa Hükümeti, bu toplantıyı düzenleyerek şunları hedefliyordu: bağımsızlığını müttefiklerine teyit ettirmek, işgal altındaki ulusal toprakların fiili sahibinin Fransız İmparatorluğu olduğunu kanıtlamak, savaşta ve sonrasında yaşanan alt-üst oluşların, metropol topraklarının düşman tarafından

işgalinin ve Afrika'nın ulusal savunmaya katılımının ardından Kuzey Afrika sömürgelerindeki reformların kaçınılmaz olduğunu düşünme ve kanıtlama konusunda Fransa'nın belirleyiciliğini göstermek.[111]

Sömürgeler Komiseri René Pleven'in başkanlık ettiği konferans General de Gaulle tarafından açıldı ve Kuzey Afrika ülkeleri temsilcileriyle birlikte on dokuz Fransız Siyah Afrika yöneticisini bir araya getirdi. Toplantıda bir dizi tavsiye açıklandı: sömürge temsilcilerinin Kurucu Meclis içerisindeki sayısının artması, Avrupalılardan ve sömürgelerin her birinde genel oylamayla seçilmiş yerlilerden oluşan Temsilciler Meclisi'nin kurulması, yerli elitlerin formasyonuna ve özendirilmesine yönelik bir politikanın gündeme getirilmesi, eğitimin geliştirilmesi, zorunlu çalışmanın beş yıllık bir süre içerisinde ortadan kaldırılması, bir emekli sandığının ve iş müfettişliğinin oluşturulması, vb.

Aslında görünürdeki bu ilerlemelerin ardında, uzun vade de olsa, her türlü bağımsızlık perspektifini yok etmeye yönelik bir irade yatıyor, konferans tarafından kabul gören sonuç bildirgesi bu noktada pek bir şey ifade etmiyordu: "Fransa'nın sömürgelerde tamamladığı uygarlaştırma görevinin amaçları, her türlü özerklik düşüncesini, İmparatorluğun Fransız bloğu dışındaki her türlü değişim olasılığını devre dışı bırakmıştır. Uzak da olsa sömürgelerde *self-government*-kurma olasılığı devre dışı bırakılmıştır."[112]

Ulusalcı önderler bu sınırlayıcı çerçevenin farkındaydılar ve bunu ne zaman reddedecek ya da halklarının özlemleri için genişletmeye çalışacak olsalar sömürge şiddetiyle karşılaşacaklardı. Cezayir'de 8 Mayıs 1945'de yaşanan toplu kıyım buna örnek oldu. Sonuçta bastırılan ve bir toplu kıyımı tetiklemiş olan gösteri her şeye rağmen bağımsızlığı ve Nazizm'e karşı zaferi birbirine bağlayan sloganlarla devam etti. Pankartlarda ve sloganlarda, "Yaşasın Atlantik Şartı", "Kahrolsun Sömürgecilik", "Yaşasın Özgür ve Bağımsız Cezayir" sözleri yer alıyordu. Göstericiler Cezayir bayrağının yanına, Fransız bayrağı da dâ-

111 Bakari KAMIAN, Des tranchées de Verdun à l'église Saint-Bérnard: 80 000 combattants maliens au service de la France (1914-18 et 1939-45), Karthala, Paris, 2001.

112 Serge Berstein'den alıntı, Ladécolonisation et ses problèmes, Armand Colin, Paris, 1969, s. 33.

hil olmak üzere müttefiklerin bayraklarını astılar. Fransa'nın, 2 Eylül 1945'de Ho Chi Minh tarafından ilan edilen bağımsızlığı reddederek, 1954'e kadar sürecek ölümcül bir savaşı tetiklediği Vietnam'da da aynı durum yaşandı.[113]

IV. Cumhuriyet, Tarihçi Yves Benot'un vurguladığı gibi, savaş sonrası "Fransız sömürgelerinin yola getirilmesi"[114] için çalıştı. IV. Cumhuriyet'in kurucusu olan 27 Ekim 1946 Anayasası, "Sömürgeci İmparatorluğu" bir "Fransız Birliği'ne", ve "sömürgeleri" de "denizaşırı topraklara ve eyaletlere" dönüştürmüş olsa da, bu topraklar için uzun vadede bir bağımsızlık tasarlamadı. Savaş sonrası yapılan tek değişiklik, bir elitin sömürge çerçevesinde özendirilmesiyle sınırlı kaldı.

Portekiz, İspanya, Belçika: Durağanlığın Hâkimiyeti

NATO'nun 1949'daki oluşumundan beri kurucu üyesi olan Portekiz, BMÖ' ye ancak 1955 Aralık ayında üye olabildi. Üyelik talepleri uluslararası örgüt tarafından sistematik olarak reddedilmişti. Lizbon bu nedenle savaştan sonraki ilk on yıl boyunca, uluslararası hukukun BMÖ'de pekişmiş olan yeni yaptırımlarına boyun eğmedi. Savaşın hemen sonrasında Portekiz sömürgelerinde gözlemlenen değişimlerin yavaşlamasına katkıda bulunan pek çok etmen vardı: Portekiz Devleti'nin İkinci Dünya Savaşı boyunca sürdürdüğü yansız tutum nedeniyle yerlilerin savaşa katılmaması, Antonio de Oliveira Salazar rejiminin faşist karakteri, savaş sırasında iki kamp arasındaki ticaret nedeniyle büyümekte olan ekonomi ve son olarak da Portekiz rejiminin bilinçaltı komünizm karşıtlığından dolayı Birleşik Devletler'in desteği. Portekiz bu koşullarda, esmeye başlayan sömürgesizleşme rüzgârını bir tehdit olarak hissetmedi.

Bununla birlikte Portekizli yetkililer, sonsuza kadar dünya çapındaki değişikliklerden korunmuş olarak yaşamalarının mümkün olmadığının bilincindeydiler. Sömürge politikalarını değiştirmeyecek, ancak daha "sunulabilir" kılmak için söylevlerini değiştireceklerdi.

113 Serge TØNNESSON, 1946, déclanchement de la guerre d'Indochine, les vêpres tonkinoises du 19 décembre, L'Harmattan, Paris, 1987,

114 Yves BENOT, Massacres coloniaux, op. cit.

Öte yandan anayasal bir değişiklik, BMÖ'nün Portekiz'i üyeliğe kabul etmek için öne sürdüğü koşullardan biriydi. Portekiz'i bir İmparatorluk olarak değil, ama "çok kıtalı bir ulus" olarak tanımlayan 1951 anayasa değişikliğinin hedefi bu oldu. Dahası, sömürgeler bundan böyle "denizaşırı taşra bölgeleri" olarak adlandırılacaktı. Portekiz kendisini eskiden olduğu gibi sömürgeci bir devlet olarak tanımlamadığı için, BM'nin sömürgelere ve sömürgesizleşmeye ilişkin kararlarından sorumlu değildi.

Sömürgeleştirme, bu tanımsal ve hukuksal makyaja rağmen eski yüzünü korudu. Yerlilere yönelik baskı rejimi ve isyanların sertçe bastırılması devam etti.[115] Bu yarı köleci rejimin ortadan kalkması için 1962 yılını ve Angola isyanını beklemek gerekecekti.[116] Sosyolog Christine Messiant, "1950'li yıllar boyunca çalışma sisteminde doğal ve aşamalı bir dönüşüm olmadığını" söyler. "Bu dönüşüm, Portekizli yetkilileri yerli statüsünü feshetmeye götüren ve devletin, toplanan gelirlere doğrudan müdahalesini durduran 1961 isyanının sonucunda gerçekleşecektir."[117]

İspanya Portekiz'le pek çok karakteristiği paylaşıyordu. Her iki ülke de savaşa bağlı sıra dışı bir büyümeye rağmen zayıf bir ekonomik gelişim gösteren sömürgeci güçlerdi. Portekiz gibi İspanya sömürgeciliği de tarihsel olarak bir Hıristiyanlaştırma çalışması olarak algılanmış ve savunulmuştu. Yine Portekiz gibi İspanya da BMÖ üyesi değildi; ancak örgütün İspanya'ya muhalefeti daha köktendi: 12 Aralık 1946 tarih ve 39-1 sayılı karar, "Hitler ve Mussolini'nin yanı sıra Franco'nun da, Dünya Savaşı sırasında Birleşmiş Milletler adı altında

115 1953 Şubat ayında Sao Tomé'deki işçi isyanı 100 000'den fazla insanın öldüğü "Batépa Katliamı" ile karşılık buldu. 1959'da Doğu Timor Viqueque Bölgesi'ndeki isyanın bastırılması da çok sayıda ölüme neden oldu. Mozambik'te 16 Haziran 1960'da yapılan bağımsızlık gösterisi 600 kurbana mal olan "Mueda Katliamı'na dönüştü. Gine'de dok işçilerinin 3 Ağustos 1959'da daha iyi ücret için yaptığı gösteride de elli kişi öldü.

116 4 Şubat 1961'de, 1957'de kurulan Angola Halklar Birliği (UPA) ve 1956'da kurulan Angola'nın Bağımsızlığı İçin Halk Hareketi (MPLA) Louanda Hapishanesi'nde ve sömürge yönetiminin çeşitli bölgelerinde isyan çıkardı. İsyanı, köylülerin kahve plantasyonlarındaki zoraki çalışmaya karşıbaşlattığı ve iki ay süren birdiğer isyan izledi. 2 000 Portekiz sömürgelisi öldürüldü. İsyan kanlı bastırıldı (60 000 ölü ve 100 000'den fazla Kongo sürgünü),

117 Christine MESSIANT, 1961: L'Angola colonial, Histoire et Société. Les prémisses du mouvement nationaliste, P. Schlettwein Publishing, Bâle, 2006, s. 199.

birleşen ülkelere karşı savaş suçu işlediğine dair çürütülmez belgeler bulunduğunu" vurguluyor ve İspanya rejimini "İspanya halkına zorla dayatılan faşist bir rejim" olarak niteliyordu.[118] İspanya BMÖ'ye ancak 1955 Aralık ayında, yine soğuk savaş koşulları nedeniyle kabul edilecekti.

İspanya, İkinci Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında Afrika'da artık yalnızca iki toprak parçasına sahipti: İspanya Ginesi (bugünkü Ekvator Ginesi) ve Batı Sahra. "Sömürge" teriminin terk edilmesi ve "yerli" statüsünün feshedilmesi için, "Gine'nin taşralaştırılması" denilen 30 Temmuz 1959 yasasının çıkmasını beklemek gerekti. Tarihçi René Pélissier, "bu yasanın amacının kolayca fark edildiğini" vurgular. Komşu ülkeler Afrikalılıklarını kabul edip bağımsızlığa doğru yol alırken, İspanya karşıt bir yol izledi. 30 Temmuz 1959'da Gine'nin varlığı sona erdi; adı o günden itibaren İspanya Ginesi oldu: Région Ecuatorial de España."[119]

Bu aynı zamanda, Belçika'nın 1945 sonrası sömürgeciliğini karakterize eden bir hareketsizlikti. İspanya ve Portekiz'de olduğu gibi, yerlilere yönelik baskı rejimi burada da diğer sömürgelerde olduğundan çok daha yamandı ve bir "yeni-köleciliği" andırıyordu. Ve yine İspanya ve Portekiz sömürgeciliği gibi Belçika sömürgeciliği de her zaman yerlileri Hıristiyanlaştırmakla görevli misyonerlerin güçlü eylemlerine dayanmıştı. Tüm Kıta'da, kilisenin rolünün en önemli olduğu yer Kongo'ydu. Kongo, 26 Mayıs 1906'da Vatikan'la, dinsel misyonlar için toprak, din okulları için de sübvansiyonlar verilmesine ilişkin bir anlaşma bile imzaladı. Öte yandan Belçika'ya ait bir özelliği de vurgulayalım: Kongo 1908'e kadar Belçikalı egemenin özel malından başka bir şey değildi. Belçikalı elit 1953 de bile, "gelişmiş" yerlilere seslenen "Siyah Elit" (*L'Élite noire*) adlı kitabı ve bu elitten beklenen rolü aşağıdaki gibi anlattı:

Siyah elit nasıl yarı-yabanıl yerlilere göre üstünlüğünün bilincinde olmak zorundaysa, mutlak İktidar'a karşı görevlerini de aynı açıklıkla bilmek zorundadır. Avrupalıların pek çoğunun açık bir iyi niyet

118 Pierre POIRIER, La force international d'urgence, LGDJ, Paris, 1962, s. 140.

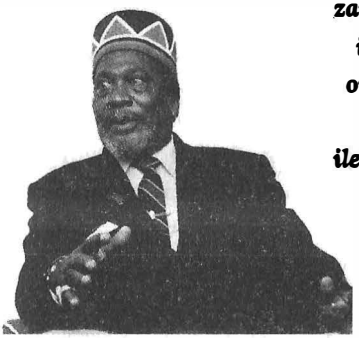
119 René PELISSIER, "La Guinée espagnole", revue française de sciences politiques, C. 13, no: 13, 1963, s. 633.

gösterdiğini ve hepsinin de büyük çabalarla, sizi uygarlaştırılan ortak esere katıldığını görmeniz gerekir.[120]

Şunu görüyoruz: Bu türden bir söz varlığı artık sömürgelerin hiç birinde yer almazken, Belçika'nın sömürgeci söyleminde İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bile temel olarak kalmıştı.

Köleliğe ve sömürgeleşmeye karşı verilen sayısız direniş mirasının toprağında, İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki yeni koşullar, çok sayıda Afrikalı ve Siyah insanın politik ve entelektüel rotasında algılanabilir olan politik bilincin olgunlaşmasına neden oldu. Jomo Kenyatta, Aimé Césaire ve Ruben Um Nyobè bu bilinçlenmenin üç yolunu tanıttılar ve simgeleştirdiler.

3. Jomo Kenyatta

Avrupalılar Kikuyu'ların topraklarını çalarak onları yalnızca ekmek paralarından değil, aynı zamanda aileyi ve kabileyi birleştiren maddi simgeden de yoksun bıraktılar. Bunu yaparken Afrikalıların yaşam biçiminin toplumsal, ahlaki ve ekonomik temellerine zarar verdiler. Burada yalnızca "onların iyiliğinin", "onların uygarlaşmasının", onların "düzenli ve disiplinli çalışmayı öğrenmesinin" ve onları "Avrupa'nın ilerlemelerinden yararlandırmanın" söz konusu olduğunu açıklarken, ön yargılarına da hakaret ettiler.

Jomo Kenyatta,
Kenya Dağının Eteğinde, 1938.

Jomo Kenyatta'yı (1890'a doğru-1978) Afrikalı kurtuluş düşüncesi örneklerinin başına yerleştirmek biraz paradoksal görünebilir. Çün-

120 Jean-Marie DOMONT, "Élite noire, Office de publicite, Bruxelles, 1953", Tony BUSSELEN'den alıntı, Une histoire populaire duCongo, Aden, Brüksel, 2010, s. 43-44.

kü bu önder, bağımsız Kenya yönetiminde gerici bir politikaya dönüşecek olan sürekli bir reformizmle karakterize ediliyor. Oysa paradoks yalnızca görünürdedir. Bunu anlamak için dönemin ve tarihin etkisini akılda tutmak gerekiyor. Kendiliğinden devrimci kuşakların olmadığını biliyoruz. Ulusal bir bilincin ve bir kurtuluş düşüncesinin kurulması bugünden yarına gerçekleşemez. Bunlar, bir deneyimler, değiş-tokuşlar, başarılar ve uzlaşmalar birikiminin ürünüdür. Jomo Kenyatta figürünün devrimci karakterine itiraz etmek sonuç olarak meşru görünse de, tarihsel bağlamına yerleştirilen Kenyatta, hem Kenya halkı hem de Britanyalı yetkililer tarafından sömürge sistemi için yadsınamaz bir tehlike olarak algılanmıştır. "Devrim", tarih-dışı bir kavram değil, tarihsel olarak belirlenmiş toplumsal bir süreçtir.

Jomo Kenyatta'nın kişisel, politik ve entelektüel rotası, Alt Sahra Afrikası'nda bağımsızlık bilincini kazanmanın ilk evrelerinin çok sayıda oluşturucu hammaddesini bir araya getirmiştir: kimliğin tanınması, Garveyciliğin etkisi ve geleneğin sömürgeciliğe karşı bir direniş biçimi olarak değerlendirilmesi; uluslararası hukukun ve Birleşmiş Milletlerin referans gösterilmesi, göç deneyimi, sendika kültürü ve komünist düşüncelerin etkisi. Kenyatta ayrıca ekonomik ve kültürel yapısı sömürgeleştirme nedeniyle derin bir biçimde bozulan toplumlardaki kurtuluş mücadelesinin kompleks niteliğini simgeleştirir.

Köyden Politik Angajmana

Jomo Kenyatta 1890'ın başlarında, tam olarak belli olmayan bir tarihte dünyaya geldi. Kenya o zamanlar yeni bir sömürge icadıydı yani sınırları, sömürgeci güçler arasında 1886'dan 1925'e kadar gerçekleşen bir ticaretin sonucuydu ve sömürgecilik öncesi Afrika devletlerinin hiçbirine denk düşmüyordu. Kenyatta'nın politik düşüncesinin en büyük uzmanı olan John Lonsdale, bu tip sömürgelerde "'ulusal' tarihin her zaman yabancı egemenlik olgusuyla biçimlendiği"[121] gözlemini yapmıştı. Bu durumda anti-sömürgeci mücadele, önce sömürgeciliğin yıkılmasına karşı bir mücadeleydi, ardından da yalnızca

121 John LONSDALE, "Les procès de Jomo Kenyatta, destruction et construction d'un nationaliste africain", Politix, c. 17, no: 66, 2004, s. 165.

bir ulusun kendisini ifade etme mücadelesiydi.

Kikuyular, Kenya'nın alt Bantu gruplarından biriydi. Ülke nüfusunun çoğunluğunu oluşturuyor ve Kenya Dağı'nın doğusunda ve güneyinde, yani en verimli topraklarda yaşıyorlardı. Kahve üretimini geliştirmek isteyen Britanya yetkilileri, bu topraklara çoğunlukla Güney Afrika kökenli olan Beyaz çiftçilerin yerleşmesini cesaretlendirdi. 1902'de topraklara ilişkin bir düzenleme yapıldı ve "ekili olmayan" ya da "insanların oturmadığı" tüm toprakların Britanya Sarayı'na ait olduğu açıklandı. Kenya, nüfuslandırılarak bağımlı hale getirilen bir sömürge oldu.

Kikuyular topraklarının kamulaştırılmasıyla ya ardiyelerde konakladılar ya da "*squatter*" (topraksız köylü, ç.n.) olarak Beyaz sömürgelilerin topraklarına yerleşmeye zorlandılar. *Squatter* statüsü bir yarı kölelik statüsüydü. Bu statü örneğin 1918'den itibaren 180 işgünü karşılığında bir parça toprağı işleme ve hayvan besleme hakkını tanıdı.[122] Ardiye sakinleri aynı zamanda 1905'de getirilen çifte vergi, konut vergisi (konut başına) ve cizye vergisi (kişi başına) nedeniyle iş güçlerini Beyaz sömürgelilere satmaya zorlanıyorlardı.

Toprak talanı tüm Kikuyu ekimini istikrarsızlaştırdı. Emperyalizme Karşı Halklar Kongresi'nin Başkanı Britanyalı parlamenterFenner Brockway, Kikuyu "kabile sisteminin parçalanması" olarak değerlendirdiği bu olguyu aşağıdaki örneklerle açıklar:

Eskiden genç bir çiftin evlendikten sonra ıssız bir toprağa gitmesi adetti. Bir diğer adet, aile reisinin ölmesi durumunda toprağın oğullar arasında paylaşılmasını gerektiriyordu. İlk uygulama, Avrupalıların Kikuyulara ayırdığı ardiyelerde ıssız toprak kalmadığı için bugün tamamen imkânsız oldu. Tersine ikinci adet tüm yıkıcı sonuçlarıyla devam etti. Toprak, geçinmek için birşeyler elde edebilmek üzere çok küçük parçalara bölündü: ardından kardeşler arasında kavgalar başladı.[123]

Doğduğunda Kamau wa Ngengi adı verilen Kenyatta, toprak talanı nedeniyle ölüm tehdidi altında bulunan bu Kikuyu toplumunda bü-

122 Robert ve Marianne CONVERIN, Histoire de l'Afrique, Payot, Paris, 1964, s. 367-370.

123 Fenner BROCKWAY, "Crise sociale au Kenya", La Tribune des peuples, no: 1, Mart-Nisan 1953, s. 105.

yüdü. 1938'de basılan *Facing Mount Kénya* (Kenya Dağı'nın Eteğinde) adlı kitabının giriş bölümünde şunları söyler:

Kabile geleneğiyle yetişmiş biri olarak yaşım büyüdükçe çeşitli kabul törenleri yaşadım ve bu nedenle tören ve ayinlere ilişkin kişisel deneyimlerimi aktarabilirim (...). Yaş grubumun etkinliklerine katıldım; dahası başkan bile seçildim (...). Başka yerlerde olduğu gibi kendi evimde de sıkça gizemli ayinlerde bulundum. Büyükbabam büyücüydü, onunla yolculuklara çıktım, onun aletlerini taşıdım, ona çıraklık yaptım.[124]

Bu ilk geleneksel toplumsallaşmaya İskoçya Presbiteryen Kilisesi'nin bir kolejindeki eğitim eklendi. Kenyatta bu nedenle, Kenya'nın İngilizce öğrenim yapan bir okulunda ilk "yetişmişlerden" biri, bir "misyon çocuğu" oldu. Misyon çocuklarıyla sömürgeci arasında, çekicilikle iticiliğin, "geleneğe" bağlılıkla moderniteye hayranlığın birbirine karıştığı paradoksal bir ilişki vardı. Bu bocalama, onların sömürge düzenine ilk karşı çıkış inisiyatiflerinin temelini oluşturdu.

İlk karşı çıkış, pek çok Kenyalı gencin de katıldığı Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra başladı. Birleşik Devletler'den tarihçi Ann Beck "onların orduda yeni uzmanlıklar kazandıklarını ve dürüstlüklerini kanıtladıklarını" söyler: "Döndüklerinde, yaşamlarını savaş öncesi koşullarda sürdürmeye hazır değillerdi."[125] Bu yeni bağlamda bu "misyon çocukları"ndan biri olan memur Harry Thuku, Genç Kikuyular Birliği'ni (*Association des Jeunes Kikuyu*) kuracaktı. Yeni derneğin temelleri 1921 Haziranı'nda, esas olarak Kikuyuların toprak çıkarlarını savunmak için belirlenmiş olan klan şeflerinin oluşturduğu Kikuyu Birliği'nden bir yıl sonra atıldı. Araştırmacı Robert Buijtenhuijs, "bu iki dernek arasında başından beri temel bir fark olduğunu ve Harry Thuku'nun, Nairobi'nin yarı gelişmiş gençlerini kırsalın saygın klan şeflerinden ayırmak için bilinçli olarak "Genç Kikuyular Birliği" adını kullandığını"[126] belirtir. İlk anti-sömürgeci örgütler, sömürgeleşmeden farklı etkilenen iki top-

124 Jomo Kenyatta, Au pied du mont Kénya, Maspero, Paris, 1960, s. 25-26.

125 Ann BECK, "Some observations on Jomo Kenyatta in Britain, 1929-1930", Cahiers d'études Africaines, c. 6, no: 22, 1966, s. 310.

126 Robert BUIJTENHUIJS, Le Mouvement "Mau Mau". Une revolte paysanne et anti-colonlale en Afrique nolre, Mouton, Paris, 1971, s. 123.

lumsal grup arasında hemen bir çelişki yarattı.

Sömürgeleşmenin yaş gruplarına göre yapılanmış bir topluluktaki etkileri, yeni ya da eski kuşaktan olmanıza göre değişiyordu. Genç Kikuyular Birliği, sömürgeci toprak hırsızlığıyla düzeni bozulan kentli gençlerin temsilcisi olmak istiyordu. Toprakları geri almak amacı bu yeni kuşakların kentsel marjinalliğine yol açtı ve düşük ücretli tarım işçiliğini tetikledi. Yeni kuşakların devreye girmesi, artık yalnızca toprak sorunuyla sınırlanmayan talepler yelpazesini genişletti. Kente karışma da ayrıca derneğin etnik bileşimini genişletti. Dernek 1922'den sonra hızla Doğu Afrika Birliği'ne [*East African Association* (EAA)] dönüştü.

Garveyciliğin ilk ulusal hareketler üzerindeki etkisi bu genişlemeye katkı sağladı. Harry Thuku böylece Birleşik Devletler'deki Siyah hareketin iki önemli figürüyle bağlantı kurdu: Marcus Garvey ve W.E.B. du Bois.[127] Jomo Kenyatta, Pan-Afrikalı bağımsızlık yanlısı yazar Cyril Lionel Robert James'e seslendiği bir makalede Garvey'in Kenya ulusal hareketi üzerindeki etkisini anlatıyordu:

Okuma-yazma bilmeyen Kenyalı ulusalcılar Garvey'in gazetesi *Negro World*'u okuyan birinin çevresinde toplanıp ve aynı makaleyi iki ya da üç kez dinliyorlardı. Sonra öğrendikleri her şeyi, kendilerini içinde yüzdükleri kölelik bilincinden çekip çıkaracak bir doktrine susamış olan diğer Afrikalılara en ince detayına kadar anlatmak için, her biri kendi yolunu izleyerek yeniden ormana dönüyorlardı.[128]

EAA zorunlu çalışma, toprak vergisi, ücret düzeyleri ve çalışma koşullarıyla birlikte Afrikalıların Yasama Konseyi'nde [*Législative Council* (LEGCO)] temsil edilmemesine karşı çıktı. Bu konsey Britanya sömürgelerinde yerel yönetimden sorumluydu. Bileşimi, ayrıcalıklarının yoğunluğu açısından sömürgelere göre değişiyordu. Kenya'da ilk Afrikalının Konsey'de yer alması için 1944'e kadar beklemek gerekecekti.

Birlik ayrıca, kentlere gelmek isteyenlerin üzerlerinde sürekli olarak bir sertifika bulundurma zorunluluğunun kaldırılmasını talep etti.

127 John SPENCER, The Kenya Africa Union, KPI limited, Londra, s. 42-43.

128 Cyril Llonel Robert JAMES, Les Jacobins noirs, Éditions caribéennes, Paris, 1984 (yeni basım), s. 341.

Politika bilimcisi Marc-Antoine Perouse de Montclos, eski Güney Afrika modeline ilişkin olarak şunları söyler: "1915 Yerli Yönetmeliği'nin kabulü, kimliğini ve görevini kanıtlamak üzere tüm Siyahlara on beş yıldan fazla bir süre için, boyuna asılan demir bir silindir içerisinde sürekli taşınması gereken bir sertifika olan *"kipande"*yi dayatarak sistemi tamamlayacaktır."[129]

Sömürge valisi 1920'de, sonra da 1921'de kişi başına alınan vergiyi yükseltti; böylece bir şekilde bu vergiyi ödeyecek olan Kikuyular, Beyaz sömürgelilerin yanında ücretli tarım işçisi olarak çalışmak zorunda kalacaklardı. Ama Beyaz patronlar, 1921'de işçi ücretlerini üçte bir oranında düşürmeye karar verince, büyük bir öfke patlaması oldu. Gösteriler başladı, grevler tetiklendi, grevci ve göstericilerle polis güçlerinin karşı karşıya geldiği çatışmalar yaşandı. EAA *grevleri destekleme ve gösterilere katılma çağrısı yaptı. Başkan* Harry Thuku taleplerini anlatmak için Kikuyu ülkesini baştan sona dolaştı. Olaylar hızlandı. 14 Mart 1922'de Thuku tutuklandı ve sınır dışı edildi, hemen ardından bir genel grev başlatıldı. 16 Mart'ta güvenlik güçleri göstericilerin üzerine ateş açtı; resmi rakamlara göre 27 ölü ve 24 yaralı vardı. EAA dağıtıldı ve başlıca önderleri tutuklandı.

Jomo Kenyatta EAA'ya, bu yaşamsal önemi olan 1922 yılında üye olmuştu. 1925'de yeni bir politik örgütün, Merkezî Kikuyu Birliği'nin [*la Kikuyu Central Association* (KCA)] kuruluş çalışmalarına katıldı. Bu örgüt öncekinin basit bir devamı değildi. Örgütün Kikuyu karakterini öne çıkarmak üzere seçilen adı, toplumsal koşulların henüz etnik gruplar arasında karşılıklı bir dinamik için olgunlaşmadığını ve yeni yöneticilerin, EAA'da yer alan aynı toplumsal grupları temsil etmediklerini vurguluyordu. Yeni örgüt geleneksel elitlerden ayrı yeni bir elitin temsilcisi oldu. Bu nedenle John Lonsdale "resmi elitlerle resmi olmayan elitler arasındaki, şeflerle öğretmen, memur, çiftçi ve küçük tüccar arasındaki çelişki" üzerinde ısrarla durur.[130] Bu iki elit grup arasındaki

129 Marc-Antoine PEROUSSE DE MONTCLOS, "Étranger dans son propre pays: expérience kenyane", Être étranger et migrant en Afrique au XX. siècle: enjeux identitaires et modes d'insertion'un içinde, Catherine COQUERY-VIDROVİTCH, c. 1, L'Harmattan, Paris, 2003, s. 102.

130 John LONSDALE, "La Pensée politique kikuyu et les idéologies du mouvement Mau Mau", Cahiers d'études africaines, c. 27, no: 107-108, 1987, s. 344.

ilişki kuşkusuz karşılıklı güçlerine, ama aynı zamanda sömürgeciliğin ilk dönemlerinde, Birinci ve İkinci Dünya Savaşları arasındaki süreçte resmi elitlere dayanan sömürge yönetiminin eylemine bağlıydı.

Muhalif halk hareketi, geleneksel elitin genç Kikuyuları denetleme konusundaki yeteneksizliğini göstermişti. Sömürge yönetimi bundan böyle bu "resmi olmayan" elite dayanacaktı. Kenyatta hızla bu yeni elitin temsilcisi oldu:

Resmi olmayan ve Merkezî Kikuyu Birliği'ni (KCA) yöneten çağdaşlarından biraz daha iyi yetişmiş olan elit grup 1920'li yılların ortalarında politik bir baskı grubu olarak Çiftçiler ve Tüccarlar Birliği'ni kurdu, (Jomo Kenyatta) Birliğin genel sekreteri olmayı kabul ettiği zaman kendisini bu resmi olmayan elit ağının ortasında buldu.[131]

Kikuyu toplumundan dışlananların, sömürge yönetiminin toprak politikası sayesinde yeni kent proleterlerinin kırlardan kovulmasından, EAA'nın dağılmasından ve önderinin tutuklanmasından sonra politik temsiliyeti kalmamıştı. Onlar birkaç onyıl sonra «Mau Mau» isyanının toplumsal temelini oluşturacaklardı.

Londra Yılları: Kültürel Direniş, Ulusal Bağımsızlık, Pan-Afrikacılık

Kenyatta, Britanyalı yetkililere ve Britanya kamuoyuna halkının davasını anlatmak üzere 1929 yılında KCA tarafından Londra'ya gönderildi. Kenyatta'nın Londra'ya ilettiği talep ve yakınmalar, Kikuyu topraklarının başkasına aktarılmazlığı, kadınlar için konut vergisinin kaldırılması ve o zaman hiçbir Afrikalı üyenin bulunmadığı Yasama Konseyi'nde temsiliyet üzerinde yoğunlaşıyordu. Bu ılımlı istekler Britanya yetkilileri tarafından kabul görmedi. Bununla birlikte Londra'da geçirdiği süre Kenyatta'ya Britanya Sol'uyla, özellikle de Siyah diasporayla temas kurma olanağını verdi.

Sol'la kurulan ilişki bazı Kenyalı yerli kişilikler aracılığıyla gerçekleşti. Manilal Ambalal Desai'nin yönettiği *East African Chronicle* gazetesi 1919'dan beri sömürgelilere anti-sömürgeci bir bakış açısı

131 A.g.e., s. 346.

vermeye çalışıyordu. "Sömürgeci için son derece tehlikeli olan" bu yayın organı, "göçmen politik aktörlerin (özellikle Harry Thuku, Jomo Kenyatta ve Hyppotalio Owiti) etkinliklerini anlattı".[132] Bir diğer yerli, Güney Afrika Yerli Ulusal Kongresi'nin Genel Sekreteri olan Isher Dass, Kenyatta'nın Londra yolculuğu için mali bir fon oluşmasına katkıda bulundu. 1933'den sonra yerli topluluk adına Yasama Konseyi'ne seçilecek olan Isher Dass, Kenyatta'ya bu ilk Londra ziyareti boyunca eşlik etti ve onun İngiliz Sol'uyla ve Emperyalizme Karşı Birlik'le temas kurmasını sağladı.

Kenyatta özellikle, 1927'de Brüksel Kongresi'nde kurulan Emperyalizme ve Sömürgeciliğe Karşı Birliğin Britanyalı temsilcileriyle, Reginald Bridgeman ve Fenner Brockway'la[133] buluştu. Bu buluşmalar genç öndere komünist basının sütunlarını açtı. Kenyatta, Komünist Parti'nin yayın organı *Sunday Worker'de yayınlanan "Topraklarımızı geri verin"* başlıklı makalesinde, "doğuştan sömürgeli olanların, Britanyalı hırsızların topraklarını çalmasından bu yana paylarına düşen utanç verici zorbalığa boyun eğmemeye kararlı olduklarını"[134] açıkladı. 1930 Ocak ayında Büyük Britanya Komünist Partisi'nin resmi yayın organında yeni makaleler yayınlandı. İlk makale "Afrika Halkı İsyan Ediyor" ve 1922 genel grevine ilişkin olan ikincisi de "Kanda Boğulan Bir Genel Grev" başlığını taşıyordu.

Kenyatta'nın bu ilk Londra ziyareti (Şubat 1929-Eylül 1939) ona özellikle Siyah diasporanın anti-sömürgeci etkinliğiyle bağ kurma olanağını verdi. Londra'ya geldiği zaman cebinde, kendisini Marcus Garvey'in finanse ettiği öğrenci yurdunda ağırlayan Batı Afrikalı Öğrenciler Birliği'nin [*West African Students' Union*, (WASU)] adresi vardı.[135] WASU sekreteri Nijeryalı Lapido Solanke, onu Pan-Afrika kongrelerinin dinamiğinde adı geçen önemli kişiliklerle tanıştırdı. Kenyatta bunun dışında pek çok Avrupa ülkesine, özellikle de 1929'da Pan-Afrikalı

132 Annle-LENOBLE BART ve Brice LAMBAUD, "Traditions libérales des médias au Kenya", Politique africaine, no: 97, Mart 2005, s. 83.

133 Ann BECK, loc, cit., s. 308-329.

134 Jonathan DERRİCK'ten alıntı, Africa's agitators, Militant-Anticolonlalisme in Africa and the West, 1918-1939, Kolombiya Üniversitesi yayınları, New York, 2008, s. 206.

135 Tony MARTIN, Marcus Garvey, Hero. A First Biography, Majority Press, Dover, Mass., 1983, s. 125.

komünist militan George Padmore'yle birlikte S.S.C.B.'ye gitti.[136]

Bu çok sayıdaki temas ve yazı Kenyatta'nın Avrupa ve Amerika'daki Siyah militanlar arasında tanınmasına neden oldu. Nancy Cunard'ın 1934'de yayınlanan eseri "Siyah Dünya'nın Antolojisi"nde adının geçmesi buna örnektir. Kenyatta, bu metropol deneyiminin düşüncesinde yarattığı dönüşümlerin sonucu olarak, "Kenya" başlıklı makalesinde yeni bir söz varlığı kullandı: "Britanya emperyalizminin farklı kabilelerin manipülasyonuyla gerçekleştirdiği bitmeyen "yönetmek için bölmek" politikası, Kenya'nın ulusal kurtuluş hareketini durdurmaya çalışmaktadır."[137] Kenyatta bundan böyle mücadelesini "ulusal kurtuluş" perspektifiyle sürdürecekti.

Kenyatta'nın ilk Londra ziyareti sırasında, Kenya'da genç kızların sünnet edilmesi konusunda önemli bir çatışma patlak verdi. Çatışmayı tetikleyen, la *Church of Scotland*'ın (İskoçya Kilisesi) bu uygulamanın yasaklanması için başlattığı kampanyaydı. İskoçya Kilisesi'nin kampanyası, toprakların soyulduğu bir dönemde Kikuyu kültürüne zarar verme iradesi olarak algılanmıştı. Antropolog Yvan Droz, bu polemiğin geçtiği koşulların bazı belirleyici özelliklerini anlatır:

Sömürgelilere ve misyonerlere, bu uygulamayı ortadan kaldırarak Kikuyuları yok etme projesi -topraklarına sahip olmak için- dayatılıyordu; çünkü böylece kadınların dünyaya "normal" insanlar, diğer bir ifadeyle gerçek Kikuyular getirmesi engellenmiş oluyordu. Bu proje erkek sünnetinin de yasaklanmasına yol açacak ve ancak sünnetle yetişkin olunabildiği için, Kikuyuların etnik bir grup olarak varlığına son verecekti.[138]

Gelenek, yoksullaşmış ve marjinalleşmiş Kikuyular için direnişin bir boyutuydu. KCA'nın ve Kenyatta'nın tavrı ilk zamanlarda ılımlı oldu. Genç kızlar için sünnet uygulamasının kaldırılmasına değil, bu geleneğin kaldırılması için kullanılan otoriter ve incitici yönte-

136 Lelland CONLAY BAROWS, "Kenyatta, Jomo", The Oxford Encyclopedia of Africa Thought'un içinde, Francis ABIOLA IRELE ve Biodun JEYİFO (direktör), Oxford Üniversitesi yayınları, New York, 2010, s. 32.

137 Nancy CUNARD, Negro. An Antology, Thu Continuum Publishing Group, New York, 2002 (yeni basım), s. 452,

138 Yvan DROZ, "Circoncision féminine et masculineen pays Kikuyu. Rite d'institution. Division sociale et droits de l'homme", Cahiers d'études africaines, no: 158, 2000, s. 218.

me karşı çıktılar. 1930 Mayısı'nda Londra'da, İskoçya Kilisesi'nin on iki temsilcinin oluşturduğu bir delegasyonla buluşan Kenyatta şu açıklamayı yaptı: "Kilise, genç kızların sünnet edilmesi geleneğinin hemen ortadan kaldırılması gerektiğini, benim örgütümse, bu geleneğin halkın bilinçlenmesiyle aşamalı olarak gerileyeceğini düşünüyor."[139] Ama Kenya'da çatışma kızıştı. Kenya Presbiteryen Kilisesi sadık Kikuyuları, kiliseye aidiyet ve sünnet uygulaması arasında seçim yapmaları konusunda uyardı. Sünnet edilen genç kızlar artık okullara kabul edilmiyordu. İnat eden Kikuyu öğretmenler işten çıkarıldı ve okulları kapatıldı. Böylece bağımsız okul ve kiliselerin kurulması için bir hareket başlatıldı. Bu yeni kurumlar hızla kabul gördü ve kültürel direniş kutupları oluşturdu.

Kenyatta, kısa süreliğine Kenya'ya gelip bu kültürel direnişin yükselişini gördükten sonra 1931 Nisanı'nda Londra'ya geri döndü. Yıllarca sürecek olan bu ikinci gidişinin kökeninde yine kendisine KCA tarafından yüklenen bir misyon vardı. Bu kez doğrudan doğruya Sömürge Bürosu'na başvurması söz konusuydu. Bu adım yeniden başarısızlığa uğrasa da, Londra'da geçen yıllar Kenyatta'nın politik düşünce dönüşümündeki bir dönemece damgasını vurdu. Birmingham Quaker Koleji'ndeki birkaç aylık çalışmasından sonra o zamanlar Komünist Enternasyonal'in sendikalar dalı olan Uluslararası Kızıl Sendikalar'ın "Siyah Seksiyonu" sorumlusu George Padmore'nin önerisi üzerine Moskova'da ekonomi çalışmalarına başladı. Ama Trinidad'lı militan, sınıf birliği yerine ırk birliği eğilimi taşıdığı için 1934'de Enternasyonal'den çıkarıldı[140] ve sosyolog Bronisław Malinowski yönetimindeki Londra Ekonomi Okulu'nda (*London School Economics*) sosyal antropoloji çalışmalarına başlamak üzere Londra'ya dönmeye karar verdi. 1938 yılında *Kenya Dağının Eteğinde* adlı kitabına son kez önsöz yazdı; önsözde Kikuyu kültürünü sünnet dahil tüm boyutlarıyla savunuyordu. Eski tereddütlerini bir yana atmıştı. Sömürge baskısına karşı çıkmak, ona göre sömürgecilik öncesi kültürü bütünüyle talep etmek demekti.

139 Anne Beck'ten alıntı, comte rendu d'interview, loc. cit., s. 321.

140 Ouvrier nègre, Haziran 1934, Philippe DEWITTE'den alıntı, Les mouvements negrès..., op, cit., s. 313.

Bu yıllarda Kenyatta yalnızca kültürel direnişle ilgilenmedi. Padmore'nin yanında ondan öğrendiği pek çok inisiyatife de katıldı. Örneğin 1935'de faşist İtalya tarafından işgal edilen Etiyopya'yı desteklemek için kurulan *International African Friends of Abyssinia*'nın kurucu üyesiydi. Ayrıca 1937'de Londra'da kurulan ve amacı Afrika ve Asya sömürgelerinin ve Karayipler'in kendi kendini yönetme hakkını savunmak olan *International African Service Bureau*'nun (IASB) kurucu üyesi ve sekreter yardımcısı oldu. Benzer amaçları taşıyan l'IASB ve ilk dört Pan-Afrika kongresinin organizatörü olan W.E.B Du Bois'in Pan-Afrika Kongresi, 1944'de Pan-Afrika Federasyonu'nu [*Pan-African Federation* (PAF)] kurmak üzere birleşti. Yeni örgüt 1945 Ekim ayında Manchester'de toplanan beşinci Pan-Afrika Kongresi'ni gerçekleştirdi.

Bu kongrenin sömürgeci güçlere seslenen bildirisi, Alt Sahra Afrikası militanlarının politik düşüncelerinde yaşanan alt-üst oluşları gösteriyordu. Ağızlarda bağımsızlık sözcüğü vardı: "Biz Siyah Afrika için bağımsızlık ve özerklik istiyoruz". Bildiri, mücadele biçimi olarak şiddete başvurmamayı öneriyor ve uyarıcı bir ifadeyle devam ediyordu: "Bununla birlikte Batı dünyası insanları hâlâ zor kullanarak yönetecekse, Afrikalılar da son çare olarak, özgürlük kazanmak için gösterdikleri çabada zor kullanma çağrısı yapabileceklerdir, bu zor kullanma kendilerine, diğerlerine ve dünyaya zarar verecek olsa da."

Ülkeye Geri Dönen Bir "Kahraman"

1946'da anayurduna dönen Kenyatta, artık on beş yıl önce ülkeden ayrıldığı zamanki gibi değildi. Siyah diasporanın Pan-Afrikalı ve ulusalcı militanlarıyla içli dışlı olması, kimliksel alanını "etni"den "ulus"a taşımıştı. Kenya'dan Kikuyuların temsilcisi olarak ayrılmış, Kenya'ya ulus ölçeğinde düşünen biri olarak dönmüştü.

Kenyatta'nın bulduğu Kenya da eski Kenya değildi. KCA 30 Mayıs 1940'dan beri yasaklıydı. Yasağın nedeni, Kenya'daki diğer etnik grupların örgütlenmesi ve esinlendikleri KCA ile amaç birliği içerisinde olmasıydı: Kamba'lar 1938'de, Kamba Üyeleri Birliği'ni [*Ukamba*

Members Association (UMA)] kurmuştu. 1939'da *Taita Hills Association*(THA) içerisinde örgütlenme sırası Taita'lara geldi. Luhya'lar zaten 1934'den beri Merkezi Kuzey Kavirondo Birliği'nde [*North Kavirondo Central Association* (NKCA)] örgütlüydüler. Tüm bu örgütler kendi aralarındaki bağları geliştirmiş ve önderleri de KCA tarafından yardım görmüştü. Sömürge yönetimine ortak muhalefet, Kenya toplumunun farklı bileşenleri için bir amaç birliği yaratmıştı.

KCA ayrıca sendikal hareketi desteklediği ketlerde de ilgi uyandırmıştı. 1939 Haziranı'nda Doğu Afrika İşçi Sendikası'nın (*Labour Trade Union of East Africa*) genel grev çağrısına olumlu karşılık verdi. Siyah işçiler ilk kez kitlesel olarak bir greve katıldılar. Robert Buijtenhuij, "Kenya'nın ilk sürekli sendikası olan ve 1935 Nisanı'nda Makhan Singh tarafından kurulan Kenya Yerli İşçiler Sendikası'nın (*Kénya Indian Labour Trade Union*), tamamen yerlilerin eseri olduğunu" söyler: "Afrika sendikaları bu dönemde yoktu (...). Mombasa liman işçileri ancak 1939 Haziranı'nda -az ya da çok kendiliğinden- ilk "Siyah" grevi tetiklediler."[141]

UMA, KCA ve THA, İtalyan ve Almanlarla bir... gizli ittifak yaptıkları gerekçesiyle kapatıldı. Yirmi kadar Kikuyu, Kamba et Taita önderi tutuklandı. Sömürge yönetimi kör değildi. Söz konusu örgütler varlıklarını gizliden gizliye sürdürdükleri için, bu tür yasaklamaların görece etkisini biliyordu ve baskıyı denetimli bir politik açılımla tamamlamaya karar verdi. Bu açılım kendisini 1944 Ekimi'nde ilk kez bir Afrikalının, Eliud Wambu Mathu'nun, Yasama Konseyi'ne atanmasıyla gösterdi. Bu "gelişmiş" Kikuyu, sömürge yönetiminin ve Britanya hükümetinin desteğiyle *Kikuyu African Study Union*'u (KASU) kurdu. Ama bu yeni birlik derin bir çelişki yaşadı. Mathu'nun başında olduğu bir eğilim, eğitici bir birlik düşüncesini savunuyordu. James Gichuru'nun başında olduğu bir diğer eğilim, talepçi bir hareketten yanaydı. Gichuru 1945'de yönetime seçildi ve birliği daha uzlaşmaz eylemlere yönlendirdi: toprak adaleti, Yasama Konseyi'nde daha adil temsil ve *kipande* sisteminin kaldırılması. 1946'da Birliğin adının Ken-

141 Robert BUIJTENHUIJ, op, cit., s. 142.

ya Afrika Birliği [*Kénya African Union* (KAU)] olarak değiştirilmesi bu politikleşme sürecinin sonucuydu.

Kenyatta, ülkesine, sömürgeciyle savaşan bir kahraman imajıyla halelenmiş olarak dönmüştü. Çok iyi tanınıyordu. Dahası uzun süreli yokluğu ona özel bir konum vermişti. Adının neden olduğu neredeyse tam bir görüş birliğinin ardında çelişkili özlemler gizliydi. Toprakları satın alma hakkını talep eden Kenyalı toprak sahipleri, sömürgeleşmeyle talan edilen toprakları eski konumuna getirecek bir tarım reformu isteyen yoksul köylüler ve *squatter*'ler ve ilk Afrikalı sendikalarda örgütlenen yeni kent işçileri, hepsi de sömürge sistemine karşıydı, ama farklı toplumsal çıkarlar temelinde karşıydı. Kenyalı politikacı Peter Anyang' Nyong'o, Kenyatta'nın popülaritesinin, onu bazı politik tercihler yapma zorunluluğundan kurtaran yurt dışı ziyaretiyle açıklanabileceğini söyler. "Kenyatta'nın çok uzun süre yurt dışında kalması, ona (...) Kenya ulusalcılığının kristalleştiği güç yılları yaşamama avantajını sağladı. (...) Kenyatta güç seçimler yapmak zorunda kalmadı. Yokluğunda, (Kikuyular arasında) tüm anti-sömürgeci güçler tarafından tanınan "yurt dışındaki elçi" imajı kaybolmadı."[142] Kenyatta'nın 1947 Haziranı'nda KAU'nun başına geçmesi bu avantajlı konumu sayesinde oldu. Ama işi zordu, çünkü aynı zamanda hem "hazırlanmakta olan köylü isyanını denetlemesi, Kikuyu dinamizminin abarttığı etnik karşıtlıkları yatıştırması, birliğin örgütlenmesini genişletmesi hem de muhalif eğilimlere müdahale etmesi -ve sömürgeciyle bir pazarlık şansını koruması- gerekiyordu."[143]

«Mau Mau» İsyanı: Kopuş

Kenyatta yeni işlevlerine, İkinci Dünya Savaşı sonrası kurtuluş umutlarının reformist karakterli şiddete başvurmama stratejisine saygı çerçevesinde yaklaştı. Bu yaklaşımı, Mahatma Mohandas Gandi'nin Afrika'nın bu bölümünde epeydir bilinen tezleriyle ve Hindistan'ın 1947'de bağımsızlık kazanmasıyla güçlendi.

142 Peter ANYANG'NYONG'O, "Succession et héritage politique. Le Président, l'État et le Capital après le mort de Jomo Kenyatta", Politique africaine, no: 3, Eylül 1981, s. 11.

143 Georges BALANDIER, "Préface", Jomo Kenyatta'nın içinde, op, cit., s. 15.

Gandi stratejisinin ve düşüncelerinin etkisi XX. yüzyıl'ın başlarına dayanıyordu. 1893'de avukat olarak Güney Afrika'ya yerleşen Gandi buradaki ırk ayrımcılığını görmüştü. 1894'de Natal Hint Kongresi'nin kuruluşuna katıldı ve 1904'de *Indian Opinion* gazetesini çıkardı. Onu 1909'da yayınlanan *Hind Swaraj* (Hindistan'ın özerkliği) adlı kitabında, *satyagraha* (sivil itaatsizlik) denilen "şiddete başvurmama" stratejisini kuramsallaştırmaya götüren şey, 1906'da Transvaal'da kabul edilen yeni sömürgeci yasaya karşı mücadele deneyimi oldu. Bu mücadele iki yıl sürdü ve pek çok ırk ayrımcı önlemi ortadan kaldıran ama yabancı sahaların denetimini koruyan «Smuts-Gandi» paktının imzalanmasıyla sona erdi.

Kenyatta'nın KAU'nun başına geçtiği yıl Hindistan bağımsızlık kazanmış ve Gandi'nin tezleri Afrika'da, özellikle de Kenya gibi büyük yerli toplulukların yaşadığı ülkelerde büyük ölçüde kabul görmüştü. Kenyatta 1931 Kasım ayında Londra'da Gandi'yle tanışma fırsatını buldu. Gandi de kendisi gibi politik haklar elde etmek için şiddete dayanmayan bir stratejiyi savunuyordu. KAU'nun 1949'da katıldığı Emperyalizme Karşı Halklar Kongresi'nin Sekreter Yardımcısı Douglas Rogers, Mayıs 1953'de bu stratejiyi özetleyerek şunları yazdı: "Kenya'da Afrikalıların mücadele tarihi (...) Anayasa çerçevesinde bir talepler listesiyle, dilekçelerle ve temsilcilerle ifade edilen sabırlı bir örgütlenmenin tarihi olmuştur."[144] Britanya sömürgeciliğinin 1952, 1954 ve 1958'de Kenya'da olduğu gibi sömürgeleri için anayasalar yapmak gibi bir özelliği vardı. Bu anayasalar 1954 yılına kadar Afrikalı temsilcilerin Yasama Konseyi'ndeki sayısını saptamak ve uzunca bir süredir yalnızca dilekçe vermekten ibaret olan protesto haklarını tanımlamakla sınırlı kaldı.

Ama Douglas'ın sözünü ettiği sabır, artık çok sayıdaki genç *squatter*de, kent ücretlisinde ve eski savaşçıda kalmamıştı. Özellikle *squatter*ler, işgal ettikleri topraklardan kovulmalarına neden olan Yerleşik İşçi Kararnamesi'nin 1937'de yürürlüğe girmesinden sonra hızla alt-proleterleşme yoluna girdiler. Kent ücretlileri savaş sonrasından

144 Douglas ROGERS, "Panique au Kenya", La Tribune des Peuples, no: 2, Mayıs-Haziran 1953, s. 102.

itibaren, mücadeleci yanı gitgide öne çıkan sendikal bir harekette örgütlendiler. Eski savaşçılar ise özgürleşme ve kendi kendini yönetme fikirleriyle yeniden cepheye döndüler.

"Mau Mau" denilen ve sömürgeli yetkililerin Kenyatta'yı haksız yere kışkırtıcı olarak suçlayacağı isyan, 1952'den 1956'ya kadar tüm Kenya'yı sardı. KAU önderi 1952 Ekimi'nde hapsedildi.[145] Siyaset bilimcileri Gene Dauch ve Denis Martin'in belirttiği gibi isyan aslında sınıf, etnik, yaş ve deneyimin tüm özgüllüklerini yansıtıyordu:

Mau Mau isyanını hazırlayacak ve belli bir yaş grubuna aidiyetlerini ön plana çıkararak kendilerini "40'lar Grubu" olarak ifade edecek olan genç radikal ulusalcılar, aynı zamanda 1939-45 Savaşı sırasında Afrika ve Batı cephelerinin eski savaşçılarıdır; ideolojileri son derece mantıklı bir biçimde tüm toplumun anavatana bağlılığını (...) özgürlük idealleriyle, yani halkların kendi kendilerini yönetme hakkıyla bağdaştırmaktadır.[146]

Sömürge sisteminin total kapalılığı, KAU'nun ılımlılaşması, etkisizleşmesi ve maddi durumunun kötüye gitmesi, bu toplumsal kategorileri yeni eylem ve örgütlenme modelleri aramaya yöneltti. 1947 yılının sonlarında, önce Kikuyular, sonra da *Embu*lar ve *Meru*lar gibi diğer gruplar arasında gizliden gizliye politik amaçlı geleneksel sadakat yeminleri edilmeye başladı. Bu yemin törenleri, sömürge yönetiminin 1948'lerin Mau Mau'su adıyla ifade ettiği gizli bir örgüt tarafından hazırlanıyordu. Yaygın anlayışa göre bu adın kökeninde, "Kikuyu" sözcüğünün bir yemin anlamına gelen "muma" sözcüğüne dönüşmesi vardı. John Lonsdale bu sözcük için, "aç insanların" yemek yiyişini çağrıştıran doğal bir sesin de söz konusu olabileceğini söyler.[147] İsyancılar ise kendilerine başka bir ad veriyorlardı: Kenya Toprak ve Özgürlük Ordusu (*Kénya Land and Freedom Army*).[148]

İsyancıların eylemleri sömürgeci kadar KAU'yu da şaşırttı. Eylemler başlangıçta sömürgeciyle işbirliği yapanları hedef alıyordu ve

145 John LONSDALE, "Les Procès de Jomo Kenyatta", loc, cit., s. 195-196,

146 Gene DAUCH ve Denis MARTIN, Héritage de Kenyatta. La Transition politique au Kénya, 1975-1982, L'Harmattan, Parls, 1985, s. 14.

147 John LONSDAE, loc. cit.,s. 195.

148 NGUGI WA THIONG'O, Décoloniser l'esprit, La Fabrique, Paris, 2011,(yeni basım), s. 81.

Beyaz sömürgelilere yapılan saldırılar, 20 Ekim 1952'deki sıkıyönetim ilanından sonra başlamıştı.Emperyalizme Karşı Halklar Kongresi'nin yardımcı sekreteri Douglas Rogers 1953 Mayısı'ndaki durumu Kenya'nın "gerçek bir cezaevine" dönüşmesinden söz ederek özetler: "(Kikuyular) şurada burada görülen ve koordineli olmayan birkaç şiddet eyleminin yabancı bir hükümet tarafından savaş durumuyla eşdeğer bir duruma dönüştürülmesine katkıda bulundular."[149] Harvard tarihçisi Caroline Elkins'in tahminlerine göre bu savaşın bilançosu özellikle yüksekti: kamplara gönderilen 320 000 tutsak, 10 000 ölü, on binlerce yaralı ve genelleşmiş bir işkence uygulaması.[150]

İsyan, askerî düzlemde bir başarısızlık, ama politik düzlemde tartışılmaz bir zaferdi. Sömürge yönetimi isyanın köktenliği ve genişliği karşısında baskının yalnızca geçici bir çözüm olduğunu anladı. Ayrıca her şeyi kaybetmemek için yavaş yavaş özerkliğe doğru bir geçiş hazırlamak zorunda olduğunu da biliyordu. Bağımsızlık, denetimli ve aşamalı olarak düşünülmüştü ve sömürge yönetimi isyancılardan daha az radikal olan arabuluculara gereksinme duyduğu için, kendisine yaslanabileceği Afrikalı bir "elit" yaratmaya çalışıyordu.[151]

Kenyatta'nın 1961'de cezaevinden kurtulması bu koşullarda oldu. İsyancıların öne sürdüğü tarım taleplerinden endişe duyan Kenyatta, sömürge sisteminin "aşamalı özgürleştirme" yaklaşımından etkilendi. Radikallere karşı bir uzlaşmanın temelleri oluşmuştu. Peter Anyang' Nyong'o, tek başına Kenyatta figürünü geniş ölçüde aşan bu süreci şöyle açıklar:

Sömürge hükümeti ve Avrupa sömürgecileri 1954'de politik kriz yönetmeliği hazırlamak için Kenya'daki *apartheid* uygulamasına son vermek gerektiğini bir kez daha kabullendiklerinde, Afrikalılar arasında, Mau Mau'lar ve diğer "aşırı ulusalcılar"a karşı politik iktidarı paylaşmaya hazır ve Beyaz sömürgelilerle yapılacak bir sınıf ittifakın-

149 Douglas ROGERS, "Panique au Kenya", loc. cit., s. 102.

150 Caroline ELKINS, Britan's Gulag. The Brutal And of Empire in Kenya, Pimlico, Londra, 2005.

151 Lyttleton Anayasası 1954'de Afrikalı bakanların görevlerini düzenler; Lennox-Boyd Anayasası 1958'de Yasama Konseyi'ndeki Afrikalıların eşitliğini kabul eder; 1959'da, bir Kenya hükümetinin kurulmasına illşkln tartışmalar başlarken sıkıyönetim kaldırılır; sonunda 1960 Ocak ayında Lancaster House denilen konferansların bağımsızlık kazanma sürecine ilişkin olan ilki yapılır.

dan yana olan yeterince insan olduğu açıktı.[152]

Devrimci sürecin, sömürgecilerle bazı eski muhalifleri arasındaki bir "sınıf ittifakı" yoluyla kendi temel aktörlerine el koyma senaryosu birçok sömürgede görüldü. Kenyatta gibi, "devrimciler"den yana olabilen ya da en azından halkının savunucusu olan bazı figürler süreç içerisinde yabancı koruyucularına bağımlı "karşı devrimciler"e dönüştüler.

"Our Man In Kenya"

Bu dönüşüm, olayların ateşi içerisinde pek çok Kenyalı için zor algılanabilir bir şeydi. Mitsel bir figür olan Kenyatta 1963'de Başbakanlığa ve 1964'de de Cumhurbaşkanlığına seçildi. Deneyimi, sürgün dönemi ve hapse girmesi onu bağımsız ulusun simgesi ve ulusal mücadelenin kişilikleşmesi olarak gösteriyordu. Bu dönüşümün yabancı gözlemciler, hatta onların en ileri görüşlüleri için de algılanması güçtü. Bu nedenle Malcolm X 1965'de, Afrika'ya yaptığı ve aralarında Julius Nyerere, Kwame Nkrumah, Sékou Touré, Nnamdi Azikiwe ve bizzat Kenyatta'nın da olduğu birçok Afrikalı başkanla buluştuğu uzun bir ziyaretin dönüşünde, Kenyatta'yı "Mau Mau'ların şefi" olarak tanıttı:

O, reel olarak pek çok Afrika ülkesine özgürlük getiren Mau Mau'ların şefidir. Bu bir gerçek. Mau Mau'lar Kenya'ya, ayrıca yalnızca Kenya'ya değil diğer Afrika ülkelerine de özgürlük getirerek kararlı bir rol oynadılar.[153]

Kenyatta'nın «Mau Mau» hareketi açısından davranışını analiz eden Robert Buijtenhuijs, Malcolm X'in analizinin yanlışlığını çok güzel ortaya koyar: "Mau Mau isyanı ulusal bir isyandı, aynı zamanda toplumsal bir isyandı ve toplumsal bir isyan olarak, Afrika halkı için Avrupalı sömürgecilerin işlettiği toprakları talep ediyordu. Tersine Jomo Kenyatta için sömürgesizleşme her şeyden önce politik bağımsızlık anlamına geliyordu ve o İngilizlerle ve Beyaz sömürgelilerle ekonomik düzlemde iyi ilişkiler içerisinde kalmak istiyordu."[154]

---

152 Peter ANYANG'NYONG'O, loc. cit., s. 12.

153 Malcolm X, "Discours de Detroit", 14 Şubat 1965, Black Revolution'un içinde, Demopolis, Paris, 2010.

154 Robert BUIJTENHUIJS, op. cit., s. 386.

Sıkı bir biçimde iç içe geçmiş olan bu iki sorunla -ulusal sorun ve toplumsal sorun- karşı karşıya kalan Kenyatta 1963'den itibaren "büyük af" denilen ve bir yandan Britanyalı sömürgecileri, öte yandan "sadakatçileri" yani isyancılarla savaşan Kenyalıları yatıştırmayı hedefleyen bir politika başlattı. Resmi slogan *Forgive and Forget* (bağışlamak ve unutmak), bu politikayı özetliyordu. Politikanın rengi belliydi: İngiliz sermayesi korundu, yabancı yatırımlar cesaretlendirildi, tarımın yapısı değiştirilmedi. Böyle bir politika için ödenecek bedel, 1950'li yıllardaki köylü isyanının ve taleplerin, özellikle de bu hareketin getirdiği toprak ve tarım taleplerinin üzerinin resmi olarak örtülmesiydi.

Kenyatta 1964'de bağımsız Kenya'nın başkanı seçildikten sonra toprakların yeniden dağıtımı umutlarına son verdi. Topraklar yerlerinden ayrılmak isteyen Beyaz sömürgeliler tarafından satın alındı ve yeniden tarım araçlarına sahip olan Kenyalılara satıldı. İngiliz Beyaz sömürgelinin yerine yeni bir Kenyalı toprak sahipleri sınıfı yerleşti. Bir pazar ekonomisi tercihi aynı zamanda, ülkede yatırım yapması için cesaretlendirilen yabancı sermayeyle ilişki içerisinde bulunan bir yerel kapitalistler sınıfının ortaya çıkmasına da neden oldu. Eski isyancılar söz sahibi değildi. Kenyatta 1963'de "Mau Mau'ların yok edilmesi ve unutulmaması gereken bir hastalık olduğunu ve Kenya'yı haydutların yönetmesine izin vermeyeceklerini" söyledi.[155]

Kenyatta'nın karşı karşıya kaldığı ikinci sorun, ulusal birlik sorunuydu. Ulusal kuruluş kuşkusuz sömürgeciye karşı ortak muhalefet içerisinde güçlenmişti, ancak bağımsızlık hareketi içerisinde büyük ölçüde tamamlanmamıştı. Kenyatta, tarım reformunu reddetmesi nedeniyle ülkeye etnik grupları ortak bir dinamiğe yöneltebilecek ekonomik bir zemin veremedi. Bir patlamadan kaçınması için "akılcı klientalizm (seçmen kitlesini müşteri gibi görüp ayrıcalıklı hizmet verme, ç.n.)"[156] çözümünden başka seçeneği yoktu. Babadan kalma başkanlık, pazarlık alanı olarak tek parti ve yeniden dağıtım tarzı olarak klientalizm, "ulusal birli-

155 James OGUDE'den alıntı, "The Nation and Narration", Mau Mau and Nationhoud. Arms. Autority and Narratlon'un içinde, Eisha Stephen ATIENO ODHIAMBO ve John LONSDALE (direktör), James Courrey, Oxford, 2003, s. 272.

156 Daniel BOURMAUD, Histoire politique du Kénya. État et pouvoir local, Karthala, Parls, 1988, s. 138-150.

ği" sağlamak için Kenyatta'nın harekete geçirdiği vektörler oldu.

Bu anlayışa göre ulus, "ulusun babası" için yalnızca, eşit bir klientalizm anlayışıyla yan yana duran etnik gruplar demekti. Lonsdale'nin söylediği gibi Kenyatta, etnik bir feodalizmdi (...) ahlaki etnisitenin normatif söyleviyle güvence altına alınmış eşitsiz bir kulluk sözleşmesi yapmıştı."[157] Kenyatta bunu yaparken, bir ulus değil, bir devlet kuran sömürgecilik eserini izliyordu. Ulus, etnik bir patlama karşısında tek siper olarak kendisini sunan devletin rastgele bir meşrulaşma statüsünden başka bir şey değildi. Ve bunun sağlanması için bir yandan "kabile" olgusunu cesaretlendirmek, diğer yandan devleti "klientalizm" yoluyla bağımsızlaştırmak gerekiyordu. Thierry Michalon'un vurguladığı gibi bu "ulus" tipinde eski sömürgeci güçlerin çıkarı vardı: "Ulusal kuruluş, devlet gücünün... kaldıraçları elinde bulunduran ve bunları kendi etkisini güçlendirmek için kullanmaya zorlanan yabancı güçler tarafından cesaretlendirilmiş bir azınlık lehine yapılanmasının gerekçesidir."[158]

Bu türden bir ulusal kuruluş ve bu tür ekonomik tercihler, ancak bunlara ilişkin bir doğrulama ve meşrulaştırma ideolojisiyle birlikte mümkündü. Bu da, "Afrika sosyalizmi" akımının Kenyacı tarzı olarak sunulan *Harambee* (Swahili dilindeki tam anlamı : "hep birlikte aynı anlamı çıkaralım") ideolojisi olacaktı. Kenyatta Cumhurbaşkanı olur olmaz, 1965'de "Afrika Sosyalizmi ve Kenya Planlamasında Uygulaması" adlı bir Beyaz kitaba önsöz yazdı: bu "sosyalizm", idealize edilmiş ve aslında Kenyatta'nın *Kenya Dağının Eteğinde adlı eserinde* Kikuyu toplumu için çizdiği coşkulu vizyonunun hatırlatılmasından başka bir şey olmayan bir geçmişe, sömürgecilik öncesine geri dönüş olarak sunulmuştu. Bu sosyalizm, hem geçmiş hem de arzulanan gelecek için özcü bir vizyon öneriyordu. Temelinde aile ve kabile dayanışması vardı. Geçmişte, tam bir eşitlikçi konsensüse olanak vermiş bir "Afrika" değeriydi. Gelecekte de, Beninli filozof Paulin Hountonji'nin haklı olarak "ortak yanılsama"[159] olarak ifade ettiği, sınıf ve çıkar farklılıklarını

157 Daniel BOURMAUD, "Le cas kenyan: un debat moral et politique", politique africaine, no: 90, 2003,s. 9.

158 Thierry MICHALON, Quel État pour l'Afrique? L'Harmattan, Paris, 1984, s. 72.

159 Paulin HAUNTONJI, Sur la "philosophie africaine". Critique de l'etnophilosophie, Maspero, Paris, 1976, s. 214.

yok sayarak başlatılacak olan konsensüsle aynıydı. Bu koşullarda, yani kendi "Afrika sosyalizmini" resmileştirdiği bir dönemde, Kenyatta'nın Marksizm'i bırakmasına şaşırmamak gerekiyor. Kenyatta 1965'de, "Marksist sınıflar mücadelesi teorisinin Kenya'nın durumuyla hiçbir ilgisi bulunmadığını" söyledi.[160] Aynı yıl, Britanya gazetesi *The Economist'in* "*Our man in Kénya*" ("Kenya'daki Adamımız") başlıklı makalesini Kenyatta'ya ayırmasına da şaşırmamak gerekiyor.[161] Ve en sonunda 1965'de dayattığı tek partiyi, herkes tarafından kabul görmüş uyumlu bir komünite olarak nitelediği "Afrika özü" anlayışıyla meşrulaştırdığına şaşırmamak gerekiyor.

Kenyatta'nın, bağımsızlık sonrası Afrika'daki yeni egemen sınıfların ve eski sömürgeci güçlerin hizmetine giren daha pek çok Afrikalı önderinkine benzeyen parkuru, sonuçlanmamış bir "devrim"in zaaflarını çok iyi yansıtmaktadır. Devrim, derinliğine, yani hem kültürel ve politik hem de toplumsal ve ekonomik olarak tam bir özgürleşme süreci olarak düşünülmediği sürece, sömürge düzenine yapılan itiraz her zaman devrimle özgürleştiğini düşünen kadın ve erkeklere geri dönme riskini taşır.

4. Aimé Césaire

Dilim; dili olmayan mutsuzların dili, sesim; umutsuzluk zindanında zayıf düşenlerin özgürlüğü olacak.
Aimé CÉSAIRE,
Anayurda Dönüş Defteri, 1939.

Kenyatta'nın "*Kenya Dağının Eteğinde*" adlı kitabının basılması, yeniden bir kültürel kabul görme iradesini ifade ediyordu. Yazar için, sömürgeci inkârın alay ettiği toplumların ve kültürlerin bağlarını (bunu idealleştirme riskini göze alarak) yeniden kurmak söz ko-

160 Jomo Kenyatta, "Talk abaut the trade unionism", 2 Temmuz 1965, Suffering Without Bitterness. The Founding of the Kenya Nation'un içinde, East African Publishing House, Nairobi, 1968, s. 41.

161 Ahmed MOHIDDIN'den alıntı, African socialisme in Two Countries, Rowman&Littlefield Publishers, Londra, 1981, s. 21.

nusuydu. Aimé Césaire, (1913-2008) 1935'den itibaren yararlandığı ve savaş sonrası yıllarda yaygınlaşan "zencilik" terimiyle, Frankofon sömürge dünyasına ilişkin olarak Kenyatta'yla aynı anayolu izledi. Ama sonraları kapitalizm isteyen bir Kenyatta'yla FKP'den kopmasına rağmen komünizm isteyen bir Césaire'nin yolları ayrıldı. Césaire'nin anti-sömürgeci mücadelesi kuşkusuz salt zenciliğe indirgenemezdi, ama bu mücadeleye katkısı yeni bağımsızlıklar sorunsalında ve egemenlik altındakilerin isyanları nedeniyle zorunlu olan yeni sömürgecilik biçimlerinde hep hissedildi. O, iki dönem arasındaki, iki militan kuşak arasındaki, anti-sömürgeci bilincin iki momenti arasındaki ırmağın salcısı oldu.

Zencilik

Césaire'nin Afrika'daki bağımsızlıklara yol açacak sürece ilk katkısı, kültürel asimilasyondan kopma çağrısı oldu. Ona göre zencilik, hem sömürge şiddetinin ürettiği aşağılık duygusundan kopuştu, hem de otantik bir evrenselciliği kurma çağrısıydı.

1913'de Martinik Basse-Pointe'de memur bir baba ve terzi bir anneden doğan Aimé Césaire, 1931'de on sekiz yaşındayken eğitimini sürdürmek üzere Paris'e geldi. Sömürgeci sistemin, "uygarlaştırıcı misyonunun" simgesi olarak öne çıkardığı ve artık Césaire'nin de içinde olduğu yerli bir elit, sömürgelilerin kurtuluşunun pek çok diğer önemli figürü gibi Paris'e burslu gönderilmişti. Césaire'nin terk ettiği Martinik ise toplumsal ve ırksal eşitsizliklerle aşınmış durumdaydı. Onun gibi burslu bir öğrenci olan ve eğitimini sürdürmek üzere metropole gelen Jules Monnerot, 1932'de *Légitime défense* dergisine şunları yazar:

Hiçbir devrimin hiçbir zaman servetine el koymayı başaramadığı kalıtsal bir Beyaz plütokrasi, toprağın beşte dördünü elinde tutuyor ve şeker kamışından şeker ve rom üreten Siyah proletaryanın emeğinden yararlanıyor. Pek çok ticari kurumun yöneticiliği gibi tüm önemli fabrika görevleri de bu plütokrasinin üyeleri tarafından işgal edilmiş durumda.[162]

162 Jules MONNEROT, "Notes touchant la bourgeoisie de couleur française", Légitime défense, no: 1, 1932, s.3.

Okula gidebilen sömürgeli azınlığın durumu ilginçti. Başarılı bir uygarlaştırma misyonunun kanıtı gibi sunulan bu durum, ırkçılığın ve sömürgesel eşitsizliğin sürdürülmesi bilincinin yerleştirilmesinden başka bir şey değildi. Césaire'nin yerleştiği ve -tarihçi Nicolas Bancel'in yazdığı gibi- sömürgecilik gururuyla şişirilmiş kalabalıkların itişip kakıştığı Fransa ise, hâlâ gereği gibi vaftiz edilmiş insan bahçelerinin, etnografik sergilerin Fransa'sıydı:

Böylece 1929 yazında pek çok insan, bahçenin ortasına dizilmiş şempanzelere, bir *Lilliput*lar (cüceler, ç.n.) köyüne ve her zaman "devleşmeye" meraklı izleyicilerin karşısında tepsilerini 22 santimetre çapına çıkarmaya çalışan bir grup zenci kadına hayran kalabilmişti. Anlaşılan bazı hayvanların yarı insani manzarası ile hayvanlaşmaya çok yakın görünen "dev" insanlar vizyonu arasındaki farkın ayırt edilmesi bazıları için hiçbir zaman kolay değildi.[163]

Antillli, Afrikalı ya da Amerikalı, farklı kökenlerden gelen Siyah öğrenciler, eğitim gördükleri üniversiteler de dahil, her zaman tüm toplumu etkileyen ırkçı ön yargılarla karşılaştılar. "Uygarlaştırma misyonu" miti ve ülkede yeni algılanan sömürge realitesi arasındaki çelişkilere, metropol öğrencileri için bir de "ırkçılıkla yapılan gündelik mücadele" ekleniyordu. "Onlar anti-sömürgeci mücadelede en ön safta olmaktan artık kaçınamayacaklardı."[164]

Yanılsamanın bitmesi ve büyünün bozulması, sömürge sisteminin bilinçlerdeki merkezî ideolojik temellerinden birini kırdı. 1930'lu yıllarda metropole yerleşen bir grup genç Siyah aydının "zencilik" kavramını geliştirmesi bu bağlamda oldu.

Egemenliğe karşı bir direniş biçimi olan kültürel ve kimliksel kabul görmenin, zencilikten önce de uzun bir tarihi vardı. Kölelik kadar eski bir tarihti bu. Kendi kültürel evreninin sertçe dışına itilmiş olan bu ilk Afrika diasporası, "aynı özgüllüğe aidiyet" düşüncesinde bulduğu ortak kimlik gereksinmesini yeniden hissediyordu. İlk kuram-

163 Joël Dauphiné, Canaque de la Nouvelle-Caladonie à Paris en 1931. De la case au zoo, L'Harmattan, Paris, 1998, s. 66-67.

164 Claude AKE, "LA WASU au Ghana, au Nigeria et Sierra Leone", Le Rôle des mouvements d'étudiants africains dans l'évolution politique et sociale de l'Afrique de 1900 à 1975'iniçinde, Albert ADO BOHAEN (direktör), Unesco-L'Harmattan, Paris, 1993, s. 69-70.

sallaştırmalar, pek çok düşünür tarafından zenginleştirilmeden önce, 1893'de Birleşik Devletler'deki Siyah öğretim üyesi ve geleceğin Liberya diplomatı Edward Wilmot Blyden ile başlamıştı. 1903'de kitaplarından birine "*Siyah Halkın Ruhu*" (*Les Âmes du peuple noir*)[165] adını veren Du Bois, zenci Afrika edebiyatı uzmanı Lilyan Kesteloot tarafından "zenciliğin gerçek babası"[166] olarak değerlendirildi. Garvey'e gelince, o ünlü formülün sahibiydi: "Siyah deri bir utanç işareti değil, daha çok ulusal bir yücelik simgesidir."[167] Garvey ve Du Bois politik olarak karşıt olmalarına rağmen, iki savaş arasındaki dönemde *Negro Renaissance* ya da *Harlem Renaissance* (Yeni Zenci, ç.n.) denilen geniş bir kültürel hareketin temelinde birlikteydiler. Yazarları, ressamları, fotoğraf sanatçılarını, müzisyen ve dansçıları bir araya getiren bu hareketin 1926'da yayınlanan manifestosunda şöyle deniyordu: "Biz, yeni zenci kuşağın yaratıcıları, utanç ya da korku duymadan Siyah kimliğimizi ifade etmek istiyoruz."[168] Harekete katılan pek çok yazar iki savaş arasındaki dönemde, eserlerinin Afrikalı ve Antilli öğrenciler tarafından su gibi okunduğu Paris'te oturuyordu.1931'de Paris'teiki dilde çıkarılan (İngilizce-Fransızca) *La Revue du monde noir* dergisi, bu fikir hareketinin Fransa'da yayılmasına katkıda bulundu. Aimé Césaire sonraları şunları söyleyecekti: "Zenciliği yaratan biz değiliz. Zenciliği, Fransa'da 1930'lu yıllarda okuduğumuz "Yeni Zenci" kitabının yazarları yarattı."[169]

Hareket Fransa'da hızla yayıldı. 1932 Haziran ayında Antilli küçük bir öğrenci grubu Marksizm ve sürrealizm çizgisindeki *Légitime défense*'nin tek sayısını çıkarttı. Étienne Léro, René Ménil ve Jules Monnerot, bu dergideki yazılarıyla kendisinden nefret etmeyi, taklidi ve kişiliksizleşmeyi şiddetle reddettiler: Bu tek sayıda değinilen konular Lilyan Kesteloot tarafından zencilik düşüncesinin temelleri

165 W. E. B. DU BOIS, LesÂmes du peuple noir, op, cit.

166 Lilyan KESTELOOT, Anthologie négro-africain. Panaroma critique des prosateurs, poètes et dramaturges du XX. Siècle, Marabout Üniversitesi, Vervier, 1967, s. 15.

167 Edmund David CRONON'dan alıntı, Black Moses. The Story of Marcus Garvey and the Universal Negro Improvement Association, University of Wiscosin Press, Madison, 1969, s. 4.

168 Lilyan KESTELOOT'tan alıntı, Histoire de la littérature négro-africaine, Karthala, Paris, 2001, s. 68.

169 A.g.e., s. 65.

olarak değerlendirildi: "Irkçılığın eleştirisi, yeniden özgün bir kişilik kazanma kaygısı, Avrupa modellerine kölelik yapan bir sanatın reddedilmesi, sömürgeci kapitalizme isyan."[170] 1934'de bayrağı Aimé Césaire, Léopold Sédar Senghor ve Léon-Gontran Damas'ın çıkardığı *L'Étudiant noir* dergisi aldı. Derginin amacı "Siyahlara tarihlerindeki Fransız milliyetini ve statüsünü, geleneklerini ve dillerini geri vermekti."[171] 1937'de Léon-Gontran Damas, kültürel asimilasyonun getirdiği beslenme, giyim kuşam ve dinselliğe ilişkin tüm yozlaşmalara baş kaldırdığı "*Pigmentler*" derlemesini yayınladı.

Aimé Césaire'nin 1939'da yayınlanan "Anayurda Dönüş Defteri" (*Cahier d'un retour au pays natal*) adlı eseri Fransa'daki Afrikalı öğrenciler üzerinde hızlı bir etki yarattı. Amady Ali Dieng, "Fransa'daki Afrikalı Öğrencilerin Örgütlenme Tarihi" (*Histoire des organisations d'étudiants africains en France*) adlı kitabında, "Anayurda Dönüş Defteri'nin Afrikalı öğrenciler arasında çok iyi tanındığını, bazılarının bölümleri ezbere bildiğini" anlatır. Césaire kendisini Birleşik Devletler'deki Siyah aydınlardan esinlenen bir kopuşla göstermiş, zenciliğiyle, kültürel asimilasyonla ve ona eşlik eden aşağılık duygusuyla çatışma içerisinde, zencilik terimini öne çıkarmıştı. Aşağılanmanın simgesi olan "zenci" sözcüğü artık bir aidiyet amblemi olarak talep ediliyor ve öne çıkarılıyordu. Yüz kızartıcı leke geri dönmüştü: "Kabul ediyorum... Kabul ediyorum... Zambaklar ve otlarla[172] alınacak hiçbir abdestin saflaştıramayacağı ırkımı... tümüyle ve hiçbir tereddüt duymadan kabul ediyorum."[173] Zenciliği istemek, Siyah olarak kabul edilmeyi istemek demekti. Önceleri kendisinden utanmak anlamına gelen zenci sözcüğü artık kendisini şöyle ifade ediyordu: "Zenci olmak, güzel, iyi ve meşrudur."[174]

---

170 Lilyan KESTELOOT, Les Écrivains noirs de la langue française. Naissance d'une littérature, Brüksel Üniversitesi yayınları, 1967, s. 26.

171 Oscar BIMWENYI-KWESHI'dan alıntı, Discours théologique négro-africain. Problèmes des fondements, Présence africaine, Paris, 1981, s. 214.

172 Leon Gontran DAMAS, Pigments-Névralgies, Présence africaine, Paris, 1962 (yeni basım).

173 Aimé CÉSAIRE, Cahier d'un retour au pays natal, Présence africaine, Poésie, Paris, 1983 (yeni basım), s. 52.

174 A.g.e.,s. 64.

Léopold Sédar Senghor da zencilik hareketine katılan bir diğer isimdi. Bu entelektüel akımın ana ekseni, sömürgeci inkârın karşısında kendisini kabul ettirmekti; ancak hareket homojen olamadı. Césaire'nin kabullendiği zencilik, Senghor'un zenciliğe verdiği anlamdan hızla ayrıldı. Zencilik Senghor için Siyah kimliğin mermerine oyulmuş sonsuz bir kimliğin iziydi. 1939'da kullandığı o ünlü formülü çok iyi özetleyen bir anlayıştı bu: "Akıl Yunanlıysa, heyecan zencidir."[175] Tersine Césaire'nin yaklaşımı tarihseldi –ve sonuç olarak politikti. O, farklılıkları tarihin ve kölelik ve sömürgecilikte düğümlenen eşitsiz ilişkilerin sonucu olarak görüyordu. Césaire ve Senghor arasındaki farklılık, Du Bois ve Garvey arasındaki polemiğin bazı yönlerini hatırlatır. Aimé Césaire'nin özle ilgili bir sıkıntısı yoktu. Bunu 1971'de özellikle vurguladı:

Benim zencilik anlayışım biyolojik değil, tarihsel ve kültüreldir. Taşınan kanın üzerine, üç damla Siyah kanın üzerine bir şeyler dayandırmada her zaman belli bir tehlike olduğuna inanıyorum... Siyah kanı mutlak olarak görmenin ve tüm tarihi, tarihte öncelikli olarak var olacak Siyah bir tözün gelişmesi olarak değerlendirmenin kötü bir şey olduğuna inanıyorum.[176]

Bu temel ayrılığa rağmen Césaire, genel olarak iki zencilik yaklaşımı arasında ve özel olarak da Senghor'la kendisi arasında teorik bir yüzleşmeyi yaşamı boyunca reddetti.[177] Bize göre bu muğlâklığı, Martinikli yazarın Senghor'la buluşmasıyla birlikte yaşamındaki alt-üst oluşun işareti olarak anlamak gerekiyor. Antilli ve Afrikalılar arasında sömürgeci metropollerde gerçekleşen buluşma, Antilliler için aynı zamanda Afrika'yla buluşma demekti. Ancak kölelik gibi toptan bir inkârı sonlandırmanın ve köleliği kökleriyle ilişkilendirmenin söz konusu olması çok önemliydi. Césaire buluşmadan uzun yıllar sonra şunları anlatacaktır:

---

175 Léopold Sédar SENGHOR, Liberté1-Négritude et Humanisme, Le Seuil, Paris, 1964, s. 23.

176 Lilyan KESTELOOT ve Barthelemy KOTCHY, Aimé Césaire, l'homme et l'oeuvre, Présence africaine, Paris, 1973, s. 236.

177 Bunu politik düzlemde de yaptı. 1960'da, Senegal Cumhurbaşkanı olan Senghor, BMÖ'de Kongo'nun resmi temsilcisi olarak Patrice Lumumba yerine Joseph Kasavubu'dan yana oy kullandığında ya da Cezayir'de BMÖ denetiminde bir özyönetim referandum öneren Asya-Afrika çözüm projesine karşı çıktığında, Césaire sessiz kalacaktı.

Avrupa'yla temas kuşkusuz benim için belirleyici oldu. Bunun nedeni yalnızca benim Siyah olmam, Avrupa'nın yakıştırdığı gibi zenci olmam gerçeğinin ifşası değil. Avrupa bana ilk günden itibaren başka şeyler de verdi. Paris'e varışımdan iki gün sonra Louis le Grand Lisesi'ndeydim. Kim benimle dost oldu biliyor musunuz? Léopold Sédar Senghor. Bir başka deyişle Avrupa bana Afrika'yı verdi. İşte böyle! Kısaca bana yapılan en büyük bağış, Senghor'un bu arkadaşlığıdır, onun en eski topraklardan bana verdiği bu esindir.[178]

Ancak Aimé Césaire'nin, tam bir Batı tarzı olan ve kendisini diğer kültürlere dayatma eğilimi taşıyan bir "evrenselcilik" biçimine tepki olarak ateşlediği Siyah gurur, zaman içerisinde Martinikli yazar Jean Bernabé'nin söz ettiği *Créolité* (Zencilik Hareketi, ç.n.)[179] ya da *Antillanité* (Antiller Zenci Hareketi, ç.n.)[180] çevresinde kristalleşecek olan kırılma çizgilerine yol açacaktı:

Créolité hareketi (...) aslında zenciliğin hem bitirilmesi (süreklilik) hem de aşılması (süreksizlik) anlamına gelir. Zencilik aşılmalıdır; çünkü bu yapılırken Afrika değerlerinin, daha global bir yürüyüşün safında ve Kızılderili kültürlerinin, yerli kültürlerin ya da diğer kültürlerin değerleriyle aynı başlık altında, yeniden kabulü sağlanır. Bir başka deyişle, kültürel Afrikalı kimliğimiz, görünürde heybetli ama içi boşaltılmış kimliğimiz, bu harekete miraslarımızın kalıcılığı konusunda seçkin bir itibar sağlamak zorundadır ama ona öncelik vermeye yetmeyecektir.[181]

Diğer miraslar dikkate alındığında zenciliği aşma çağrısı, bizzat Césaire'nin talebiydi. "*Créolité'ye Övgü*" adlı kitabın yazarları Raphaël Confiant, Patrick Chamoiseau ve Jean Bernabé ısrarla "biz hiçbir zaman Aimé Césaire'nin çocukları değiliz"[182] dediler. Soy zincirinin reddedilmediği böylesi bir "aşma", Césaire düşüncesinin

178 Jacqueline LEINER, "Entretient avecAimé Césaire, Paris, 1982. À l'occation de la sortie du disque: Aimé Césaire, Aimé Césaire,le terreau primordial'in içinde, Gunter Narr Verlac, Tubingen, 1993, s. 134.

179 Jean BERNABÉ, Patrick CHAMOISEAU, Raphaël CONFIANT, Éloge de la créolité, Gallimard, Paris, 1939, editörün sunumu.

180 Edouard GILISSAN, Le Discours antillais, Gallimard, coll. "Folio", Paris, 1997.

181 Jean BERNABÉ, La Créolité. Problématiques et enjeux, Créole de la Karaïbe'nin içinde, Alain YAOCU (direktör), Karthala, Paris, 1996, s. 212-213.

182 Raphaël CONFIANT, Jean BERNABÉ, Patrick CHAMOISEAU, op, cit., s. 18

hem zenci hem evrenselci karakteri nedeniyle mümkündü. Aslında Césaire'nin zencilik anlayışı, gerçek bir evrenselciliğin reddedilmesi anlamına gelen sömürgeciliğin, "uygarlaştırıcı misyonunun" da reddedilmesini gerektiriyordu; gerçek bir evrenselciliğin var olma koşulu olma özelliği inkâr edilen bu uygarlıkları yeniden kabulleniyordu. Aimé Césaire,1964'de *Le Nouvel Observateur*'de yayınlanan bir röportajında, kendisini başkalarıyla birlikte zenciliğe götüren koşulları anlatacak, Senghor'la yaptığı bir tartışmayı referans göstererek şunları söyleyecekti:

Biz aynı sorunları düşünüyorduk: zenci ırk, kimlik, vekâlet sorunlarını. İyi öğrencilerdik, ama eğitimimiz sırasında hiçbir zaman temel sorunlara ilişkin bakışımızı kaybetmedik. Kitaplarda çılgınca mücadelemizin silahlarının neler olabileceğini arıyorduk. Montesquieu, Rousseau, Hegel, Marx... hepsi de işimize yarıyordu. Örneğin Hegel'in şu alıntısını buldum: "Evrenselliğin tekil oluşuna karşı çıkmamak gerek" ve hemen şunları yazdım: "Anladın değil mi Léopold? Biz ne kadar zenci olursak o kadar evrensel oluyoruz."[183]

Césaire, evrenselciliğin Avrupa sınırlarında durduğunu kabul etmeyecek, 1956'da, o zamanlar FKP'nin genel sekreteri olan Maurice Thorez'e yazdığı bir mektupta eleştirilerini sıralayacaktı:

Dar bir bölgeciliğe gömülmüyorum. Ama kuru bir evrenselcilikte kaybolmak da istemiyorum. Kaybolmanın iki yolu vardır: bölge içinde ayrımcılığın olgunlaşması, ya da "evrensel" içinde özün kaybedilmesi. Benim evrensel anlayışım, tekilliğiyle zenginleşmiş bir evrensel anlayışıdır, bütün tekilliklerin derinleşmesi ve bir arada yaşamasıdır.[184]

Tavır Alma

"Anayurda Dönüş Defteri", kendisini kabullenmeye ve kendisiyle gururlanmaya yapılan bir çağrıyla sınırlı değildi. Aynı zamanda harekete geçme çağrısıydı. Ayağa kalkmak söz konusuydu:

183 Aimé CÉSAIRE, "Le Long cri d'Aimé Césaire", Interview au Nouvel Observateur, 17 Şubat 1994.

184 Aimé CÉSAIRE, Lettre à Thorez, d'Aimé Césaire et Malcolm X, Black révolution'un içinde, op, cit., s. 41-42.

Ve zenciler ayağa kalktı
oturan zenciler
beklenmedik bir zamanda ayağa kalktı
iskelede ayakta
kamaralarda ayakta
köprüde ayakta
rüzgarda ayakta
güneşte ayakta
kanda ayakta
ayakta
ve özgür[185]

Tavır almaya yönelik bu özendirme Aimé Césaire'nin sonraki yazılarının ve eserlerinin de konusunu oluşturacaktı. Césaire 2. Dünya Savaşı sırasında Martinik'de politik bir şiir dergisi olan *Tropiques*'i çıkardı. Sonraları geçmişe yönelik konuşarak bu derginin misyonunun "Martiniklilere yeniden kazanmayı ve yeniden kendilerine dönmeyi"[186] öğretmek olduğunu açıkladı. André Breton, 1941 yılı Nisan ayında, Fort-de-France'de (Martinik'in başkenti, ç.n.) derginin ilk sayısını nasıl keşfettiğini anlatır:

Önceki aylarda Fransa'da yayınlanmış olan ve mazoşizm damgasını taşıyan derginin tam tersine *Tropiques*, kraliyet yolunun içini oymaya devam ediyordu. "Biz", diyordu Césaire, "gölge olmaya hayır diyenleriz."[187]

Savaş sonrası yayınlar da aynı tavır alma kaygısıyla karakterize edilir. Césaire böylece, Paris'teki Siyah öğrenciler arasında okuyucu kitlesini arttıran üç şiir derlemesi yayınladı. Birinci derlemede, 1946'da yayınlanan "Mucizevî Silahlar"da (*Les Armes miraculeuses*)[188] uzun bir şiir vardı: "Ve köpekler susuyordu". Şiirde, annesi ve sevgilisinin onu mücadeleden alıkoymak için gösterdiği tüm çabalar

185 A.g.e., s. 61-62.

186 Jacqueline LEINER, "Entretient avecAimé Césaire, Aimé Césaire, le terreau primordial'in içinde, op, cit.s. 39.

187 André Breton, "Préface", Cahier d'un retour...'un içinde, op, cit., s. 78-79.

188 Aimé CÉSAIRE, Les armes miraculeuses, Aimé Césaire, Flammarion, Paris, 1970 (yeni basım).

rağmen bir kölenin isyanı anlatılıyor, trajik bir dille her isyanda yaşanan ikilem sunuluyordu: köle olarak yaşamak ya da özgür olarak ölmek. İsyancı, baskı altında yaşamak yerine ölümü seçecekti. Saldırı ve aşağılanma ayaklanmaya ve isyana davetiye çıkarıyordu: "Adım: saldırı; soyadım: aşağılanma; durumum: isyan; yaşım: Taş Devri."[189] Diğer iki derleme [1948'de yayınlanan "Boynu Vurulmuş Güneş"(*Soleil cou coupé*) ve 1949'da yayınlanan "Kayıp Beden"(*Corps perdu*)] aynı temalarla sınırlı kaldı: zencilerin çektiği acı, baskı ve isyan. Ve Césaire çifte savaş vermeye başladı: edebî tavır alış ve politik mücadele.

Edebiyat düzleminde Aimé Césaire, 1947 yılı Kasım ayında "Siyah Dünya'nın kültür dergisi" alt başlığıyla çıkan ve geleceğin birçok bağımsızlık militanının buluşma noktası olan *Présence africaine* dergisine katıldı. Derginin asıl sorumlusu Senegalli Alioune Diop'tu, ama o katılımcılar arasında daha çok Paris'e yerleşmiş Siyah yazar ve şairlerle ilgilendi: Paul Niger, Guy Tirolien, Léopold Sédar Senghor, Léon-Gontran Damas, Birago Diop, Jacques Rabemananjara, ya da Mongo Beti.

Présence africaine, iki savaş arası dönemde üzerinde çalışılan ve yalnızca tek sayı çıkarılabilen tüm dergilerden farklı olarak varlığını uzun süre korudu ve anti-sömürgeci bilincin yerleşmesine eşlik etti. 1949'da dergiye, aynı adı taşıyan ve araştırmacı Lilyan Kesteloot'un "zenciliğin temel direklerine" yaptığı çağrıyı yayınlayacak olan bir yayınevi eklendi:

(Alioune Diop) Présence africaine yayınevini kurdu; 1949 yılının ilk üç ayı içerisinde ilk kitabını, R. P. Tempels'in yazdığı "Bantu Felsefesi"ni yayınladı. Eser hızla, tıpkı Aimé Césaire'nin "Sömürgecilik üzerine Söylev"i (1950), Frantz Fanon'un "Siyah Deri, Beyaz Maskeler"i (1952) ve Cheikh Anta Diop'un "Zenci Uluslar ve Kültür"ü (*Nations nègres et Culture*, 1956) gibi Fransa'ya giden her Siyah öğrencinin okuması gereken bir "başyapıt" oldu.[190]

Aimé Césaire, "*Anayurda Dönüş Defteri*"nden sonra da aydınla-

189 Aimé CÉSAIRE, Et les chiens se taisaient, Présence africaine, Paris, 1956, s. 68.

190 Lilyan KESTELOOT, Histoire de la littérature négro-africaine, op, cit., s. 217.

ra tavır alma çağrısı yapmaya devam etti. Ama aydınların rolüne ilişkin analizini son derece net olarak ortaya koyduğu konuşmasını 1956'da Sorbonne'de Présence africaine'nin düzenlediği ilk Siyah sanatçılar ve yazarlar kongresinde yapacaktı. Bu tarihte dünya dikkate değer ölçüde değişmişti. Dien Bien Phu Muharebesi ve Bandung Konferansı (bkz. 6. Bölüm) gerçekleşmiş, Cezayir Savaşı şiddetlenmişti.

Konuşmasına özellikle Kültür ve sömürgeleşme başlığı koyan Aimé Césaire, Bandung Konferansı'nı yüceltti ve pozitif bir sömürgeleşmeye ilişkin yanılsamaları reddetti:

Sömürgeleşmenin olduğu her yerde halkların kültürünün ve tüm kültürlerin içi boşaltılmıştır (...). Bir yanda, uygarlıklara vuran ve "sömürgelilerin moral sağlığına" zarar veren "kötü" sömürgeleşme ve diğer yanda, "sömürgelilerin moral sağlığını" tehlikeye atmadan, sömürgecinin kültürel öğelerini yerli uygarlıklar gövdesine uyumlu bir biçimde entegre edebilecek bir etnisiteye dayanan "iyi" sömürgeleşme yoktur.[191]

Martinikli şair, sömürge halkların ulusal bağımsızlık mücadelesini yükselttiği dönemde, aydınları ve sanatçıları kavgadaki yerlerini almaya çağırıyordu:

Bizim, Siyah kültür sahibi insanların durumu bu ve biz doğru bir bakış açısı edinmek cesaretini bulmak zorundayız. O zaman bir soru gündeme geliyor: böyle bir durumda ne yapmalıyız, ne yapabiliriz? Ne yapmalıyız? Omuzlarımızda ağır sorumlulukların yükü olduğu açıktır. Ne yapabiliriz? (...) Şunu söylemeli ve istemeliyiz: Halklara söz veriniz. Büyük tarih sahnesinde Siyah halkların arasına girmekten vazgeçiniz.[192]

Edebî tavır alış, sömürgelilerin baş kaldırdığı bir dünyada Césaire için politik tavır alış anlamına geliyordu.

---

191 Aimé CÉSAIRE, Culture et colonisation, le premier Congrès international des écrivains et artistes noirs'ın içinde, Nouvelle série, no: 8-10, Haziran-Kasım 1956, s. 194-196.

192 A.g.e., s. 203-205.

Komünizm ve Anti-Sömürgecilik: Martinik'teki Eyaletleşmeden...

XX. yüzyıla iki kurtuluş umudu damgasını vurmuştu: Komünizm ve anti-sömürgecilik. Ulusal kurtuluş önderlerinin birçoğu Marksizm'den, diğerleri de sömürgeci ülkelerin komünist örgüt ve önderlerinden etkilenmiş olsalar da, aralarında bunu açıkça ifade eden ya da komünist bir partiye üye olan çok azdı. Aimé Césaire 7 Aralık 1945 tarihinde FKP'ye üye olurken,[193] 1935'de 22 yaşındayken (bu tarih aynı zamanda onun zencilik terimini ilk kullandığı yıldı) Genç Komünistler'e üye olduğunu açıkladı. Savaş sonrası, FKP'nin tarihi belli olmayan ve Neden Komünistim? başlığını taşıyan bir broşüründe de açıkladığı gibi, ona göre her iki mücadele de birbirine sıkıca bağlıydı:

Komünist Parti'ye üye oldum, çünkü Komünist Parti, ırkçılığın henüz yok olmadığı ve sömürge halklara yönelik korkunç sömürünün ısrarla devam ettiği bir dünyada kabul edebileceğimiz tek politik ve sosyal düzenin kurulması için fiilen çalışma iradesini cisimleştiriyor, çünkü Komünist Parti, renk, din ve etnik köken ayrımı yapmadan tüm insanların haklarına ve saygınlığına dayanıyor.[194]

Partiye üye oluş tarihi, Fort-de-France Belediye Başkanlığı (Mayıs, 1945), sonra Martinik milletvekilliği (Ekim, 1945) gibi ilk seçilmiş vekilliklerinden sonraydı. Bu nedenle Césaire'nin bu partiye girmesi bir seçim taktiği sayılamazdı (öte yandan milletvekilliği görevini 1993'e kadar sürdürecekti). Milletvekili Césaire, Martinik'in bağımsızlığını değil, eyaletleşmesini savunan Komünist Parti'nin görüşünü paylaşıyordu. 19 Mart 1946'da kabul edilen yasa tasarısını Meclis'e sunan da bizzat o oldu. Fransız Birliği bir sömürge projesi olsa da, seçimlerden güçlü çıkan ve hükümette yer alan FKP, "Bu Birliğin, özgürce birleşmiş halkların gerçek bir işbirliği temelinde kurulması için gösterilen çabaları" izleyerek Birliğin desteklenmesi için çağrı yaptı, Çünkü "Fransa'nın gerçek çıkarları ancak böyle savunulabilirdi."[195]

Césaire'nin eyaletleşmeye verdiği bu destek çok eleştirilecekti.

193 Alain RUSCIO, "Césaire et le communisme, les communistes et Césaire: une longue Histoire", Aimé Césaire à l'oeuvre'nin içinde, Marc CHEYMOL ve Philippe OLLE-LAPRUNE (direktör), Archives contemporaints, Paris, 2010, s. 193.

194 A.g.e., s. 194.

195 Raymond BARBÉ, "Ou va L'Union française?"Cahier du communisme, no: 5, Mayıs 1947, s. 412.

Martinikli yazar Raphaël Confiant, Césaire'nin tutumunu asimilasyona kefil olmak anlamında değerlendirdi.[196] Bağımsızlık yanlısı Guy Cabort-Masson da 1981'de Césaire'yi "Fransız Devleti'nin uşağı"[197] olarak niteledi. Ama Césaire kendisini 1946'daki tercihleri üzerinden ifade etmeyi sürdürdü. 1950'den itibaren bölgeye Kuzey Amerika tarafından el konması kaygısını dile getirmeye başladı: "Ve biz büyük yankee riskini göze almaya hazırız. Öyleyse bir kez daha dikkat! Amerika egemenliği, atlatamayacağımız tek egemenlik. Yani zarar görmeden hemen kurtulamayacağımız bir egemenlik."[198] Daniel Guérin altı yıl sonra "Sömürgesizleşmiş Antiller" adlı kitabında, bunun gerçekten de reel bir risk olduğunu vurgulayacaktı: "Öyle görünüyor ki Antilli Beyaz ya da melez bazı mülk sahiplerinin, yükselen toplumsal talepler dalgasıyla ayrıcalıkları tehlikeye giren Antiller'e (Fransız sömürgelerine) Birleşik Devletler'in yerleştiğini görünce canları sıkılacak."[199] Césaire, Daniel Guérin'in, Antiller'in bağımsızlığı için duyduğu kaygıyı anlatan kitabının önsözünde, eyaletleştirme lehine iki argüman öne sürdü: köleliğin hâlâ "Siyah adamın aşağılık komplesi olarak ifade edilen" sıkıntıları ve eyaletleşmenin "geniş Antiller kitlelerinin onayını kazanması gerçeği."[200] Cesurca yazılmış bir önsözdü bu; Césaire kitabı övüyor, yazarının hem Antiller'in ikna edilmesi gereken bir davayı savunduğunu hem de Doğu-Batı karşıtlığının damgasını vurduğunu koşullarda kendi tavrını aydınlattığını düşünüyordu.[201] Metropoldeki güç ilişkilerinin ve Komünist Parti'nin ağırlığının eyaletleşmeye olanak vereceğine inanıyor, böylece eşit haklar sağlanacağını, sömürge sisteminden çıkılacağını ve Martinik'in bir Amerikan sömürgesi olmaktan kurtulacağını umuyordu. Bir başka ifadeyle Césaire'ye göre gerçek bir eşitlik, sahte bir bağımsızlıktan çok daha iyiydi.

Dönemin söylevlerine baktığımızda, bu iki etmenin, yani köleliğin

196 Raphaël CONFIANT, Une traversée paradoxale du siècle, Stock, Paris, 1993, s. 27.

197 Raymond BARBÉ, loc, cit., s. 412.

198 Aimé CÉSAIRE, Discours sur la colonialisme, Présence africaine, Paris, 2004 (yeni basım), 2004, s. 73.

199 Daniel GUÉRIN, Les Antilles décolonisées, Présence africaine, Paris, 1969 (yeni basım), s. 176.

200 A.g.e., s. 27 ve 150.

201 Aimé CÉSAIRE, "Préface", a.g.e'nin içinde, s. 9.

sonuçlarıyla Amerikan emperyalizmi kaygısının, tek başına Césaire'nin "eyaletleşme" tercihini açıklamadığını görüyoruz. Evet, zencilik sözcüğü ona kimlik bilinci vermişti, ancak 1946'da bu bilinç henüz ulus bilincine dönüşmemişti. Césaire 11 Temmuz 1949'da Meclis'te yaptığı bir konuşmada denizaşırı yeni eyaletlerdeki seçimlerde, bölgelere ayırma sistemine karşı çıktı ve "ulusal duygunun" gelişmesine dikkat çekti:

Size bu uyarıyı yapmama izin verin. Eğer bu topraklarda asimilasyon ve tekleştirmek gerekçesiyle haksızlık üzerine haksızlık yapacaksanız ve eğer gerçek bir asimilasyondan, onlara yalnızca bir karikatür, bir asimilasyon parodisi sunmayı anlıyorsanız, o zaman bu ülkelerde büyük bir kedere neden olursunuz: Martinik, Réunion, Guadeloupe halklarının yüreğinde, tanımadıkları ve tarih önünde size sorumluluk yükleyecek yeni bir duygu, sonuçlarını önceden kestirilemeyen bir duygu yaratırsınız. (...). Sömürge ülkede yerli ulusalcılığını belirleyen şey, neredeyse her zaman haksızlık duygusu olmuştur.[202]

1946'da eyaletleşme yasası oylanırken Césaire'ye göre ulusal duygu, var olmayan, üstelik istenmeyen bir şeydi. Césaire yanlısı görünmeye özen gösteren yazar Raphaël Confiant'a,[203] Aimé Césaire'deki ulusal duygunun bir " küskünlük ve düş kırıklığı" ürünü olduğunu söyleten şey buydu. "Onun ulusal duygu anlayışı en azından tuhaf. Bu anlayış yabancı egemenliği nedeniyle bir kimlik bilinci kazanmış olmaktan kaynaklanmıyor; bu anlayışın doğma nedeni şudur: ya metropol sömürgelerde iyileştirme yapmayı reddediyordur, ya da metropolün vaatlerine saygı duyulmuyordur."[204]

Ne ihanet ne de tutarsızlık. Césaire'nin 40'lı yılların sonundaki tavırları, uluslararası çevrenin ve politik güç ilişkilerinin, sömürge halkların kurtuluşunun barışçı ve eşitlikçi bir temelde gerçekleşeceğini düşündürdüğü bir dönemde, ulusal bilincin oluşma sürecinin bir evresini ifade ediyordu.

---

202 Aimé CÉSAIRE, "Discours du 11 Juillet 1949", Aimé Césaire, Député à l'Assemblé nationale, 1945-1993'ün içinde, Ernest MOUTOUSSAMI, L'Harmattan, Paris, 1993, s. 40-41.

203 Raphaël CONFIANT, Aimé Césaire, une traversée parodoxale du siècle, Stock, Paris, 1993, s. 268.

204 A.g.e., s. 283.

... Sömürgecilik Üzerine Söyleve...

Césaire, eyaletleşme yasasının oylanmasından birkaç yıl sonra, 1950'de, ulusalcı militanlar için hızla bir başyapıt olacak olan Sömürgecilik Üzerine Söylev'i yayınladı. Daha önce Fransa Donanması 1946 Kasım ayında Haiphong Limanı'nı bombalamış ve kentin tümüyle yıkılmasına neden olmuştu. Yine daha önce 1947-48 yılları arasında Madagaskar katliamları gerçekleşmişti. 1947 Martı'nın sonunda patlak veren bağımsızlık isyanı kanla bastırılmıştı. Fransız sömürgeciliği gerçek yüzünü gösteriyordu. Cezayir'de 1945 Mayısı'nda yapılan katliamlar artık yalıtılmış bir dram gibi görülebilirdi. Bunlar ve diğer katliamlar, Fransız sömürgeciliğinin sömürge halkların ulusal taleplerini dikkate almayı reddetmesinin ifadesiydi.

Bu sömürgeci zorbalıklar Césaire'yi sömürgeciliğe karşı en güzel yazılarından birini yazmaya yöneltti. Bu metinde Césaire, "masum ama temel bir soruya, sömürgeleşme nedir sorusuna" şu yanıtı veriyordu:

Sömürgeleştirmenin, ne Hıristiyanlığı kabul ettirme, ne insan sever yaklaşım, ne bilgisizliğin, hastalığın ve zorbalığın sınırlarını geriletme iradesi, ne Tanrı inancının ne de adaletin yaygınlaşması olduğunu kabul etmeliyiz. Buradaki kesin tavrın sahtekâr ve vurguncuya, büyük işletmeci ve armatöre, altın arayıcısına, tüccara, uğursuz bir gölgenin yanındaki ya da arkasındaki iştaha ve zora, kendisini, tarihinin belli bir döneminde uzlaşmaz ekonomilerinin rekabetini dünya ölçeğinde yaymaya mecbur hisseden bir uygarlık tarzına ait olduğunu kesinlikle ve sonuçlarına itiraz etmeden kabul etmeliyiz.[205]

Aimé Césaire burada son derece açık bir biçimde sömürgeciliğin reel nedenlerini, kendisine tanınan ideolojik haklılıktan ayırmıştı. Marksist analizlere dayanarak ilgisini kapitalizmin ekonomik işleyişine yoğunlaştırdı ve böylece ulusal sınırların dışına çıktı. "Uygarlaştırıcı misyon" denen şeye gelince, Césaire bu konuda şunları söyledi:

Ben sömürgeleştirmeyle uygarlaştırma arasında sonsuz bir mesafe olduğunu; yapılmış tüm sömürgesel fetihlerin, genişletilmiş sö-

205 Aimé CÉSAIRE, Discours sur le colonialisme, op, cit., s. 9.

mürgesel statülerin, çıkarılmış tüm bakanlık sirkülerlerinin tek bir insani değer yaratamayacağını düşünüyorum.[206]

Peki sömürgeleştirmek uygarlaş(tır)mak değilse neydi? Césaire bu soruya bir denklemle yanıt verdi: "sömürgeleştirmek=kişiliksizleştirmek".[207] Zaten başından beri sömürgeciliğin iyileştirilemeyeceğini savunuyordu. Sömürgecilik yıkım demekti. Öyleyse sömürgeciliği insanileştirerek, asimilasyonu kolaylaştırarak, sömürgeciliğin aşırılıklarını önleyerek bizzat sömürge sistemine zarar vermek söz konusu değildi.

Aimé Césaire anti-sömürgeci mücadeleyi, Nazizm'e karşı verilen ve çok sayıda sömürgelinin de katıldığı mücadeleyi yeniden dönemin koşullarına taşıdı. Bir yandan Avrupa'da Nazilerin uyguladığı barbarca yöntemleri kınama ve diğer yandan Amerika, Asya ya da sömürge topraklarında benzer yöntemlerin yoğun bir biçimde kullanılmasını kabul etmedeki tutarsızlığın altını çizdi. Sömürgeleştirme bir "uygarlaştırıcı görev" düşüncesini ortaya atsa da, Aimé Césaire sömürgeleştirmenin sömürgeci ülkeleri uygarlıktan uzaklaştırdığını düşünüyordu:

Önce sömürgeleştirmenin sömürgeciyi uygarlıktan uzaklaştırmak için nasıl çalıştığını, sözcüğün tam anlamıyla onu nasıl sersemleştirdiğini, onda nasıl ilkel içgüdüler, açgözlülük, şiddet, ırksal nefret ve ahlaki görecelik uyandırdığını incelemek gerekiyor.[208]

Hem tarz hem esas olarak bu kadar güçlü bir eser, sömürge kökenli okuyucular üzerinde güçlü ancak geçici bir etki yaratabildi. Beninli Yazar Guy Ossito Midiohouan, "Sömürgecilik üzerine Söylev"in açmazından söz ederken "Afrikalı ulusalcı yazarlar arasında büyük yankı yapan bu kitabın etkisinin yeterince görülmediğini"[209] vurgular. Bandung Afrika-Asya Konferansı ve Söylev'i bu aydın için, kültürel mücadeleden politik mücadeleye geçişi tetikleyen ve metropoldeki

206 A.g.e., s. 10-11.

207 A.g.e., s. 23.

208 A.g.e., s. 12.

209 Guy Ossito MIDIOHOUAN, Écrire en pays colonisé. Plaidoyer pour une nouvel approche des rapports entre la littérature négro-africain d'expression française et le pouvoir colonial, L'Harmattan, Paris, 2002, s. 77.

Siyah öğrencilerin düşüncesinde "politikanın kültür üzerindeki önceliğini"[210] sağlayan iki etmendir. Frantz Fanon da 1952'de yayınlanan son kitabı "Siyah Deri, Beyaz Maskeler"in girişinde "Sömürgecilik üzerine Söylev"den alıntı yapmıştır.

"Kardeşlik"

"Sömürgecilik üzerine Söylev"in 1950 Haziranı'ndaki ilk basımı Fransız Komünist Partisi'nin yayınevinde yapıldı: Réclame Yayınları. Kitabın önsözünü, sonraki aylarda FKP'nin genel sekreteri olan Jacques Duclos yazdı. Aimé Césaire kitabın başına Komünist yöneticiden bir alıntı koydu: "Sömürgeleştirme XX. yüzyılın bir utancıdır." Önsöz ve alıntı 1955 yılında Présence africaine tarafından gerçekleştirilen ikinci baskıda da, sonraki baskılarda da bir daha yer almadı. Beş yıllık bir aradan sonra Césaire FKP'den ayrıldı.

Fransız Komünist Partisi'nin Fransa Devleti'ndeki bağımsızlık yanlısı önderlere ve hareketlere en fazla yardım eden parti olduğu yadsınamazdı. Mali destek, militanların formasyonu, dayanışma eylemleri, bu partiyi tüm diğerlerinden ayırıyordu.

Bununla birlikte FKP'nin sömürge konusunda izlediği politik çizgi, politik konjonktürlere göre dalgalanmalar gösteriyordu. Örneğin Halk Cephesi döneminde SFIO ile yaptığı ittifak, komünistleri, sömürgelere bağımsızlık parolasını, asimilasyon parolası lehine terk etmeye yöneltmişti.[211] Aynı asimilasyoncu mantık 1940'lı yıllarda yeniden ortaya çıktı. Bu mantık, "hemen" bağımsızlık talebini tehlikeli görüyordu: talep, düşmanın, önce Alman, sonra da Amerikalının işine gelecekti. Fransız Birliği'ne verilen destek, uzun vadeli bir perspektif olarak bile bağımsızlık düşüncesini ortadan kaldırdı: "Bağımsızlık bugün için yanlışsa, gelecekte de yararsız olacaktır."[212]

Bu analizi yapan FKP, 8 Mayıs 1945 Cezayir gösterilerini de şöyle anlatacaktı: "Sétif'deki zafer kutlamalarına faşist saldırı". 11 Mayıs

210 A.g.e., s. 75.

211 Benjamin STORA, Nationalistes algériens et révolutionnaires français au temps du Front populaire, L'Harmattan, Paris, 1987.

212 Grégoire MADJARIAN, La question coloniale et la politique du Parti communiste francais, 1944-1947, La Découverte, Paris, 1977, s. 254.

1945 tarihli *L'Humanité'de* yayınlanan bu gazete başlığını, "Hitler'ci özlemler duyan çete elemanlarından" söz eden Cezayir Genel Valisi'nin sakınılmadan yazılmış bir bildirisi izledi. Aynı analiz, Suriye ve Lübnan'da patlak veren ve FKP'nin "Suriye'deki Doriot yandaşlarının etkinliğini kınadığı"[213] bağımsızlık ayaklanmaları sırasında yeniden ortaya çıktı.

1947 Madagaskar isyanı da aynı biçimde değerlendirildi. Maurice Thorez, FKP'nin 11. Kongresi'nde kürsüden "Fransız Birliği'nin her yerinde olduğu gibi Madagaskar'da da bazı yabancı güçler ülkemize karşı entrikalar düzenlemeye devam ediyor"[214] diye bir açıklama yaptı.

Ama Komünist Parti, tersi nedenlerle Vietnam'la görüşmelere başlamak üzere hızla harekete geçti. 1945 Mayısı'ndaki tavırlarına rağmen, FKP ve Cezayir Komünist Partisi [*Parti communiste algérien* (PCA)] "tutsakların 1945 sonbaharından itibaren serbest bırakılması için birlikte kampanya düzenlediler ve ölçüsüz baskıyı kınadılar."[215] FKP Madagaskar'da 1947 Nisan'ında Malgaş dili (Madagaskar'ın ulusal dili, ç.n.) konuşan milletvekillerinin tutuklanmasını, sonra da "sömürge terörünü"[216] kınadı. Nihayet Cezayir ulusal kurtuluş savaşının tetiklenmesinden sonra FKP'nin tavrı, önce Francis Jeonson önderliğindeki grubun (*Réseau Jeanson*) üyesi, sonra da FLN (Ulusal Kurtuluş Cephesi, ç.n.) militanı olan Diego Masson'un deyimiyle "kararsız ve muğlâk" kaldı. Bu militan 1955'de, "baskıya karşı çıkmasına rağmen her türlü bağımsızlık düşüncesini reddeden bu politikadan hoşnut değildi."[217]

Aimé Césaire'nin 24 Ekim 1956'da, FKP Genel Sekreteri Maurice Thorez'e başvurmaya karar vermesi işte bu koşullarda oldu. Sétif

213 Alain ROUSCIO, La Question coloniale dans "L'Humanité", (1904-1004), La Dispute, Paris, 2005, s. 202.

214 A.g.e.

215 René GALLISOT, Algérie colonisée, Algerlé Algérienne, (1870-1962), Barzakh, Cezayir, 2007, s. 162.

216 Claude LIAUZU, Histoire de l'anticolonisme en France, du XVI. siècle à nos jours, Armand Colin, Paris, 2007, s. 213.

217 "Diego MASSON, Réseau Jeanson puis partlclpatlon directe au FLN, Paris, 29 Ekim 1989", Mémoires de laguerre'nin içinde, Martin EVANS, L'Harmattan, Paris, 2009, s. 89.

ve Guelma katliamları üzerinden dokuz, Madagaskar katliamlarının üzerinden yedi yıl geçmişti. Cezayir Savaşı iki yıldır sürüyordu ve FKP 12 Mart'ta Guy Mollet'e özel yetkiler verilmesini kabul etmişti. Son olarak da Kruşçef raporu ve Macar isyanı da 1956 yılına damgasını vurmuştu.

Aimé Césaire, "Maurice Thorez'e Mektup" adlı eserinde sömürge sorununa ilişkin neler söyledi? Mektuba, sömürge sorununu, "taktik gereksinmeler nedeniyle üzerinde bir kez daha anlaşmanın mümkün olduğu ikincil bir sorun" olarak gördüğü için, FKP'yi suçlayarak başladı:

Sorunumuz, ya da sömürge sorunu diyelim, daha önemli bir bütünlüğün parçasıdır. Üzerinde başkalarının, yalnızca kendilerinin değer biçtiği genel bir durumda, kendilerinin doğru gördüğü bir uzlaşmaya varabileceği bağımsız bir parça değildir. Bu değerlendirmemizi defalarca ifade ettik.[218]

Yanılmayalım. Aimé Césaire anti-sömürgeci mücadeleyi diğer mücadelelerden (Faşizm'e karşı, barış ve silahsızlanma için, vb.) tamamen koparmış değildi. Aimé Césaire'nin karşı çıktığı şey, sömürge halkların çıkarlarının sosyalistlerle birlik sunağında kurban edilmesiydi. Makalesinde, Guy Mollet'in yetkilerinin arttırılmasına ilişkin komünistler tarafından da yeni kabul edilen karar örneğini verdi. "Bu kararın tekrarlanmayacağı konusunda hiçbir güvencenin olmadığını" söyledi.[219]

O halde Césaire'yi kararında ısrarcı olmaya iten neden, FKP ve ulusal kurtuluş hareketleri arasındaki ast-üst ilişkisiydi:

Bu irade, her ittifakın yalnız başına savaşma iradesi değildir. Bu irade, ittifakla ast-üst ilişkisini birbirine karıştırmama iradesidir. Dayanışma ve geri çekilme. İşte, Fransız Komünist Partisi'nin üyeleri arasında saptadığımız bazı yanlışların bizi neden tehdit ettiğinin yanıtı tam da bu noktadadır: yerleşmiş asimilasyoncu tavırları: bilinçsiz şovenizmleri; Batı'nın tek taraflı üstünlüğüne yönelik ilkel, geçici kanıları (Avrupa burjuvazisiyle paylaştıkları); Avrupa'da yaşanan evrimin tek mümkün şey, tek istenen şey olduğuna ve tüm

218 Aimé CÉSAIRE, "Lettre à Maurice Thorez", op, cit., s. 30.,

219 A.g.e., s. 30-31.

dünyanın bu evrimi geçirmek zorunda kalacağına olan inançları.[220]

Ama "iyi niyetli" ast-üst ilişkisi artık katlanılmaz olmuştu. Aimé Césaire "kardeşlik" terimini buldu:

Bir sözcük bulalım; bu da "kardeşlik" olsun. Çünkü burada gerçekten de bir erkek kardeş, sizi sonunda Akıl'ın ve İlerleme'nin olduğu yola yöneltmek için elinizden (ne yazık ki bazen sert bir eli) tutan bir ağabey söz konusu (...). Bu koşullarda hiç kimseye bizim yerimize düşünmesi için vekâlet veremeyeceğimizi, en iyi dostumuz da olsa, hiç kimsenin bizim adımıza söz sahibi olmasını kabul edemeyeceğimizi anlıyoruz.[221]

Bu türden bir aydınlatma, ellerine ilk silahlarını FKP'yle alan, onunla biçimlenen, mücadeleyi onunla yürüten, onun desteğinden yararlanan çok sayıda militanı güçlü bir biçimde etkileyebilirdi. Bu militanlar kardeşlik kavramında, FKP'yle olan çelişkili ilişkilerinin, yani hem dayanışma içeren hem de ast-üst çerçevesinde yürüyen ilişkilerinin bir betimlemesini bulacaklardı.

Césaire, "Sömürgecilik Üzerine Söylev" ve Maurice Thorez'e yazdığı mektupla bir şeylere son veriyordu: kimliksel kabul görme sürecinden, sömürgeciliğin radikal geri dönüşüne geçme olasılığını bitiriyor ve böylece ulusal bilincin iki momenti arasındaki geçişe katkı sağlıyordu. Şair, Martinik için bağımsızlık koşullarının henüz oluşmadığı kanısındaydı, ama sömürgeciliğin eşitsizlik ve şiddet anlayışını da reddediyordu. Afrika için takındığı tavır ise hızlanan ulusal bağımsızlık mücadelelerine destek yönündeydi. Bununla birlikte sömürgecilikten barışçı bir yolla kurtulmanın mümkün ve istenen bir şey olduğunu düşünüyordu. Yalnız değildi. Kamerun'da bu inancı paylaşan ve bedelini yaşamıyla ödeyecek olan biri, Ruben Um Nyobè vardı.

220 A.g.e., s. 34.

221 A.g.e., s. 35-36.

5. Ruben Um Nyobè

Anlatmak istediğimiz şey, sömürgecilerin ve onların Beyaz, Siyah ya da Sarı işbirlikçilerinin karşısında, ama renkleri olursa olsun halkların ve ulusların kendi kaderlerini tayin hakkını savunanların yanında olduğumuzdur.
Ruben UM NYOBÈ, « Din ya da Sömürgecilik?», Nisan 1955.

Aimé Césaire'nin düşüncesi kimliksel tanınma olgusundan ulusal bilince geçiş sürecinde belirleyici olmuştu. Kamerunlu Ruben Um Nyobè'nin (1913-1958) parkuru da bu bilincin eyleme dönüşmesini ve savaş sonrası koşullarda ulusalcı mücadelenin halk kitlelerine yayılmasını cisimleştirecekti. Césaire, Marksist İnceleme ve Araştırmalar Merkezi'nde edindiği politik formasyon, kazandığı sendikal deneyim, uluslararası hukukun ve BMÖ'nün gücüne duyduğu derin inanç ve şiddet karşıtlığına gönülden bağlılığı sayesinde, Nazizm'in bozgunuyla ortaya çıkan yeni olanaklardan yararlanabildi.

Uluslararası Hukukun Gücü: "Kamerun Özgür Bir Ülkedir!"

Um Nyobè, 1913'de, yani Aimé Césaire'yle aynı yıl, Alman himayesindeki Kamerun'da dünyaya geldi. Douala (Kamerun'un en büyük kenti, *ç.n.*) kralları 1884'de, Almanlarla "bugünden itibaren egemenlik, yasama ve toprakların (yani kendi topraklarının) yönetimine ilişkin tüm haklardan (yani kendi haklarından) tamamen vazgeçtiklerini"[222] taahhüt eden bir anlaşma imzalamışlardı. Bu şekilde çizilmiş olan himaye sınırları Berlin Konferansı'ndaki (1885) tartışmalara konu oldu. Konferanstan sonra Fransa ve Büyük Britanya'yla yapılan ve 1901'de sınırları sabitleştiren bir dizi anlaşma gerçekleşti. Ama Almanya'nın Birinci Dünya Savaşı'ndaki bozgunu Kamerun'u yeni bir hukuksal

222 Pierre KAMÈ BOUOPDA, "Annex 2: Traité germano-douala du 12 juillet 1884", Cameroune du protectorat vers la démocratie, 1884-1992'nin içinde, L'Harmattan, Paris, 2008, s. 417.

konuma getirmişti. Ruben Um Nyobè bu yeni durumu, birkaç on yıl sonra BMÖ kürsüsünde Kamerun'un bağımsızlık davasını savunurken şöyle özetleyecekti:

1914-1918 savaşının sona erdiği dönemde Kamerun, ne önceden yapılmış bir sömürgeleştirme senediyle ne de Almanlarla yapılan ve 1913'de sona ermiş olan bir "himaye" senediyle bağlanmış durumdadır. Yani Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda Kamerun özgür bir ülkedir.[223]

Büyük savaşın sonunda Fransa ve Büyük Britanya'nın konumları oldukça farklıydı. Almanların karşısında zafer kazanan bu iki sömürgeci güç, aslında çatışma nedeniyle işgal etmek zorunda kaldıkları Kamerun'u kendilerine katmak istiyordu. Ama Birleşik Devletler politikasında da aynı eğilim vardı. Başkan Woodrow Wilson 8 Ocak 1918'de Kongre'de Birleşik Devletler'in savaş amaçlarını detaylandıran on dört maddelik bir açıklama yaptı. Beşinci maddede şunlar yazılıydı:

Tüm sömürge taleplerini özgürce, geniş ve kesinlikle yansız bir bakışla tartıştıktan sonra varılan uzlaşma, şu ilkenin titizlikle gözetilmesine dayandırılmıştır: söz konusu halkların çıkarları, egemenlik sorunlarına ilişkin bu düzenlemede konumu tanımlanacak olan hükümetin adil talepleriyle aynı ağırlıkta olacaktır.[224]

Wilson, yaptığı açıklama doğrultusunda, Fransızların ve Britanyalıların ülkeyi kendilerine katma eğilimlerine karşı, Uluslar Topluluğu'nun eski Alman sömürgelerini himayesi altına alması anlamına gelen bir enternasyonalleşme ilkesi savunuyordu. Ama elbette himaye altındaki toprakların yönetimi sonuçta, bu enternasyonalleşme olgusunu "basit ve yalın bir sömürgeleştirmenin kamuflajına" dönüştürecek olan sömürgeci güçlere emanet edilecekti.[225]

---

223 Ruben Um NYOBÈ, "Observation devant la quatrième commission de l'ONU, 17 décembre 1952", Le Problème national camerourais'in içinde, (sunum: Achille Mbembe), Ruben Um NYOBÈ, L'Harmattan, 1984, s. 186.

224 Woodrow WILSON, "Message du 8 janvier 1918" L'Armistice de Redhondes, 11 Novembre 1918'in içinde, Pierre RENOUVIN, Gallimard, Paris, 1968, s. 357.

225 Ruben Um NYOBÈ, "Observation devant la quatrième commission de l'ONU, 17 décembre 1952", loc. cit., s. 188.

Kamerun bu fiili ilhaka rağmen hiçbir zaman hukuksal anlamda bir sömürge olmadı. Bu tür bir karakteristik, Kamerun'un sömürgesizleşme sürecinde olumlu etkiler yaratacaktı. Uluslararası hukuk, ulusalcılar -özellikle de Ruben Um Nyobè- tarafından kurtuluş mücadelesinin temel silahına dönüştürülecekti. Kamerun'un Fransızlar ve Britanyalılar arasında paylaşılması, bu iki ülkenin 1955'de yeni bir öneride bulunmasına yol açtı: "Kamerun"un Almanca yazılımı gündeme gelmeliydi. Çünkü diğer yazılımlar Um Nyobè'nin açıkladığı gibi, halkların "ülkenin keyfi bölünmesine, Fransız ya da İngiliz egemenliğine göre "*Cameroun*" ya da "*Cameroons*" gibi adlandırmalara yol açan bir bölünmeye" karşı muhalefetini öne çıkarıyordu.[226]

Um Nyobè sıkça, bölünmüş Kamerun'un Fransa işgalinde olan bölümündeki Presbiteryen okulları ziyaret ediyor, okuma yazma öğrenmeyi başarmış bu yerli azınlıkla birlikte oluyordu. Bu köylü çocuğu önce mali alanda sonra da hukuk yönetiminde görevlendirilecekti.

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönem, diğer Fransız sömürgeleri gibi Kamerun'da da yeni hakların kazanıldığı bir dönem oldu: sendikalaşma ve siyasi parti kurma hakkı, zoraki çalışmanın ve yerlilere yönelik baskının kaldırılması, vb. Ama sömürge koşullarında, bir hakkın tanınmasıyla, o hakkın yaşama geçirilmesi arasında, yerlilerin mücadele etmek zorunda kaldığı uzun bir dönem vardı. Yerlilere uygulanan baskı rejimi resmen kaldırılsa bile fiilen yıllarca devam etti. Bununla birlikte bu yeni haklar, Kamerunlu "gelişmiş" gençlerdeki bilinçlenmeyi, önce sendikal, sonra da ulusal bilinçlenmeyi hızlandıracaktı.

Sendikacılıktan Ulusalcılığa

Bu bilinçlenmeyi hızlandıran bir diğer etmen de, sömürgelere yerleşmiş olan bir avuç anti-sömürgeci Beyazdı. FKP üyeleri, partilerinin 1943'de, bulundukları topraklarda "Komünist Çalışma Grupları" [*Groupes d'études communistes* (GEC)] kurmalarına ilişkin talimatını yerine getirdiler.[227] FKP sekreteri 1945 Eylül ayında bu gruplara üç

226 Ruben Um NYOBÈ, "La signification historique du drapeau camerounais", 25 Mayıs 1955, Écrits sous maquis'in içinde, (sunum: Achille Mbembe), L'Harmattan, Paris, 1989, s. 103.

227 Jean SURET-CANALE, Groupes d'études communistes en Afrique noire, L'Harmattan, Paris, 1995, s. 5.

hedef gösterdi: Afrikalıların yanında hareket etmek, Afrikalı ve Avrupalılar için ayrı ayrı sendikalar oluşturmak ve her bölgede ilerici bir Afrika partisi kurmak.[228]

Yaoundé'de (Kamerun'un başkenti, *ç.n.*) 1944 Haziranı'ndan 1945 Eylülü'ne kadar Marksist Araştırmalar Merkezi adı altında varlık gösteren bir GEC kuruldu. Kurucuları, komünist sendikacı Gaston Donnat ve komünist sanatçı Maurice Méric'di. Gaston Donnat sonraları, "en dikkatli, en katılımcı, bu tür etkinliklere en hazırlıklı biri olan Ruben Um Nyobè'nin, 1948'de büyük bir yönetici olmasına katkı sağlayacak olan formasyonu burada kazandığını" söyleyeçekti.[229]

Sendika sorunu, kuşkusuz Merkez'deki toplantılarda da konuşuluyordu. Sendikalaşmaya izin veren yönetmelik çıkarılmadan önce, 28 Temmuz 1944'de yapılan toplantının konusu buydu.[230] Kararlar hızla yaşama geçirildi. 18 Aralık 1944'de, CGT'ye (*Confederation generale du travail*, Fransız Genel İş Federasyonu) bağlı Kamerun Konfedere Sendikalar Birliği [*Union des syndicats confédérés du Cameroun* (USCC)] kuruldu.[231] Harekete katılım yoğundu ve eski militan Marie-Irène Ngapeth Biyong'un anılarında söz ettiği gibi, Ruben Um Nyobè sıra dışı bir propagandacı olmuştu:

Bu genç, sakin ve dinamik sendikacı militan, Ruben Um Nyobè, (...), işçilerin yöntemsel örgütlenmesiyle ilgileniyor, onları üretim sektörlerine göre gruplandırıyordu. Sonraları işçilerin büyük bir bölümü arasında güven kazandı (...) ve CGT, tüm sektörlerde, özellikle de Kamerun aktif nüfusunun % 95'ini temsil eden köylülerin içinde örgütlendi.[232]

Toplumsal sorun sömürge koşullarında doğal olarak ulusal sorun demekti. Sendikaların 8 Mayıs 1945'de, bölgenin idari başkenti Yaoundé'de düzenlediği gösteri buna örnektir. Beyaz sömürgeliler,

228 A,g,e., s. 24.

229 Gaston DONNAT, "Sur la thèse developpé par M. Elvis Ta Ngwa Saa à Yaoundé en 1975", Peuples noirs Peuples africains, no: 55, 56, 57, 58, Janvieraout, 1987, s. 18.

230 Buradakl sunulan tüm tarlh, yer ve olaylarda Gaston Donnat'ın adı geçen eserlnden yola çıkılmıştır.

231 Bu dönemdeki olayların kronolojisi için bkz. Mongo BETI, Maine basse sur le Cameroun. Autoptie d'une décolonisation, La Découverte, Paris, 2003 (yeni basım), s. 57-70 ve Gaston DONNAT, Afin que nul n'oublie Itlnéraire d'un anticolonaliste, L'Harmattan, Paris, 1986,

232 Marie-Irène NGAPETH BIYONG, Cameroun. Combat pour l'Indépendance, L'Harmattan. Paris, 2009, s. 55.

"Nazizm'i, ırkçılığı ve sömürgeciliği" aynı yere "gömme" çağrısı yapan pankartı görünce şaşırdı: "Kamerunluların böyle bir pankartla yürüdüğünü gören Avrupalılar, gözleri yaşarmasa da, şoka girmişler, utanmışlardı: 'kendilerine ayrılmış alanda' bir şeylerin değiştiğini hissediyorlardı."[233] Evet, Beyaz sömürgeliler "şoka girmişti" ama yerliler de artık özellikle ücretler konusundaki ırkçı ayrımcılıklara tahammül edemeyecekti. Hak eşitliği isteyen Kamerunlu işçiler, sömürgecilikle karşı karşıya geldi. Tarihçi Martin-René Atangana şunları söyler: "Ücret taleplerinin hemen ardından Fransız yönetimiyle Kamerun halkları arasındaki otorite ilişkileri gündeme taşındı. Ekonomik talep böylece anti-sömürgeci bir talebe dönüştü."[234]

Gaston Donnat, Marksist Araştırmalar Merkezi'nde "hedefi bağımsızlık olan ulusal bir Kamerun hareketinin" yaratılması üzerine yapılan tartışmayı 1945 Mayısı'na dayandırır. Militanların ulusal bilincinin gelişmesini hızlandıran iki etmen vardı. Birincisi, Douala'da, 1945 Eylülü'nde demiryolu işçilerinin başlattığı ve hızla tüm üretim sektörlerine ve Kamerun'un bu ekonomik başkentinde yaşayan çok sayıda işsize ulaşan grevin bastırılması oldu. Yönetimin silah dağıttığı Beyaz sömürgeliler, bir gösteri sırasında, ayaklanma gerekçesiyle göstericilere ateş açtı. Tarihçi ve Kamerun ulusal hareketi uzmanı Richard Joseph konuyla ilgili şunları söyler: "Avrupalılar Douala'da fır dönmeye başladı, sonrası ancak bir katliam olarak anlatılabilir: kuşkusuz gerçeği yansıtmayan resmi raporlara göre sekiz ölü ve yirmi yaralı. Beyazlar isyancıları uçaktan makineli tüfeklerle taradılar."[235] 1945 Eylülü'nde maruz kalınan saldırılar, çok sayıda Kamerunlu gencin ulusalcılığını keskinleştirdi. Olayları izleyen haftalarda USCC'deki Fransız militanlarının metropole kovulması, Kamerunlu militan gençlerin sendikal sorumluluk isteyen görevlere gelmesine yol açtı. Um Nyobè 1947'de USCC'nin genel sekreteri oldu. Sendikal deneyim, genç militanları bağımsızlık mücadelesine hazırlıyordu.

Kamerun'da savaş sonrası ulusal duygununun kristalleşmesini ko-

233 A.g.e., s. 8.

234 Martin-René ATANGANHA, Capitalisme et nationalisme au Cameroun au lendemain de la Seconde Guerre mondiale (1946-1956), Sorbonne yayınları, Paris, 1998, s. 46.

235 Richard JOSEPHE, Le Mouvement nationaliste au Cameroun. Les origines sociales de l'UPC, Karthala, Paris, 1986, s. 84.

laylaştıran ikinci etmen, Demokratik Afrika Topluluğu'nun [*Rassemblement démocratique africain* (RDA)] kurulmasıydı. Ruben Um Nyobè, bu yeni Pan-Afrika partisinin 1946 Ekim ayında Bamako'da yapılan ilk kongresine USCC'nin Genel Sekreteri olarak katıldı. Başkanlığını Fildişi Sahili'nden Félix Houphouët-Boigny'nin yaptığı Kongre'de, Parti'nin başkan yardımcılarından biri oldu. Kamerun'a geri döndüğünde RDA dinamiğiyle ilişki içerisinde olacak ulusal bir hareketin oluşturulması için çalışmaya başladı. Um Nyobè'nin birkaç hafta sonra genel sekreteri -ve simgesel figürü- olduğu Kamerun Halkları Birliği [*Union des populations du Cameroun* (UPC)], 1948 Nisan ayında, bu anlayışla kurulacaktı.

"Tepeden" Hareket Etmemek

Sosyal Araştırmalar Merkezi deneyimi, Um Nyobè'i politik "kadroların" formasyonunun, halk "kitlelerinin" formasyonu kadar önemli olduğuna inandırmıştı. Sendikal deneyimi de ona kolektif ve genel bir politik mücadeleyle öncelikli maddi çıkarları savunma arasında çok sıkı bir eklemlenme olduğunu öğretmişti.

Um Nyobè'nin politik düşüncesinin temelini kır ve kentlerdeki halk kesimlerinin maddi yaşam koşullarına duyduğu ilgi oluşturdu. Frankofon Alt Sahra Afrikası'nda bağımsızlık parolasını net bir biçimde öne çıkaran ilk politik önderlerden biri olması, onu hiçbir zaman öncelikli talepler için bağımsızlıkçı bir mücadele perspektifinden ayırmadı.

Um Nyobè'nin, ulusal bilinci, yani koşulları ve yazgısı ortak olan bir topluluğa aidiyet bilincini halk kitlelerinde geliştirmesi, onların öncelikli taleplerden hareket etmesiyle gerçekleşmişti. Tarihçi Louis Ngongo'nun altını çizdiği gibi bu sendikacı politikada da hep vardı:

Ruben Um Nyobè'nin sendikal deneyimi ona (...) diğer politik önderlere göre yadsınamaz bir öncelik sağladı. UPC'nin Genel Sekreteri, bulanık özgürlük ve bağımsızlık teorilerinde dönüp durmak yerine..., düşüncelerini kentteki niteliksiz işçilerin ve kırdaki tarım emekçilerinin kaygılarını üstlenerek yaydı: tuz ya da Avrupa'dan ithal

edilen diğer ürün fiyatlarıyla karşılaştırılan kakao fiyatları, işsizliğin büyümesi, okul ve hastane sayısının yetersiz oluşu gibi..[236]

Um Nyobè, bu mücadeleleri sürdürmek için işçi ve köylülere hiç yorulmadan örgütlenme çağrısı yaptı. USCC elbette UPC'nin güçlendirilmesi için çağrı yaptığı bu örgütlerden biriydi. Bu sendikanın, örgütlü olduğu çeşitli sektörlerdeki (yapı işçileri, memurlar, özel sektör çalışanları, niteliksiz işçiler Protestan hastane ve okullarının çalışanları) mücadelesini anlatan Martin René Atangana, her sektörde verilen mücadelenin farklı olduğunu vurgular:

Sendika, temel ücret sorunuyla birlikte, niteliksiz Avrupalı göçünün sonlandırılması ve Beyazların Kamerunlu çalışanlara hakaret etmesine karşı kampanya gibi birçok alanda birçok talep dile getiriyordu.[237]

Aynı örgütlenme çabası Kamerunlu bir kadın hareketi yaratmak için de gösterildi. 3 Ağustos 1952'de Demokratik Kamerunlu Kadınlar Derneği [*Union démocratique des femmes camerounaises* (UDEFEC)] kuruldu. 1954'de bu örgütün genel sekreterliğine getirilecek olan Marie-Irène Ngapeth Biyong şunları söyler: "Maddi, manevi, entelektüel ve kültürel alanda Kamerun ailesini (ve) ekonomik, sosyal ve sivil düzlemde kadın haklarını savunmak" için mücadele eden UDEFEC, sürekli olarak 'ülke yabancı egemenliğinde kaldığı sürece hiçbir iyileştirmenin Kamerun ailesine refah getiremeyeceğini' anlatıyordu."[238] UDEFEC, UPC'den iki yıl sonra kurulan Demokratik Kamerun Gençliği'yle [*la Jeunesse démocratique du Cameroun* (JDC)] birlikte özellikle genç kuşaklarla ilgilendi.

Bu çeşitli örgütlerin mücadelesine ilişkin bilgiler üç basın organıyla tüm ülkelere yayılıyordu: ayda bir çıkan *La Voix du Cameroun*, ayda iki kez çıkan *Lumière*ve haftalık *L'Étoile*. Bunların dışında Um Nyobè'nin söylevlerini ve Parti'nin kongre çalışmalarını anlatan pek çok broşürle birlikte, gençliğe seslenen bir diğer gazete (*La Vérité*) daha yayınlandı. Tüm halk kesimlerinin öncelikli taleplerden hare-

236 Louis NGONGO, Histoire des forces religieuses au Cameroun, Karthala, Paris, 1982, s. 204.

237 Martin René ATANGANA, op, cit., s. 53.

238 Marie-Irène NGAPETHE BIYONG, op, cit., s. 82-83.

ketle örgütlenmesi, özgürlük ve sosyal adalet fikirlerinin yayılması için gösterilen çaba -UPC'nin son derece yetersiz maddi kaynaklarına rağmen-, Kamerunlularda, tek bir ulusa, bağımsızlığı için mücadele etmekte olan bir ulusa ait olma bilincinin yerleşmesine güçlü bir katkı sağladı.

Örgütlenme,Ruben Um Nyobè için zorunluydu, ancak yeterli değildi. Ülke nüfusunun neredeyse yarısının okuryazar olmadığını ve ülkenin düşük eğitim durumunu anlayan ve Marksist Araştırmalar Merkezi'nin oynadığı öncelikli rolün bilincinde olan birisiydi ve düşmanlarının ne kadar güçlü olduğunun farkındaydı: küçük Kamerunlu öğrencileri uysal uygulayıcılar olarak yetiştiren sömürge okulu ya da sömürge düzeninin işbirlikçisi olan ve her yerde güçlülere boyun eğme tavsiyelerinde bulunan Kilise. Öyleyse örgütlenme çabalarına, politik eğitime sürekli bir özen gösterme çabası da eklenmeliydi.

Öncelikle UPC'nin tavır ve analizlerini deforme etmeyi hedefleyen yoğun bir haber kirliliğiyle mücadele söz konusuydu. Ardından ulusal hareket programının farklı eksenlerini basitçe ve pedagojik olarak açıklamak söz konusuydu. Nihayet işçi ve köylülerle kurulacak doğrudan temas bu görevleri yerine getirmek için kaçınılmaz olarak değerlendirilmişti. Ruben Um Nyobè yorulmak bilmeden bölgenin her yerinde konferanslar verdi. Özü, kaybetmeden basitleştirebilen, kendilerini ulusal ya da uluslararası genel politik koşullara bağlayan nedenleri açıklayarak en ılımlılar için kabul edilebilir örnekler bulabilen bir kürsü oldu.

Um Nyobè için halk eğitimi, eğitimli ve örgütlü bir parti gerektiriyordu. Eğitim düzleminde parti okulları örgütlendi ve Um Nyobè "sorumluların ve militanların ideolojik düzeyini yükseltme çabalarını yaymak için çağrı yapmaktan"[239] hiç vazgeçmedi. Örgütlenme düzleminde de sürekli olarak "taban komiteleri"nin güçlendirilmesi için ısrarcı oldu. Tabandan örgütlenmiş bir parti kurmak gerekiyordu. UPC'den bir "parti" yerine bir "hareket" olarak söz etmesinin nedeni buydu. 1955'de "hareketimiz bir halk hareketidir" diyordu, "bu nedenle sömürgeciler gibi tepeden dav-

239 Ruben Um NYOBÈ, "Rapport au deuxième congré statutaire de l'Union des population du Cameroun", Eseka, 29 Eylül 1952, (Écrites sous makquis'nin icinde), op, cit., s. 79.

ranırsak, yapıcı ve geçerli olan hiçbir şey gerçekleştiremeyiz."[240] UPC'nin örgütlenmesi, sendikalarla birlikte çalışması, broşür ve gazete çıkarması, gençlik ve kadın hareketinin yapısıyla ilgilenmesi, iktidarı almak için değil, ideallerini halk kesimiyle paylaşmak ve onların seslerini duyurmak içindi. Ve bu kesimler Genel Sekreter'e tam olarak sözcü anlamına gelen "Mpodol" lakabını takmakta gecikmedi.

Toplumsal Kurtuluş ve Ulusal Bağımsızlık

Halkın öncelikli taleplerini genel kolektif çıkarların korunmasından hiçbir zaman ayırmamaya özen gösteren Kamerun Halkları Birliği, sosyal adalet ve haksız bir biçimde bölünmüş olan Eski Alman Kamerunu'nun yeniden birleşmesi talepleriyle oluşturduğu eserine, üçüncü bölüm olarak ulusal bağımsızlık talebini kattı. Sosyal adalet, birleşme ve bağımsızlık, 1958'deki katline kadar, Um Nyobè'nin politik düşünce ve eyleminin ana çizgisi olarak kalacaktı.

UPC'nin Alt Sahra Afrikası'nda bağımsızlık talep eden ilk örgütlerden biri olduğunu hatırlatan siyaset bilimcisi Jean-François Bayart, bu siyasi örgütün savaş sonrası Fransız Afrikası'nda oynadığı "merkezî rolü" vurgular: "UPC, Kamerun'un özgürleşmesinin, ama onun da ötesinde Siyah Frankofon Afrika'nın özgürleşmesinin yolunu açmıştır."[241] UPC'nin tek özelliği erken bir ulusal bağımsızlık talebi değildi. Um Nyobè'nin eserlerinde toplumsal özgürleşme ve ekonomik eşitlik arasında kurulan bağ, Frankofon Afrika'nın diğer ulusalcı figürlerinin eserlerinde olduğundan çok daha fazlaydı.

Um Nyobè'nin toplumsal kökeni ve sendikal deneyimi, onu ekonomik taleplerle politik taleplerin birbirinden ayrılamayacağı değerlendirmesine yöneltti. Bunu 1952'de şöyle açıklar:

Patronlar yönetim tarafından destekleniyor ve yönetim de, büyük bir bölümü özel işletmecilerin elinde bulunan ekonomik silahlardan ve maddi araçlardan yararlanarak, ülkemizde bir ulusal baskı politikası izliyor. UPC'ye göre (ve sendikacı militanlar da aynı görüşte),

240 Ruben Um NYOBÈ, "Recommandation no.1", La pensée politique d'Um NYOBÈ,'nin içinde, UPC, Yaoundé, 1961, Richard JOSEPH'den alıntı, op, cit., s. 244.

241 Jean-François BAYART, "Préface", Richard JOSEPH'in içinde, op, cit., s. 16.

halkımızın ekonomik özgürleşmesi, ekonomik, toplumsal ve kültürel ilerleme için gerekli olan politik kazanımlar olmadan mümkün değil.[242]

Bu sözler ekonomik ya da politik düzlemdeki öncelikli talepler üzerine söylenmişti. Aynı mantık 1952'den itibaren Afrika'da açıklanan ve aynı dönemde Asya'nın pek çok ülkesinde ifade edilen sahte bağımsızlıkları açıklamak için kullanılacaktı:

Özellikle İngiliz ya da Hollanda emperyalizminin sahte bağımsızlık verdiği yerlerde, söz konusu halklar gerçek bir ulusal bağımsızlık kazanmak için etkin bir mücadele başlatmakta ve demokrasi yolunda yürümekte gecikmediler.[243]

Um Nyobè bağımsızlık sonrası dönem için ekonomik bir program yapmamış, ama adını koymadan farkına vardığı yeni sömürgeci ilişkilere karşı tavrını belirlemişti.1956'da *Midi libre*'ye verdiği bir röportajda, "Kamerunlu" militanlara karşı Fransız baskısının artıyor olmasına rağmen, röportajcısının öne sürdüğü "Fransa ve bağımsız bir Kamerun arasındaki 'işbirliği'" düşüncesini tamamen reddetmedi. Ama bunun "Fransa'nın ve Fransızların samimi arzusuna denk düşmesi ve benzer politik koşullar ya da diğer kölelik koşulları içermemesi koşuluyla" mümkün olabileceğini belirtti.[244]

Um Nyobè, biçimsel, yani politik alanla sınırlı bir bağımsızlığın tehlikelerini anlayan ilk Afrikalı ulusalcı önderlerden biriydi. Sonradan yeni sömürgecilik olarak adlandıracağı bu tehlikeler nedeniyle tüm ilgisini, işgalci güçlerin geliştirdiği "Kamerun'u paylaşma" stratejilerine yöneltti. Bu tehlikelere ancak bağımsızlık ve birleşmeyi birlikte talep ederek karşılık verilebilirdi.

Yeniden Birleşme Hamlesi

UPC'nin kurulduğu tarihsel dönemde, savaş sonrası doğan hızlı değişim umudu sönmüştü. 1946 Fransız Anayasası -Fransız Birliği'ni

242 Ruben Um NYOBÉ, "Observations devant la quatrième commission, (1952), Dans le problème national Camerounais, op, cit., s. 180.

243 Ruben Um NYOBÉ, "Rapport présent au premier congré de l'UPC à Dschang", 10 Nisan 1950, Écrits sous maquis'in içinde, op, cit., s. 59.

244 Ruben Um NYOBÉ, "Interview dans le maquis du Cameroun par René Maurice", 21 Aralık 1956, Le problèmenational camerounais'in içinde, op, cit., s. 391.

kuran- yalnızca danışma niteliğinde olan bir Fransız Birliği Meclisi oluşturdu ve iki dereceli seçim sistemini getirdi (bu sistem, Kamerun'daki "Temsili Meclis" döneminde 250 Avrupalıya bir (...) ve 166 000 Kamerunluya da bir kurul üyeliği anlamına geliyordu.)[245] Üstelik 1946 Aralık ayında Birleşmiş Milletler çerçevesinde imzalanan ve SDN'nin himaye sistemini derinleştiren vesayet anlaşmaları, 4. madde gereğince Fransa'ya bölgeyi "Fransız topraklarının bir bölümü olarak" tüm yasama, yürütme ve yargı yetkileriyle yönetme olanağı tanımıştı.[246] Bir başka ifadeyle, Birleşmiş Milletler'in "vesayet" sistemi Um Nyobè'ye göre, Fransa'ya "ülkeyi doğrudan Fransız sömürge devletine katmaya" yönelik kararname çıkarma olanağı sağlamıştı.[247] (Kamerun için Britanya yönetimi altında yapılan vesayet anlaşmaları da aynı anlama geliyordu).

Kamerun'u yöneten iki güç, Eski Alman Kamerunu'nun paylaşılmasının BMÖ tarafından geçerli sayılması için bir oldubitti politikası uygulamaya kalkıştı. Fransa, bölgenin kendi yönetimindeki bölümünü Fransız Birliği'ne entegre etmeye çalışırken, Birleşik Krallık, aynı şeyi Afrika'daki başlıca Britanya sömürgelerinden biri olan Nijerya'da yapmaya çalışıyordu. Kamerunlular için Fransız Birliği'ni kabul etmek, yeniden birleşme düşüncesinden vazgeçmek anlamına gelecekti. Ruben Um Nyobè şunları söyledi: "Fransız Birliği'ne üye olmak ya da olmamak sorunu Kamerun için birleşmeden ve bir Yasama Meclisi'nin kurulmasını da kapsayacak olan bir Kamerun hükümetinin kurulmasından önce gündeme getirilemez."[248]

Yani Um Nyobè'ye göre bağımsızlık, birleşme olmadan yapay bir bağımsızlık olurdu. Birleşme, çalışanlara ekonomik haklarını verebilecek kalıcı bir bağımsızlığın *olmazsa olmaz* koşuluydu: "Ve biz birleşme sorununu gündeme getirirken Kamerunlu kitlelerin tüm taleplerini desteklemek gerektiğinin de bilincindeyiz ve politik kaza-

245 Thomas DELTOMBE, Manuel DOMERGUE ve Jacob TATSITSA, Kameroun! Une guerre cachée aux origines de la Françafrique, (1948-1971), La Découverte, Paris, 2011, s. 64.

246 "27 Ocak 1948 tarih ve 48-152 sayılı ve 14 Aralık 1946 Togo ve Kamerun vesayet anlaşmasına ilişkin kararname", Fransa Cumhuriyeti resmi gazetesi, 29 Ocak 1948, s. 936.

247 Ruben Um NYOBÈ, "Observations devant la quatrième commission, loc, cit.

248 Ruben Um NYOBÈ, "Rapport présent au deuxième congré statutaire de l'UPC", loc, cit., s. 94-95.

nımlar sağlanmadıkça işçilerin koşullarında hiçbir gerçek iyileştirme yapılamayacağını yinelemekten vazgeçmeyeceğiz."[249]

Ruben Um Nyobè'nin, talepleri katı ilkelerle esnek taktikleri birbirine eklemleyerek öne sürmesini bilen iyi bir stratejist olduğunu görüyoruz. UPC'nin ülke üzerindeki Birleşmiş Milletler vesayetinin bitirilmesi sorununda uzun süre ılımlı davranmasının nedeni, esneklikle katılık arasındaki bu usta eklemlenmeydi. Hareket bu yıllarda, "erken bağımsızlık" tezine kenetlenmiş bir Fransa karşısında Kamerun'un bağımsızlığı için belli bir sürenin saptanmasını istemekle yetindi. Um Nyobè de 1952'de "ılımlı eylemlerden yanayız" diye belirtti, "hemen bağımsızlık istemiyoruz. Biz ülkemizin hemen birleşmesini ve bağımsızlık için bir süre saptanmasını istiyoruz."[250] Ancak Fransız yönetimi 1955 yılının ilk aylarında "denetim altındaki bir bağımsızlığı" daha iyi hazırlamak için hareketin militanlarına saldırı başlattığında, "süre sorununun zaman aşımına uğradığını"[251]düşünen UPC, ülkenin *hemen* bağımsızlığını ve birleşmesini talep edecekti. Um Nyobè ve arkadaşlarının tavırlarının radikalleşmesini sömürge baskısının radikalleşmesi izledi.

Ruben Um Nyobè'nin ılımlılık taktiği, onu tüm ulusal hassasiyetleri üzerinde toplayan biri haline getirecek, ilkelerdeki katı tutumu da, onu sömürge sistemiyle mücadele eden bir savaşçı yapacaktı. Her iki özellik onu ülke sınırlarının dışına taşan bir referans noktasına dönüştürdü.

Hukuk Silahı

UPC'nin ve Genel Sekreteri'nin stratejisinde çarpıcı olan bir diğer nokta, onların Birleşmiş Milletler Örgütü'ne ve uluslararası hukukun gücüne duydukları güvendi. Um Nyobè, halkların hukukunun uygulanması konusunda uluslararası örgütün sınırlarını açıkça ortaya koyan 1946 vesayet anlaşmalarından sonra bile, uluslararası hukukun bir savaş silahı olduğu düşüncesini terk etmedi. Bu ne-

249 A.g.e., s. 97.

250 A.g.e., s. 91.

251 "Déclaration commune pour la fin du régime du tutuel pour l'édification d'un État Camerounais souverain du 22 Nisan 1955"in içinde, Marie-Irene NGAPETHBIYONG, op, cit., s. 165.

denle söylevleri yöntemsel olarak çeşitli hukuksal metinlere, yönetmeliklere ve diğer uluslararası sözleşmelere dayanıyordu. Vesayet anlaşmalarının ünlü 4. maddesinin kaldırılmasını istiyordu, çünkü bu madde, genel olarak vesayet sisteminin ruhuyla ve özel olarak da Birleşmiş Milletler Bildirgesi'nin 76. maddesiyle çelişiyordu. 76. madde, yönetici güçlerin yönettikleri halkların "bağımsızlık ya da özyönetime doğru aşamalı bir gelişme sürecini kolaylaştırmasını"[252] şart koşmuştu.

UPC, Fransa'yı ve (Büyük Britanya'yı) bu bağlayıcı kurala saygı duymaya zorlamak için Kamerun'un özel uluslararası statüsünün sahip olduğu tüm hukuksal araçları kullandı: Birleşmiş Milletler'e dilekçe yağdırmaya başladı, Birleşmiş Milletler görevlilerinin teftiş için Kamerun'a her gelişinde gösteriler düzenledi ve New York'taki BM Genel Sekreterinin araya girmesini sağladı (Um Nyobè, 1952 ve 1954 tarihleri arasında BMÖ Vesayet Konseyi'nde Fransız yetkililerin aleyhine üç kez dinlenmişti). UPC'nin BMÖ'yle kurmaya çalıştığı doğrudan temas hem Fransız yönetiminde kısa devre yarattı hem de Um Nyobè'nin en cesur ve en yenilikçi stratejilerinden birini oluşturdu. Um Nyobè "Kamerunluların" böylece, pek çok sömürge halkın (vesayet rejiminin aynı sınırlı tarzda sunduğu hukuk silahından yararlanmayan) başvurmak zorunda kaldığı şiddetten kaçınabileceğini düşünüyordu. Bunu 1952'nin sonunda açıkça dile getirdi:

Silahlı mücadele, Alman faşizminin bozgununa geniş ölçüde katkı sağlayan Kamerunlular tarafından denendi. Uygulanmasını talep ettiğimiz temel özgürlükler ve kendisine doğru kararlılıkla yürüdüğümüz bağımsızlık, artık silahlı mücadeleyle kazanılacak şeyler değil. Bu kesinlikle Atlantik ve Birleşmiş Milletler bildirgelerinin, halkların bizzat yararlanacağı bir hukuku salık verme olasılığını önlemek demektir.[253]

Um Nyobè, saptadığı hedeflere ulaşmak için kullanılacak en iyi

252 Birleşmiş Milletler Bildirgesi, Statut et réglementation de la cour et autres textes, Birleşmiş Milletler Yayınları, 2007, s. 38.

253 Ruben Um NYOBÈ, "Rapport présent au deuxième congré statutaire de L'UPC", loc, cit., s. 89.

taktiğin ılımlılık olduğunu düşünse de naif biri değildi. Politikanın hem bölgesel hem de uluslararası ölçekte bir güçler ilişkisi olduğunu biliyordu. BMÖ içerisinde kazandığı güven, uluslararası dengelerin değişimine bakışının meyvesiydi: sömürgesizleşmiş ülkelerin uluslararası örgütlenmeye aşamalı olarak katılacağını düşünüyor, Kamerunlu ulusalcıların New York'ta Fransa-Britanya sömürgecileriyle yaptığı bilek güreşini kazanması için, bu "kardeş ulusların" desteğine güveniyordu. 1954 Ocak ayında dile getirdiği ve son derece iyimser olan vizyonu buydu:

Benim Birleşmiş Milletler'le ilgili izlenimim şudur: halk demokrasileri ve Sovyet grubuyla birlikte bir Arap-Asya bloğunun kurulması, özerk olmayan, özellikle de vesayet altındaki ülkeler için ciddi bir koz olacaktır. Bu gruba, sömürge konusunda hep doğru tavır almış olan Yugoslavya'da katılabilir. Bunun dışında bazı Latin Amerika ülkeleri de var.[254]

1955'deki Bandung Konferansı ve ilk Afrika bağımsızlıkları, Birleşmiş Milletler'e ve uluslararası hukuka ilişkin bu iyimser anlayışı güçlendirecekti. Ama daha Bandung Konferansı sırasında ve Cezayirli ulusalcılar devrimlerini gerçekleştirirken, Fransız yetkililer Kamerunlu ulusalcılara karşı sertleşmeye başlamıştı. Kamerun'da sağladığı büyük popülariteden ve uluslararası sahnede artan bir destekten yararlanmaya başlayan Fransız hükümeti, 13 Haziran 1955'de UPC'yi kapatarak Um Nyobè'yi belli dönemlerde işe yarayabilecek olan silahlarından yoksun bıraktı.

Ulusal Birlik ve Ulusal Yapı

"Kamerunlu olmak" ulusal sorunu, "Fransız" ve "Britanyalı" Kamerunluların yeniden birleşmesi sorunuyla sınırlı değildi. Diğer pek çok sömürge ülke gibi Kamerun da etnik, kültürel ve dinsel bir çeşitlilikle karşı karşıyaydı ve sömürgeci buradaki bölünmeyi sürekli bir araç olarak kullanıyordu. Um Nyobè'nin ulusal birlik ve yapı konusundaki görüşleri bugün bile güncelliğini koruyor.

254 Ruben Um NYOBÈ, "Lettre à Felix Mournie", 10 Ocak 1954, Le problème nationale camerounais"nin içinde, op, cit., s. 35.

Sömürgeliler, sömürge şiddetine tepki olarak önceki dönemlerin tüm anı ve direnişlerini sahiplendiler. Yine tepki olarak ulusal yapının kurulma sürecini hızlandırmaya başladılar. Aynı soyguna maruz kalan, ama kendilerini birbirinden farklı, dahası birbirine karşıt gören etnik grup ve kabileler, önceki kimlikleşme biçimlerini aşacak bir biçimde, aynı kendiliğe ait olduklarını düşünme eğilimine girdiler. Sömürgeci de varlığını, yaşayabilir bir ulusal realiteyi yok sayarak meşrulaştırdı. UPC'ye karşı yürütülen Fransız propagandası, "Afrika muhalefetini" ona karşı kışkırtmaya, ulusalcılarla mücadele etmeye ve zaman geçirmeden, sömürge sistemini meşru göstermeye hazır, yumuşak başlı Afrikalılar aramaya koyuldu.

Ruben Um Nyobè, bir ulusal yapı düşünürü ve bir kabile sistemi muhalifi olacaktı. Bu nedenle yazılarında etnik ya da dinsel, tüm kültürel intiharlara yönelik sert bir eleştiri vardı. UPC'nin Genel Sekreteri, "kabile" analizini tarihsel bir perspektifle yapmıştı:

Kabilecilik Afrika'daki muhalefetlerin en verimli alanlarından biridir. Biz, bazılarının öne sürdüğü gibi "kabilesizleştirici" değiliz. Halkımız arasındaki etnik kesimlerin tarihsel değerlerini biliyoruz. Ulusal kültürün modernleşmesi bu kaynaktan fışkıracaktır. Ama etnik kesimlerin varlığından bir kişisel çatışma ya da politik mücadele aracı olarak yararlanmaya hakkımız yok.[255]

Gelecek, diye devam ediyordu, kabilecilikte değil, sömürgesizleşmeyi başaracak ve reel bir gelişme sağlayacak olan birleşmiş bir ulus çerçevesindedir:

Böyle bir durum bize ilk koşul olarak zaman aşımına uğramış bir kabilecilik ve geride kalmış bir bölgeselcilikten kopmayı dayatıyor; bölgeselcilik bugün olduğu gibi gelecekte de Kamerun ulusunun gelişmesi ve özendirilmesi karşısında gerçek bir tehlikedir.[256]

Ulus kavramına ilişkin bu etnik olmayan politik yaklaşım Ruben Um Nyobè'yi, mücadeleyi hiçbir zaman ırkçı olmayan bir anlayışla sürdürmeye yöneltecekti. Sömürge sisteminde Siyahların uğradığı

255 Ruben Um NYOBÈ, "Lettre du Ruben Um Nyobè, Secraitère générale du l'UPC à Andre-Marie Mpida", Le Problème nationale camerounais'in içinde, op, cit., s. 99.

256 A.g.e., s. 99.

ayrımcılığı kınasa da, sömürgeci ülkelerin halklarına hiçbir zaman "nefret" duymadı. Sürekli olarak mücadelenin Beyazlara değil, sömürge sistemine karşı olduğunu yineledi durdu. 17 Nisan 1955'de binlerce kişinin önünde yaptığı bir konuşmada, UPC'yi sömürge yönetimiyle birlikte "ırkçılıkla" suçlayan Katolik hiyerarşisine yanıt verdi:

Bir kere şunun bilinmesini istiyoruz: Biz, Beyaz, Siyah ya da Sarı olsunlar, sömürgecilere ve onların işbirlikçilerine karşıyız... Ulus ve halkların renk ayrımı olmadan kendilerini yönetme hakkından yana olan herkesle müttefikiz.[257]

Protestanlık misyonundaki eğitiminin kazanımlarından yararlanarak, dinin sömürüyü meşrulaştırmak için araçsallaştırılmasına karşı çıktı. Anti-sömürgeci hareketlerin yerleştiği özgürleşme geleneğine, kutsal kitaptan alınmış metinleri -ve bizzat Tanrı'yı- ekleyerek düşmanının argümanlarını ona karşı kullandı:

Herkesin yaptıklarının hesabını Tanrı'ya vereceğini öğrendik. Bu nedenle din sorununu, her bireyin kendisine göre tavır alacağı kişisel bir sorun olarak değerlendiriyoruz. Ama eğer öteki dünyada herkes yaptıklarının hesabını verecekse, bütün kadın ve erkek Kamerunlular, bizim de bu dünyada Kamerun halkının ulusal talepleri konusunda aldığımız tavır için tarihe hesap vereceğimizi bilmeliler. Bu nedenle Katolik, Protestan, Müslüman, fetişist ya da inançsız, hepimiz birleşmeli ve Kamerun'un birliğini ve bağımsızlığını çabuklaştırmak için birlikte hareket etmeliyiz.[258]

Bu türden bir mantığın polemik yanını bir tarafa bırakırsak, bugün yeni sömürgeciliğin kışkırttığı ya da araçsallaştırdığı pek çok etnik ya da dinsel bölünme karşısında, Um Nyobè'nin görüşlerindeki inanılmaz modernite bizi ancak şaşırtabilir.

Aynı zekâyı, soğuk savaş dönemlerindeki büyük suçlamaya, UPC'nin "komünist" olduğu suçlamasına verdiği yanıtta da buluyoruz:

Sömürge halkları ne bir partinin, ne bir devletin ve elbette ne de

257 Ruben Um NYOBÈ, "Religion ou colonialisme", 22 Nisan 1955, Le Problème nationale camerounais'in içinde, op, cit., s. 284.

258 A.g.e., s. 289.

bir kişinin politikasını yapar. Sömürge halkları kendi özgün politikasını, sömürge boyunduruğundan kurtulma politikasını yapar ve bu kutsal hedef için verdiği mücadelede gözlemler ve yargılar. Hükümetleri, partileri, kişileri, basın organlarını kendi ideolojileri ve programları üzerinden değil, yalnızca ve yalnızca ülkelerimizin halklarının talepleri konusunda aldıkları tavır üzerinden gözlemler. İşte Kamerun halkının hizmetindeki Kamerun Halkları Birliği'nin konumu budur.[259]

Şiddet Sorunu

Um Nyobè tüm Britanya sömürgelerinde olduğu gibi, aşamalı, pragmatik bir sömürgesizleşme umuyordu. Um Nyobè ve arkadaşlarının şiddeti bir mücadele biçimi olarak görmeye götüren tek neden, Fransız sömürgeciliğinin bağımsızlığa çok yavaş bir dönüşümle geçme tasarısı oldu. UPC Genel Sekreteri'nin silahlı mücadelenin reddedilmesi olarak ifade ettiği düşünce mutlak değildi. Şiddet karşıtlığını yücelterek bir felsefe ilkesi haline getirmiyordu. Barışçı bir mücadele seçimini iç ve uluslararası güçler dengesine ilişkin analizinde derinleştirmişti.

Um Nyobè ayrıca silahlı mücadelenin gezegendeki meşruluğunu biliyordu. 1950 Nisanı'nda Vietnam halkının mücadelesine desteğini açıklamıştı:

Sömürge ülkelerde ulusal kurtuluş mücadelesi çok çeşitli biçimlere bürünüyor. Bu mücadelenin gereğini daha iyi anlatmak için özellikle, Fransız emperyalizminden ayrılan sömürge ülkelerini örnek vereceğim. Vietnam halkı ulusal bağımsızlığı için dört yıldır kahramanca mücadele ediyor. Çünkü sömürgeciler 1946 Martı'nda imzalanan ve Vietnam'a bağımsızlık tanıyan anlaşmalara saygı göstermediler.[260]

UPC bu desteğini, Cezayir halkının, "bir saygınlık ve adalet savaşı

259 Ruben Um NYOBÈ, "Déclaration à la presse française", 8 Ocak 1953, Discours politique'nin içinde, Abraham SIGHOKO FOSSI, L'Harmattan, Paris, 2007, s. 183.

260 Ruben Um NYOBÈ, "Rapport présent au premier congré de l'UPC à Dschang", loc, cit., s. 62.

olarak değerlendirdiği"[261] mücadelesinde de gösterdi. Ama Kamerun konusunda Um Nyobè bildiğimiz gibi, UPC'nin silahlı bir mücadeleden kaçınabileceğini, kaçınması gerektiğini düşünüyor, çünkü ülkenin bu mücadele araçlarına sahip olmadığını biliyordu.

1955'den itibaren ulusalcı sloganların yaygınlaşmasıyla paniğe kapılan Fransa, UPC'yi kapatma kararı verdiğinde ve birdenbire "yasa dışı" ilan ettiği sorumlularını kovduğunda, şiddet sorunu hareketin gündemine yeniden geldi. Ulusalcı yöneticiler her ne kadar "bağımsızlığı tek bir damla kan dökülmeden kazanmak istediklerini"[262] söyleseler de kendilerini Fransız yönetiminin benimsediği bir şiddet stratejisinin tuzağında buldular. Savaşmak mı boyun eğmek mi? Bu ikilem karşısında UPC kadrolarının bir bölümü Fransız yönetimine yaklaştı ve "reform" yoluna yöneldi. Diğerleri de UPC Başkanı Félix Moumié'nin önderliğinde silahlı devrime destek aramak için hızla Cemal Abdül Nasır'ın Mısırı'na, Kwame Nkrumah'ın Ganası'na ve Ahmed Sékou Touré'nin Ginesi'ne koştu. Um Nyobè aylar boyunca bu yoldan kaçındı ve UPC'nin yasal zemine dönmesini bekledi. Ama Fransa, Kamerun'da, "Kamerunlu" direnişçilere karşı acımasız bir savaşı tetikleyince, bu yolu kabullenmek ve barışçı yoldan vazgeçmek zorunda kaldı. 1956 Kasımı'nda Fransa, "anti-Fransızları" politik sahneden tamamen silmek ve Kamerunlu seçmenlere "*Defferre Çerçeve Yasası*" (bkz. 6. Bölüm) adını verdiği Fransız stratejisini kabul ettirmek için bir seçim (hileli) organize ettiği zaman, "sabır döneminin bittiğini" kabul etti.[263]

1955'den sonra doğduğu toprakların makilerine, Fransız Ordusu'nun 1957'de Kenya'da Mau Mau isyanına ve Cezayir'de FLN'ye karşı uyguladıklarına benzer askerî yaptırımlar uyguladığı la Sanaga-Maritime'ye sürgün edildi. Um Nyobè burada üç ay boyunca yerli ve yabancı müttefikleriyle destek ilişkilerini sürdürerek ve Fransız polisi ve Fransız yanlısı milisler tarafından izlenerek yaşadı. 13 Eylül

---

261 "Résolution de la conférence éducative nationale de L'UPC de Kumba de 21 au 23 février 1956", Abraham SIGHOKO FOSSI'nin içinde, op., cit, s. 297.

262 "Déclaration commune...", loc., cit.

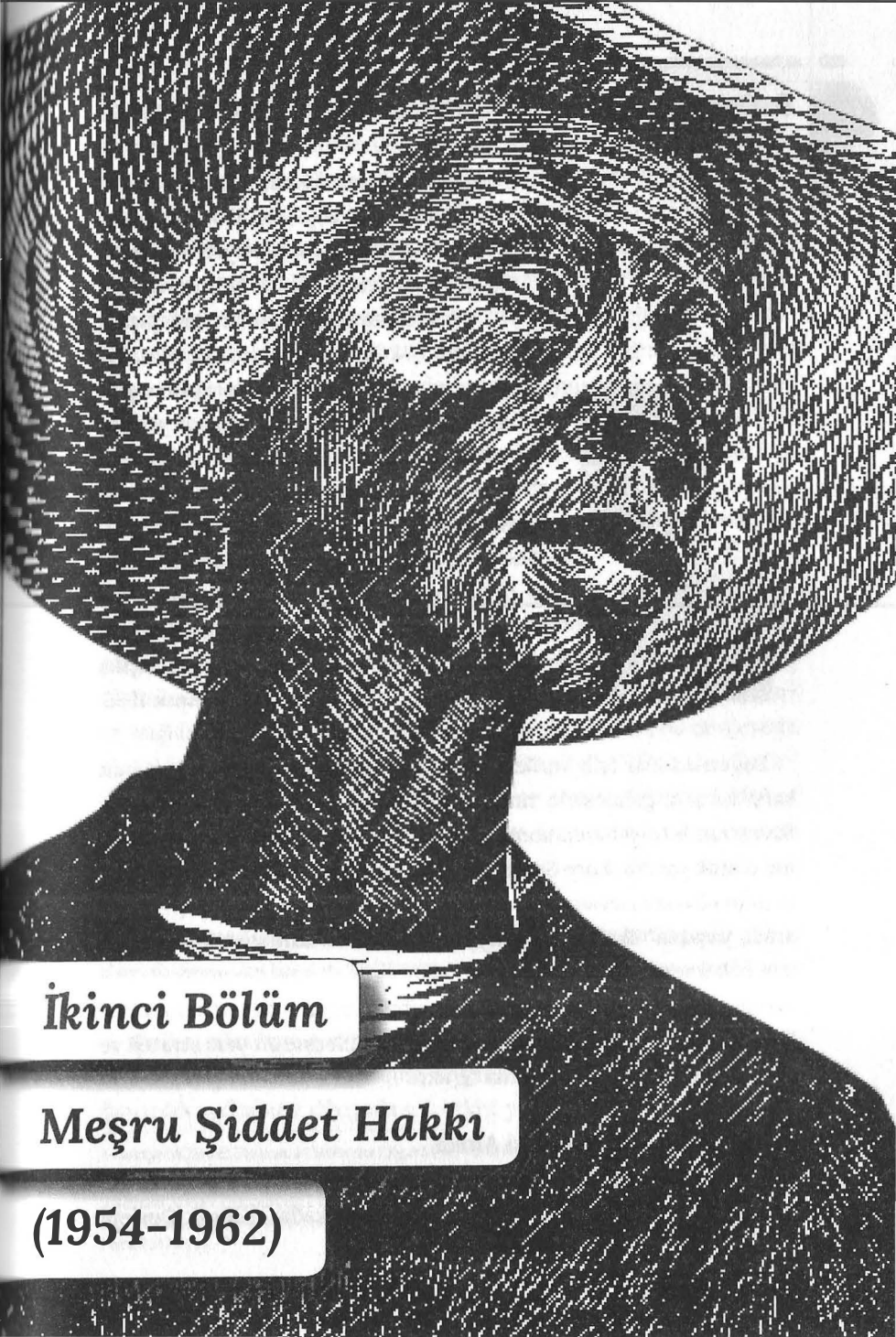
263 Ruben Um NYOBÉ, "Interview dans le maquis du Cameroun", loc., cit.

1958'de, doğduğu toprakların yakınlarında, bir Fransız müfrezesi tarafından katledildi.

Fransa birkaç gün sonra Kamerun'un bağımsızlığı için harekete geçtiğini açıkladı. "Bağımsızlık", 1 Ocak 1960'da Ahmadou Ahidjo tarafından ilan edildi. Paris'in sürekli desteğinden yararlanan bu acımasız diktatör ülkeyi yirmi yıldan fazla bir süre demir yumrukla yönetecekti.

Um Nyobè'nin parkuru ve trajik sonu, devrimcilerin Afrika bağımsızlık mücadeleleri döneminde karşılaştığı en büyük meydan okumayı gösteriyor: Bağımsızlıkların, sömürgeci güçlerin kendi hanelerine yazdığı yalanlara indirgenmesini nasıl önlemeli?

İkinci Bölüm

Meşru Şiddet Hakkı

(1954-1962)

6. Dien Bien Phu, Bandung, Süveyş. Umut Zamanı

Karşı konması mümkün olmayan güçler iki kıtayı silip süpürdü. Tüm dünyanın politikası, mantığı, zihniyeti değişti ve değişmeye devam edecek. Dünyanın dört köşesinde yeni durumlar, anlayışlar, sorunlar ve yeni idealler ortaya çıktı. Bir uyanış, ulusal bir yeniden uyanış kasırgası yeryüzünü süpürüyor, yeryüzüne yardım ediyor, en güzeli onu değiştiriyor. (...) Biz, sömürgeciliğin çeşitli biçimleri altında, sömürgeciliğe duyduğumuz nefretle birleştik; biz, ırkçılığa duyduğumuz nefretle, dünyaya barış getirmek ve bu barışı korumak amacıyla birleştik.

SOEKARNO, *"Bandung Konferansı Açılış Konuşması"* 18 Nisan 1955.

Bağımsızlıklar için verilen mücadele, sömürgeci ve sömürgelinin karşı karşıya gelmesiyle sınırlanamazdı. Bu mücadele 1953'de Kore Savaşı'nın bitmesinden sonra, dünya bağlamına derin bir evrimleşme olarak yazıldı. Kore Savaşı'yla 1962 Küba füze krizi arasındaki dönemde Birleşik Devletler ve Sovyetler Birliği resmen "barış içinde bir arada yaşama" ilkesini savunuyordu. Afrika bu süreçte tüm aktörler için çok önemliydi. Soğuk savaşın sömürgesizleşme dinamiğinde oynadığı merkezî rol, Doğu-Batı karşıtlığında etkiler yarattı. Sömürgelerin hareketlenmesi, bu büyük güçleri kendilerine ait yeni strateji ve söylemler geliştirmek zorunda bıraktı.

Soğuk Savaşın Ortasındaki Afrika

Birleşik Devletler, Kore Savaşı'nın bitmesinden sonra yeni bir askerî serüven riskine hazır değildi. Bu savaşa kadar Birleşik Devlet-

ler'in tavrını belirleyen iki etmen vardı: birincisi, soğuk savaş ekseninde Avrupalı müttefiklerden kopmamak iradesiydi. Yakın Doğu ve Afrika'dan sorumlu Devlet Bakanı George McGhee 1950 Mayısı'nda bu stratejik ekseni, "Afrika Kıtası'nda temsil edilen ve sözde sömürgeci denilen tüm güçler, özgür dünyayla komünist dünya arasındaki küresel savaşta bizim dostumuz ve müttefikimizdir" diyerek özetler. İkinci etmen, Washington'un 1945 sonrası stratejik eğilimi, yani McGhee'nin aynı söylevde belirttiği gibi "Afrika'nın bağımlı halklarının özerkliğe (*self-government*), ya da koşullar uygun olduğunda bağımsızlığa doğru aşamalı ilerlemesiydi."[1] Böylece Washington'un belli stratejik hedeflere yönelmesine yol açan iki ilke belirlenmiş oldu: Batı bloğunun birliğini güçlendirmek ve Afrika'da müttefiklere ait sömürge bölgelerinden çekilmek. Bu ilkelerin ağırlığı ve önceliği, koşullara ve güçler ilişkisinin durumuna göre değişiyordu.

Sovyetler Birliği de Kore Savaşı'ndan sonra stratejisini silahsızlanma ve barış içinde bir arada yaşama olarak belirlemişti. Afrika böylece, Kıta'daki ülkelerin sömürge boyunduruğundan kurtulması ölçüsünde gitgide artan bir önem kazandı. Ezilen halkların davasına bağlılıklarını durmadan yineleyen Sovyet yetkilileri, bu çerçevede ulusal kurtuluş hareketlerini destekliyor, kapitalist ülkelerin sömürgeci girişimlerine engel olmaya çalışıyor ve Sovyet sistemini, Afrikalıları bağımlılıktan kurtaracak tartışmasız bir seçenek olarak sunuyorlardı.

1954'de Vietnam'daki Dien Bien Phu zaferi ve bir sonraki yıl gerçekleşen Bandung Konferansı, Birleşik Devletler'i stratejisini geliştirmek zorunda bıraktı. 1956 Süveyş krizinin bilançosunu açıklayan Başkan Yardımcısı Richard Nixon bu gelişimi şöyle özetler:

İlk kez, sömürge geleneğini yansıttığını düşündüğümüz bir Anglo-Fransız politikası karşısında bağımsızlığımızı kanıtladık. Bu bağımsızlık açıklaması dünyada şok etkisi yarattı.[2]

1 George MCGHEE, Discours à Oklahoma City, 8 Mayıs 1950, Robert CUMMINGS'den alıntı, "La politique américaine à l'égard de l'afrique, Continulté et changement", Politiques étrangère, c. 53, no 3, 1988, s. 695.

2 Richard NIXON, Discours du 2 novembre 1956, Pierre Michel DURAND'dan alıntı, L'Afrique et les relations franco-américaines des années soixante. Aux origines de l'obsession américaine, L'Harmattan, Paris, 2007, s. 43.

George McGhee'nin halefinin 1953 Ekimi'nde formülleştirdiği "erken bağımsızlık" tezi[3] (bkz. 2. Bölüm), yeni bir yaklaşımın, "aşamalı bağımsızlık" tezinin lehine terk edildi. Birinci tez, erken bir bağımsızlığın daha güçlü bir baskıya, Bolşevik egemenliğine yol açacağını öngörüyor, ikincisinde, "dinsel dengeleri koruyarak Afrika toplumlarını bağımsızlığa götürmeye"[4] olanak veren aşamalı bir geçişin gereği vurgulanıyordu.

Birleşik Devletler'in söylev değişikliği aynı zamanda ülke içindeki kaygıları da yanıtlıyordu. 1955 Aralık ayında, Beyazlara ayrılmış bir otobüs durağından ayrılmayı reddeden genç bir Siyah terzinin, Rosa Parks'ın tutuklanması geniş bir protesto hareketini tetiklemişti. Martin Luther King'in yönettiği bu hareket bir zafer kazandı ve Yüksek Mahkeme otobüslerdeki ırk ayrımcılığının Anayasa'ya aykırı olduğunu ilan etti. Birleşik Devletler'deki Siyah hareketin tarihi bir kez daha Afrikalı ulusalcıların tarihiyle çakışıyordu. Nixon, 1957 ilkbaharında sekiz Afrika ülkesine yaptığı ve özellikle de Gana'nın bağımsızlık kutlamalarına (6 Mart) katıldığı gezi dönüşünde, Afrika politikası ve Birleşik Devletler'deki Siyah sorunu arasındaki bağ üzerinde ısrarla durdu."Afrika'nın doğuşu" başlıklı raporunda gezisinden söz ederken, Gana'nın bağımsızlığının yeşerttiği umudu anlattı ve Birleşik Devletler'deki radikal ırk ayrımcılığının ortadan kaldırılmasının gereğini vurguladı: "Asya ve Afrika halklarına eşitlikten söz edip Birleşik Devletler'de eşitsizlik yaratamayız."[5]

Başkan Yardımcısı, analizinin ardından, "Afrika'nın, uluslararası Komünist hareketin öncelikli hedefi olduğu"[6] değerlendirmesini yapıyordu. Sonuç olarak çok sayıda öneri formülleştirildi. Tüm alanlarda (ekonomik, sendikal, kültürel, akademik) Afrika'yla bağları güçlendirmek ve Birleşik Devletler şirketlerini Afrika'daki bağımsız ülkelere yatırım yapmaya özendirmek bu yeni yönelimin iki temel tercümesi

3 Marc AICARDI DE SAINT-PAUL, La Politique africaine des État-unies, mécanismes et conduites, c. 1, Economica, Paris, 1984, s. 131.

4 François DURPAIRE, op, cit., s. 173.

5 Richard NIXON, The Emergence of Africa. Report to Présidente Eisenhover by vice président Nixon, Departement of State Bulletin, 22 Nisan 1957, s. 636.

6 A.g.e., s. 633.

oldu. Her zaman farklılık göstermesine rağmen bağımsız Afrika ülkelerine verilen bu destek, sömürgeci Avrupalı güçleri nesnel olarak zayıflatacaktı.

Dien Bien Phu'dan Bandung'a

Asya'da İkinci Dünya Savaşı sonrasında kazanılan bağımsızlıklar barışçı bir sömürgesizleşmenin belirtisi gibi görünse de, Dien Bien Phu Muharebesi radikal bir değişime damgasını vurdu: sömürge halkları, sömürgecilerin duyarsızlığıyla karşılaştıklarında onları silahla geriletebiliyordu: 21 Haziran 1954 tarihli Cenevre anlaşmaları Çinhindi'nde Fransa sömürgeciliğinin sonunu getirdi.

Dien Bien Phu, şiddet karşıtı strateji ya da barışçıl mücadeleyle boşu boşuna geçirilen onca yıldan sonra silahlı mücadeleyi kabullenmiş olan tüm Afrika ulusalcı örgütleri tarafından selamlandı. Yarattığı etki özellikle, Vietnam zaferini Fransız İmparatorluğunu yıkıma götürecek ilk gedik olan yorumlayan Fransız sömürgelerinde güçlüydü. Bu zaferden altı ay (hatta daha kısa) sonra Cezayir'de silahlı mücadele başladı. 1962'de, Cezayir Cumhuriyeti geçici hükümetinin [*Gouvernement provisoire de la République algérienne* (GPRA)] ilk başkanı Ferhat Abbas, Dien Bien Phu'yu sömürge halkların "Valmy"si (1792'de Fransa'nın zaferiyle sonuçlanan Fransa-Prusya Muharebesi, *ç.n.*) olarak niteleyecek, bu zaferi, Afrika ve Asyalının Avrupalıya kendisini kabul ettirmesi"[7] olarak değerlendirecekti.

Silahlı mücadele Alt Sahra Afrikası'nda henüz gündemde değildi. Ama Dien Bien Phu'nun önemi en azından Frankofon Afrika için büyüktü. Kamerunlu Ruben Um Nyobè 1954 Ağustosu'nda, sömürgeciliğe karşı kazanılan bu zaferin "karşı tarafı haksız yere yargılama olgusunun etkili bir sonuç olduğuna inananlara ders olması gerektiğini"[8] söylüyordu. 1954 yılında 28 Nisan-2 Mayıs tarihleri arasında Seylan Adası'nda gerçekleşen Colombo Konferansı, bağımsızlığını kazanmış beş eski Asya sömürgesinin (Seylan, Birmanya, Endonezya, Hindistan

7 Ferhat ABBAS, Guerre et révolution d'Algérie. La nuit colonial, Julliard, Paris, 1962, s. 16.

8 Ruben Um NYOBÉ, "Comment faire pour gagner la guerre de referendum pour l'unification du Cameroun", Le problème national camerounais'in içinde, op, cit.,s. 138.

ve Pakistan) hükümet başkanlarını bir araya getirdi. Bu konferanstan çıkan en önemli karar, bir "Bağımsız Afrika ve Asya Ülkeleri Konferansı" düzenlenmesi oldu.

Beşi Afrikalı olan yirmi dokuz ulusun temsil edildiği ve gözlemci olarak otuz ulusal bağımsızlık hareketinin katıldığı bu ilk Afrika-Asya konferansı, bir yıl sonra, 1955 yılında 18-24 Nisan tarihleri arasında Endonezya'nın Bandung kentinde gerçekleşti. Konferansa katılan önderler -Zhou Enlai (Çin), Nasır (Mısır), Nehru (Hindistan), Sukarno (Endonezya), Nkrumah (Gana), Norodom Sihanouk (Kamboçya)- homojen bir blok oluşturmuyor, çeşitli konularda farklı düşünüyorlardı: politik ve ideolojik yönelimler, soğuk savaş koşullarında alınacak tavırlar ve toplum projeleri. Bu derin farklılıklara rağmen katılımcılar, Sukarno'nun açılış konuşmasında özetlediği ortak bir tarihi paylaştılar:

Halklarımız kuşaklar boyunca dünyaya sesini duyuramadı. Bizler hiç dikkate alınmayan, yazgılarına başkalarının çıkarlarına göre ve bizi yoksulluk ve aşağılanmaya maruz bırakacak biçimde karar verilen insanlardık.[9]

Nihai kararlar, hâlâ sömürge olan tüm halkların kendi kendini yönetme hakkını kabul ediyor, Cezayir, Tunus ve Faslıların hemen bağımsızlık hakkında ısrar ediyor, Güney Afrika'daki ırk ayrımcılığı politikasını kınıyor, nükleer denemeleri durdurma ve silahsızlanma çağrısı yapıyordu. Ama katılımcı ve gözlemcilerin ifadelerinin de gösterdiği gibi, Bandung'un etkisi özellikle psikolojik olmuştu. Nehru, kapanış konuşmasına "Asya ve Afrika, uyanın!" başlığını koydu. Nasır, bir "yoksullar enternasyonalini" anlattı.[10] Fransız Devleti'nin resmi temsilcisi Senghor'a gelince, o "yıldırım çarpmasından" ve "aşağılık duygusunun ölümünden" söz etti.[11] Césaire birkaç ay sonra "Modern Zamanlar" adlı eserinde konferansın yarattığı tarihsel esini şöyle özetleyecekti:

9 Ahmed SUKARNO, Asia-Africa speaks from Bandung'un içinde, Ministry of foreign Affairs, Endonezya Cumhuriyeti, Djakarta, 1925, s. 20.

10 Cemal Abdül NASIR, Arthur CONTE'den alıntı, Bandung, tournant de l'histoire, 18 Nisan 1955, Robert Laffont, Paris, 1965, s. 263.

11 Léopold Sédar SENGHOR, a.g.e.'den alıntı.

Bir olay "tarihsel" adını almışsa, kuşkusuz tarihseldir. (...) Bunu daha iyi anlamanız için şu iki yıla dikkat etmenizi istiyorum: 1885'de Avrupa, dünyayı paylaşmak için Berlin'de toplanmıştı. 1955'de, yani yetmiş yıl sonra dünya, Avrupa'ya Avrupa İmparatorluğu'nun sona erdiğini göstermek için Bandung'ta toplandı.[12]

Adı henüz konmasa da yeni sömürgecilik, Bandung Konferansı'nın bazı katılımcıları tarafından mahkûm edilmiş, Sukarno açılış konuşmasında "ekonomik ve entelektüel bir denetimden" söz ederek "sömürgeciliğin modern biçimine" dikkat çekmişti.[13]

Süveyş Krizi: Hangi Ekonomik Bağımsızlık?

Bandung Konferansı'nı izleyen aylarda, sözcüğün asıl anlamına denk düşmese de, yeni sömürgecilik terimi ortaya çıktı. Örneğin Jean-Paul Sartre, 1956'da kaleme aldığı bir metinde "'yeni sömürgecilik' denen aldatmacaya karşı dikkatli olmanızı istiyorum" diyordu.[14] Sartre Cezayir'de, metropolün ekonomik yatırımlarının desteklenmesini öneren ve böylece yerlilerin yaşam koşullarını iyileştirerek, onları bağımsızlık mücadelesinden koparacak olan "Konstantin Planı" yandaşlarına seslenmişti. Terimin, "biçimsel bir politik bağımsızlık verip ekonomik bir bağımlılık yaratılması" olarak çağdaş anlamına kavuşması, 1960'lı yıllarda kazanılan bağımsızlıklardan sonra oldu.

1956'daki Süveyş krizi de tam bu noktada, ekonomik egemenlik konusunda patlak verdi. Başkan Nasır, iktidara gelmesinden dört yıl sonra 26 Haziran 1956'da, Süveyş Kanalı'nı ulusallaştırdığını açıkladı. Kararının gerekçesi ekonomik bağımsızlıktı. Nasır şunları söylüyordu:

Devrim yolunda yürüyen Mısır, sorunlarının çözümünü yakarma ve dilenme yolundan ayrı bir yola taşımak için mücadele ediyordu. 1952'de politik bağımsızlığımızı kesin olarak kazanmıştık; ama politik bağımsızlığın ekonomik bağımsızlık olmadan gerçekleşemeyeceğini

12 Aimé CÉSAIRE, "La mort des colonies", Les Temps modernes, no 123, Mart-Nisan, 1956, s. 1368.

13 Ahmed SUKARNO, Asia-Africa speaks from Bandung'un içinde, op, cit., s. 23.

14 Jean Pauly SATRE, "Le colonialisme est une sistème", Les Temps modernes, no 123, Mart-Nisan, 1956, s. 1371.

kesin olarak biliyorduk. (...) Ekonomik bağımsızlığımızı ihmal edemezdik: çünkü politik bağımsızlığın ancak ekonomik bağımsızlık yoluyla gerçekleşeceğini yine kesin olarak biliyorduk.[15]

Kanalın ulusallaştırılması (1955 rakamlarına göre Mısır'a yılda 140 milyon dolar kazandıracaktı), Birleşik Devletler, Büyük Britanya ve Dünya Bankası'nın Mısır'a, Assouan'da büyük bir baraj inşası için ayrılan parayı vermekten vazgeçmesine yol açtı. Bu reddediş Nasır için "misillemeye" yönelik bir önlem demekti. Reddedişin amacı, kendisini kesin bir biçimde Batı dünyasına yerleştirecek askerî anlaşmaları imzalamayı reddeden "Mısır'ı cezalandırmaktı."[16] Sömürgeci güçlerin tepkisi gecikmedi. Eski savaşpolitikasına başvuran Büyük Britanya ve Fransa, öfkelerine İsrail Devleti'ni de ortak ettiler. İsrail 29 Ekim'de "Kadeş" planını devreye soktu ve birliklerini Mısır'a gönderdi. İki gün sonra da Fransa-Britanya birlikleri "Silahşör" Operasyonu'na başladı.

Üç saldırgan ülkenin her biri kendi hedefini izliyordu. Britanya için özellikle ekonomik motivasyonlar söz konusuydu: Britanya birliklerinin üçte biri Süveyş Kanalı'nı kullanıyordu ve yönetici şirketin en fazla hissesi Britanya'nın elindeydi. Öte yandan İsrail de, güvenliğini sağlamak için en temel önlem olarak değerlendirdiği Sina'yı işgal etme niyetini saklamıyordu. Fransız yöneticilere gelince, onlar Mısır'ın, öncelikle FLN'nin, bazen "Mısırlı reisin basit kuklaları" olarak sunulan savaşçılarına verdiği destek yüzünden cezalandırılmasını istiyorlardı.

Tercihlerini Mısır rejimine sert bir saldırıdan yana kullanan Fransa ve Büyük Britanya, dünyanın artık eskisi gibi olmadığını unutmuş görünüyordu. Sovyetler Birliği'nin, Kanal'ın ulusallaştırılmasından itibaren Mısır'ı destelemesi şaşırtıcı değildi. Daha Fransız-Britanya birliklerinin müdahalesinin başladığı gün Sovyet yetkilileri, eğer saldırıya son verilmezse "tüm modern yıkıcı silah araçlarını" kullanacakları tehdidini savurdular.[17] Birleşik Devletler'e gelince, onlar Bandung'un

15 Cemal Abdül NASIR, "Discours de Gamel Abdel NASSER (Alexendrie, 26 Haziran 1856)", Quebec Üniversitesi sitesinde yayınlandı, s. 2 ve 3.

16 A.g.e, s. 6.

17 Boulganine'nin Edene'ye notu, Mollet ve Ben Gourion, Suez. Naissance d'un tiers-monde'den alıntı, Comlexe, Brüksel, 2006, (yeni basım), 1980.

verdiği dersleri Fransız ve Britanyalı müttefiklerinden daha iyi anlamışlardı. Yakın Doğu'daki Sovyet etkisini tamamen yok etmek isteseler de, sömürge halkların artık Batı'nın vesayetini kabul etmeyeceği yeni durumda, askerî bir saldırının yarar getirmeyeceğinin bilincindeydiler. Bu nedenle Birleşik Devletler tüm kriz süreci boyunca barışçıl çözümü savundu ve arabuluculuk önerdi. 4 Kasım'da Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda 59 oy çoğunluğuyla (5'e karşı) Birleşmiş Milletler Acil Müdahale Gücü'nün kurulması kararı alındı.

Ama Süveyş krizi Üçüncü Dünya ülkelerini birleştirmiş, özellikle de Bandung'un ilk somut adımı olmuştu. Tüm Asya-Afrika ülkeleri saldırıya son verilmesi için etkin bir biçimde BM'ye başvurdu. 1956 Ağustosu'nda, Seylan, Pakistan ve Hindistan'ın Mısır'a tam destek verdiği Commonwealth Konferansı düzenlendi. Nehru kesin bir dille "Kanal'ın Mısır'da ve Mısır'ın bir parçası olduğunu, Mısır'ın egemenlik hakkının kuşku götürmeyeceğini" açıkladı.[18] Ekim ayında yapılan askerî müdahale Nehru'ya göre açık bir saldırı ve Birleşmiş Milletler Bildirgesi'nin ihlaliydi. Hintli önder sömürgeciliğin geri dönüşünü kınadı ve Hindistan'ın Commonwealth'dan çekilebileceğini söyledi.

Geriye dönüş yoktu, üç silahşor tecrit edildi ve birlikleri gemilerine binip geri dönmek zorunda bırakıldı. Yaşadıkları tam bir fiyaskoydu.

Asya'yı Bırakıp Afrika'yı Kollamak

Süveyş bozgunu Britanya İmparatorluğu açısından bir dönemece işaret ediyordu; eski mantığa son vermişti: ekonomik bağımlılığa karşı politik bağımsızlık. Sürecin hızlı işlemesini belirleyen neden, Britanya'nın, ekonomik çıkarlarını korumak istemesiydi.

Solcu gazeteci Basil Davidson'un da 1953'den, yani "Gana modelinin" ortaya çıktığı dönemden itibaren vurguladığı gibi, "Nijerya ve Gana'da, Afrikalıların var olan ekonomik düzeni sürdürmeleri için, onlara bazı politik ödünler verilmesi söz konusuydu"[19]

18 Angelo HÜSLER'den alıntı, Contribution à l'étude de l'élaboration de la politique étrangère britannique (1945-1956), Minard, Paris, 1971, s. 167.

19 Basil DAVIDSON, "Les libertés civiles dans l'Empire colonial britannique", La Tribune des peuples, no

Öte yandan Britanya için, ekonomik çıkarlarının tehlikeye girdiği her durumda geriye dönmek mümkündü. Britanya Guyanası'nda (Latin Amerika) böyle oldu. Bu sömürgede yeni Anayasa, 1953'de tüm yurttaşların genel oy hakkını kabul etti. 1953 Nisanı'nda yapılan seçimin sonuçları, sömürge yönetiminin aşırı solcu olarak değerlendirdiği Halkın İlerici Partisi'ne büyük bir çoğunluk sağladı. Yeni kurulan hükümetin ilk çıkardığı yasalar arasında, şeker işletmelerine yetkili sendikaları tanıma zorunluluğu getirilmişti. Sonra sömürgeci birlikler geldi ve Anayasa askıya alındı. Sömürge yönetimi "hükümetin komünist yaklaşımını ve kamuoyu ve ekonomi için tehlikeli olabilecek bir krizi engellemek için, Britanya hükümetinin Guyana Anayasası'nı askıya alma" kararını açıkladı.[20]

Doğu ve Orta Afrika'nın Britanya sömürgesi olan topraklarında, sömürge yönetimin asıl politikası artık Beyaz sömürgelinin çıkarlarına yönelikti. 1953'de, Güney Rodezya (Zimbabwe), Kuzey Rodezya (Zambiya) ve Nyassaland'ı (Malawi) içine alan Britanya Merkezî Afrika Federasyonu'nun kurulması bunun örneğidir. Güney Afrika modeli üzerinden Beyaz egemenliğindeki bir "bağımsızlığa" doğru ilerlemeyi sağlayacak olan böyle bir örgütlenme için, Beyaz sömürgeliler ve azınlık grupları kullanılabilirdi. Tarihçi Marc Ferro, bağımsızlık sözcüğünün Beyaz azınlıklar tarafından kendi üstünlük ve egemenliklerini dayatmak amacıyla kullanıldığı bu durumu tanımlamak için "Beyaz sömürgeci bağımsızlık hareketi" kavramını kullandı. Kuzey Rodezya'ya tam olarak yerleşmiş olan Beyaz üstünlük, bu yeni federasyon yoluyla diğer bölgelere yayıldı. Siyah militanların sloganı da doğal olarak federasyonun dağıtılması oldu.

Süveyş bozgunu, Afrika'da 1959'lu yılların başlarındaki yapay bağımsızlıklara doğru bu aşamalı geçiş sürecinde yaşanmıştı. "Britanya'nın çıkarlarını korumak için kaba güç kullanma" politikasının başarısızlığı, sömürgeler politikasında, Commonwealth Afrika'sına

4, Aralık 1953-Ocak 1954, s. 90.

20 Sömürge yönetimi sekreterinin 9 Ekim 1953 tarihli açıklaması, Jacques ADALAIDE-MERLANDE'den alıntı, Histoire contemporaine de la Caraïbe et des Guyanes de 1945 à nos jours, Karthala, Paris, 2002, s. 61.

genişleme sağlayacak *self-government'in* hızlandırılmasını amaçlayan bir revizyon yapılmasına yol açtı. Yani Dien Bien Phu, Bandung ve özellikle Süveyş'in yarattığı yeni durumun sonuçlarını ilk değerlendirenler Britanyalılar oldu.

Britanya mantığının temelinde üç gereklilik vardı: izlenecek örnekler üretmek, ülkelere göre değişebilecek hızda bir gelişme dayatmak ve bağımsızlığı Londra'nın dikte ettirdiği modelden farklı modellere yönlendirmeyi hedefleyen hevesleri kırmak. Sudan, bağımsızlığını Gana'dan önce kazanmıştı, ancak Gana hâlâ resmi Britanya söylevinin tüm sömürgeler için örnek oluşturduğu ülkeydi. "Gana modeli", üç aşamada kazanılacak bir bağımsızlık sürecini ifade ediyordu: *partnership* evresi (Yasama Konseyi'ne girme), *self-government* evresi (iç özerklik), *full-government* evresi (Commonwealth çerçevesinde bağımsızlık). Bu üç evre arasındaki süre sömürgelere göre değişse de kural değişmeyecekti. Kenya ya da Britanya Kamerun'u gibi istisna ülkelerde ise Britanya'nın çıkarları, yeterince "denetlenemeyen" politik hareketlerin tehdidi altındaydı. Gana, bu evrelerin tümünü hedefleyen ve bu anlamda diğerleri için bir referans oluşturan ilk Afrika sömürgesi oldu.

Sömürgeci Fransız İmparatorluğu için de değişim zamanı gelmişti. Fransız coğrafyacı Onésime Reclus, 1904 yılında yayınlanan bir kitapta Fransız sömürgeciliğine bir strateji değişikliği öneriyordu: "Asya'yı bırakalım, Afrika'yı ele alalım: Afrika nerede yeniden doğacak? Ve nasıl devam edecek?"[21] Dien Bien Phu'dan sonra asıl ilgi alanı, Afrika'ya sömürgeci müdahalenin sürdürülmesi olmuştu. Örneğin eski Sömürgeler Bakanı François Mitterrand, 1957'de, "Fransa'nın XXI. yüzyıl tarihinin Afrikasız yazılamayacağını" söylüyordu.[22]

Anti-sömürgeci hareketin gezegenin dört bir köşesinde yankı yapan küresel ilerlemeleri, Dien Bien Phu, Bandung ve Süveyş'in tetiklediği depremler, Fransız sömürge politikasında bir revizyon gerektirdi. Mağrip uzmanı Juliette Bessis, "7 Mayıs 1954'deki Dien Bien

21 Onésime RECLUS, Lâchons l'Asie, prenons l'Afrique: Où renaître? Et comment durer? Lubdairie universelle, Paris, 1904.

22 François MITTERRAND, Présence française et abandon, Plon, Paris, 1957, s. 237.

Phu bozgununun Tunus'ta yarattığı etkiden, bazı mahallelerde Tunus yiyeceği *tajin*'e "Dien Bien Phu *tajini*" adının verildiğinden" söz etti.[23]Fransa'daki politik sorumlular da bozgunun sonuçlarından ders almıştı. Kendilerini, 31 Temmuz 1954'de Kartaca'da Fransa'nın "Tunuslu kişi ve kurumların iç egemenliğini tanımaya hazır olduğunu" açıklayan Pierre Mendès France'nin[24] ağzıyla ifade ettiler.

Büyük Britanya Gana'nın bağımsızlığı için hızlı adımlar atarken, Fransa'daki tartışma iç özerklik ilkesiyle sınırlı kaldı. 1954 Kasımı'nda Cezayir isyanının patlak vermesi değişim sürecini hızlandırdı. Bağımsızlıkçı Tunus partisi Yeni Düstur'un Genel Sekreteri Salah Ben Youssef, Kuzey Afrika delegasyonunun oluşturulduğu Bandung dönüşünde, Fransa'yla imzalanan iç özerklik anlaşması konusunda Parti'nin kurucusu Habib Burgiba'yla yollarını ayırdı.[25] Üç Mağrip ülkesini (Tunus, Fas ve Cezayir, *ç.n.*) içine alan silahlı bir mücadele düşüncesini savundu.[26]

Fas'ta, Kuzey Kurtuluş Ordusu'nun FLN savaşçılarıyla ilişkileri geliştirdiği ve Cezayir'e silah gönderdiği Rif'teki duruma benzer bir durum vardı. Kahire'de 1947 Aralık ayından itibaren, 1935 Rif isyanının eski önderi Abdülkerim el-Hattabi tarafından yönetilen bir Arap Mağrip Kurtuluş Komitesi bulunuyordu. 1955 Temmuz ayında Nador'da (Fas), Mohamed Boudiaf'ın FLN adına katıldığı Mağrip Kurtuluş Orduları Koordinasyon Komitesi kuruldu. Üç Mağrip ülkesindeki gerillaların birleşmesi olasılığı Fransa'nın gözünde reel bir risk oluşturmaya başladı.

Dien Bien Phu'dan sonra gelişen "Asya'yı bırakıp Afrika'yı kollamak" mantığına, hızla "Tunus ve Fas'ı bırakıp Cezayir'i kollamak" mantığı eklendi. 3 Haziran 1955'de Fransa'yla Burgiba arasında iç özerkliğe ilişkin protokol anlaşması imzalandı. Ama artık çok geçti ve ulusal-

23 Juliette BESSIS, "La crise de l'autonomie et de l'indépendance tunisienne, classe politique et pays réel", Mouvement social, no 3, Éditions Ouvriere, Paris, 1978, s. 272.

24 Pierre MENDÈS FRANCE, "Discours de Carthage", 31 Temmuz 1954, Gouverner c'est choisir (1954-1955)'den alıntı, Oeuvres complètes, C. 3, Gallimard, Paris, 1986, s. 184.

25 Vincent GEISSER ve Michel CAMAU, Habib Bourguiba, la trace et l'héritage, Karthala, Paris, 2004, s. 395-396.

26 Salah Ben Youssef 1956 Ocak ayında ülkeyi terk etmeye zorlandı ve bir yıl sonra da giyabında ölüm cezası verildi. Youssef yanlısı hareket kanlı bir biçimde bastırıldı.

cılar tam bağımsızlık istiyordu. Sonraki görüşmeler 20 Mart 1956'da bağımsızlığın açıklanmasıyla sonuçlandı. Fas'ta da benzer bir süreç yaşanmış ve 2 Mart 1956'da bağımsızlık açıklamasıyla sonuçlanmıştı.

O zamanlar Konsey Başkanı olan ve bu bağımsızlıkların diğer Fransız sömürgeleri üzerindeki etkisinin bilinicine varan Guy Mollet, karşılıklı bağımsızlık anlaşmalarına "karşılıklı bağımlılık içerisinde bağımsızlık" formülünün eklenmesini istedi. Formülün ikircikliği Fransız sömürge sisteminde, doğrudan sömürgecilikten yeni sömürgeci egemenliğe evirilmeyi haber veriyordu. Mağrip bağımsızlıklarından yaklaşık üç ay sonra, 23 Haziran 1956'da, metropolle sömürgeler arasındaki ilişkileri, yenilenmiş Fransız Birliği çerçevesinde yeniden tanımlayan bir Çerçeve Yasası kabul edildi. Denizaşırı ülkelerden sorumlu Bakan Gaston Defferre, bu yasayı ilginç bir argümanla savunuyordu: "Kimsenin, Fransa'nın ancak kan akmaya başladığı zaman reform yapacağına inanmasını istemeyiz."[27]

Çerçeve Yasası politik haklar düzleminde genel oy hakkını getirdi ve çift aşamalı seçim sistemini yürürlükten kaldırdı. Önerilen tek reform, bir iç özerklik ya da daha ileri bir yerelleşmeydi. O zamanlar Adalet Bakanı olan François Mitterrand'a göre Alt Sahra Afrikası'nda bağımsızlık özlemi yoktu. Mitterrand, Akra'da (Gana'nın başkenti, ç.n.), Gana'nın bağımsızlık kutlamalarında verdiği bir röportajda şunları söylüyordu:

Gana'nın bağımsızlığı tamamen teoriktir, çünkü Ganalılar İngiltere Kraliçesi'ni her zaman tanımışlardır. (...) Fransız Batı Afrikası'nda yaşadığımız tüm sorunlar bir bağımsızlık özleminden değil, Fransa ve Britanya blokları arasındaki düşmanlıktan kaynaklanmaktadır. Tüm bu sıkıntıları yaratanlar Britanyalı ajanlardır.[28]

Çerçeve Yasası'nın savunucuları için sorun basitti ve sonuçta hiçbir önemli değişim gerektirmiyordu: ateşi körükleyen, Cezayir'de Nasır ve Batı Afrika'da Britanyalılardı... Ancak Çerçeve Yasası'nın, "karşılıklı

27 Gaston DEFERRE, "Intervention devant le Conseil de la république", L'Année politique, économique, sociale et diplomatique en France (1956)'nin içinde, PUF, Paris, 1857, s. 64.

28 Michel BROT, "Mitterand et L'Afrique en 1957. Une inteview révélatrice, Politique africaine, no 58, 1995, s. 52.

bağımlılık içerisinde bağımsızlık" düşüncesinin ötesinde, bağımsızlık döneminde ağır sonuçları olacak temel bir stratejik boyutu da vardı. Bu yaklaşım AEF (Fransız Ekvator Afrikası, ç.n.) ve AOF'yi (Fransız Batı Afrikası, ç.n.) harekete geçirerek, Frankofon Afrika'nın "Balkanlaştırılmasını" dayatabilir, bu da yeni kurulacak devletleri eski metropolleriyle karşı karşıya getirebilirdi.

Gana'nın 1957 Martı'ndaki bağımsızlığı, "ılımlı" sayılan kişi ve örgütlerin bile bağımsızlık yanlısı tavır almalarını hızlandırdı. Fransız Alt Sahra Afrikası'nın iki temel partisi de bağımsızlıktan söz etmeye başladı. İlki, Afrika Demokratik Birliği [*Rassemblement démocratique africain* (RDA)], 25 Eylül 1927'deki Bamako Kongresi'nde "halkların bağımsızlığının vazgeçilmez bir hak olduğunu" açıkladı.[29] RDA Başkanı, ama aynı zamanda Fransız hükümetinde devlet bakanı olan Félix Houphouët-Boigny'nin "karşılıklı bağımlılığın halkların yaşamının altın kuralı olduğu" belirtmesi üzerine, Kongre'de hızlı bir ayrışma başladı. İkincisi, RDA'dan ayrılan genç Afrika Yeniden Toplanma Partisi [*Parti du regroupement africain* (PRA)], 27 Temmuz 1958'de Cotonou Kuruluş Kongresi'nde "hemen bağımsızlık" parolasını oy birliğiyle kabul etti ve son kararını açıkladı: "Tüm diğer topluluklarla politik, özgür ve eşit bir işbirliğinden önce, sağlam ve ilerici bir Afrika topluluğunun kurulması".[30]

Sendika ve gençlik örgütleri de aynı yolu izledi. Siyah Afrika İşçileri Genel Birliği [*Union générale des travailleurs d'Afrique noire* (UGTAN)], Fransa'daki Siyah Afrika Öğrenciler Federasyonu [*Federation des étudiants d'Afrique noire en France* (FEANF)], Afrika Gençlik Konseyi [*Conseil de la jeunesse d'Afrique* (CJA)] ve Batı Afrika Öğrencileri Genel Birliği [*Union générale des étudiants d'Afrique occidentale* (UGEAO)] ortak bir bildiri yayınlayarak bir "ulusal bağımsızlık ve birlik için ortak mücadele cephesi" kurulduğunu ilan ettiler.[31]

Aceleyle yürürlüğe sokulan Çerçeve Yasası aşıldı. 18 Mayıs

29 Bernard ASSO'dan alıntı, Le Chef-d'État. L'expérience des États africains de succession fransaise, Albatros, 1976, s. 63.

30 Lamine GUEYE'den alıntı, İtinéraire africain, Présence africain, Paris, 1966, s. 190.

31 Kalidou DIALLO, Le Syndicalisme dans l'enseignement public en Afrique Occidentale Française, L'Harmattan, Senegal, Dakar, 2011, s.313.

1958'deki Cezayir darbesinin ardından IV. Cumhuriyet devrildi. Yeni Anayasa taslağını sunan General de Gaulle sömürgelerin geleceğine ilişkin görüşlerini açıkladı. Haleflerinden çok daha açık bir biçimde bağımsızlık hakkını tanıyordu. Ama Çerçeve Yasası teknik olarak kullanımdan düşmüş olsa bile "karşılıklı bağımlılık içerisinde bağımsızlık" ilkesi hâlâ günceldi. De Gaulle "Topluluk" konusunda şunları söyledi:

Fransız ulusuyla isteyen denizaşırı ülke uluslarının katıldığı ve her bölgenin kendi kendini yöneten bir devlet olacağı "Topluluk" kurulmalı, ancak dış politika, savunma, para, ekonomik ve malî politika, hammaddeler politikası, yargının denetimi, yüksek öğrenim ve haberleşme, ortak bir alan oluşturmalıdır...[32]

De Gaulle'ci öneri ne sömürgeciliğin klasik anlamda devam etmesi, ne de bağımsızlık demekti. Egemenliğin bir ara biçimini arayan General, bu tercihinin gerekçelerini 1959'da şöyle açıklayacaktı: "Papa'nın Cezayir'i ölmüştür; eğer bunu anlamıyorsak onunla birlikte öleceğiz demektir."[33] Bir başka ifadeyle sömürgeleştirmenin özünü korumak için, sömürgelinin bağımlılık modellerini değiştirmek söz konusuydu.

"Fransafrika" ya da Bağımsızlığın İçi Nasıl Boşaltılmalı?

De Gaulle'ci topluluk, özgürce kabullenilmiş bir tercih gibi görünse de, güvenilir olamadı. Her şey, Fransız rejiminin yeni sömürge mimarisini kabul ettirmek amacıyla çeşitli sömürgelerde düzenlediği referandumdan yoğun bir "evet" çıkması için hazırlanmıştı.

"Bağımsızlık isteyen biri, onu hemen elde etmelidir (...). Bu, onun kendi yolunu tek başına izlemek istediğini, kendi risk ve tehlikelerine katlanacağını gösterir."[34] De Gaulle'nin 24 Ağustos 1958'de, AEF'nin başkenti Brazzaville'den başlattığı referandum kampanyasına, bu şantaj anlamındaki sözleri damgasını vurdu. Söylevi, Gineli Sékou

32 Constitution française de 4 octobre 1958, La Documentation française, Paris, 1976, s. 30.

33 Charles DEGAULLE, Déclaration du 28 Avril 1959 à Pierre Laffont, directeur de l'Echo d'Oran, Yves COURRIERE'den alıntı, La Guerre d'Algérie. L'Heurs de colonels, Paris, Fayard, 1970, s. 508.

34 Charles DEGAULLE, Discours de Brazzaville du 24 Août 1928, Pierre François GONİDEC'ten alıntı, Constitution des États de communauté, Sirey, Paris, 1959, s. 3.

Touré'ye duyduğu nefreti gösteriyordu; Touré, Conakry ziyaretinin ertesi günü General'e şu açıklamayı yapmıştı:

Bize gelince, bizim ilk ve vazgeçilmez gereksinmemiz, saygınlığımızdır. Ama özgürlük olmadan saygınlık olmaz, çünkü her uyrukçuluk, dayatılan ve maruz kalınan her zorlama, bunun ağırlığıyla yaşayana zarar verir, onu insanlık niteliğinden uzaklaştırır ve zorbanın amaçlarına göre davranacak bir canlıya dönüştürür. Biz özgürlük içerisindeki yoksulluğu kölelik içerisindeki zenginliğe tercih ediyoruz (...). Meşru ve doğal bağımsızlık hakkımızdan vazgeçmiyoruz ve hiçbir zaman da vazgeçmeyeceğiz.[35]

Referandum kampanyaları, Afrika'dan sorumlu olan ve adı, araştırmacı militan François-Xavier Verschave'nin "Fransafrika" diye adlandıracağı projeyle birlikte anılan Jacques Foccart tarafından yürütüldü. Sonuç ilk bakışta Fransa için tam bir zaferdi: "evet"ler büyük çoğunluktaydı. Ama De Gaulle'ci aldatmaca Gine'nin "hayır" oylarıyla büyük darbe almıştı. De Gaulle'cilerin "kötü Siyah" dediği Sékou Touré Afrika'da anti-sömürgeci direnişin sembolü haline gelmişti. Madagaskarlı ulusalcı yazar Jacques Rabemananjara, 1959'da şunları söylüyordu: "Bir zenci bu denli soylu sözlerin heyecanına nasıl direnebilir? İster itiraf etsin, ister etmesin, o her Afrikalının, her sömürgelinin açıkça ya da örtülü olarak Gine'nin kararıyla ilgilendiğinin farkında."[36]

Gine'nin bağımsızlığı 2 Ekim 1958'de ilan edildi ve 1 Aralık'ta altmış ülke tarafından tanındı. Yeni devleti resmen tanımak için 7 Ocak 1959'a kadar bekleyecek olan eski sömürgeci güç, önceden söylediği ekonomik misillemeleri yerine getirmeye başladı. Fransa için artık ekonomik ve kurumsal bir çöküş yaratmak söz konusuydu.

Yeni Gine Devleti'nin ilk ayları, Fransa'nın, eski sömürgesine karşı başlattığı ekonomik savaş nedeniyle oldukça sıkıntılı geçti (Fransız gizli servisi ülkeyi malî olarak istikrarsızlaştırmak için sahte Frank

35 Ahmed Sékou TOURÉ, Discours de25 Août 1928, Conférences, Discours et rapports. L'Action politique du Parti démocratique de Guinée pour l'émancipation africaine'nin içinde, c. 2, Hükümet yayını, Conakry, 1959. S. 80.

36 Jacques RABEMANANJARA, Variations sur le thème guinéen, Présence africaine, no. 28, Aralık 1959-Ocak 1960, s. 78.

basacak kadar ileri gitmişti):[37] düşen vergi gelirleri, yükselen enflasyon, tehdit altındaki rekolteler. Sékou Touré Fransız yönetimine, yeni Cumhuriyet'in "ekonomik güçlükler sayesinde toplumsal kargaşa yaratmayı hedefleyen bir dizi önlemle boğulmak üzere olduğunu" bildirdi.[38]

Ama dünya değişmiş ve soğuk savaş koşulları Sékou Touré'ye, bu girişimleri başarısızlığa uğratmak için yüzünü Çin, SSCB ve Birleşmiş Milletler'e çevirme olanağı sunmuştu. Ayrıca Afrika dayanışması da araya giriyordu: Gana 1958 Kasımı'nda Gine'ye on milyon Gana Lirası tutarında borç para verdi. Dahası, 28 Kasım 1958'de iki ülke, daha sonra Afrika Devletler Birliği adını alacak olan ve daha geniş bir Pan-Afrika buluşmasının taslağı olarak sunulan bir Gana-Gine Birliği oluşturdu. Suriye ve Mısır altı ay sonra Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni kurdu. Bu birlik, sömürgecilikten miras kalan sınırları ortadan kaldırma iradesini ifade etti. "İlk kez", dedi Yves Benot, "iki Afrika devleti, ne birinin resmi dilinin Fransızca, diğerinin İngilizce olmasından ne de ekonomik yapılarının sömürgeciler tarafından farklı farklı yapılandırılmasından kaygılanarak, eylemlerini kendi çıkarları doğrultusunda ve kendi Afrikalı kimlikleriyle düzenlemeye karar verdi".[39] Bu destekler sayesinde Sékou Touré'nin Gine'si sönmedi: Fransa için yeni bir hakaret, sömürgeliler için yeni bir zaferdi bu.

1958 referandumunda gerçekçilik ya da uysallık olgusunun "evet" demeye davet ettiği Afrikalı önderler, Fransız yetkililerin zaman geçirmeden dayattığı gibi, "hemen bağımsızlığın" "erken bir bağımsızlık" olacağı düşüncesini savunmaya başladılar. 18 Ocak 1959'da, topluluk çerçevesinde kurulan ve Senegal ve Fransa Sudanı'nı (bugünkü Mali) içine alan "Mali Federasyonu" bağımsızlık talebinde bulundu. Fransa, Gine'deki senaryonun yeniden sahnelenmesinden kaçınmak istiyordu. General De Gaulle'ye göre "Fransa'nın onayı, yardımı ve

37 Maurice ROBERT, Ministre de l'Afrique, entretiens avec André Renault. Seuil, Paris, 2004.

38 Georges CHAFFARD'dan alıntı, Les carnets secrets de la décolonisation, c. 2, Calmann-Levy, Paris, 1956, s. 220.

39 Yves BENOT, Les voies de l'Afrique (II), La Pensee, no: 107, Şubat, 1963, s. 5.

desteğiyle gerçekleşen"[40] bu bağımsızlığı kabul etti. Mali Federasyonu 20 Haziran 1960'da bağımsızlığını açıkladı. Aynı senaryo Alt Sahra Afrikası'ndaki tüm Fransız sömürgeleri için hızla yaşama geçirildi. Ancak bir fark vardı: Fransa bundan sonra, süreci daha iyi yönetebilmek için Afrikalı bağımsızlık taleplerinin önünden gidecekti. 1960'ın sonunda tüm sömürgeler bağımsızlık ilan etmişti.

Sömürgeci Fransa kurulan bu yeni devletlere müdahale etmekten vazgeçmedi. "Fransa'nın onayı, yardımı ve desteğiyle gerçekleşen" bu kaçınılmaz bağımsızlıklar özenle hazırlanmıştı. De Gaulle, koşulların değişmesiyle bağımsızlıklardan vazgeçmek zorunda kaldığında, görünürde cömertçe olan bir "işbirliği" mekanizmasıyla bunların içini boşaltmaya çalıştı. Mali Federasyonu'nun bağımsızlığı nedeniyle yaptığı bir konuşmada şunları söyledi: "Aslında hiç kimse için gerçek bağımsızlık, tam bağımsızlık yoktur. İşbirliği olmadan hiçbir politika olamaz. Ne kadar büyük ve güçlü olursa olsun, diğerlerini görmezden gelen hiçbir ülke yoktur."[41] Başbakan Michel Debré 15 Temmuz 1960'da, Gabon'un gelecekteki devlet başkanına seslenerek, işbirliği ve bağımsızlık arasındaki bağları daha net bir biçimde ifade ediyordu: "Bağımsızlık bir devlete, o devletin bağımsızlıktan önce imzalanan işbirliği anlaşmalarına saygı duyması koşuluyla verilir. Şu iki sistem aynı zamanda geçerlidir: bağımsızlık ve işbirliği anlaşmaları. Biri olmadan diğeri gerçekleşmez."[42]

Bu ünlü işbirliği anlaşmaları tüm yeni devletler için hemen hemen aynıydı. Frank bölgesine dokunulmamıştı ve Fransa, "Afrika" kurumları üzerinde para emisyonu konusundaki "veto" hakkını koruyordu. Malî varlıklar Fransız Hazinesi'nin denetimindeydi; Fransız şirketlerinin gümrük ayrıcalığı ve uzun vadeli vergi muafiyeti vardı, kâr transferinde özgür ve kamusallaştırmalara karşı güvence altındaydılar; eski sömürgelerde Fransız askerinin varlığı korunuyordu, vb. İşbirliği anlaşmaları yeni devletlerin egemenliğine ciddi anlamda zarar veri-

40 Charles De Gaulle, "A L'Assemblée federale du Malî 3 décembre 1959" (Chroniques de la communoté'nin içinde, La Documentation française, Paris, 1959, s. 6)

41 A.g.e.

42 Michel DEBRÉ, Leon MBA'ya yazılmış 15 Temmuz 1960 tarihli mektup, Alfred GROSSER'den alıntı, La Politique extérieure de la V. République, Fondation nationale de sciences politiques, Paris, 1965, s. 74.

yor, halkların egemenliği için tehlike oluşturuyordu. François-Xavier Verschave şunları söyler: "Bağımsızlık kazanan Alt Sahra Frankofon ülkeleri, kendilerini vesayet altına sokan politik, askerî ve malî işbirliği anlaşmalarıyla sımsıkı kundağa sarılmıştır."[43]

Pan Afrika'nın Yükselmesi

Fransız ve Britanya sömürge politikasının açık sömürgeleştirmeden gizli sömürgeleştirmeye geçerek değişmesi, aynı zamanda Pan-Afrika'daki mücadele ve dayanışma geleneğinin gelişmesine verilmiş bir yanıttı. Afrika'da 1950'li yılların sonunda başlayan konferanslar zincirinde ana temanın yeni sömürgecilik olacağı daha Bandung Konferansı'nda anlaşılmıştı.

1957 Aralık ayında Kahire'de toplanan Afrika-Asya Dayanışma Konferansı ilgi çekici bir biçimde "Bandung'un çocuğu"[44] adını aldı. Konferans bu kez bizzat Afrika'da, en önemli iki sömürgeci devletle çarpışmasından zaferle çıkan bir ülkede toplanıyor ve "Üçüncü Dünya"ya çağrı yapıyordu. Kahire Konferansı katılımcılarının izlediği hedefler ve aldıkları kararlar sömürgeci güçleri endişelendirdi: artık sömürgeciliğin ve emperyalizmin tüm biçimleriyle mücadeleye, yalnızca politik bağımsızlık kazanmak için değil, aynı zamanda ve "özellikle tam bir ekonomik bağımsızlık kazanmak için devam etmek"[45] söz konusuydu. Diğer kararlar ise stratejik sanayi dallarının kamulaştırılmasını salık veriyor, Afrika ve Asya ülkeleri arasındaki ekonomik değiş tokuşun gelişmesini cesaretlendiriyordu. Konferans ayrıca Asya ve Afrika Halkları Dayanışma Örgütü'nün [*Organisation de solidarité des peuples d'Afrique et d'Asie* (OSPAA)] kurulmasına karar vermişti.

1958'de Gana, başkent Akra'da ilk Afrika Bağımsız Devletler Konferansı'nı, ardından da tüm Kıta'daki politik partileri ve ulusal kurtuluş hareketlerini bir araya getiren bir diğer konferansı düzenledi. 1958 yılının 5-13 Aralık tarihlerinde gerçekleşen bu ikinci konferan-

43 François-Xavier VERSCHAVE, La Françafrique. Le plus grand scandale de la République, Stock, Paris, 1998, s. 86.

44 Odette GUITARD, Bandung et le réveil des peuples colonisées, PUF, Paris, 1976, s. 63.

45 Konferansta alınan kararların tam metni Şubat 1958'de Démocratie novelle'nin 2. Sayısında yayınlandı.

sa çok sayıda mücadele örgütü katıldı: Cezayir'den, Frantz Fanon'un temsil ettiği Ulusal Kurtuluş Cephesi (FLN), Başkan Félix Moumié ve yardımcısı Ernest Ouandié'nin temsil ettiği Kamerun Halkları Birliği (UPC), Patrice Lumumba'nın temsil ettiği Ulusal Kongo Hareketi [*Mouvement national congolais* (MNC)], Julius Nyerere'nin temsil ettiği Ulusal Tanganika Afrika Birliği [*Tanganyika African National Union* (TANU)], Kenneth Kaunda'nın temsil ettiği Zambiya Afrika Ulusal Kongresi [*Zambian African National Congress* (ZANU)], vb. Konferans, hemen bağımsızlık için tüm Kıta'yı eyleme çağırdı ve "uğradıkları zulme karşı şiddet yöntemini kullanmak zorunda kalan herkese desteğini belirtti."[46] Cezayir ve Kamerun delegelerinin büyük alkışlarıyla FLN ve UPC'ye destek kararı oylandı. Afrika Birleşik Devletleri perspektifi yaşama geçiyordu.

Pan Afrika dinamiği toplumsal sektörleri de dikkate alıyordu. Kadınlar, öğrenciler, gençler, sendikalar, gazeteciler, sanatçı ve yazarlar her yıl, henüz sömürge olan ülkelerdeki ulusal kurtuluş hareketlerinin katkısıyla, bağımsızlık kazanmış farklı ülkelerde Pan Afrika konferansları düzenlediler.

Meşru Şiddet

Kıta ölçeğinde yapılan bu toplantılarda elbette çatlak ve çelişkiler de vardı. Silahlı mücadele, tartışma konularının büyük bir bölümünü oluşturuyor ve anlaşmazlıklar, Vietnam, Kenya, Cezayir ve Kamerun savaşlarının damgasını vurduğu bu dönemde su yüzüne çıkıyordu. 1958'de Akra'da bulunan birçok önder, ülkesini yeni sömürgeci bir bağımsızlık yoluna koymuştu ve sonuçta eski sömürgeci güçle karşı karşıya gelmek istemiyordu. Ama Afrika halklarının 1958'de Akra'da, 1960'da Tunus'ta ve 1961'de Kahire'de gerçekleştirdiği üç konferansın genel eğilimindeki gelişme, bir dönem değişikliğinin işaretiydi. Özellikle uluslararası hukuk silahıyla gerçekleşebilecek barışçı bir özgürleşme umutlarını, daha az iyimser olan bir mücadele anlayışı izledi. Şiddet karşıtlığının gücüne duyulan inanç, sömürge güçlerinin

46 Philippe DECRAENE'den alıntı, Le Panafricanism, PUF, coll., "Que sais-je?", Paris, 1956, s. 63.

uyguladığı şiddet politikası karşısında gitgide zayıflıyordu.

1958'de Akra'da, yanılsamalar hâlâ geçerliydi. Nkrumah, Konferansı ateşli bir konuşmayla açtı, "ama aynı zamanda ülkesinin, şiddet karşıtı tüm mücadele biçimlerine destek kararını ihtiyatla sınırladı ve 'Batılı dostları' anlayış göstermeye çağırdı."[47] Akra'da, FLN adına konuşan Frantz Fanon anti-sömürgeci şiddetin meşruluğunu ve askerî boyutu da olan bir dayanışmanın gereğini savunsa da, Ganalı Nkrumah, Zambiyalı Kaunda ve Kenyalı Tom Mboya tamamen barışçı bir mücadeleden yanaydı. Tam bağımsızlık hakkında bir uzlaşma sağlanmışken, silahlı mücadele sorununda yine bölündüler. "Sömürgecilik ve Emperyalizme İlişkin Karar"ın 10. maddesi, iki bakış açısı arasındaki uzlaşmazlığı gösteriyordu:

Akra Genel Afrika Halkları Konferansı, Afrika'daki tüm özgürlük savaşçılarına, hem barışçı ve şiddet içermeyen araçlara ve sivil itaatsizliğe başvuran, hem de halkın özgürlüğü ve ulusal bağımsızlığı için karşı şiddetle karşılık vermek zorunda bırakılan herkese tam destek verdiğini ilan eder. Konferans, böyle bir karşılığın gerektiği durumlarda özgürlüğü ve bağımsızlığı için savaşanları adi suçlu olarak değerlendiren tüm yasaları kınar.[48]

1960 yılında Tunus'ta düzenlenen ikinci konferans Burgiba'nın, Akra'da silahlı mücadele sorununa ilişkin kullandığı terimlere yakın ifadelerde bulunduğu konuşmasıyla açıldı. Burgiba, barışçıl mücadelenin önceliğini, ancak koşullar dayattığında silahlı mücadelenin kabul edilebileceğini belirtti. Konferans'ta yeni olan, birkaç ay sonra Akra'da formülleştirilecek ortak bir Cezayir-Fas önerisinin verilmesiydi: Cezayirli savaşçılara askerî yardım için gönüllü Afrikalılardan oluşan bir lejyon kurulması. Bu kez öneri karara dönüştürüldü. FLN'nin yayın organı *El Mücahit*'in 5 Şubat'taki başlığı, "Cezayir için gönüllüler" oldu.[49]

---

47 Marc MICHEL, "Les réactions francophones ve anglophones face aux premiers regroupements africains", L'Ère des décolonisations'un içinde, Charles-Robert AGERON ve Marc Michel (direktör), Karthala, Paris, 1995, s. 288.

48 Kararın tam metni, Le Mouvement panafricaniste au vingtième siècle'de yayınlandı. Conférence des intellectuels d'Afrique et de la diaspora, Union africaine, Dakar, 2005, s. 170.

49 "Des volontaires pour l'Algérie", El Moudjahid, no: 59, 5 Şubat 1960, Guy PERVILLE'den alıntı, "Le

1961'de Kahire'de düzenlenen üçüncü konferans, silahlı mücadeleye ilişkin alınacak tavırların geliştirilmesiyle sonuçlandı ve herhangi bir sınır getirmeden "emperyalizmin tasfiyesi için güç kullanma" düşüncesini onayladı. Yeni sömürgeciliği "politik, ekonomik, sosyal, askerî ya da teknik araçlarla, ustaca tasarlanmış dolaylı bir egemenlik biçimi" olarak değerlendirdi.[50] Sonunda, hâlâ etkin mücadele içinde olanları desteklemek amacıyla, bağımsız devletlerin yardım edeceği bir dayanışma fonunun kurulması için çağrı yaptı. Yeni sömürgeciliğin ve sahte bağımsızlıkların reddedilmesi ve mücadeleler arasında bir koordinasyon kurulmasının, silahlı mücadeleye destek verilmesinin ve bu mücadeleyle dayanışmanın gerekliliği, bu dönemi bir devrimci umutlar dönemi haline getirdi. Frantz Fanon, Patrice Lumumba ve Kwame Nkrumah, Afrika Kıtası'nın bu devrimci dönemecinin üç simgesel figürü oldu.

7. Frantz Fanon

Mücadelenin başlangıcında Beyaz sömürgelinin ilkel Mani doktrinini kabul eden halklar, Beyazlar ve Siyahlar, Araplar ve Rumlar, sonunda Siyahların Beyazlardan daha 'beyaz' olduğunu anladılar, ulusal bir bayrak ve bağımsız bir ulus olasılığının, belli halk kesimlerinin kendiliğinden ayrıcalık ya da çıkarlarından vazgeçmesini sağlamadığını fark ettiler.
Frantz FANON, Yeryüzünün Lanetlileri, 1961.

Frantz Fanon'un (1925-1961) düşüncesini yönlendiren etmenler, anti-sömürgeci bilincin olgunlaşmasına, yenilmez sanılan baskı sistemine karşı ilk başkaldırılara ve sonuçta ilk zaferlere yol açan tüm etmenlerle aynıydı. Onun düşüncesinde, Siyah Amerika, Siyah Afrika ve Kuzey Afrika, entelektüel ve militan, düşünce ve eylem, idealcilik

panafricanisme du PLN algérien".

50 Colin LEGUM'dan alıntı, Pan-Africanism. A Short Political Guide, Londra, 1962, s. 254.

ve faydacılık, bireysel analiz ve kolektif hareket, psikolojik yaşam ve fiziksel çarpışma, ulusalcılık ve Pan-Afrikacılık, sömürgecilik sorunu ve yeni sömürgecilik sorunu arasındaki karşılıklı etkileşimleri okuyabiliriz.

Fanon, ilk kitabı "Siyah Deri, Beyaz Maskeler"i[51] Dien Bien Phu'dan önce yayınlamıştı. Son kitabı "Yeryüzünün Lanetlileri"ni[52] 1961'de, Afrika ülkelerinin bağımsızlık kazandığı dönemde yazdı. Bu iki tarih arasındaki dönemde sömürgecilik değişim geçiriyordu. Frantz Fanon'un düşüncesi de değişti, zenginleşti, genellikle sözü edilmeyen yeni boyutlarla bütünleşti. Teorinin eylem için vazgeçilmez olduğunu savunan Fanon, dogmatizme karşıydı. Sömürge halklar konusunda gündeme gelen yeni sorulara somut yanıtlar aradı. O, kısa süren yaşamına rağmen (otuz altı yaşında lösemi yüzünden ölecekti) üretken ve verimli bir yazar oldu.

Sömürgeleştirmenin Halkı Uyuşturması

Fanon, Blida Hastanesi psikiyatri bölümündeki görevinden istifa etmesinin nedenlerini, 1956 yılında, Cezayir Sömürge Valisi'ne yazdığı mektupta açıkladı. Cezayir Savaşını "halkı uyuşturma girişiminin mantıksal sonucu"[53] olarak değerlendiriyordu. Önceki valilere yazdığı ilk mektuplarında, sömürgeciliğin ve köleliğin mayası olan ve ekonomik sömürüye dayanan bu sistemin devamını sağlayan kültürel yozlaştırma analizini derinleştirmeyi sürdürmüştü. Onu ulusal bir kurtuluş hareketine tam olarak angaje olmaya yönelten bu düşünceler, Fanon'un kendi kişisel deneyimiyle açıkladığı uzun bir sürecin sonucuydu.

1925 yılı Temmuz ayında, Martinikli Siyah bir küçük-burjuva ailede doğan Fanon, on beş yaşından beri sömürgeci ırkçılığın tanığı oldu. 1940'da Naziler karşısındaki yenilgiden sonra Fransız ulusal hava kuvvetlerinden binlerce askerFort-de-France'ye sığınmıştı. "Koyu

51 Frantz FANON, Peau noire, masques blancs, Seuil, Paris, 1952. (yeni basım: Frantz Fanon, Oeuvres'in içinde, op, cit.,Fanon'un yazılarına bu kaynaktan referans yapılır).

52 Frantz FANON, Les Damnés de la Terre, op, cit.

53 Frantz FANON, "Lettre au Ministre Resident (1956)", Pour la révolution africaine'nin içinde, op, cit., s. 734.

bir ırkçı yaklaşıma sahip olan ama bunu o güne kadar gizleyen"[54] bu Fransızlar, burada eğitim görmeyi başarabilmiş Antilli azınlığa, sömürge toplumundaki ikincil yerini hatırlatıyordu. Bu Antilli gençler, sistemle "bütünleşmelerine" ve Afrikalılardan ayırt edilme isteklerine rağmen, sömürgecilerin gözünde hep zenciydiler. Fanon, gerçek bir "metafizik deneyimini" analiz edecekti.[55]

Fanon, birkaç yıl sonra, 1943'de Nazizm'le savaşmak için gönüllü olarak Özgür Fransa Kuvvetleri'ne katıldı. Bu tercihini, baskıya karşı evrenselci bir tavır olarak açıklıyor, şunları söylüyordu: "biz, Beyaz, Siyah ya da Sarılar, insan özgürlüğünün ve saygınlığının söz konusu olduğu her durumla ilgileniriz."[56] Bu yeni angajman, ona bir kez daha sömürgeci ırkçılık konusunda deneyim kazandırdı. 1944'de askerî formasyonuna devam etmek üzere birkaç haftalığına Cezayir'e gitti. 1952'de "*Siyah Deri, Beyaz Maskeler*" adlı kitabında, çeşitli basamakların (zengin Beyaz sömürgeliler, yoksul Beyazlar, Yahudiler, dönüşüm göstermiş yerliler, halk kitleleri) oluşturduğu bir piramit gibi örgütlenmiş olan sömürge toplumunun katmanlı niteliğinin altını çizerek, bu kısa Cezayir ziyaretini anlattı. "Arap'ı ve zenciyi sevmeyen Fransız'ın, Yahudi'yi de sevmediğini" gözlemlemişti. Fanon artık "ırklara göre bölünmüş bir açgözlülük"[57] olarak nitelediği bu süreci anlamaya ve anlatmaya çalışmaktan hiç vazgeçmeyecekti. 1944 Cezayir gezisi, aynı zamanda yerlilerin sömürgeciliğe karşı nefretini de keşfettiği bir gezi olmuştu. "*Yeryüzünün Lanetlileri*" adlı eserinde "korkunç bir sahne"yi hatırlatmak için, yeniden Cezayir'deki kısa gezisine döndü: "1944'de Oran'daydık. Hareket için emir beklediğimiz kampta askerler, kendilerinden nefret ve öfkeyle söz eden küçük Cezayirli çocuklara ekmek parçaları atıyordu."[58]

Fanon ordudayken sömürgeciliğin piramitsel yapısını ve Beyaz'ın,

54 Frantz FANON, Antillais et Africains", Pour la Révolution... 'un içinde, op, cit., s.708.

55 A.g.e., s. 709.

56 Marcel MALVILLE'den alıntı, "Témoignage d'un ami et d'un compagnon du lutte", Actualité de Frantz Fanon. Actes du Colloque du Brazzaville, 12-16 décembre 1984'ün içinde, Karthala, Paris, 1986, s. 16.

57 Frantz FANON, Peau noir... op, cit. s. 145.

58 Frantz FANON, Guerre coloniale et troubles mentaux, Les Damnés de la terre'nin içinde, op. cit.,s. 671.

yalnızca yerlilerin değil, çeşitli yerli gruplarının karşısında da duyduğu üstünlük duygusunu keşfetti. Irkçı ayrımcılık yasaldı. Gündelik maddi koşullar farklıydı ve ifadesini eşitsiz ücretlerde, Antiller ya da Afrika metropolünün isteğine göre hiyerarşileşmiş rahatlık koşullarında buluyordu. Yaşadığı deneyim Fanon'da, 12 Nisan 1945'de anne ve babasına yazdığı mektuptan da anlaşılacağı gibi sert bir etki yaratmıştı:

Herkesten, kendimden bile kuşkulanıyorum. Eğer geri dönmezsem, eğer bir gün düşman karşısında öldüğümü öğrenirseniz, hiçbir zaman davaya için öldüğümü söylemeyin. "Tanrı onu yanına çağırdı" diyin. Çünkü laikleri ve aptal politikacıları koruyan bu sahte ideoloji bizi daha fazla aydınlatamaz. Yanıldım. Burada, ansızın aldığım kararı, kendisi ilgilenmese bile "çiftçinin çıkarlarını savunma" kararımı doğrulayan hiçbir şey, hiçbir şey yok.[59]

Fanon'un yaşadığı deneyimler sıra dışı şeyler değildi. Bunlar, sömürge yönetiminin temelindeki çelişkinin kaçınılmaz sonuçlarıydı. Sömürge yönetimi, bir Beyaz üstünlüğüne ve bir "uygarlaştırıcı misyonun" varlığına dayanmıştı. Böyle bir mantığın sonucu, "gelişmiş yerlilerde" "Beyaz olma arzusunun", Fanon'a göre "varoluşçu bir yanılmadan"[60] başka bir şey olmayan arzunun gelişmesiydi. Oysa bu arzu kaçınılmaz olarak sömürgeci sistemin eşitsiz karakterine ve bu sistemin renklere göre ayırdığı yerlere çarpacaktı. Asimilasyon eş zamanlı olarak önerilmiş ve reddedilmişti. Bu katlanılmaz durum er ya da geç aklı başında bir süreci tetikleyecekti.

Fanon, Nazilere karşı savaşa katılan tüm sömürgeliler için tamamen dönüşmüş olan bir savaştan çıkmıştı. Martinik'e geri döndüğünde erkek kardeşi Joby'yle birlikte, 1945 Ekimi'nde yapılacak seçimlere Komünist Parti'den aday olduğunu açıklayan Aimé Césaire'nin adaylığına destek verdi. Savaştan on yıl sonra Aimé Césaire'yi, Martinikli "zencilerin" kimlik bilinci kazanmalarında temel bir figür olarak değerlendirecekti:

---

59 Frantz FANON, "Lettre de Frantz Fanon à ses parents", Frantz Fanon, Revue Sud/Nord, 22. Sayının içinde, 2007, s. 19.

60 Frantz FANON, Peau noir... op, cit. s. 68.

1939'daki savaştan önce, tüm Antillilerin düşüncesinde yalnızca Afrika'ya karşı bir üstünlük yoktu, ayrıca Afrika'yla temel bir farklılık da vardı. Afrika zenci ve Antiller de Avrupalıydı. (...) Bu Antilli (Aimé Césaire, ç.n.), 1945'den sonra değerlerini değiştirdi. 1939'dan önce gözlerini Beyaz Avrupa'ya dikmişken, kendi rengini taşımayanlardan kaçmanın hayırlı olduğunu düşünüyorken, 1945'de yalnızca bir Siyah değil, aynı zamanda bir zenci olduğunu keşfetti ve bundan sonra ilgileneceği yer, Uzak Afrika olacaktı. Fransa'da Antilli olmak ona her an zenci olmadığını hatırlatıyordu; 1945'den sonra, Fransa'da Antilli olmak, ona her an zenci olduğunu hatırlatacaktı.[61]

Düşüncelerindeki dönüşümü gözlemleyen Fanon, sömürgecilik ve kölelik tarafından renge bağlı olarak üretilen bu yabancılaşmayı kuramsallaştırdı. Siyah Amerika, Siyah Afrika ve Kuzey Afrika'yı birbirine bağlayan şey, yabancılaşma konusundaki ortak iradeydi. Fanon'un araştırmaları bundan böyle sömürgesel yabancılaşma, bunun kültürel tercümeleri, ama aynı zamanda yol açtığı direnişler üzerinde yoğunlaşacaktı.

Sistem Olarak Sömürgecilik

Lyon Tıp Fakültesi'nde eğitim gören Fanon, doğal olarak anti-sömürgeci hareket ve etkinliklerle ilgilenmeye başlamıştı. 21 Şubat 1949'da tek bir sayısı çıkan öğrenci dergisi *Tam-Tam*'ın başına geçince *Présence africaine* dergisi militanlarının ilgisini çekti. Biyografi yazarı David Macey, "Fanon'un Lyon yıllarına, Komünist öğrencilerle birlikte katıldığı anti-sömürgeci militan etkinliklerin damgasını vurduğunu, ancak Fanon'un hiçbir zaman onlara üye olmadığını" söyler.[62] Nihayet bu yıllar, "Siyah Deri, Beyaz Maskeler" adlı kitabında alıntı yaptığı eserlerin sayısının ve çeşitliliğinin de gösterdiği gibi, Fanon için yoğun bir okuma dönemi oldu. Kitabında edebiyat kadar, psikoloji, psikiyatri, Marksizm ya da o dönemde çok yaygın olan varoluşçu felsefeye yapılan referanslar vardı.

Psikiyatriye yönelme tercihi, onun yabancılaşma ve bunun kültü-

61 Frantz FANON, "Antillais et Africains", loc, cit., s. 706 ve 710/711.

62 David MACEY, op, cit., s.72.

rel ve kimliksel tercümelerine ilişkin sorunsalıyla bağlantılıydı. Fanon çalışmalarında başından beri tıp ve politika arasındaki sınırları, maruz kalınan bir baskının psikolojik sonuçlarını dikkate alma çabasıyla, birbirine karıştırmıştı. İlk makalesi "Kuzey Afrika Sendromu" 1952 Şubatı'nda *Esprit* dergisinde çıktı. Fanon, Mağripli göçmenlerdeki "lezyonsuz" patolojilerin benzerliğini saptadı. İnsanların şikâyetlerini kültürelci bir tarzla, Kuzey Afrika'nın "hastalık numarası yapan bir yalancı, bir tembel, bir aylak, bir hırsız" olmasına dayandıran hekimlerin sıkça yaptığı açıklamaları reddetti.[63] Tersine, baskı altındaki bir yaşamda saptanan ve "insanın kendisiyle ilk buluşması nevrotik bir tarzda, patolojik bir tarzda olacaktır" sonucunu doğuran semptomlara ilişkin materyalist açıklamalara yöneldi.[64] Sorun yalnızca bireysel değil, aynı zamanda toplumsaldı. Gerçek neden de gözlenebilir bir lezyon değil, maruz kalınmış bir egemenlikti.

Onun bu yaklaşımı, aynı yıl çıkan "Siyah Deri, Beyaz Maskeler" adlı kitabını da karakterize ediyordu. Fanon kitapta Siyahların, sömürgeci egemenliğin sonucu olan "kendisinden utanma" anlamındaki kimliksel davranışlarının analizini yaptı:

Siyah insanın yabancılaşmadan gerçek anlamda kurtulması, bize göre ekonomik ve toplumsal realitelerin kesin olarak bilincine varmayı (...) gerektiriyor. Aşağılık duygusu, çift boyutlu bir sürecin sonucudur: önce ekonomik boyut; sonra da bu "aşağıda olma" durumunu içe atma, ya da canlandırma boyutu.[65]

Fanon bu ilk kitabında egemen kültürelci yaklaşımları da analiz etti. Örneğin "Sömürgeleştirmenin Psikolojisi" (*Psychologie de la colonisation*) adlı kitabın[66] yazarı olan etnograf ve psikanalist Octave Mannoni'yi eleştirdi.[67] Mannoni "aşağılık duygusunda, sömürgeleştirmeden önce de var olan bir şeyler" görüyordu.

Tersine, ona göre sömürgelilerin kimliksel davranışları eşitsiz sö-

63 Frantz FANON, "Le syndrome nord-africain", Pour la révolution afrlcaine'nin içinde, op, cit., s. 694.

64 A.g.e., s. 700

65 Frantz FANON, Peau noir... op, cit. s. 66.

66 Octave MANNONI, Psychologie de la colonisation, Seuil, Parls, 1950.

67 Frantz FANON, Peau noir... op, cit. s. 130.

mürge ilişkisinin sonucuydu. Bu ilişki, kendisinden nefret etmek anlamına gelen nevrotik bir durumda, ona egemen oluyordu. Gerçek çözüm bundan böyle "bilinçsizliğinin bilincine varmak, yani hastalıklı bir biçimde 'Beyazlaşmaya' kalkışmak değil toplumsal yapıların değişimi için çalışmak" olacaktı.[68]

Fanon'un kültürel yabancılaşmayı reddedişinde, Césaire'nin analizlerinin izleri vardı. Materyalist ve anti-kültürelci yaklaşımı onu, 1961'de zenciliğin "sınırları" olarak adlandırılacak Senghorcu yaklaşımı eleştirmeye yöneltti.[69] Fanon için zencilik, kuşkusuz yabancılaşma sürecinde bir evreydi, ama aşılacak olan, aşılması gereken bir evreydi. Bu dönem, "Beyaz insanın insanlığa yaptığı bu hakaretin duygusal, daha doğrusu mantıklı antitezinin dönemiydi."[70] Sömürgeleştirme denilen genelleştirilmiş inkâr için gerekli olan zencilik, sömürgeliyi yeni bir Özcülüğe yönlendirdiğinde, hızla onun toplumsal dışlanmasına yol açıyordu. Zencilik bir amaç değil, özgürleşme sürecinde gerekli olan bir araçtı. Bu dönemde ve bu araçla dışlanmak, sömürgeliyi hiçbir zaman devrilmemiş bir geçmişin tutkulu bir araştırmasına yöneltecekti. Onu sahte bir kültürel yenilenmeye götürecek ve bu nedenle de bugünün değişmesi için verilen mücadeleden uzaklaştıracaktı. Fanon için Siyah özden daha fazla Beyaz öz yoktu. Yalnızca tarihsel olarak yerleşmiş Siyah bir durum vardı:

Burada anlatılan, zamansallığa yayılmış bir sorun. Yabancılaşmış Siyahlar ve Beyazlar, Geçmiş'in tözleştirilmiş Kalesi'ne hapsedilmeyi reddedecekler. Öte yandan bu yabancılaşma diğer pek çok zencinin, bu günü kesinmiş gibi değerlendirmeyi reddetmesine yol açacak. (...) Hiçbir zaman kişisel yeteneğimi renkli hakların geçmişinde aramak zorunda değilim. Hiçbir zaman haksız yere nefret duyulmuş Siyah bir uygarlığı yeniden yaşatma çabasına girmek zorunda değilim. Hiçbir geçmişin adamı olamam. Bugün uğradığım ve gelecekte uğrayacağım zararları geçmişe yüklemek istemiyorum. (...) Misyonun zencisi, yükün beyazı olmaz. (...) Ben, atalarımı insansızlaştıran köleliğin kölesi

68 A.g.e., s. 142.

69 Frantz FANON, "Sur la culture nationale", Les Damnés...op, cit. s. 597.

70 A.g.e., s. 594.

değilim. Zenci diye bir şey yok. Beyaz diye bir şey de...[71]

Jean-Paul Sartre 1956'da "sömürgeciliğin bir sistem olduğunu" yazmıştı.[72] Fanon bu sistemin ekonomik bir temeli olan ve yeniden üretimini sağlayacak ideolojiler, kimliksel ve psikolojik davranışlar üreten bir sistem olduğu konusunda ısrar etti. Bu davranışların tersi, örneğin sömürgeleştirmenin ırkçı söylevine karşılık olarak bir Siyah üstünlüğünün kabullenilmesi, bu sistemden kurtulmak için yeterli değildi, çünkü "Siyah hayranı Beyaz, ondan nefret eden Beyaz kadar 'hasta'" ve tersi durumda "ırkını Beyazlaştırmak isteyen Siyah, Beyaz'dan nefret etmeyi salık veren Siyah kadar talihsizdi."[73] Egemenlikten kurtulmak bizzat sistemi yıkmak eylemini gerektiriyordu. Fanon, Marks'tan aldığı sözlerle eylem çağrısı yaptı: "Artık söz konusu olan, dünyayı tanımak değil, dünyayı değiştirmektir."[74] Özgürleşme mücadelesi ve baskı düşüncesi, eylem ve düşünce arasında kurduğu bağ Fanon'un bir diğer gücüydü. O hem bir entelektüel hem de bir militan olacaktı.

Fanon'a göre sömürgecilik, kuşkusuz sömürgelinin, ama aynı zamanda sömürgecinin toplumsal ilişkisini belirleyen bir olguydu: "Aşağılaştırma, üstünleştirmenin yerli bağlaşığıdır."[75] "*Siyah Deri, Beyaz Maskeler*", toplumsal sömürge ilişkisinin yarattığı aşağılaştırma duygusunun analiziydi. Fanon birkaç yıl sonra, *Présence africaine* dergisinin inisiyatifiyle Sorbonne'de gerçekleşen ilk Siyah Yazarlar ve Sanatçılar Kongresi'nde aynı ilişkinin yarattığı üstünleştirme duygusunun analizini yaptı. "Irkçılık ve Kültür" başlığını taşıyan konuşması, kültürcülüğe ilişkin pek çok renkli açıklamalar içeriyordu. Fanon analizine, ekonomik sömürü ve ırkçılık arasındaki bağları açıklayarak başladı. Irkçılığın kökeni "dev bir ekonomik, hatta biyolojik köleleştirme çalışmasındaydı."[76] O halde ırkçılık, bir "ruh hali" ya da bir "psi-

71 Frantz FANON, Peau noir... op, cit. s. 247-250.

72 Jean-Paul SARTRE, " le colonialisme est un système", loc. cit.

73 Frantz FANON, Peau noir..., s. 64.

74 A.g.e., s. 71.

75 A.g.e., s. 136.

76 Frantz FANON, "Racisme et cultur", loc, cit., s. 715.

kolojik bozukluk" değil, bir sömürü sisteminin toplumsal ürünüydü.[77] Kuşkusuz bütün kültürler ırkçı değildi; yalnızca egemenlik sistemine eklemlenmiş olanlar böyleydi. "Öyleyse" dedi Fanon, "hem ırkçı kültürler hem de ırkçı olmayan kültürler vardır."[78]

Fanon'un bu kısa söylevindeki yaklaşımı aynı zamanda tarihseldi. Belli bir tarihi olan ırkçılık, çeşitli özel koşullara ve güç ilişkilerine kolayca uyum gösterebiliyordu. Özünü sürdürmek için biçimini değiştiriyordu. Fanon özellikle sömürgeli isyanlarının ve anti-Nazizm mücadelesinin ırkçılık üzerindeki etkisini vurguladı: Holokost sürecinden sonra ırkçılık, kültürel anlamda bir biçim kazanmak için biyolojik anlamdaki biçimini terk etme eğilimine girmişti. "Genetik ve fiziksel olarak belirlenen, rasyonel ve bireysel olan bu ırkçılık, kültürel ırkçılığa dönüştü."[79] Fanon'un ırkçılığa yaklaşımı, en sonunda sistemseldi. Ekonomik egemenliğin meşruiyeti için gerekli olan ırkçılık, diğer toplumu sömüren bir toplumda kaçınılmazdı. Bu toplumun tüm alanlarına damgasını vuruyor, tüm boyutlarını etkiliyor, tüm bileşenlerini emiyordu.

Fanon meslek yaşamında da aynı sistemsel ve tarihsel materyalist yaklaşımı göstermişti. 1952'de Saint-Alban'da geçirdiği on beş aylık yatılı dönem, onu hem mesleki hem de politik düzlemde ciddi anlamda etkiledi. Saint-Alban Hastanesi, o zamanlar kurumsal psikoterapinin öncülerinden biri olan François Tosquelles tarafından yönetiliyordu. Burada edindiği deneyim Fanon'u, egemen "yalandan hastalık" yaklaşımını -ya akıl hastanesi ya cezaevi- reddeden meslektaşlarına yaklaştırdı. Tosquelles, Saint-Albandeneyimini şöyle anlatır:

Saint-Alban'daki hipotez, kendilerinin oluşturduğu, ama ne yazık ki tarihin yoğurduğu eklemlenebilir ve yeniden eklemlenebilir olan hareketli maddeyi, kendi özgül olanaklarında tüketebilmeleri için, deli olan ya da olmayan tüm insanları kapsıyordu.[80]

---

77 A.g.e., s. 721.

78 A.g.e., s. 716.

79 A.g.e.

80 François TOSQUELLES, "Frantz Fanon à Saint-Alban", Frantz Fanon Revue Sud/Nord, 22. Sayının içinde, op, cit., s. 9.

Saint-Alban deneyimi Fanon'da, "yabancılaşmanın, tarihi ve yapıyı, bedenseli ve fizikseli birleştirerek değil, tüm alanlarda ayrı ayrı sorgulanması gerektiği" kanısını güçlendirdi.[81] 1953 Haziranı'nda Cezayir'in Blida kentine atanan Fanon, bu kanısını doğrulama fırsatını buldu ve sistemsel ve total bir şiddetin, bir nüfuslandırılmış sömürge şiddetinin fiziksel sonuçlarıyla karşı karşıya kaldı.

Zulmün Şiddeti, Özgürlük İçin Şiddet

Fanon Blida'ya gider gitmez yenilikçi düşüncelerini uygulamaya çalıştı. Aynı zamanda birdenbire, "sömürgeleştirmenin, özünde psikiyatri hastaneleri için büyük bir gereç sağlayıcı olarak göründüğünü" fark etti.[82] Sömürgeleştirmede, önceki ya da şimdiki diğer egemenliklere göre özgül olanı ayırt etmeye koyuldu. Sömürgeleştirme ona göre "ötekinin sistemleştirilmiş inkârı, ötekinin her türlü insanî niteliğini reddetme kararıydı."[83] Diğer egemenliklerden farklı olarak, şiddet burada total, sürekli ve globaldi:

Bu "duyarlılığı" anlamak için basit bir araştırma, bir sömürgelide, sömürge rejiminde geçirilen tek bir gün boyunca açılan yaraların sayısını ve derinliğini değerlendirmek yeterli. Her durumda sömürgeli bir halkın yalnızca egemenlik altında bir halk olmadığını hatırlamak gerekiyor. Fransızlar Alman işgali altında bile insanlıklarını korumuştu.[84]

İşkencelere ve hastanesindeki kurbanlarına karşı duyarlı olan Fanon, bu total şiddeti görmezden gelemezdi. Durumun analizini yapması gerekiyordu. Bu analiz çalışması onu görevinden ayrılmaya ve 1956'da Ulusal Kurtuluş Cephesi'ne katılmaya yöneltti. "Çünkü" diyordu Fanon, "kendi ülkesinde yabancılaştırılmış bir Arap, mutlak bir kişiliksizleşme durumunda yaşıyor."[85] Mongo Beti ve Odile Tobner'in de yazdığı gibi, "şiddetin peygamberi gibi tanınması" Fanon'a hak-

81 Alice CHERKI, Frantz Fanon. Portrait. Seuil, Paris, 2000, s. 35.

82 Frantz FANON, "Guerre coloniale ve toubes mentaux" Les Damnés.. .'nin içinde op, cit., s. 625.

83 A.g.e.

84 A.g.e., s. 626.

85 Frantz FANON, "Lettre au Ministre Resident (1956)", loc, cit., s. 734.

sız yere dava açılmasına neden olacaktı.[86] Oysa sömürge sisteminde, şiddetin peygambere gereksinmesi yoktu ve Fanon onu, uygulandığı biçimiyle betimlemekle yetinmişti.

Her türlü sömürgeli şiddetinin analizi Fanon'a göre, aynı zamanda çok biçimli olan sömürge sisteminin şiddetinin analizinden ayrılamazdı. Birinci şiddet, ikincinin mantıksal sonucuydu. Bu çıkış noktasını unutmak, iki şiddet arasındaki nedensellik ilişkisini tersine çevirmek ya da aralarında bir simetri oluşturmak demekti. Fanon bu temel düşünceyi dile getirmekten ve yaymaktan vazgeçmedi. Öncelikle sömürgeciliğin şiddet karakterine ilişkin çok sayıda örnek verdi. İşkence üzerine yazdığı ve 1958 Eylül ayında yayınlanan bir makalesinde bunun "işgalci ve işgal edilen arasındaki ilişkinin bir modalitesi olduğunu" ve sonuç olarak "aynı zamanda hem Fransız egemenliğinin sürmesini istemenin hem de bunun araçlarını mahkûm etmenin mümkün olamayacağını" söylüyordu.[87] Üç ay sonra "Fransız demokratlarına" seslenerek, onların FLN "terörizmi" gerekçesine sığınarak ulusal kurtuluş mücadelesine destek vermeme tavrıyla alay etti: "Demek ki bir halkın bağımsızlık mücadelesi, demokratların desteğini isterken legal olmak zorundadır."[88]

Bu tavırlar, 1960 yılı Nisan ayında Akra'da düzenlenen Barış ve Güvenlik Konferansı'nda Fanon'un kısa bir konuşma yapmasına ve ilk kez şiddet sorununu sistemleştirmesine yol açtı. "Neden şiddet kullanıyoruz" başlıklı konuşması şu temel çağrıyla başlıyordu:

Sömürge rejimi, şiddetin inşa ettiği bir rejimdir. Sömürge rejiminin yerleşmesi her zaman güç kullanarak olmuştur. Halkların iradesine karşı her zaman yıkıcı tekniklerde daha ileri ya da sayıca daha fazla olan diğer halkların iradesi dayatılmıştır. Ben şiddet kullanarak yerleşmiş olan böyle bir sistemin mantıksal olarak yalnızca kendisine sadık olacağını ve zaman içerisindeki var olma süresinin de, şiddeti sürdürmesinin işlevi olduğunu söylüyorum. (...) Günlük davranışlarda

86 Mongo BATli et Odile TOBNER, Dictionnaire de la négritude, L'Harmattant, Paris, 1989, s. 107.

87 Frantz FANON, "L'Algerie face aux tortlonnaires français", Pour la révolution africaine'in içinde, op. cit., s. 747.

88 Frantz FANON, "Les intellectuels et les democrates français devant la révoulution algérienne", Pour la révolution africalne'in içinde, op. cit.,s. 768.

şiddet, özü boşaltılmış geçmişe yönelik şiddet, geleceğe karşı şiddet; çünkü sömürge rejimi kendisini sonsuza kadar var olacakmış gibi görüyor.[89]

"Hem ruh, hem de et ve kan düzleminde" yaşanan bu çok biçimli şiddet, "sömürgeli halkta" ancak "bir iç şiddetin doğmasına" neden olabilirdi.[90] Fanon analizini son eseri "Yeryüzünün Lanetlileri"nde yeniden ele alıp derinleştirdi. Bu iç şiddetin ve onun birbirini izleyen ifade biçimlerinin tarihsel sürecini yeniden değerlendirdi. Sömürge şiddeti katlanılabilir bir şey değildi ve sömürgelide yarattığı ilk etki, "tüm hücrelerinde tortulaşan" ve "önce kendi tarafındakilere yönelen bir saldırganlıktı. "Fanon'a göre şiddet sürecinin bumomenti, "zencilerin birbiriyle dalaştığı dönemdi"[91] Şiddetin ikinci biçimi, sömürgelinin onu yönlendirme çabasıydı. Fanon çarpıcı satırlarında, gerçek özgürleşmeye henüz ulaşılmadığı durumda, düş kurma, dans etme, trans hali ve mülk edinmeyi, hayali özgürleşme girişimleri olarak betimledi:

Dans çemberi iyimser bir çemberdir. Korur ve yetkilendirir. Kadın ve erkekler belli tarihlerde, belli saatlerde, kabilenin gözü önünde belli bir yerde buluşur, çeşitli sesler eşliğinde, baş hareketleriyle, eğilip doğrularak, bedeni geriye iterek, görünürde düzensiz ama aslında son derece sistemleştirilmiş davranışlar sergiler, şeytanı bedenden kovmak, özgürleşmek ve kendilerini ifade etmek için yüce bir kolektiflik çabası gösterirler.[92]

Sömürgelideki şiddetin bu ilk biçimleri sömürgeci için endişe verici değildi. Kuşatmanın "yeni yolları, yeni kutupları için" belli politik koşulların oluşmasını, uygunlaşmasını beklemek gerekiyordu.[93] Fanon, ulusalcı partilerin şiddete sıcak bakmadığını vurguladı. Bu partiler şiddete dayanmayan legal bir mücadeleden yanaydı. Ama yine de halka "sömürgeciliğin yalnızca güçler ilişkisinden anladığını" göstererek, onu harekete geçiriyorlardı.

89 Frantz FANON, "Pourquoi nous employons la violence (1960)", L'An V de la révolution algérienne'in içinde, (Oeuvres, op, cit., s. 413).

90 A.g.e., s. 414.

91 Frantz FANON, "De la violence" Les Damnés...'nin içinde, op, cit., s. 464.

92 A.g.e., s. 467.

93 A.g.e., s. 469.

Egemen genellikle gücünü kullanmak yerine "göstermek" kaygısı taşır. Ama böylece yarattığı ajitasyon -gitme, gelme, söylevleri dinleme, bir araya gelmiş insanları, çevredeki polisleri, askerî gösterileri, tutuklamaları, önderlerin sürgün edilmesini görme-, halkta artık kendisi için bir şeyler yapma zamanının geldiği izlenimi doğurur.[94]

Halkın şiddeti sömürgecinin hızını yavaşlatmaktan uzaktı, ama ulusal bilincin gelişmesine yol açıyordu.[95] Halk deneyiminin bu evresinde olası iki seçenek vardı: ya ulusal bir politik güç bu şiddeti yönlendirir ve silahlı mücadeleyi örgütler, ya da tersine, böyle bir güç yoktur ve biz Kenya'nın durumunda oluruz. Ulusalcı önderler ikinci durumda halkın kullandığı şiddeti desteklemediler. Fanon, "ulusal bir önder yüksek sesle, bu Mau Mau'larla, bu teröristlerle, bu katillerle ne işi olabileceğini söylüyor", diye Jomo Kenyatta'ya gönderme yaptı.[96] Sömürgeci güçlerle görüşmelere başlamak için uygun bir arabulucu olduğunu düşünüyordu.

Sömürgeli şiddetinin ortaya çıkma ve gelişme sürecini açıklayan Fanon, bu şiddetin bizzat sömürgeliler üzerindeki etkileriyle ilgilenmeye koyuldu. Ona göre silahlı mücadelenin halk üzerinde, yeni bir zihinsel biçimlenme, yeni bir kutsallık keşfi ve yabancılaşmaktan kurtulmuş bir kişiliğin yeniden tanınması gibi etkileri vardı: "Sömürgeleştirilen 'şey', kendisini özgürleştiren süreçte bir insan oluyor."[97]

Öyleyse şiddet, sömürgeciliğin doğası dikkate alındığında yalnızca kaçınılmaz bir araç değildi. Aynı zamanda, sömürgeliyi aşağılık duygusundan, kendisine ve kendisiyle birlikte olanlara karşı yıkıcı şiddet uygulamaktan kurtarması anlamında, bir kurtarıcıydı. Bireysel düzlemde, "şiddet, panzehirdi" ve sömürgeliyi "içe kapalı ve umutsuz durumundan" kurtarıyordu.[98] Kolektif düzlemde, silahlı bir mücadeleye katılmanın yarattığı değişimler son derece önemliydi. Fanon, 1959'da yayınlanan "*Cezayir Devrimi'nin V. Yılı*" adlı kitabında Cezayir halkını

94 A.g.e., s. 476.
95 A.g.e., s. 478.
96 A.g.e., s. 471.
97 A.g.e., s. 452.
98 A.g.e., s. 496.

anlatırken, harekete geçmiş bir halktaki başkalaşmaları ayrıntılı bir biçimde betimledi: aile tabularının yıkılması, eski toplumsal yapıların terk edilmesi, FLN yayınlarını dinleyebilmek için derme çatma toprak evlere radyonun girmesi, çağdaş tıp hizmetlerinden yararlanma, vb. Amansız bir mücadeleye giren tüm Cezayir toplumu bu mücadelenin gereklerini karşılamak için yeniden yapılanmıştı. Fanon, ulusal bağımsızlık mücadelesinin yarattığı başkalaşımların yoğunluğunu Marks'ın cümleleriyle şöyle açıklar:

İnsanların, dünyayı değiştirirken kendilerinin de değiştiğini içeren tez, hiçbir zaman Cezayir'de olduğu kadar doğrulanmadı. Bu kanıt yalnızca insandaki kendiliğinden bilinci, -yani onun, dünyanın ya da eski egemenlerinin ürünü olduğu düşüncesini- yeniden biçimlendirmedi. Farklı düzeylerdeki bu mücadele, halkın simgelerini, mitlerini, inançlarını, coşkusunu da yeniledi. İnsanı harekete geçiren Cezayir'i destekliyoruz.[99]

Bununla birlikte Fanon'un yazılarında şiddete karşı hastalıklı bir hayranlık yoktu. O yalnızca gözlerinin önündeki realiteyi betimledi. Yalnızca sömürge şiddetinin, bir halkın ulusal bağımsızlık özlemi karşısındaki etkisizliğini gösterdi. Yalnızca sömürgecinin dayattığı şiddet koşullarından söz etti. Akra konuşmasında, pek çok sömürgede olduğu gibi, Cezayir'deki durumu anlattı. En sonunda "Yeryüzünün Lanetlileri"nde, diğer yerlerdeki örneklere değindi, "Parti'nin (ulusalcı) giriştiği politik mücadele ve bilinçlendirme çabasının, halkları aynı davranışlara yönelttiğini" vurguladı.[100] Dahası Cezayir konusunda FLN adına konuşan Fanon, bazı şiddet eylemlerini de kınamıştı: "Devrimci eylemi neredeyse tamamen, seküler bir baskının yarattığı ve sürdürdüğü fizikî şiddet olarak gören bu kardeşlerimizi nefretle kınıyoruz."[101] Fanon için şiddet ve barışçıl mücadele arasında iki öğeli bir tercih yoktu. Yalnızca zaman içinde değişen somut koşulların doğurduğu sonuçlar vardı.

---

99 Frantz FANON, L'An V... op. cit., s. 267.

100 Frantz FANON, "Mesaventure de la concience nationale", Les Damnés...'nin İçinde, op, cit., s. 577.

101 Frantz FANON, L'An V... op. cit., s. 262.

"Sahte Bağımsızlıklar" ve "Ulusal Burjuvazi"

Şiddet içersin ya da içermesin ulusal bağımsızlık mücadelesi Fanon için ancak bir devrim, yani bir sistemin iyileştirilmesi değil tamamen yıkılması olabilirdi. Ona göre sömürgeleştirmenin sömürgeli üzerindeki yıkıcı etkilerini ancak bir devrim yok edebilirdi. Öyleyse gerçek özgürleşme, sömürgelilerin bizzat kendi mücadelesini gerektiriyordu. Özgürleşme yalnızca onların eseri olabilirdi. Sömürgeciye karşı verilen özgürleşme mücadelesi eşzamanlı olarak, kendisini dönüştürme, ulusal kültürü ve bilinci geliştirme çalışmasıydı.

Sömürgeli halkın mücadelesi bu halkı dönüştürür ve bunu yaparken "bu halkın kültürünün hem biçimini hem de içeriğini etkiler."[102] Geçmişin kültürünü diriltmeye çalışmak boş ve tehlikeliydi. Gelenekler tarihin bir döneminde bir direniş aracı olabilse bile, çatışma patlak verdiğinde anlamları değişim gösterecekti:

Kültürde hiçbir zaman âdetlerin saydamlığı yoktur. Kültür özünde her zaman, bozulmasına neden olan âdetlere karşı olmuştur. Geleneğe bağlanmayı ya da eskimiş gelenekleri güncelleştirmeyi istemek, yalnızca tarihe değil, aynı zamanda kendi halkına karşı durmaktır. Bir halk, acımasız bir sömürgeleştirmeye karşı silahlı, hatta politik bir mücadeleye destek verdiği zaman, geleneğin anlamı değişir. Pasif direnişte teknik olan araç, bu dönemde kökten reddedilebilir.[103]

Ulus gibi ulusal kültür de sabit ve sonsuz bir nosyon değildi: tarihti ve hareketti. Ulusal kültür, "çatışmalar sırasında, cezaevlerinde, giyotinin önünde, işgalci Fransız askerlerinin postallarının altında kendisini sürekli olarak yeniliyordu."[104] Eleştiri örtülü olarak Fransız Alt Sahra Afrikası ülkelerinin, durmadan Afrika'nın kültürel kaynaklarına geri dönmekten, zencilikten, otantiklikten söz eden ve BMÖ'de eski sömürgeciyle birlikte Cezayir halkının ulusal bağımsızlık talebinin karşısında oy kullanan bazı önderlerine yönelikti. Fanon, 1958 Nisanı'nda yazdığı "*Sömürgesizleşme ve Bağımsızlık*" başlıklı yazısında,

---

102 Frantz FANON, "Fondement reciproque de la culture nationale et des luttes de libération", Les Damnés...'nin içinde, op, cit.,s. 620.

103 Frantz FANON, "Sur la culture nationale", loc, cit., s. 603.

104 A.g.e., s. 610.

de Gaulle'nin Alt Sahra Afrikası için öngördüğü sömürgesizleşmeyle, halkların arzuladığı ulusal bağımsızlık arasındaki farkı açığa çıkardı:

Sınırlı sorumluluğu olan bakanlar ve sömürge anlaşmalarının egemenliğindeki ekonomiden oluşan bu sahte bağımsızlık, gerçek kurtuluş değildir. Kurtuluş, baskıcının dilinin üstünlüğünden ve "eyaletleştirmeden" başlayarak, gerçekte sömürgecinin imajlarının, tarzının ve kültürünün ilmeklerinde eski sömürgeliyi yaşatan gümrük birliğine kadar, tüm sömürge sisteminin yok olmasıdır.[105]

Sömürgesizleşme, bağımsızlıkla eşanlamlı değildi. Sömürgesizleşme aynı zamanda başka biçimler altında, özellikle de, 1958'in sonunda Sékou Toure dışında tüm Frankofon Afrika önderlerinin kabul ettiği "Fransız Birliği" biçimi altında sürdürülen bir sömürge anlaşmasının örtüsüydü. Fanon bu "sahte bağımsızlıklara" yol açan etmenleri analiz etti. Toplumsal sınıfları ve bunların özgürleşme sürecinde benimsediği tavrı yeniden gündeme getirdi. Sömürge sisteminin sonuçlarından biri, çıkarları bağımsız bir ekonomik gelişmede olan ulusal bir sanayi burjuvazinin doğmasını engellemekti. Sömürgecilik, ulusal denilen burjuvaziyi kendi çıkarlarına göre yönlendiriyordu:

Bu ulusal burjuvazinin içerisinde, ne sanayi burjuvazisi ne de mali burjuvazi vardır. Az gelişmiş ülkelerdeki ulusal burjuvazi, üretime, yaratıcılığa, çalışmaya yönelmedi. Tamamen ara etkinliklere kanalize oldu. Ulusal burjuvazide sanayi yöneticilerinin değil, iş adamlarının psikolojisi vardı.[106]

Sömürgecilik, sömürgeli halkların özlem duyduğu gerçek bağımsızlıktan kaçınmak için, bu feodal nitelikli ulusal burjuvaziye güvenerek bir sömürgesizleşme bağışlamıştı. Ulusal burjuvazi "Batı teşebbüslerinin yöneticisi rolünü" oynuyor ve pratikte ülkeyi bir "Avrupa Genelevi" ne[107] dönüştürmek istiyordu. Bunu yapmak için de, kendisini "ulusun babası" ilan eden bir önderin çevresinde uzlaşmaya, toplumsal sınıfların varlığını reddetmeye, otantiklik ve kaynaklara geri dönmeye dayanan ideolojik bir söylev geliştirmişti. Bu söylev,

105 Frantz FANON, "Decolonisation et indépendance", Pour la révolution... 'un içinde, op, cit., s. 791.

106 Frantz FANON, "Mesaventure de la conscience nationale", Les Damnés...'in içinde, op, cit.,,s. 544.

107 A.g.e., s. 547.

sömürgeleştirme koşullarında "burjuva diktatörlüğünün maskesiz, makyajsız, iğrenç modern biçimini oluşturan"[108] tek partinin meşru görülmesine olanak veriyordu. Otantiklik, esaslaştırılmış zencilik ve kaynaklara geri dönmeye dayanan bu söylev, karşıt çıkarları olan toplumsal sınıfların varlığının inkârına yol açıyordu. Binlerce sömürgecilik yanlısına ve onların Afrikalı müttefiklerine bakılırsa sınıflar, Afrika'da hiçbir anlamı olmayan Batılı realitelerdi. "Ulusun babası" kavramına dayanan söylev en sonunda, önderin ulusal bağımsızlık mücadelesi sırasında kazandığı ve eski sömürgeci gücün sürdürülmesine yardım ettiği havadan yararlanarak, halk kitlelerinin itirazlarını önlemeye yarıyordu:

Önder, az gelişmiş ülkelerde ahlaki gücü temsil eder; genç ulusun yoksun ve güçsüz burjuvazisi de bu güce sığınarak zenginleşmeye karar verir. Yıllarca karşısında onu gören ya da onun konuşmalarını dinleyen, sömürgeci güçle çekişmelerini izleyen halk, bu yurtsevere güven duyar. Önder bağımsızlıktan önce halkın özlemlerini dile getirmektedir: bağımsızlık, politik özgürlükler, ulusal saygınlık. Ama bağımsızlığın ertesi günü, halkın gereksinmelerini cisimleştirmek, halkın gerçek saygınlığına, yani ekmeğe, toprağa ve ülkenin halkın kutsal ellerine bırakılmasına sahip çıkmak yerine, gerçek işlevine dönecektir: ulusal burjuvazinin oluşturduğu sabırsız vurguncular toplumunun genel başkanı olmak.[109]

Fanon'a göre ulusal bağımsızlık, ancak toplumsal sorunla karşılıklı etkileşim içinde anlaşılabilirdi. Ekmeğe, toprağa ve iktidara ulaşmak ya da ulaşamamak, halk kitleleri için bu bağımsızlığın "gerçeklik derecesinin" göstergesiydi. Bu türden bir yaklaşım Fanon'u bağımsızlık ve "yüzünü tüm halklara dönen ve insanın en değerli varlık olduğu ilkesini temel alan bir sistem"[110] olarak tanımladığı sosyalizm arasında bir bağ kurmaya yöneltti. Demek ki bağımsızlık, sömürge birliklerinin önderliğiyle ve BMÖ'nde edinilen bir koltukla kazanılamazdı. Fanon'un yeni bağımsızlıklara ilişkin analizleri, onu hem sömürgecilik-

108 A.g.e.,s. 555-556.

109 A.g.e.,s. 556.

110 A.g.e., s. 500.

ten yeni sömürgeciliğe geçişin, hem de klasik sömürgeciliğin infilak etmesiyle ortaya çıkan yeni sınıf yapılanmalarının ve sınıf mücadelelerinin düşünürü haline getirdi.

Materyalist Bir Pan-Afrikacılık Yaklaşımı

1959'da Cezayir Cumhuriyeti Geçici Hükümeti'nin [*Gouvernement provisoire de la République algérienne* (GPRA)] büyükelçiliğine atanan Fanon, dönemin Pan-Afrika konferanslarına katıldı. Bu yıllardaki yazılarında, Akra, Léopoldville, Bamako, Conakry ve Adis Ababa etkinliklerinden söz etti. Bu konferanslarda, otantik bir halk özleminin ifadesi, ama aynı zamanda karşıt çıkarları örten ve maskeleyen bir mit olarak analiz ettiği Pan-Afrikacılık üzerine ateşli söylevler dinlemişti.

Fanon her zaman olduğu gibi Pan-Afrikacılık sorununu da tarihsel süreç içerisinde ele almaya çalıştı. Kültürel ve ideolojik bir Pan-Afrikacılık ona göre sömürgeciliğe karşı tarihsel bir direniş biçimiydi. Bir halkın kendi bağımsızlığı için verdiği savaşı ilk tetikleyen neden, geçmişiyle yeniden buluşmasıydı. Sömürgeci inkâr, yok sayılan bir kültüre gereğinden fazla değer biçilmesine yol açıyordu. Ama bu evre, yalnızca diğer evrelerin izlemek zorunda olduğu bir momentti: Pan-Afrikacılık, aşamalı olarak ekonomik, askerî ve politik bir Pan-Afrikacılığa dönüşmek üzere, salt kültürel alanı terk etmek zorundaydı.

1956'dan sonra Fanon, zencilik ve kültürel Pan-Afrikacılık yandaşlarına "sömürge koşullarında, ulus ve devletin çifte desteğinden yoksun bir kültürün güçsüzleşip can çekişeceğini" vurguladı. "Öyleyse kültürün varlık nedeni, ulusal bağımsızlıktı, devletin yeniden doğmasıydı."[111] Sömürgeciliğe karşı mücadele her ulusun kendi içinde sürdürülecekti. Devlet ve bağımsızlık olmadan, kültürel özgürleşme bir hayaldi. Bunlar, Fanon'un Pan-Afrikacılığı reddetmesi anlamına gelmiyordu. Tersine, Fanon Pan-Afrikacılığı, ilk aşamasını sömürgeleştirmeye karşı birleşen Afrikalı halklarla dayanışmanın oluşturduğu politik ve pratik bir yapı olarak değerlendiriyordu. Afrika Birliği, korunması gereken kültürel bir miras değil, bugünün ve geleceğin

111 Frantz FANON, Les Damnés... op, cit., s. 619.

ekonomik bağımsızlığı için sömürgeciliğe karşı verilen mücadelenin gereğiydi. Hastalanmadan önce FLN'deki son misyonundan söz ederken şunların altını çiziyordu:

Misyonumuz; güney cephesini açmak. Bamako'dan itibaren silahları ve yaptırımları sonlandırmak. Sahra halklarını desteklemek, Afrika'nın dört köşesine girmek, tüm Afrika'yla birlikte Afrikalı Cezayir'e doğru, kuzeye doğru, Başkent Cezayir'e doğru tırmanmak. Yapılmasını istediklerim; büyük yollar, çölün ortasından geçen büyük su kanalları. Çölü ortadan kaldırmak, onu yok saymak, Afrika'yı bir araya getirmek, Kıta'yı yaratmak. Mali'deki Malililer, Senegalliler, Gineliler, Ganalılar topraklarımızı doldursun. Nijerya ve Togo'dakiler de. Herkes çöldeki kum tepelerine tırmansın ve sömürgeci kale burçlarına yelken açsın. Geri dönmeyi anlamsız ve imkânsız kılalım, sömürgeci kalenin son saldırılarına karşı bir Kıta ortaya çıkaralım.[112]

Pan-Afrikacılık Fanon'a göre, öncelikle Kıta'nın ekonomik ve politik birliğinin koşullarını birleştirmeye olanak veren bir dayanışmaydı. Afrika Birliği hem uzun vadeli bir proje olmalı, hem de acil ve somut eylemlerle ifade edilmeliydi. Acil ve somut bir dayanışma düşüncesi ve gelecekte bir Afrika Birleşik Devletleri kurma iradesi birbirine sıkıca bağlıydı. Fanon 1958'de Akra'da Afrikalı politik ve sendikal örgütlerin temsilcilerinin karşısında analizini özetledi: "Uzak bir Afrika Birleşik Devletleri perspektifiyle bir savaş strateji ve taktiğinin temellerini atınız."[113] Dönemin farklı Afrika konferanslarında Materyalist bir Pan-Afrikacılık anlayışını savunmaktan hiç vazgeçmedi. İşte 1960 yazında söyledikleri:

Yaklaşık üç aydan beri bulanık bir Afrika Birliği düşüncesini, bu düşünceyi destekleyenlerin çoğunun taşıdığı öznelci, yani gerçekçi olmayan ruh halinden çıkarmaya çalışıyorum. Afrika Birliği, Afrika Birleşik Devletleri'ni, savaşlar ve acılar kortejiyle birlikte ulusal burjuva şoven evreden geçmeden kurma önerisinden hareketle oluşmuş bir ilkedir.[114]

---

112 Frantz FANON, "Cette Afrique à venir", Pour la révolution…'un içinde, op, cit., s. 862.

113 Frantz FANON, "Accra: L'Afrique affirme son unité et définit sa stratégie "Pour la révolution…'un içinde, op, cit., s. 835.

114 Frantz FANON, "Cette Afrique à venir", loc, cit., s. 868.

Fanon ulusalcılıkla Pan-Afrikacılığı karşı karşıya getirmeyi reddediyordu: "Pan-Afrika projesini ancak gerçek anlamda bağımsız olan uluslar taşıyabilir ve bu proje, bu bağımsızlıkları yeni sömürgeciliğin karşısında güçlendirmek için gereklidir." Fanon'un bu analizi, onun uluslararası dayanışmanın başlıca düşünürlerinden biri olmasına yol açtı.

Patrice Lumumba'nın 1961 Ocak ayında katledilmesi (Bkz. 8. Bölüm), Fanon'un, Pan-Afrika idealiyle genç Afrika devletleri önderlerinin somut eylemi arasında ve hâlâ ciddi boyutlarda olan mesafeyi ortaya çıkarması için bir fırsat oldu. Pan-Afrika Birliği'nin Kongo'da, Kongolu ulusalcıların etkin dayanışmasıyla kurulduğunu söyledi. Kongolu ulusalcıların mücadelesi, tüm "Güneyci Afrika"nın, yani Portekiz, Rodezya ve Güney Afrika sömürgelerinin bağımsızlık sorununu gündeme getirmişti. Çünkü onların mücadelesi, Kongo'nun tek sorununun Lumumba'nın Afrikalı devlet başkanlarının suç ortaklığıyla katledilmesi olduğu gerçeğini aşmıştı. Fanon şunları söylüyordu:

Afrika düşmanlarının büyük başarısı, Afrikalıların bizzat kendilerine zarar vermesini sağlamak olmuştur. Bu Afrikalıların, bu hükümet yetkililerinin doğrudan Lumumba'nın ölümüyle ilgilendikleri doğrudur.[115]

1961 Aralık ayında, ölümünden birkaç ay önce Fanon Kıta'nın geleceği konusundaki endişesini ifade etti:

Doğrusu Afrika'nın bugünkü düşmanları sömürgecilik ve onun kalıntıları değildir. Bu Kıta en kısa sürede özgürleşecektir. Bana gelince, politik kültür ve çevreleri tanıdıkça, Afrika'yı tehdit eden en büyük tehlikenin ideoloji yokluğu olduğuna daha çok emin oluyorum. (...) İşçiler sömürge dönemindeki kadar acımasız bir baskı altında. Muhalif politik partiler ve sendikalar bir yarı-gizlilik içerisine kapanmış durumdalar.[116]

Ve bir uyarı anlamına gelen şu sözleri söyler: "Halk, ulusal kurtuluş mücadelesinin güç anlarında her şeyini vermiş olan

115 Frantz FANON, "La mort de Lumumba. Pouvions-nous autrement?", Pour la révolution...'un içinde, op, cit., s. 875.

116 Frantz FANON, "Cette Afrique à venir", loc, cit., s. 868.

8. Patrice Lumumba

Başka ne söyleyebilirdim? Ölü, canlı, özgür ya da sömürgecilerin emriyle hapiste olan, benim şahsım değil, Kongo'dur. Bağımsızlığı, insanların dışarıdan bazen iyi niyetli bir acıma, bazen de sevinç ve haz duyarak bize baktığı bir kafese dönüştürülen yoksul halkımızdır.

Patrice LUMUMBA, « Pauline Lumumba'ya Mektup», Kasım, 1960.

Politik görüşlerini büyük ölçüde hazırlıksız söylevlerle ifade eden Patrice Lumumba (1925-1961) tüm potansiyelini açığa çıkaracak zamanı bulamadı; Kongo'da başbakanlık görevine gelmesinden yalnızca birkaç ay sonra kurşuna dizildi. Lumumba'nın, sömürgecinin gözünde başlangıçta iyi niyetli görünen politik düşüncesinde tamamlanmamış bir şeyler kalmıştı. Ve bu belki de, düşmanlarının onu fiziksel olarak yok ederek düşünmesine son verme kararı yüzünden, kalabalıkları elektrikleyecek yetenekte olan bu kürsüyü kaybetmemek içindi. Ülkenin ekonomik ve jeostratejik öneminden dolayı imparatorluk güçleri ve onların Afrikalı suç ortakları, Kongo gibi tüm açgözlülerin hedefindeki bir ülkenin başında, özgür bir insanın kalmasına izin veremezlerdi.

"Sessizlik İmparatorluğu"

Gerçi tüm sömürgeleştirmeler, sömürü, egemenlik ve şiddetle eşanlamlıydı, ama Kongo'daki sömürgeleştirme zalimliğin ve insansızlaştırmanın doruklarına ulaştı. Coğrafyacı Auguste Maurelle 1962'de, "Kongo: Sömürgeleşmeden Bağımsızlığa" adlı kitabını,Michel Mercier takma adıyla yayınlamak zorunda kaldı. Bu kitapta Belçika sömürgeciliğinin özgül ekonomik temellerini anlatıyordu. Ona göre Kongo'nun sınırsız zenginliği, herkesten önce büyük Avrupa finans

gruplarının ilgisini çekmişti. Ama "pasta"nın paylaşılması mümkün görünmüyordu: "Fransa, İngiltere ve Almanya arasındaki emperyalist rekabet, paylaşımda uzlaşmaya varmalarını engelliyor: bundan anlaşılan şey, bir ortaklığa gidecek olmalarıdır."[117]

Kongo XIX. yüzyılın sonlarından itibaren yalnızca kauçuk ve fildişi bakımından Afrika'nın en zengin ülkesi olarak tanınıyordu. Ama ülkenin işgali, onun aynı zamanda çok değerli maden kaynaklarına da sahip olduğunu açığa çıkardı. Coğrafi olarak Kıta'nın merkezinde bulunan Kongo, topraklarının genişliğiyle Orta Afrika'nın deviydi. İnanılmaz hammadde zenginliği ve jeostratejik konumu Kongo'yu, hiçbir gücün rakiplerine bırakamayacağı bir ülke haline getirmişti. Bu nedenle 1885 Berlin Konferansı'ndan "Bağımsız Kongo Devleti" gibi tuhaf bir ifade çıktı. Bu terim, var olan koşullarda Kongo'nun özel olarak hiçbir sömürgeci güce ait olmadığı anlamına geliyordu; ama hepsi de buraya serbestçe girme güvencesi kazanmıştı.

Bu özel statü Kongo'yu, Belçika Kralı'nın ticari anlamda özel mülkiyeti haline getirdi. Topraklar ikiye bölündü: hükümdarın alanı ve özel şirketlere tanınan ayrıcalıklarla oluşturulmuş özel alan. Hem ayrıcalıklı şirketler hem de Kral için hemen zenginleşmenin tek yolu, yalnızca işgaldi. Yalnızca büyük ölçekli, sistematik ve sürekli bir şiddet, Kongoluların mülksüzleştirilmesini ve onların hem maden ocakları ve plantasyonlarda hem de sömürülerini hızlandıracak demiryolu yapımında çalıştırılmasını sağlayabilirdi.

Belçikalı etnolog Daniel Vangroenweghe'nin 2010'da basılan "Sarmaşıklardaki Kan" (*Du sang sur les lianes*)[118] adlı kitabının başlığı, bu şiddeti anlatmaya yetiyordu. Amerikalı gazeteci ve yazarAdam Hochschild da bu dönemi anlatmak için "unutulmuş holokost"tan söz etti.[119] Fransız tarihçi Yves Ternon'a gelince, "1880-1926 yılları arasında Kongo nüfusunun yarı yarıya düştüğünü" vurguladı.[120] Uygu-

117 Auguste MAURELLE, Le Congo: De la colonisation belge à l'Indépendance. L'Harmattan, Paris, 1992, (ikinci basım), s. 23.

118 Daniel VANGROENWEGHE, Du sang sur les lianes. Léopold II et son Congo, Aden Brüksel, 2010.

119 Adam HOCHSCHILD, Les Fantômes du rois Léopold il. Un holocauste oublié, Belfond, Paris, 1998.

120 Yves TERNON, Guerres et génocides au XX. siècle. Architeture de la violence de masse, Odile Jacob, Paris, 2007, s. 374.

lanan kitlesel şiddetler, 1908 barbarlıklarını incelemek için kurulan bir uluslararası soruşturma komitesinin ardından, Belçika devletine bırakılmış olan sömürgenin statü değişimiyle sonuçlandı.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yapılan her şey, sömürgenin dünyanın diğer bölümlerinden, oralarda yaşanan gelişmelerden, politik üretimlerden, politik ideolojilerden soyutlanması içindi: "usta bir yönetimin politik ve toplumsal gelişmeyi durdurabileceği kanısı" üzerinden (Britanyalı tarihçi Thomas Hodgkin'in görüşü)[121] gerçek bir "sessizlik imparatorluğu" (gazeteci Oscar-Paul Gilbert'in görüşü)[122] inşa edildi.

Dev stratejik hammadde rezervlerine, özellikle uranyuma sahip olması, Kongo'yu dondurma iradesini daha da güçlendirmişti. Japonya'ya karşı kullanılan ilk atom bombaları Katanga uranyumuyla imal edildi. Sömürgenin uranyumunu "satın alma hakkı" üzerindeki pazarlığa Birleşik Devletler de katıldı. Jean-Claude Willame şu ayrıntıları verir: "Soğuk savaşın başlamasından sonra Kongo hâlâ, ama bu kez 'özgür dünya'nın üzerine oynadığı bir kumardı. Belçika sömürgesinin uranyumu, 'Manhattan Projesi'ni (ilk atom bombasını oluşturma projesi) uygulamak, sonra da silahlanma ve nükleer araştırmanın gelişmesinde Amerikan tekelini kolaylaştırmak için yaşamsal önem taşıyordu."[123]

Genç Lumumba, ulusalcı mücadeleye katıldığı dönemde, Kongo'nun bağımsızlığının uluslararası öneminin boyutlarını bilmiyordu.

Siyah Elitin Sömürgeciliğe İlişkin Yanılsamaları

Hiçbir şey yeni ulusalcı militanı Kongo'nun sömürgesizleşmesinde oynanan oyunlarla yüz yüze gelmeye hazırlamamıştı. Pek çok Katolik ve Protestan misyoner okulunda öğrenim gören, sonra da Léopoldville'de bir devlet okulundan diploma alan Lumumba Siyah bir elitti. Eğitimin tekelini elinde tutan Misyoner okullarının amacı, sömürge memurlarının okuması için defalarca basılan bir broşürde de

121 Thomas HODGKIN, Nationalism in Colonial Africa, Frederick Muller, Londra, 1956, s. 52.

122 Oscar-Paul GILBERT, L'empire du silence, Éditions du Peuple, Brüksel, 1947.

123 Jean-Claude WILLAME, Patrice Lumumba La Crise congolaise, revisitée, Karthala, Paris, 1990, s. 276.

açıklandığı gibi, "yerlinin gerçek kişiliğine (...) dokunmak, zihniyetini dönüştürmek, onu kendi vicdanında yeni toplumsal düzene yaklaştırmaktı"[124]

Kiliselerin çalışması, meyvesini Lumumba'da vermiş gibiydi. Lumumba uzunca bir süre Kral'a ve Kilise'ye sadakati tartışılmaz olarak değerlendiren "gelişmişler"in bakış açısını paylaştı. 17 Mayıs 1952'de "vatandaşlık" statüsü ortaya çıktı. Bu statü, "vasisiyle eşit bir uygarlık düzeyine çıkmış olan"[125] Kongolulara verilmişti. 5 Ağustos 1954'de Léopoldville Adliye Mahkemesi Lumumba'nın "uygarlaştığını" kabul edecek ve ona vatandaşlık statüsü tanıyacaktı. 1958 yılında bu statüden yararlanan aile reisi sayısı yalnızca 217'ydi.

Lumumba 1956'daeditörün basmayı reddettiği,"Geleceğin Kongo'su Tehdit Altında mı?" (*Le Congo terre d'avenir est-il menacé?*) adlı ilk kitabını yazdı. Kitap ancak 1961'de Lumumba'nın ölümünden sonra yayınlanacaktı.[126] Siyah elitin kendisini ifade ettiği bir kitaptı bu: "Kongolu elitin asıl isteği "Belçikalı" olmak, onunla aynı hakları elde etmektir."[127] 10 Ocak 1957'de editöre yolladığı yazı da aynı derecede açıklayıcıydı. Lumumba, bu yazıda, "Kongolu halk kesimlerinin hoşnutsuzluğundan", "güven krizi ve güven kaybı" tehlikesinden, "sinsice (...) yürütülmekte olan ve Kongoluları Belçikalılardan ayırmayı hedefleyen" Belçika karşıtı propagandadan ve "Belçika'nın Afrika'daki egemenliğinin" savunulmasından söz ediyordu. Tüm bu kriz etmenlerine son vermek için "Belçikalı ve Kongolular arasındaki toplumsal ilişkilerin uyumu" üzerinde duruyordu.[128]

1957 yılının başlarında Lumumba'nın hâlâ eşitlikçi, ama sömürgecilik çerçevesini gündeme getirmeyen bir ruh hali vardı.

---

124 Recueil à l'usage des fonctionnaires et des agents du service territorial au Congo Belge, 5. Basım, TonyBUSSELEN'den alıntı, op, cit., s. 43.

125 Discours du gouverneur général Jungers au conseil du gouvernement, session de 1951, Isidore NDAYVEL È NZIEM'den alıntı, Histoire générale du Congo. De l'héritage ancienne a la république démocratique, De Boeck, Brüksel, 1998, s. 461.

126 Patrice LUMUMBA, Le Congo terre d'avenir est-il menacé ?, Office de Publicite, Brüksel, 1961.

127 A.g.e., s. 29.

128 A.g.e., s. 7 ve 8.

Militan Buluşmaları

Militan buluşmaları, Afrika kurtuluşunun çok sayıda diğer figürü gibi, Lumumba'nın da politik düşüncesinin değişmesinde önemli bir rol oynadı. Lumumba bu buluşmalar sayesinde Pan-Afrikacı, Üçüncü Dünyacı ve komünist teori ve ideolojileri keşfetti. Ancak bu keşiflerin etkisi hemen olmadı.

NitekimStanleyville Gelişmişler Birliği [*Association des évolués de Stanleyville* (AES)] adına gözlemci olarak katıldığı Bandung Konferansı, ilk zamanlarda inançlarını pek sarsmış görünmüyordu. Yazılarında Konferans'tan kısmen söz ediyor ve henüz sömürgelileri heyecanlandıran bir kurtuluş umudunu taşımadığını vurguluyordu. 1955'de mücadele hedeflerini hâlâ gelişmişlerin yazgısını iyileştirmekle sınırlıyordu. Düşünce alanına ne özerklik ne de bağımsızlık girmişti. 1956'da Sömürgeler Bakanı'nın düzenlediği bir çalışmaya katılmak üzere Brüksel'e gittiğinde aynı şeyleri söyledi; sömürgeyle, ırkçılığın olmadığını düşündüğü metropol arasındaki uyumsuzluk üzerinde durdu. Çünkü onu endişelendiren, sınıflar mücadelesinin Kongo'ya girmesiydi...

Lumumba iki yıl sonra, 1958'de, savaş sonrası ilk kez yapılacak ve 17 Nisan'dan 18 Ekim'e kadar sürecek olan Evrensel Sergi'ye katılmak üzere yeniden Brüksel'e gitti. Ama artık ne Kongo aynı Kongo, ne de Lumumba aynı Lumumba'ydı. Belçika sömürge devleti sessizlik imparatorluğunu daha fazla koruyamamıştı. Komşu Fransız sömürge devletinden özgürleşme umutları yayılıyordu. De Gaulle'ci özerklikle sınırlı olmasına rağmen bu umutlar Kongolu elitin politik düşünce alanını genişletti.

Bu uyanışın ilk işareti, bir grup "gelişmiş" tarafından 30 Haziran 1956'da yayınlanan "Afrika Bilinci" başlıklı bildiri oldu.[129] Bu entelektüeller grubu, aynı adlı Katolik yayının redaksiyonuna katıldı. Bildirideki ton, yeniydi. Dilekçe verme ya da yakınma yerine onay görmüş bir iradeden söz ediliyordu: "Biz siyah derili Avrupalılar değil, uygarlaşmış Kongolular olmak istiyoruz." Şöyle devam ediyordu: "Belçika-

129 Bildirinin tamamı Congo politique'te yayınlandı, Jean LABRIQUE, L'Éditions de l'Avenir, Léopoldville, 1957, s. 252-264.

lılar bugünden itibaren Kongo üzerindeki egemenliklerinin sonsuz olmadığını anlamak zorundalar." Bildiri en sonunda bir Belçika-Kongo Topluluğu perspektifine bağlı Kongolular için "tam bir özgürleşme" talep ediyordu. Birkaç hafta sonra, 23 Ağustos 1956'da, daha çok Bakongo Derneği [*Association des BaKongo* (ABAKO)] adıyla bilinen Kikongo Dilini Birleştirme ve İyileştirme Derneği (*Association pour le perfectionnement et l'unification de la langue Kikongo*), "Afrika Bilinci Bildirisi üzerine Yorumlar" başlıklı bir metin yayınladı.[130] "Hemen bugün özgürleşme", "Belçika-Kongo Topluluğunun reddedilmesi" ve "etnik temelde bir Kongo Federasyonu" kurulması taleplerinin yer aldığı metin, hızla "Karşı-bildiri" adını aldı.

Lumumba da diğer elit üyeleri gibi bu tartışmaları yakından izliyordu. Artık sömürgenin özerkliğinden yanaydı. Bu yeni anlayışla sömürge yetkililerini Evrensel Sergi'ye katılmaya davet etmek üzere Brüksel'e gitti (bu da hep "ılımlı" olarak değerlendirilmesinin bir kanıtıydı). Aslında Belçika sömürgesinin eserini yüceltmek için düzenlenen sergi, paradoksal olarak, birbiriyle görüşmeyi ve işbirliği yapmayı reddeden kişi ve akımlara da yer vermişti. Kongolular Brüksel'de, metropol Solu'nun ve diğer ülkelerin temsilcileriyle, artık bağımsızlığını kazanmış ülkelerin eski sömürgelileriyle ve 1956 Çerçeve Yasası'yla "iç özerklik" sürecine angaje olmuş eski Fransız sömürgelileriyle buluştular. Présence africaine Dergisi Dostları Derneği'nin militanlarıyla tanıştılar (dergi kurucuları anti-sömürgeci ve Pan-Afrikacı tavırları savunuyordu).

Bununla birlikte Lumumba'nın düşüncesinde esas politik dönemeci oluşturan etmen, 1958 Aralık ayında düzenlenen Akra Konferansı oldu. Akra'daki varlığı, Belçikalı anti-sömürgeci militan ve Présence africaine Dergisi Dostları Derneği'nin kurucusu olan, sonra da kendisine politik danışmanlık yapacak Jean Van Lierde'yle tanışmasının sonucuydu.Van Lierde anlatıyor:

Askerî görevleri reddeden iki Siyah Amerikalı dostum, inanılmaz bir rastlantıyla, 1958 Mayısı'nda Gana'da Nkrumah Kabinesinde çalı-

130 A.g.e.,s. 266-275.

şıyordu. Bana telgraf ve mektuplar gönderdiler: "Jean, 1958 yılı Mayıs ayındayız. 1958 Aralık ayında, tüm Afrika halklarının şiddete başvurmadan özgürleşmesi için büyük bir konferans hazırlıyoruz. Belçika Kongosu'ndan bir delegasyon bulmamıza yardım et."[131]

Lumumba Akra'da birçok kişiyle birlikte Antiller-Cezayirli Fanon, Ganalı Nkrumah ve Kamerunlu Moumié ile buluştu. Afrikalı bağımsızlıkların bu üç figürü, ulusal birliği aşındırarak yeni sömürgeciliğin yolunu açacak ideolojiler gibi, bölgeselcilik, etnitizm ya da kabileciliğin zararlı etkileri konusunda da aynı görüşteydiler. Konferans çıkışında, Koordinasyon Komitesi'nin daimi üyeliğine getirilmiş coşkulu bir Lumumba vardı. Eski kanılarını güçlendirmiş, bazı kanılarını formülleştirmiş, daha belirgin, daha politik, yeni bir sözcük dağarcığı kazanmıştı. Akra, Lumumba'yı bağımsızlıkçı yapmıştı. Konferans sırasında "Kongo'nun ne işletilen, ne de nüfuslandırılmış bir sömürge olduğunu ve bağımsızlığın, barışın *olmazsa olmaz* koşulu olarak değerlendirilmesi gerektiğini" açıkladı.[132]

Akra'dan dönen Kongolu militan yeni ifadeler kullanmaya başlamıştı. 28 Aralık 1958'de "sömürge rejiminin ve insanın insan tarafından sömürülmesinin tasfiyesinden"[133] söz ederek, örgütünün, Ulusal Kongo Hareketi'nin [*Mouvement national congolais* (MNC)] kurulma amacını anlattı. "Emperyalizm", "ilerlemecilik", "pozitif yansızlık", "gerçek bağımsızlık" terimleri hızla söz dağarcığına girdi. Marksizm'den etkilenmesi yalnızca Pan-Afrika konferanslarında dinlediği analizler aracılığıyla olmuştu. Kongo'nun bağımsızlığında ekonomik boyutun öneminin bilincine varması, bu analizlere duyduğu ilgiyi arttırmıştı. Diğer pek çok bağımsızlık önderi gibi, onun da yargılama ve tavır belirleme ölçütü ulusal bağımsızlıktı:

Afrika'da, ilerlemeci olan, ilerleme eğiliminde olan herkes komünist olmakla, yıkıcı olmakla niteleniyor. Sömürgecilerin önünde eğilmeniz ve size sunduğu her şeyi kabul etmeniz gerek. O zaman sizi

131 Jean Van LIERDE, Interview à la Maison de la Paix de Bruxelles, Le Potentiel, 31 Ekim 2011.

132 Patrice Lumumba, Discours de la conférence d'Accra du 11 décembre 1958, La Pensée politique de Patrice Lumumba'nın içinde, Présence africaine, Paris, 2009, s. 11.

133 Patrice Lumumba, Discours de Leopoldville du 28 décembre 1958, La Pensée politique...' İçinde, op, cit., s. 16.

övecekler. Biz namuslu insanlarız, kimseyi aldatamayız. Tek bir amacımız vardır: ülkemizi kurtarmak, özgür ve bağımsız bir ulus kurmak.[134]

Cesaret ve Saflık

Akra'dan sonra Lumumba'nın düşüncesindeki değişim, hem radikal hem de hızlı olmuştu. Artık özerklik talebi değil, "Kongo halkının kaybetmiş olduğu bir hakkın kazanılması" olarak değerlendirdiği bağımsızlık talebi söz konusuydu.[135] Belçikalı yetkililer bu türden sloganların Kongo halkı arasında uyandırdığı hayranlığa provokasyon ve baskıyla karşılık veriyor ve iki temel bağımsızlıkçı hareketi etkisizleştirmeyi umuyorlardı: MNC ve ABAKO [Bokango, Kikongo Dilini Birleştirme, Koruma ve Yaygınlaştırma Derneği (*Association des Bakongo pour l'unification, la conservation et l'expansion de la langue kikongo*)]. ABAKO'nun 4 Ocak 1959'da yapacağı mitingin yasaklanması, resmi rakamlara göre kırk iki kişinin yaşamına mal olacak bir isyanı tetikledi. Ulusalcı örgüt ise rakamları 710 ölü, 469 yaralı olarak açıkladı. ABAKO dağıldı ve yöneticisi Joseph Kasavubu Belçika'ya sürgün edildi. MNC'nin 1959 Ekimi'nde Stanleyville'de düzenlenen kongresinde kalabalığa ateş açan jandarmalar, otuz kişinin ölmesine, yüzlerce kişinin de yaralanmasına neden oldular. Lumumba tutuklandı, altı ay hapis cezasına çarptırıldı ve Katanga'ya sürüldü.

Belçika hükümeti o zaman bir "yuvarlak masa" toplantısı yapacağını ilan etti. Toplantıyı 20 Ocak 1961'de, Lumumba ortada yokken gerçekleştirmeyi umuyordu. Ama toplantıya çağırılan Kongolu delegeler daha birinci oturumda bir blok oluşturdular: Lumumba yokken toplantı yapılmasını reddettiler. Sonra Lumumba özgürlüğüne kavuştu ve çalışmalara katılmaya başladı. Çalışmalardan çıkan sonuçlar son derece açık ve netti: Belçikalı yetkililerin dayatmak istediği "Belçika-Kongo Topluluğu" reddedilip, bağımsızlık için 1 Temmuz 1960 tarihi saptandı. MNC onca manevraya rağmen Mayıs 1960 seçimlerinde büyük ölçüde başarı sağladı. 24 Haziran 1960'da Kasavubu'nun

134 Patrice Lumumba, Conférence de presse à New York du 25 juillet 1960, La Pensée politique... 'nin içinde, op. cit., , s. 271.

135 Discours de Leopoldville du 28 décembre 1958, La Pensée politique... 'nin içinde, op, cit., s. 20.

cumhurbaşkanı ve Lumumba'nın da başbakan olduğu bir Kongo Hükümeti kuruldu. Kongo'nun en tanınmış önderi, seçimdeki büyük başarısına rağmen ulusal birlik kaygısıyla ikinci planda kalmıştı.

İşte bu koşullarda, 30 Haziran 1960'da, ne zamandır beklenen bağımsızlık kutlamaları başladı. Kral Baudouin yaptığı konuşmada bu bağımsızlığı sömürgecinin bir armağanı gibi, sömürge destanının tamamlanması gibi sundu. Bağımsızlık ona göre, Kongo halkına bir fatih değil, bir uygarlaştırıcı olarak sunulan"[136] II. Léopold'un eserini taçlandırmıştı. Konuşmasının tümüne paternalist ve ırkçı bir mantık hâkimdi. Lumumba, resmi kutlamaların alışılmış havasını değiştirip, ünlü hazırlıksız konuşmasını yaptı, sömürgeciliği radikal bir biçimde eleştirdi.

Kralı yok sayarak halka seslendi: "Kongolu kadınlar ve erkekler, bugün zafer kazanmış olan bağımsızlık savaşçıları, sizi Kongo Hükümeti adına selamlıyorum." Bağımsızlığın, bir mücadele sonucunda kazanıldığını hatırlatarak devam etti: "Biz bu mücadelede ne güçlerimizi, ne elimizdeki avucumuzdakileri, ne acılarımızı ne de kanımızı esirgedik". Kralı ve onun Belçika'nın Kongo'daki "eserine" ilişkin konuşmasını yanıtladı:

Gözyaşıyla, kanla yapılan bu mücadeleyle sonuna kadar gurur duyuyoruz, çünkü bu mücadele, soylu ve haklı bir mücadele oldu, gücün bize dayattığı kölelik utancına son vermek için kaçınılmaz bir mücadele oldu. Bu bizim seksen yıllık sömürge sisteminden çıkışımız oldu. Yaralarımız çok taze ve hâlâ belleğimizden çıkaramayacağımız kadar acıyor. Ne beslenmemize, ne giyinmemize ya da doğru dürüst barınmamıza, ne de çocuklarımızı insan gibi yetiştirmemize olanak veren ücretlerle yok edici çalışmalara zorlandık. Zenci olduğumuz için sabah akşam alay, aşağılanma ve fiziksel şiddetle karşı karşıya kaldık. (...). Topraklarımız, yalnızca daha güçlü olanın hukukunu tanıyan sözde legal yasa metinleriyle gasp edildi. Yasaların, Beyaz ya da Siyah için hiçbir zaman aynı olmadığını gördük (...). Politik görüşleri ya da dini inançları yüzünden sürgün edilenlerin, anayurtlarından

136 Albert BAUDOUIN, Discours du 30 juin 1960, Jef Van BILSEN'den alıntı, Congo 1945-1960, La fin d'une colonie, Centre de recherche et d'information sociopolitique (CRISP), Brüksel, 1994, s. 227-228.

kovulanların korkunç acılarına tanık olduk; yaşadıkları, gerçekten de ölümden beterdi. Kentlerde Beyazlar için olağanüstü güzel evlerin, Siyahlar için yıkılmak üzere sazdan kulübelerin olduğunu, bir Siyahın Avrupalılara ait sinemalara, restoranlara, mağazalara kabul edilmediğini; Beyazın lüks kamarada, Siyahın onun ayaklarının dibindeki teknede yolculuk yaptığını gördük. Ayrıca onca kardeşimizi yok eden silahlı saldırıları, baskı ve sömürü düzenine boyun eğmek istemeyenlerin kapatıldığı zindanları kim unutabilir?

Sonra Lumumba kesin bir hedef saptadı: "ekonomik bağımsızlığı hedefleyen başarılı bir ulusal ekonomi yaratmak."[137] Nihayet kesin bir tarzla, tek bir birlikteliğe vurgu yaptı: "bağımsızlık ve Afrika'nın birliği." Başbakan uzunca bir süre alkışlandı. Tüm Kongolular, dahası tüm sömürgeliler bu söylevde, yeniden kazanılan bir saygınlığın gücünü ve politik bağımsızlığın ekonomik bağımsızlıktan geçtiği saptamasını işitmişti. Kral için, hakaret ağırdı. Yeni sömürgeci proje tehditlerine başladı; "Komünist" bir tehlike olarak görülen Lumumba savaşılması gereken biri olmuştu.

Lumumba'nın bu tarihsel söylevinde cesaret ve saflığın tuhaf bir karışımı vardı. Birkaç ay önce Kongo ulusalcılığının simgesel figürü kabul edilmiş biri olarak, sözlerinin ve davranışlarının sonuçlarını hesaplamıyordu. Sömürge çerçevesinde bir ırksal eşitlik olasılığından sonra, çok fazla gürültü, entrika, ihanet ve komplo olmadan gerçek bir bağımsızlığa kavuşmak olasılığından söz etmesinde aynı saflık vardı. Jean-Paul Sartre, Frantz Fanon'la girdiği bir tartışmayı anlatarak, onun Lumumba'nın saflığı konusundaki görüşlerinden söz eder:

Fanon bana sıkça Lumumba'dan söz etti; (...) onda kılık değiştirmiş bir emperyalizmin tüm restorasyonlarıyla uzlaşmaz bir muhaliflik görüyordu. Onu yalnızca, hem kendi kaybının hem de kendi büyüklüğünün nedeni olan insana duyduğu bu sarsılmaz güvenle suçluyordu (kuşkusuz büyük bir sevecenlikle). Fanon bana şunları söyledi: "Ona, bakanlarından birinin kendisine ihanet etmekte olduğunun kanıtları verilmişti. Bakanı çağırdı, belgeleri gösterdi ve şöyle dedi: Sen bir

137 Patrice Lumumba, Discours de Patrice Lumumba du 30 juin 1960, La Pensée politique...'nin içinde, op, cit., s. 197-201.

hain misin? Gözlerime bak ve yanıt ver. Adam onun gözlerine bakarak suçlamayı reddetti. Tamam, dedi Lumumba, sana inanıyorum."[138]

Pan-Afrikacılık, Ulusal Birlik ve Ekonomik Bağımsızlık

30 Haziran 1960 söylevi Lumumba'nın düşüncesindeki gelişmeyi özetliyordu. Kongo gibi son derece geniş ve kalabalık, üstelik Afrika'nın coğrafi kavşağında bulunan ve dev zenginliklere sahip bir ülkede bağımsızlık iradesi, Belçika'nın ve aynı zamanda Birleşik Devletler'in yeni sömürgeci projesine karşı ancak üç tehdit politikasıyla mümkün olabilirdi: Pan-Afrikacılık, kabileciliğe karşı mücadele ve ekonomik bağımsızlık.

Lumumba'yı Pan-Afrikacılık yandaşı haline getiren etmen, Akra'da 1958 Aralık ayında gerçekleşen Pan-Afrika Konferansı olmuştu. Lumumba, Nkrumah'ın kişiliğinden ve onun Afrika Birleşik Devletleri için verdiği mücadeleden etkilendi. Kongo'nun büyüklüğü, zenginliği ve coğrafi konumu nedeniyle bu türden bir projenin öneminin bilincinde olarak, Pan-Afrika Birliği'nin temelini atmak istiyordu. Akra'da verdiği bir röportajda, her sömürgenin kendi bağımsızlığı için verdiği mücadeleyi Kıta'nın birliği için verilen mücadeleye bağladı:

Bu konferansta, ülkelerimizin kurtuluşu ve Afrika'nın birleşmesi için bir engel oluşturan tüm iç ve dış etmenlere karşı mücadelenin hedef olarak saptanmasından mutluyuz. Bu etmenler arasında, hepsi de uyum içinde ve kardeşçe yaşayan bir Afrika toplumunun önünde engel olarak bulunan emperyalizm, kabilecilik ve dinsel ayrımcılık var.[139]

Lumumba 1959 Martı'nda gerçekleşen uluslararası Ibadan (Nijerya) seminerinde Pan-Afrikacılık konusundaki yaklaşımını dile getirdi. Bu kıtasal proje, ifadesini "olgularda ve eylemlerde" bulan, "bağımsızlığını yeni kazanmış" hükümetlerin, henüz sömürge olan halklara yardım etmesine dayanan, "iletişim güçlüklerini" ortadan kaldırmak üzere Kıta'nın tümünde İngilizce ve Fransızca eğitimini ön gören ve Kıta'nın tamamında "serbestçe gidip gelmek" için ülkeler arasında-

138 Jean-Paul SARTRE, "Préface", La Pensée politique... 'nin içinde, op, cit., s. II.

139 Patrice Lumumba, Discours de la conférence d'Accra du 11 décembre 1958, loc, cit., s. 12.

ki bariyerlere son veren somut bir projeydi.[140]1959 Ekimi'nde Afrika Halkları Konferansı'nın Merkez Komitesi'ne, ulusal bağımsızlıkla birlikte bir hedef daha önerdi: "Afrika Birleşik Devletleri'nin kurulması."[141]

Akra'dan iki yıl sonra bir Pan-Afrika kongresi düzenleme sırası Kongo'daydı. Kongre Léopoldville'de toplandı. Belçika'nın desteklediği Katanga, Kongre'den çekildi. Bu, Lumumba için, Pan-Afrikacılık anlayışını gerçek bir bağımsızlığın koşulu, acil bir talep ve yeni bir olanak anlamında geliştirmesi için bir fırsattı. "Kongo'da oynanan oyunun, tek bir ülkenin değil, tüm Kıta'nın geleceğini ilgilendirdiğini" söyledi. Lumumba'nın Pan-Afrikacılığı artık olgunlaşmıştı ve yaptığı analiz politik, ekonomik, askerî ve jeostratejik boyutları bütünleştiriyordu:

Mücadele içindeki Kongo halkı, mücadele içindeki kardeşlerini topraklarında ağırlamaktan mutluluk ve gurur duyuyor. (...). Bu amaca (Afrika'nın kurtuluşu) ancak bir arada ve dayanışma içerisinde kalarak ulaşacağız. Dayanışmamız sınırsızdır ve bizler Afrika'nın kaderinde bölünme olmayacağının bilincindeyiz. (...). Batı'nın amacını biliyoruz. Dün bizi kabileler, klanlar olarak bölüyordu. Bugün ise (çünkü Afrika özgürleşiyor) devletler olarak bölmek istiyorlar. (...). Bugün projeler dönemi bitmiştir. Bugün Afrika, eylemlerini tamamlamak zorundadır. Afrika halkları bunu sabırsızlıkla bekliyor. Afrika birliği ve dayanışması artık düş değil; kesin kararlarla yaşama geçirilmeli.[142]

Aynı söylevde "kana bulanmış kahraman Cezayir'le", "susturulmuş Angola'yla", "köleleştirilmiş Güney Afrika'yla", "hapsedilmiş Ruanda-Burundi'yle", "aşağılanmış Kenya'yla" dayanışma çağrısında bulundu.[143] Lumumba, 1960'da pek çok ülke yeni sömürgecilik yoluna girerken, ulusal bağımsızlık mücadelelerinden çıkacak bir Afrika Birliği'nin önemini bilmesine rağmen, açıkça idealizm yanlışına düştü.

---

140 Patrice Lumumba, Expose à la séance de cloture du seminaire international d'Ibadan (Nigeria), 22 Mart 1939, La Pensée politique... 'nin içinde, op, cit., s. 29.

141 Patrice Lumumba, Déclaration devant le comité directeur de la Conférence des peuples africains du 9 octobre 1959, La Pensée politique... 'nin içinde, op, cit., s.74.

142 Patrice Lumumba, Discours d'ouverture de la Conférence panafricaine de Leopoldville du 25 août 1960, La Pensée politique... 'nin içinde, op, cit., s. 317-314.

143 A.g.e., s. 320-321.

Fanon, Lumumba'nın ölümünden birkaç gün sonra bu idealizmden (Kongolu önderin tek başına olmadığı) dersler çıkaracaktı:

Bugün Afrika'da hainlerin olduğunu biliyoruz. Onları ifşa etmek ve onlarla savaşmak zorundayız. (...). Çünkü hiç kimse bir sonraki Lumumba'nın kim olacağını bilmiyor. (...). Onu hiçbir zaman unutmamalıyız: o, Kongo'da bir şeyler yapmaya çalışan herkes için bir şanstır.[144]

Ulusal birlik için verilen mücadele, Lumumba'nın politik düşüncesinin ikinci dayanağıydı. Lumumba Kongo'nun "balkanlaştırılması" tehlikesini ilk kez, 1958 yılı Aralık ayında Akra'da düzenlenen ve tüm katılımcıların "sömürgecilik, emperyalizm, kabilecilik ve dinsel ayrımcılığı" kınadığı Pan-Afrika konferansında yaptığı kısa konuşmada dile getirmişti.[145] Ama konuya ilişkin gelişmiş analizini, balkanlaştırma sorunsalını ekonomik bağımsızlık sorunuyla birleştirerek, Kongo'nun bağımsızlığından birkaç ay önce, sömürgeci güçlerin "federalizm" örtüsü altında zengin Katanga kırsalının ayrılmasını savunduğu 1960 Şubatı'nda Brüksel'de düzenlenen bir konferansta sunacaktı:

"Federalizm" kamuflajıyla Kongo halkları karşı karşıya getirilmek isteniyor. Bize göre "federalizm ya da ünitarizm", bunların hepsi de geçerli politik formüllerdir. Ama bizim bugün Kongo'da gördüğümüz şudur: federalizm diyenlerin istediği şey aslında federalizm değil ayrılıkçılıktır. Katanga'ya gelince, orada bazı Beyaz sömürgeliler "bu ülke bağımsız olacak ve tüm zenginlikleri bu büyük ulusun, zenciler ulusunun hizmetine sunulacak. Evet, Katanga bağımsız devlet olmalı" diyorlar. Oysa ertesi gün büyük kapitalizm ekonomik olarak tüm Afrikalılara egemen olacak.[146]

Kongo'nun büyüklüğü, jeostratejik konumu ve inanılmaz zenginlikleri Lumumba'ya hem Kıta'nın hem de ulusların sömürgesel bölünme sorununu düşündürüyordu. Bu sorun çözülmeden ekonomik bağımsızlık tehdit altında kalacaktı. Ve bu tehditten kaçınmak için gösterdiği irade, Kongolu Başbakan'ın trajik sonunu hazırlayacaktı.

144 Frantz FANON, "La mort de Lumumba", loc, cit., s. 878.

145 Patrice Lumumba, Discours de la conférence d'Accra du 11 décembre 1958, loc, cit., s. 12.

146 Patrice Lumumba, Conférence à l'association de Présence africaine du 6 février 1960, La Pensée politique... 'nin içinde, op, cit., s. 141-142.

BMÖ'nün İhaneti

Somut gerçeklik, ulusal birlik konusunda Lumumba'yı hızla haklı çıkardı. Belçika sömürgeciliği, birleşmiş bir Kongo'yu denetleme güçlüğünden dolayı, bağımsız Kongo'yu kırılganlaştırmak ve parçalamak için onun etnik çeşitliliğini araçsallaştırmaya çalışıyordu. Kongo, bağımsızlığını kazanır kazanmaz, doğal mineraller bakımından çok zengin olan Katanga'nın ayrılması sorunuyla karşılaştı. Yukarı Katanga Madencilik Birliği'nin [*Union minière du Haut Katanga* (UMHK)] desteklediği Moïse Tshombe, 11 Temmuz 1960'da Katanga'nın bağımsızlığını ilan etti. Ama bu taşra bölgesinin ayrılması, Kongo'nun ekonomik bağımsızlığını tehlikeye düşürüyordu. Ayrılıkçı çeteler önceden gönderilmiş 300 Belçikalı komandoyla birlikte Katanga'yı işgal etti ve "bu işgalden otuz altı saat sonra bölgeye 9 000 Belçikalı asker daha gönderildi."[147]

Kongo hükümeti 14 Temmuz'da Belçika'yla diplomatik ilişkilerini keserek BMÖ'ne çağrı yaptı. Lumumba, dönemin Afrikası'nda sıkça görüldüğü gibi, uluslararası hukuka güveniyordu; ayrıca Birleşmiş Milletler Belçika'nın, eski sömürgesini bölmesine izin vermezdi. Bu nedenle Birleşmiş Milletler'in Kongo'ya birlik gönderme kararını memnuniyetle ilan etti: Birleşmiş Milletler, 14 ve 22 Temmuz 1960'da aldığı iki kararla Belçika'dan birliklerini geri çekmesini istiyordu. Böylece Kongo'nun toprak bütünlüğü korunacaktı. Ama düş kırıklığı büyük oldu. BM birlikleri Katanga'ya girmekte gecikti. Başbakan Yardımcısı Antoine Joseph Gizenga 30 Temmuz 1960 tarihli konuşmasında "Birleşmiş Milletler'in, Katanga'nın ayrılıkçı tavrını kolaylaştırdığı" yorumunu yapıyordu.[148]

Güvenlik Konseyi 9 Ağustos'ta üçüncü bir karar daha aldı. Katanga'daki çatışmayı Birleşmiş Milletler birliklerinin karışamayacağı bir "iç çatışma" olarak değerlendiriyordu. Aynı gün bağımsızlığını ilan etme sırası, Katanga'nın kuzey doğusunda bulunan ve mineralce zengin olan bir diğer bölgede, Kassaï'deydi. İşin daha

147 Jules CHOME, L'Ascention de Mobutu. Du sergent Joseph Desiré au général Sese Seko, Complexe, Brüksel, 1874, s. 37.

148 Antoine GIZENGA, Discours du 30 Juillet 1960, Congo 1960, Jules-Gerard LIBOIS ve Benoit VERHAEGE'in içinde, N, CRIPS, Brüksel, 1961, s. 615.

da vahim olan yanı, Kongo'daki Birleşmiş Milletler temsilcisinin 12 Ağustos'ta Tshombe'yle fiilen Katanga'nın bağımsızlığını tanıyan bir anlaşma imzalaması olmuştu. Alınan tüm bu kararlar, Kongo Başbakanı'nın sırtına saplanan bu hançerler, onun mağlubiyetinin habercileriydi. Fanon, bir süre sonra şu analizi yapacaktı: "Lumumba'nın yanlışı, başlangıçta BMÖ'nün dostane yansızlığına inanması oldu. Bugün BMÖ'nün, dünyanın paylaşılmasında güçler arasında silahlı değil "barışçıl mücadelenin" sürmesi için Büyükler tarafından kurulmuş yalnızca bir "yedek meclis" olduğunu unutuyordu."[149]

Kongo'daki durumun trajik değişimi Lumumba'nın Birleşmiş Milletler karşısındaki barışçıl tavrını da değiştirdi. Barışçıl eylemin ateşli yandaşı, artık askerî karşı-saldırıdan yana olmuştu. Kassaï'nin ayrılma girişimi kırk sekiz saat içinde engellendi ve Lumumba'ya sadık birlikler Katanga'ya girdi. 9 Ağustos 1960 tarihli Güvenlik Konseyi kararının "Kongo'daki Birleşmiş Milletler gücünün buradaki iç çatışmaya katılmayacağını, müdahale etmeyeceğini ve çözüm için kullanılamayacağını" öngörmesine rağmen, BMÖ askerî bir ateşkes kararı aldı.[150] Başka bir ifadeyle Birleşmiş Milletler askerî olarak Lumumba'nın legal hükümetini değil, Katangalı ayrılıkçıları koruyordu.

CIA'nın cesaretlendirdiği Başkan Kasavubu, artık köşeye sıkışmış olan başbakanından kurtulma yollarını aramaya başladı. CIA Başkanı Allan Dulles 25 Ağustos tarihli bir telgrafında, Léopoldville'ki ajanlarından birine bir görev verdi: "en önemli hedefimiz onun devre dışı bırakılmasıdır ve bu, bugünkü koşullardaki gizli görevimizin önceliğidir."[151]

"Dünya Devriminin Şehidi"

Kongolu Başbakan'ın politik düşüncesi, her gün eski metropolünün manevra ve entrikalarıyla uğraşmak zorunda kaldığı bu geri-

149 Frantz FANON, "La mort de Lumumba", loc, clt., s. 876.

150 Jules CHOME, op, cit., s. 52.

151 Télégramme d'Allan DULLES du 26 août 1960 á Lawrence DEVLIN, Ludo DE WITTE'den alıntı, L'Assassinat de Lumumba'nın İçinde, Karthala, Paris, 2000, s. 56.

limli aylarda tamamen belirginleşti. Bundan böyle küçük Belçika'nın arkasında daha büyük ve daha güçlü bir diğer düşmanın olduğunu biliyordu: emperyalizm. Kongo'nun arkasında da emperyalizmin göz diktiği tüm Afrika'nın olduğunu biliyordu. 25 Ağustos'ta Léopoldville'de düzenlenen Pan-Afrika Kongresi'nde, "Kongo'nun savaşının artık Afrika Kıtası'yla emperyalist güçlerin karşı karşıya geldiği bir savaş olduğunu" söyledi:

Kongo ölüyorsa, tüm Afrika da köleliğin ve bozgunun karanlığında ölecektir; bunu herkes anladı. (...). Biz hem kendi mirasımızı hem de Afrika'yı beraberce savunmak için buradayız! Belçikalı sömürgecilerin yalnızca bir araç olduğu emperyalist güçlerin planladığı eylemin karşısına, Afrika'nın hem özgür, hem de özgürlük için mücadele eden halklarının birleşik cephesini koymalıyız. Özgürlük düşmanlarının karşısına özgür insanların koalisyonunu koymalıyız. Ve ortak yazgımız bugün için burada, Kongo'da temsil ediliyor. Afrika'nın özgürleşmesi ve iyileşmesi için yeni bir eylemin başlatıldığı yer, burasıdır.[152]

Lumumba Afrika'nın Kongo için göze aldığı risklerin farkındaydı, ama bağımsız Afrika devletlerinin olası yardımı konusunda yanılmıştı. İlan ettiği kararlı mücadelede yalnız kaldı. Kasavubu 5 Eylül'de, Anayasa'ya göre böyle bir hakkı olmamasına rağmen, Kongo'yu bir iç savaşa sürüklemekle suçladığı Başbakanını görevden aldı. Ama 5 Eylül gecesi toplanan Bakanlar Konseyi, Anayasa'yı ihlal ettiği için Başkan Kasavubu'yu suçlayarak Lumumba'ya destek verdi. 8 Eylül'de 2'ye karşı 41 oyla Başbakan'a destek verme sırası Senato'daydı. Genelkurmay Başkanı Joseph-Desiré Mobutu, "ülkeyi açmazdan kurtarmak için" yönetime el koydu.[153] Kasavubu 27 Eylül'de cuntayı yasal olarak tanıdı ve ülkeyi yasa hükmünde kararnamelerle yönetmekle görevli bir "Genel Komiserler Konseyi" oluşturdu. BMÖ 23 Kasım'da Kasavubu'nun cuntaya verdiği desteği tanıyarak onu Kongo'nun tek yasal temsilcisi ilan etti.

---

152 Patrice Lumumba, Discours d'ouverture de la Conférence panafricaine de Leopoldville, loc, cit., s. 321-322.

153 Déclaration du 14 septembre 1960, Jules-Gerard LIBOIS ve Benoit VERHAEGEN'in içinde, op, cit., s. 869.

Lumumba direnmeye karar verdi, ama evinde gözetim altında tutulduğundan bir şey yapamıyordu. Evi Birleşmiş Milletler'in mavi kasklı askerleri tarafından da koruma altına alınmıştı. Bu zorunlu oturma 10 Ekim'den, kaçmayı başardığı 27 Kasım'a kadar sürdü. Lumumba 1 Aralık'ta tutuklandı, 17 Ocak'ta Katanga'ya getirildi ve aynı gün iki arkadaşıyla birlikte kurşuna dizildi. Ama Lumumba artık Kongo direnişinin bir simgesi olmuştu, cenazesi halkta bir ayaklanmaya yol açabilirdi. 26 Ocak'ta Belçikalı polis komiseri Gérard Soete ve erkek kardeşi üç cenazeyi yok etmekle görevlendirildiler: cansız bedenler balta ve metal testereyle parçalandı, yakıldı ve sülfürik asitte eritildi.

Ölülere ilgili hesaplar boşa gitmişti. Lumumba bir kahraman oldu. Kongo'nun pek çok bölgesinde isyanlar patlak verdi. 1963'ün sonunda Lumumba'nın eski Eğitim Bakanı Pierre Mulele, Kwilu Bölgesi'nde bir gerilla hareketi başlattı. 1964'de Kongo'nun üçte ikisi gerillanın denetimindeydi. 1965'de Ernesto Che Guevara harekete destek olmak için yüzlerce Kübalı gönüllüyle birlikte Kongo'ya geldi. Mobutu'nun yardımına, Kongo silahlı güçleri ve 800 kadar Beyaz paralı askerle takviye edilen Belçika Ordusu koştu. Esasen Güney Afrikalı ve Rodezyalı olan ve Bob Denard tarafından yönetilen bu paralı askerler Katanga'ya girdiler. Mobutu'nun silah üstünlüğüne rağmen hükümet karşıtı gerilla ancak 1967 Kasımı'nda bozguna uğratılabildi. 1968 Ekimi'nde, Lumumba gibi Mulele de işkence görerek katledilecekti.

Lumumba'nın destekçileri Kongo'yla sınırlı değildi. Ölümünden hemen sonra, tüm dünyada bu alçakça cinayete karşı gösteriler başladı ve o, ezilen halkların mücadelesinin dünya ölçeğinde simgesi haline geldi. Katledildiği yıl, Moskova'daki Halkların Dostluğu Üniversitesi'nin adı "Patrice Lumumba Halkların Dostluğu Üniversitesi" olarak değiştirildi. Malcolm X 1964'de onu "Afrika'da bugüne kadar var olmuş en büyük Siyah insan" olarak betimleyecek,[154] Aimé Césaire 1966'da Lumumba'nın trajik sonunu anlattığı "Kongo'da Bir Mevsim" adlı tiyatro oyununda onu kutsal biri, bir peygamber olarak suna-

154 Malcolm X, "Publicmeeting of Organization of Afro-American Unity", 28 Haziran 1964, By any Means Necessary. Malcolm X, Speeches, Interviews and a letter Pathfinder'in içinde, New York, 1992, s. 88.

caktı.[155] Kongolu önder böylece, Che Guevara'nın ifadesiyle "dünya devriminin şehidi" adını aldı. Guevara 1964 Kasımı'nda onun katledilişinden çıkarılan dersleri şöyle anlatıyordu:

Birincisi, emperyalizmin vahşiliği; belli bir sınır tanımayan ve belli bir ülkeye ait olmayan bir vahşilik. Hitler'ci sürü, vahşi hayvanlar gibi davrandı; Cezayir'deki Fransız emperyalistler gibi, bugünün Amerikalıları da vahşi hayvanlar gibi davranıyor; Belçikalı paraşütçüler vahşi hayvanlar gibi davranıyor. Çünkü insanları hayvana dönüştürmek, onları, bir devrimciyi, botlarının altında bulunan ve özgürlüğü için savaşan bir rejim yandaşını katletmeye koşullanmış, kana susamış vahşi hayvanlar haline getirmek emperyalizmin doğasında var. Ve Lumumba'nın anısını devam ettiren, bugün tahrip edilmiş ama yarın yeniden onarılacak olan heykel, bize bu dünya şehidinin tarihiyle birlikte, emperyalizme en küçük bir güven bile duyulamayacağını anlatıyor.[156]

Lumumba'yla birlikte anti-sömürgeci mücadelenin bir dönemi bitiyordu. Artık biçimsel bağımsızlıkla gerçek bağımsızlığı birbirine karıştırmak, anti-emperyalist ve anti- sömürgeci mücadeleleri birbirinden ayırmak ya da barışçıl yöntemlerle gerçek bir özgürleşmeyi düşünmek mümkün değildi. Fanon, Lumumba'nın ölümüne ilişkin bir yazısında şunları söyleyecekti: "Biz Afrikalıların yanlışı, düşmanın hiçbir zaman samimi olarak geri çekilmediğini unutmak oldu. Bunu o da hiç anlamadı, uzlaştı. Ama görüşlerini değiştirmedi."[157]

155 Aimé CÉSAIRE, Une saison au Congo, Seuil, Paris, 2011.

156 Ernesto Che GUEVERA, Discours à l'occasion du 6. anniversaire du soulèvement de Santiago de Cuba, 30 Aralık 1964, Che, commandant, ami'den alıntı, Marie-Dominique BERTUCCIOLI, Juan Andres NEIRA FRANCO, Paris, 2000, s. 178-179.

157 Frantz FANON, "La mort de Lumumba", loc, cit., s. 877.

9. KWAME NKRUMAH

Ortak Pazar (Avrupa) yeni sömürgecidir; kendisine katılmayacak olan azgelişmiş Afrika ülkelerini ayrılıkçı tarifelerle tehdit ediyor, kendisine katılacak olan Afrika ülkelerine ise yardım sözü veriyor. Afrika'nın bağımsız devletleri arasında bir bölünme yaratmayı ya da onları Avrupa ağının içine çekmeyi hedefleyen bu şantaj politikası, Afrika atına binmiş Avrupalı süvarinin eski emperyalist ilişkilerini yeniden yaratıyor.
Kwame NKRUMAH, *Afrika Birleşmelidir*, 1963.

Patrice Lumumba'nın adı darbelerin, doğrudan ya da dolaylı askerî müdahalelerin ve Afrika'daki bağımsız devletlere ve onların yöneticilerine karşı yapılan istikrarsızlaştırma manevralarının sonucu ortaya çıkan uzun bir ölüler listesine yazılmıştı. 1966'da bir darbeyle devrilen Kwame Nkrumah da (1909-1972) Lumumba gibi, yeni sömürgeciliğin bu karakteristik müdahalelerinin kurbanlarından biri oldu.

Nkrumah sömürgeciliğin yeni biçimi karşısında Pan-Afrikacılık çağrısı yaptı. Gana'nın ilk ulusalcı önderlerinin benimsediği bu düşünce akımını, Birleşik Devletler'de 1940'lı yıllarda Siyah diasporayı karakterize eden coşkulu politik ortamla temasa geçerek derinleştirdi. 1957'de başbakan, 1960'da devlet başkanı oldu, eserlerinde ve söylevlerinde tanımlamaya ve savunmaya çalıştığı Pan-Afrika projesinden hiç vazgeçmedi. Yeni sömürgeciliğin reddi ve Pan-Afrikacılık, Nkrumah'ın politik düşüncesinin temel eksenini oluşturuyordu. Buna karşılık önüne dikilen engeller, yaptığı yanlışlar ve yaşadığı başarısızlıklar, sosyalizm, toplumsal sınıflar ya da şiddete başvurmama gibi konulardaki görüşlerinde önemli değişimler yarattı.

Köyden Philadelphia ve New York'a

1909 yılında Nkrumah'ın doğduğu Altın Sahili (Gold Coast), Büyük Britanya için bir "model sömürge" olarak değerlendiriliyordu. Sömürgenin kuzeyi ve Ashanti Bölgesi, sömürge iktidarının menzilini genişletmesi için, bölgedeki çok sayıda yerli ajanın bir araya gelmesini gerektiren dolaylı bir yönetim sistemine bağlıydı. Bu ajan gereksinmesi, bölgedeki yerlilerin okullaşma oranının erken yükselmesine neden oldu. Nkrumah ortalama toplumsal kökenine rağmen, esas olarak geleneksel soyluların çocuklarına yönelik olan paralı eğitimden yararlandı. Cizvit okulundaki ilk yıllarından sonra, yaklaşık on yedi yaşlarında "çalıştırıcı öğrenci" oldu. 1924'de açılan Achimota (Akra banliyösünde) Lisesi'nin bir müfettişi tarafından fark edilen Nkrumah'a, öğrenimine, "Britanya girişimciliğinin vitrinliğini yapan" bu okulda devam etmesi önerildi.[158] Ganalılar için Büyük Britanya üniversitelerine girebilmenin yolu, yöntem, ilke ve müfredatı Britanya okullarıyla aynı olan bu kurumdan geçiyordu.

Genç Nkrumah'ın Doktor James Emman Kwegyir Aggrey'le tanışması, kendi ifadesine göre yaşamında bir "dönemeç" oldu.[159] Bu Siyah metodist papaz Afrika'da tanınan biriydi. Birleşik Devletler üniversitelerinde yetişmiş ilk Afrikalılardan biriydi ve Kıta'nın okullaşması için verdiği mücadeleden dolayı "Afrika eğitiminin babası" unvanını kazanmıştı. Biyografisinde Achimota Lisesi'nin açılış törenini anlatan Nkrumah, Aggrey'in katılımcılar üzerinde yarattığı etkiyi şöyle betimler:

Müdür Yardımcısı Doktor Kwegyir Aggrey, tüm Afrikalılar için çok önemli olan o gün okulun eğitim kadrosunda yer alan ilk Afrikalı oldu. (...) Böylece ilk kez ulusalcı duygularım canlandı. O, rengiyle gurur duyuyordu ve her türlü ırk ayrımcılığına düşmandı. (...) Aggrey'e çok değer verdiğim için (...) eğitimimi Birleşik Devletler'de sürdürme fikrini kabul ettim.[160]

Biyografi yazarı Edwin William Smith'in 1919'da söylediği gibi Agg-

158 Imen HANANA, "L'administration coloniale indirect de la Grande-Bretagne", Citoyenneté empire et mondialisation'un içinde, Martine SPENSKY, Timothy WHITTON, Raphaele ESPIETKILTY (direktör), Pressses universitaires Blaise Pascal, Clermond-Ferrand, 2006, s. 132.

159 Kwame NKRUMAH, Autobiographle, Présence Africaine, Paris, 1960, s. 27.

160 A.g.e.,s. 28-29.

rey'in kişiliği, "onun dindarlığıyla, yalınlığıyla, pek çok Afrikalıda bulunan aşağılık duygusunu yaşamamasıyla ve nihayet tüm Afrika'ya duyduğu büyük aşkla" karakterize ediliyordu.[161] Haitili araştırmacı diplomat Jean Price-Mars, "ırk ve renk ön yargısının esinlediği eylemlere duyduğu nefreti anlattığı "Ölü Sevicilerin ve Zencilerin Silüetleri" adlı eserinin bir bölümünü Aggrey'e ayırdı.[162] Böyle bir şahsiyetle tanışma Anglofon Afrika gençleri üzerinde aynı etkiyi yaratmıştı: Frankofon Afrika'nın zenciliğiyle tanışmak.

Nkrumah Achimota'dan ayrılmasını izleyen yıllarda, aralarında doğmakta olan ulusalcılığın önemli figürlerinin de bulunduğu başka şahsiyetlerle de tanıştı: 1916'dan beri Altın Sahili Yasama Konseyi'nin Afrika temsilciliğini yapan, Ganalı avukat Joseph Casely Hayfort, Sierra Leoneli sendikacı Isaac Theophilus Akunna Wallace Johnson ve Nijeryalı gazeteci Benjamin Nnamdi Azikiwe (gelecekteki Nijerya başkanı). Birleşmiş Milletler'in en önemli Siyah önderlerinden ikisinin, Du Bois ve Garvey'in yazılarıyla tanışması, onların sayesinde oldu.

Nkrumah'ın Azikiwe'yle buluşması, çalışmalarına Birleşik Krallık yerine Birleşik Devletler'de devam etmeyi seçmesiyle gerçekleşti. Nijeryalı, Birleşik Devletler'de Pensilvanya'daki Lincoln Üniversitesi'nde yaptığı on yıllık çalışmadan sonra 1965 Ocak ayında ülkeye döndüğünde, Akra'da çıkan ve kendisinin de baş redaktörü olduğu gündelik gazete *African Morning Post*'daki yazılarıyla hızla anti-sömürgeci bir militan olmuştu. Tarihçi ve gazeteci Cécile Laronce, Azikiwe'nin genç Nkrumah'ta yarattığı etkiyi şöyle özetler:

Yoksul bir öğrenci olan Azikiwe, Amerikalı Siyahlarla aynı ayrımcılığa maruz kalmış, tamamen onlarla özdeşleşmiş (...) ve onların özgürlük ve saygınlık için verdiği mücadeleye katılmıştı. Bu deneyim Azikiwe'de kökten bir gururun ve bilincin gelişmesine yol açtı. Azikiwe bu nedenle geleceğin Afrikalı önderlerinin yetişmesi için, Birleşik Devletler'in Büyük Britanya'dan daha iyi bir temel oluşturduğunu

161 Edwin William SMITH, Aggrey of Africa. A Study in Black and White, Student Christian Movement, Londra, 1929, s. 3.

162 Jean Price-MARS, Silhouettes de nègres et nécrophiles, Présence Africaine, Paris, 1960, s. 119.

düşünüyordu. Nkrumah'ın Lincoln Üniversitesi'ne geçmeye karar vermesini, Nijeryalı büyüğünün bu perspektifi sağladı.[163]

Ve Nkrumah 1935 Ekimi'nde Birleşik Devletler'e gitti. Orada on yıl kaldı, hem üniversitede eğitimine devam etti, hem de çalıştı (balık satıcılığı, tayfalık, bulaşıkçılık, vb.). Irkçılığı ve ırk ayrımcılığını tanıdı. Birkaç ay sonra "bu ırk ayrımcılığını ülkenin gösterdiği modernist faaliyetlerle karşılaştırınca, yüreğinde bir sıkıntı duyduğunu" söyleyecekti.[164]

1939'da ekonomi ve sosyoloji eğitiminin tamamlayan Nkrumah, üniversitede kaldı. Bu konumu politik formasyonu için ona daha çok zaman ve enerji kazandıracaktı. Afrikalı öğrenci grubuna katıldı, grubun 1941'de, Birleşik Devletler ve Kanada Afrikalı Öğrenciler Birliği'ne dönüşmesine katkı sağladı. Birliğin 1942 Eylülü'ndeki ilk toplantısında başkan seçildi ve 1945'de Büyük Britanya'ya gidişine kadar başkan olarak kaldı. Birliğin yayın organı *African Interpréter*, hızla Pan-Afrikacı düşüncelerin odağı haline geldi.

Ama Nkrumah aynı zamanda emperyalizm ve sömürgeciliğin teori ve mekanizmalarını da anlamaya çalışıyordu. Bu araştırma onu Hegel, Marks, Lenin ve Giuseppe Mazzini'nin eserlerini okumaya yöneltti. Marks ve Lenin'i okumak onu heyecanlandırmıştı, "onların bu sorunları çözecek nitelikte bir felsefe geliştirdiğinden emin olduğunu" söylüyordu, ama asıl hayran olduğu kişi, "Afrika Afrikalılarındır" felsefesi ve "Afrika'ya geri dönüş" hareketi ile Marcus Garvey oldu.[165]

Garvey'in, politik formasyonu üzerindeki etkisinin önemine rağmen, Nkrumah temel bir konuda ona katılmadı, başka referanslar aramaya koyuldu. Garvey'in, stratejisinin ana eksenine yerleştirdiği "saf Siyah ırk" kavramını paylaşmıyordu. Bu reddediş tavrı, dönemin Birleşik Devletleri'nde Du Bois ile buluşmasını kaçınılmaz kılacaktı. 1945 Nisanı'nda Du Bois'in örgütü, Siyah Halkların Gelişmesi İçin Ulusal Birlik [*National Association for the Advancement of Colored People* (NAACP)], New York'ta bir "Sömürge Konferansı" düzenledi. Konferansın

163 Cécile LARONCE, op, cit., s. 28.

164 Kwame NKRUMAH, Autobiographie, op, cit., s. 55.

165 A.g.e., s. 57.

amacı "sömürgelerin oluşumunun ve bugününün kısa bir çerçevesini çizmekti."[166] Nkrumah burada Altın Sahili'ni temsil etti ve etkin bir rol oynadı. Konferanstan çıkan en önemli karar, 1945'de Manchester'de toplanacak bir Pan-Afrika Kongresi'nin organizasyonu oldu.

1945 Mayıs ayında Londra'ya gitmek üzere Birleşik Devletler'den ayrılan Nkrumah, artık politik düşüncesinde üç ana başlık taşıyan bir Nkrumah'tı: anti-sömürgecilik, Pan-Afrikacılık ve sosyalizm. O, bu üç entelektüel gelenekle bütünlüklü bir bağlantı yaratmaya çalıştı. 1956'da yayınlanan biyografisinde Birleşik Devletler'de geçirdiği on yılın bilançosunu çıkardı: "Yoksulluk ve ağır çalışmalarla geçen yıllar bana, politikaya ve yaşama ilişkin felsefemi terk etmemi sağlayan bir deneyim kazandırdı."[167] Gineli akademisyen Lansiné Kaba, Nkrumah'ın bu üç geleneği birleştiren Pan-Afrikacılığın, üniversite sıralarında, kafelerde, Philadelphie ve New York'taki Siyah gettoların kiliselerinde doğduğunu" söyler.[168]

Yeni Sömürgeciliğe Karşı Pan-Afrikacılık

Nkrumah Birleşik Devletler'den ayrılmadan kısa bir süre önce, kendi deyimiyle "öğrendiği politikaların ve kazandığı deneyimlerin birkaçını yazılı olarak saklamak"[169] amacıyla bir broşür kaleme aldı. Broşür Londra'da "Ulusal Bağımsızlığa Doğru" başlığıyla basıldı.[170] Analizin çerçevesi Marksist'ti. Sömürgecilik, kapitalizmin en düşük fiyata hammadde alma, bunu en ucuz yerli emeğiyle işletme ve artı-değer kazanma gereksinmesinin sonucu olarak tanımlanıyordu. Yerlilerin eğitimi ve uygarlaştırıcı misyon üzerine söylenenler, bu somut amaçları gizlemeye yönelik ideolojiler olarak analiz edilmişti. Ve mantıksal olarak şu sonuç çıkarılıyordu: "Sömürge halklarına kalan tek seçenek, bağımsızlık ve özgürlüklerini sömürgecilerden geri almaktır."[171]

166 Cécile LARONCE, op, cit., s. 38.

167 Kwame NKRUMAH, Autobiographie, op, cit., s. 9.

168 Lansiné KABA, Kwame Nkrumah et le rêve de l'unité africaine, Chaca, Paris, 1991, s. 14.

169 Kwame NKRUMAH, Autoblographie, op, cit., s. 58.

170 Kwame NKRUMAH, Towards Colonial Freedom. Africa in the Struggle Against World Imperialism, Panaf Books, Londra, 1973 (ikinci basım).

171 A,g,e., s. 17.

1945 Mayısı'nda hukuk derslerini izlemek üzere Londra'ya giden Nkrumah kendisini hızla Siyah diasporanın yoğun militan etkinliğinin içinde buldu. Batı Afrika Öğrenciler Birliği'ne [*West African Students'Union* (WASU)] katıldı ve geleceğin çok sayıda bağımsızlık önderiyle tanıştı: Kenneth Kaunda (Zambiya), Jomo Kenyatta (Kenya), Joshua Nkomo (Zimbabve), Julius Nyerere (Tanzanya), Kojo Botsio (Gana), Harry Nkumbula (Zambiya) ve diğerleri. Özellikle de kendisiyle birlikte Pan-Afrikacılık anlayışını derinleştireceği Trinadlı George Padmore'yi tanıma fırsatını elde etti. 1945'de Londra'da Du Bois başkanlığında düzenlenen Beşinci Pan-Afrika Kongresi'nin kapanış bildirisini birlikte kaleme aldılar.

Kongre tarihinin Dünya Sendikalar Federasyonu'nunkine yakın olması, buraya Afrikalı sendikacıların da katılımını sağlayacaktı. Nkrumah'a göre bu kongre, politik olarak pek çok noktada öncekilerden farklıydı:

Bu, beşinci konferans olmakla birlikte önceki dördünden işitsel, görsel ve ideolojik bakımlardan farklı bir kongreydi. Diğerleri özellikle orta sınıf entelektüelleri ve burjuvazinin Siyah reformcuları tarafından desteklenirken, Beşinci Pan-Afrika Kongresi işçileri, sendikacıları, tarım üreticilerini, kooperatif temsilcilerini, Afrikalı öğrencileri ve diğer Siyah öğrencileri bir araya getirdi. Katılımcıların büyük çoğunluğu Afrikalı olduğu için ideoloji Afrika ulusalcılığı -Afrika'da emperyalizme, ırkçılığa ve sömürgeciliğe karşı Afrika ulusalcılığının isyanı- oldu ve Kongre felsefe olarak da Marksist sosyalizmi benimsedi.[172]

Kongre, Britanya Devleti'nin de anti-sömürgesel gelişiminde önemli bir rol oynamıştı: Afrikalılar ilk kez çoğunlukta olduğu için, Birleşik Devletler'den Afrika'ya geçiş; özellikle sendikal hareketin varlığı nedeniyle, orta sınıflardan halk sınıflarına geçiş; bağımsızlık parolasının benimsenmesiyle ideolojik geçiş; bir kuşaktan (Du Bois, Padmore) diğerine geçiş (Nkrumah, Kenyatta, Azikiwe, Banda, Nyerere, Kaunda, Peters Abraham). Siyah ulusalcılık ve Pan-Afrikacılık,

172 Kwame NKRUMAH, Autobiographie, op, cit., s. 66.

ikisi de Afrikalılaşmıştı. Bu toplantı Afrika'nın dışında düzenlenen son Pan-Afrika Kongresi olacaktı.

Bu Afrikalaşmanın işaretlerinden biri, Garveycilik açısından netleşmek oldu. Aslında sömürge sorunu Garvey'e göre öncelikle değildi. Ona göre Afrika öncelikle Birleşik Devletler'deki Siyahların, baskıya verdiği yanıttı ve onun politik stratejisi, gelecek köle kuşakların Afrika Kıtası'nda kendi devletlerini kurması için bir "Siyah Siyonizm" yaratmaya yönelikti. Temel rolü Afrikalılara değil, diasporanın Siyahlarına vermişti. Onun anti-sömürgecilik analizi üzerinde yoğunlaşan Manchester Kongresi bu yaklaşım nedeniyle ikiye bölündü. Anti-sömürgecilik, bir yandan Alt Sahra Afrikası ve Mağrip arasındaki kesintiyi aşan mücadelenin kıtasal vizyonunu öngörüyor, diğer yandan temel rolü diasporaya değil, Afrikalıların bizzat kendilerine veriyordu. Kongre'de benimsenen ve redaksiyonuna Nkrumah'ın da katılmış olduğu bildiri, Siyahlara değil, sömürgelilere seslendi. Bildiri, Komünist Parti Manifestosu'na dayandırılan ünlü bir sloganla bitiyordu: "Tüm dünyanın ezilen ve sömürgeli halkları, birleşiniz!"[173]

Manchester Kongresi'nden sonra Nkrumah'ın politik düşüncesinde Pan-Afrikacılık, Pan-zencilikten ayrıldı. Bu ayrım, Gana 1957'de bağımsızlığını kazandığı zaman bir kez daha netleşecek, onu kıtacı bir Pan-Afrikacılık yaklaşımına yöneltecekti. Gana, bağımsızlıktan hemen sonra Afrika bağımsız devletlerinin bir konferansına ve sekiz ay sonra da tüm Kıta'dan altmış iki ulusalcı örgütün katıldığı ilk Afrika Halkları Konferansı'na ev sahipliği yaptı. Ganalı önder, Fransız Alt Sahra Afrikası'nın başlıca yöneticilerinin yeni sömürgeci Fransa-Afrika Topluluğu düşüncesini kabullendikleri ve Kenya, Cezayir ve Kamerun'da savaşın ortalığı kırıp geçirdiği dönemde, "*Independence now*" (bağımsızlık, şimdi) parolasını öne çıkardı.

Kwame Nkrumah 1958'de, Sékou Toure'nin Ginesi'nin bağımsızlığıyla birlikte, Pan-Afrikacı ve sosyalist olarak bilinen Gana-Gine Birliği'yle ilgilenmeye başladı. Birlik, bir Batı Afrika Birleşik Devletleri kurulması amacıyla yola çıkmıştı, bu nedenle 1959'da diğer devletlere

173 Panafricanlsme ou communisme'nin içinde, Georges PADMORE op, cit., s. 178-182.

de ulaşmak niyetiyle Afrika Devletleri Birliği adını aldı. 1961'de Mali'nin de katılmasıyla, Birliğin Afrika Birleşik Devletleri'nin bir embriyonu olacağı umutları arttı. Projenin simgesel bir gücü vardı, çünkü içinde hem eski bir Britanya sömürgesini hem de eski Fransız sömürgelerini barındırıyordu. Ama her üyenin tek başına süvari olma eğilimi nedeniyle Birlik uzun sürmeyecekti.[174]

Ama Nkrumah mücadeleden vazgeçmedi. Eski Afrika sömürgelerinin büyük bir bölümünün, bağımsızlığa rağmen hâlâ eski metropolüne boyun eğmeye devam ettiğini üzüntüyle gören ve Avrupa ülkelerinin, Afrika'daki eski sömürgelerini etkileyecek (1957 Roma ve 1961 Yaounde anlaşmaları) kıtasal bir birleşme sürecine girdiğini bilen Ganalı Başkan, Pan-Afrikacı düşüncelerini yeniden vurgulamak gereksinmesi duydu. 1963'de Addis-Ababa'da düzenlenen ve Afrika Birliği Örgütü'nün (ABÖ) kurulmasına yol açan konferansta "Afrika Birleşmelidir" (*L'Afrique doit s'unir*) başlıklı bir yazı kaleme aldı.

Tarihçi Yves Benot'a göre "gerçek bir Afrika Birliği teorisi"[175] olan bu bildiride geliştirdiği düşünce hem politik hem de ekonomikti. Yazar politik düzlemde hiçbir devletin emperyalist güçlere karşı tek başına direnemeyeceğini belirtiyordu. Öte yandan gelişigüzel çizilmiş sömürge sınırları, Afrikalılar arasında, aynı güçlerin kışkırtabileceği ya da araçsallaştırabileceği çatışmalar için uygundu. Buradan çıkan sonuca göre Afrika'nın, tüm Afrika'yı tek merkezden yönetilen tek bir ulus haline getirecek politik bir birleşmeye gereksinmesi vardı.

Yazar ekonomik düzlemde, nüfusu az ve yeterli bir pazar oluşturamayacak kadar yoksul olan ülkelerin, kendisini sömürge sistemine yerleştiren bağımlılık durumundan çıkmasının mümkün olamayacağı değerlendirmesini yapıyordu. Üstelik hızlı bir büyüme için gereken sermayeye, her devletin kendi ölçeğinde ulaşılamazdı. Bir kısmının doğrudan eski sömürgeci güce bağlı olduğu önemli miktarda rezerv paranın varlığı da ticaret için bir engel oluşturuyordu. Birbirine bağlı olmayan ekonomi politikaları, ülkeler arasında yalnızca, Kıta'nın dağılmasından memnuniyet duyacak Batı güçlerinin yararlanabileceği

174 Lansiné KABA, op, cit., s. 123.

175 Yves BENOT, Idéologies des indépendances africaines, François Maspero, Paris, 1969, s. 150.

bir rekabet yaratacaktı. Nihayet, ekonomik bağımsızlık ve halkın yaşam koşullarının iyileştirilmesi için gerekli olan önemli sanayi projeleri, ancak Kıta ölçeğinde mümkündü.

Nkrumah analizini "Afrika Birleşmelidir"den iki yıl sonra, başlığını Lenin'in ünlü formülüne dayandıran bir diğer eserinde derinleştirdi: Emperyalizmin son aşaması: yeni sömürgecilik (*Néocolonialisme, dernier stade de l'impérialisme*).[176] Eserde sömürgeciliğin bu yeni yüzünün tanımını yapıyordu:

Yeni sömürgeciliğin özü, devletin bölgede teorik olarak bağımsız ve uluslararası düzlemde tüm egemenlik göstergelerine sahip olmasıdır. Ama aslında devletin ekonomisi ve sonuç olarak da politikası dışarıdan yönlendirilmektedir.[177]

Bu iki kitap zencilik teorisyenlerinin tersine, Nkrumah'ınAfrika birliğini "kültürel" ya da "kimliksel" bir zemine değil, ekonomik ve politik bir akılcılığa yerleştirdiğini gösteriyordu. Bir başka ifadeyle Afrika birliğini yaratan, az çok mitleştirilmiş bir "geçmiş" değil, geleceğe yönelik gerçek bir bağımsızlığın gereklerinden doğmuş ortak kaderi paylaşan bir komüniteydi.

Bununla birlikte, birleşmenin gereğine ilişkin edindiği bu bilinç onu somut olasılıklara aşırı değer veren bir iradeciliğe yöneltti. Addis-Abâba'da şunları söyledi: "Amacımız şu andan itibaren Afrika birliğidir. Kaybedecek zamanımız yok. Şu andan itibaren ya birleşmemiz ya da ölmemiz gerekiyor."[178] Sözler coşkuluydu, ancak pek gerçekçi görünmüyordu. Yves Benot bu devrimci programın "tutucu eğilimi ve mikro ulusalcılığa bağlılığı açık olan Afrika hükümetlerine" önerildiğini belirtti.[179] Aslında Nkrumah, Addis-Ababa'da tamamen soyutlanmış durumdaydı (bkz. 10. Bölüm).

Nkrumah'ın art arda yaşadığı başarısızlıklar, yaptığı birleşmiş bir Afrika saptamasının Kıta ölçeğinde yanlış olduğu anlamına gelmi-

176 Kwame NKRUMAH, Néocolonialisme, dernier stade de l'impérialisme, Présence Africaine, Paris, 1973 (yeni basım).

177 A.g.e., s. 9.

178 Kwame NKRUMAH, Revolutionary Path, International Publisher, New York, 1973, s. 233-234.

179 Yves BENOT, op. cit., s. 171.

yordu. Ekonomist Samir Amin'e göre bu başarısızlıklar tersine, onun Pan-Afrikacılık çağrısının "yarım yüzyıl ileri" olduğunu kanıtlıyordu.[180]

Şiddet Olmadan Özgürleşmek?

Nkrumah'ın 1947'de Gana'ya geri dönmesi, ülkedeki geleneksel toprak sahibi ve ağaç yetiştirici elitin isteği üzerine oldu. Aslında bu istek, 2. Dünya Savaşı'ndan sonra bölge hükümetiyle daha fazla ortaklaşmayı gerektiriyordu. Var olan politik örgütler bu yeni talebi karşılayacak durumda değildi. Nkrumah'ın biyografisini yazan David Rooney, "potansiyel olarak can çekişen ve her ikisi de *Akan*lar ve *Gas*lar arasındaki etnik çatışmadan etkilenen iki ulusalcı politik yapılanma olduğunu" belirtir.[181] Nkrumah'ın hem Manchester Kongresi'nde hem de yazılarıyla kazandığı ün, bu elitin temsilcilerini 1947 sonbaharında, yeni bir oluşumun, Birleşik Altın Sahili Konvansiyonu'nun [*United Gold Coast Convention* (UGCC)] genel sekreterliğini üstlenmesi için ona bir çağrı yapmaya yöneltmişti. Örgüt 29 Aralık 1947'de kurulmuştu ve zamanı geldiğinde *self-government talep ediyordu.*

Genç Genel Sekreter hızla, tarihçi Elikia M'Bokolo'nun "yalnızca İngilizce öğrencileri, tüccarlar ve liberaller elitini temsil eden ve hedeflerinde tutucu, yöntemlerinde ılımlı görünen" bir oluşum olarak tanımladığı[182] yeni örgütün sınırlarıyla karşı karşıya geldi. Üstelik Lansiné Kaba, UGCC yöneticilerinin "Altın Sahili'nin tümüyle değil, yalnızca kıyı bölgesiyle ve merkezdeki Ashanti'yle ilgilendiğini" ekliyordu.[183] Nkrumah'ın anti-sömürgeci tavrıyla çelişen bu durum, ancak bir kopuşla noktalanabilirdi.

Aslında Nkrumah'ın projesi, elitçi bir grup olan UGCC'yi bir kitle partisine dönüştürmek üzereydi. Bunu yapmak için hiçbir çabadan kaçınmadı: konferans turları, büyük bir başarı gösteren üç propa-

180 Samir AMIN, "Préface", Les Premiers Pas de la Fédération des Étudiants d'Afrique noire en France (FEANF), 1950-1955'in içinde, Amady Aly DYENGE, L'Harmattan, Paris, 2003, s.24.

181 David ROONEY, Nkrumah, l'homme qui croyait en Afrique, Jalivres, Paris, 1990, s. 31.

182 Elikia M'BOKOLO, L'Afrique au XX. siècle. Le Continent convoité, Seuil, Paris, 1985, s. 141.

183 Lansiné KABA, op, cit., s. 66.

ganda gazetesinin çıkarılması, bir gençlik örgütünün kurulması. Bu yoğun etkinlikler, yeniden baskıya başvuran sömürge yönetimini endişelendiriyordu. Örgütün altı yöneticisi "isyana kışkırtma" gerekçesiyle hapsedildi. Eski savaşçıların ücret artışı talebiyle yaptığı bir gösterinin ardından polis, 28 Şubat 1948'de Akra'da ateş açarak üç kişinin ölmesine ve pek çok kişinin yaralanmasına, tepki olarak da günlerce süren isyanların patlak vermesine neden oldu (20 ölü, 237 yaralı). Ganalı vatanseverlerden daha uysal olan Ganalı elit, durumun bu noktaya gelmesinden Nkrumah'ı sorumlu tuttu. Çok radikal olan Nkrumah'ın, çok hızlı, çok güçlü vuracağını düşünüyorlardı... Nkrumah UGCC'nin genel sekreterliğinden istifa ederek örgütün veznedarlığına geçti.

Oluşturduğu gençlik örgütüne dayanarak Nkrumah, 12 Haziran 1949'da 60 000 kişiye birlikte, hemen *self-government* talebinde bulunan Konvansiyon Halk Partisi'ni [Convention People's Party (CPP)] kurdu. David Rooney bu politik kopuşun toplumsal bir okumasını yapar: "Kendilerini CPP'de ifade edenler, UGCC elitleriyle arasına mesafe koyan ve sömürge sistemi tarafından marjinalleştirilenlerdir. Onlar, şeflere, sömürge sistemine, yani geleneksel yapıları koruduğu için kendilerini ifade etme şansını ortadan kaldıran dolaylı yönetim sistemine karşı son derece eleştirel yaklaşıyorlar."[184]

CPP kurulur kurulmaz, Nkrumah'ın "pozitif eylem" adıyla kuramsallaştırdığı ve "politik nitelikli kampanyalar, basın, grev ve boykot gibi etkinliklerin oluşturduğu şiddet karşıtı eylem biçimini benimsedi."[185] Bu tavır yeni değildi ve Nkrumah tavrının, Birleşik Devletler ziyareti sırasında Gandi'yi okumasıyla geliştiğini söylüyordu. CPP'nin "pozitif eylemi" çifte sloganla sürdürüldü: bağımsızlık ve kurucu meclis için seçimler.

Parti kurulduğu günden itibaren tartışmasız bir popülarite kazanmıştı. 9 Ocak 1950'de başlattığı genel grev ülkeyi felce uğrattı. Nkrumah 22 Ocak 1950'de tutuklandı ve yasa dışı grev ve isyana kışkırtma suçlamasıyla üç yıl hapse mahkûm edildi. Bununla birlikte Britanya

184 David ROONEY, op, cit., s. 37.

185 Kwame NKRUMAH, Autobiographie, op, cit., s. 112.

hükümeti, onun popülaritesini de dikkate alarak, baskıcı politikasını bazı açılım politikalarıyla yeniledi. 1950'da, yetmiş beşi Afrikalı olmak üzere seksen dört üyeli bir yasama meclisi öngören yeni Anayasa yürürlüğe girdi. Britanya hükümeti bunu yaparak hem muhalefetin önünü kesmeyi hem de ılımlı müttefiklerine yeni bir şans vermeyi ummuştu. Yani umut, elit temsilcilerinin ve geleneksel şeflerin egemen olduğu bir meclisti. CPP, Akra Belediyesi'ndeki otuz sekiz sandalyenin otuz dördünü kazandı. Britanya sömürü sisteminde yürürlükteki yasalar, hapisteki birine tüm sivil hakları saklı kalmak koşuluyla seçimlere katılma hakkını veriyordu. Bu nedenle Nkrumah Akra Merkez'de aday gösterildi ve oyların % 95'inden fazlasını aldı. Suçu bağışlanarak serbest bırakıldı ve hükümetin başına geçti.

Britanya Hükümeti soğuk savaş koşullarının egemen olduğu bir ortamda CPP'yi muhatap almak zorunda kalmıştı ve geleceğin bağımsız Ganası'nda ekonomik çıkarlarını korumak için bu partiyi sistemle bütünleştirmeye çalışacaktı. Nkrumah da sömürge iktidarının güvenini kazanmak için ödün üzerine ödün verecekti. Cécile Laronce "oportünizmin, sömürgeci güçlerle, daha geniş anlamda Batı'yla karşılıklı ilişkiler içerisinde olduğu" değerlendirmesini yapar: "Nkrumah Batı'ya son derece güven veren bir tutum sergiledi. Kendisini gözlemleyen Batılı güçlerin tüm beklentilerini karşıladı. Hem ticari hem de askerî anlamda Commonwealth çerçevesinden çıkma arzusunu açıklamadı. Avrupalıların varlığını reddetmedi."[186] Nkrumah, "pozitif eylem"den sonra 1951'den 1957'ye kadar uyguladığı bu yeni politikaya "taktik eylem" adını vermişti. Bu politika, Afrikalıların gücünü arttırmak ve Britanyalı yöneticinin gücünü zayıflatmak için, taktik olarak gerektiğinde tepedeki güç ilişkilerine göre hareket etmeye dayanıyordu. Tarihçi Yves Benot ve gazeteci Augusta Conchiglia, Nkrumah'ın politikasını "inanılmaz bir geri dönüş" olarak niteleyerek durumu şöyle anlatırlar:

Bir tarafta, yandaşlarını hemen bağımsızlık için harekete geçiren ulusalcı bir önder, bağımsızlığın farklılaşmış bir biçim alarak

186 Cécile LARONCE, op. cit., s. 149.

belirsiz bir tarihe ertelenmesini (1951'de) onaylıyor. Öte tarafta, Vali Arden Clarke (...) daha da tehlikeli bir biçimde (...) yeni tutuklanmış Afrikalı bir yöneticiyle işbirliği yapmayı kabul ediyor. Sömürgeci, bölge politikasında aşırı solcu yöneticilerle işbirliğine giderek onları sistemle bütünleştirmeye çalışıyor; onları, eylem ve düşüncelerini Commonwealth çerçevesinde değiştirmeye yöneltiyor; örneğin bağımsızlığın -başından beri kabul gören, ama bir türlü karar verilemeyen- hiçbir gerilime neden olmadan, yokuş aşağı iner gibi keyifli bir geçişle gerçekleşeceği gibi ortak çıkarlar yaratıyor.[187]

Yolu böyle çizilen bağımsızlık, uzunca bir geçiş sürecinden sonra, 6 Mart 1957'de ilan edildi. "Pozitif eylem" ve onu izleyen "taktik eylem" başarıyla sonuçlanmıştı. Ama bu başarı, gelecekte ağır sonuçlar doğuracak belirsizlikler pahasına kazanılmıştı. Sosyolog Martin Varlet, "güç denemesi devletin tepesinde olacağı için, kitledeki ulusalcılığın artık destek ya da seçim ajitasyonu gibi yardımcı bir rol üstlendiğini" belirtir.[188] Bu türden bir miras, Nkrumah'ın sonradan geliştirdiği sosyalizm anlayışını, yani toplumsal dönüşümün başından beri bürokratik nitelikli olan aktörlerine göre, halk kesimlerine öncelik veren anlayışını etkileyecekti.

Nkrumah'ın şiddet karşıtı stratejisi tartışmasız bir başarı kazanmıştı. Bununla birlikte bu başarıya katkısı olan pek çok etmen Britanya sömürgeciliğinin özgüllüğünden, dahası dönemin Gana'sının koşullarından kaynaklanıyordu. Bağımsızlık kutlamalarında Nkrumah'la dans eden Kraliçe II. Elizabeth'in görüntüsü, bu sömürgesizleşmenin sıra dışı niteliğini vurguluyordu. Bu sömürgesizleşme için hiçbir genelleştirme mümkün değildi ve Gana deneyiminden diğer ülkelere de uygulanabilecek hiçbir model çıkarılamazdı. Nkrumah genelleştirme ve modelleştirme çalışmasından vazgeçti. 1958'de Akra'da "pozitif eylem" ve "taktik eylem" olarak art arda gelen iki evrenin, politik

187 Yves BENOT ve Augusta CONCHIGLIA, "Le Cas du Ghana", Géopolitique Africaine, no: 15-16, 2004 yaz-sonbahar, s. 121-139.

188 Martin VARLET, "Langue et pouvoir au Ghana sous Nkrumah. Les maitres-mots", Politique Africaine'nin içinde, no: 23, Ekim, 1986, s. 67.

bağımsızlığın kazanılması için evrensel bir yöntem oluşturduğu düşüncesini savundu. Kongrelerde bu görüşü anlatmaya başladı.

1960'lı yılların Kongosu'nun dramı bile (bkz. 8. Bölüm), Ganalı başkanı belli koşullarda şiddet kullanmanın gerekli ve meşru olduğuna ikna edememişti. Nkrumah 1966 yılına kadar bağımsızlık kazanmanın en doğru yolunun şiddet karşıtlığı olduğunu savundu. Cezayir'de, Kamerun'da ve diğer Portekiz sömürgelerinde sömürgecinin uyguladığı şiddet, görüşünü değiştirmedi. BMÖ'de ulusal kurtuluş hareketlerini desteklese de, Pan-Afrika kongrelerinde dayanışma çağrısı yapsa da, birçok politik sürgünü Gana topraklarına kabul etse de hiçbir zaman açıkça silahlı bir mücadeleden yana olmadı. Yazılarında farklı bir bakış açısını görmek için, 1966 Şubatı'nda bir askerî darbeyle devrilmesini beklemek gerekecekti. Sürgün sırasında (Gine'de) 1968'de yayınlanan "Devrimci Savaşın El Kitabı" adlı eserinde sömürgeciliğe ve onun işbirlikçi rejimlerine karşı çıkmak ve devrimci bir Afrika halk ordusu kurmak için silahlı mücadele çağrısı yaptı. 1970'de "Afrika'da Sınıf Savaşları" adlı eserinde barışçıl yollarla devrimci dönüşümler olabileceği yanılsamalarını reddetti. Kendi eski yanılsamalarından söz eder gibiydi:

Devrimci şiddet, devrimci mücadelenin temel ilkesidir. Çünkü tersi durumda ayrıcalıklı elitler durumlarının tehdit altında olduğunu bilerek reform yapmayı kabul etseler de, iktidarı hiçbir zaman bırakmayacaklardır. Şiddet kullanarak ve insan yaşamı pahasına tamamlanmamış hiçbir büyük tarihsel olay yoktur. Kapitalist bir üretim tarzından sosyalist bir üretim tarzına geçişin şiddete başvurmadan mümkün olabileceğine inanan biri, büyük bir yanılgı içerisindedir.[189]

Yeni sömürgeciliğin uyguladığı şiddetle karşılaşan Nkrumah, gerçek bir alt-üst oluş yaşayacak ve *sonradan* Frantz Fanon'a hak verecekti.

189 Kwame NKRUMAH, La Lutte des classes en Afrique, Présence Africaine, Paris, 1971, s. 98-99.

Sınıf Mücadelesi Olmadan Bir Sosyalizm?

Bu durum devrimci şiddet düşüncesini sosyalizm ve sınıflar mücadelesi gibi iki sorunla ilişkilendiriyordu.

Nkrumah'ın düşüncesindeki ikinci alt-üst oluş, yerini bu iki konuda bulacaktı. Nkrumah dünya pazarı çerçevesinde bir ekonomik bağımsızlığa ve sosyalizme sınıf mücadelesi verilmeden geçilebileceğine samimiyetle inanmıştı. 1945 Manchester Kongresi'nden itibaren geliştirdiği Marksist sosyalizm talebine rağmen, bağımsızlığının ilk yıllarında Gana'yı, eski sömürgeci gücün çıkarlarını kollayan liberal tercihlere yöneltti. Ekonomistler Jean-Paul Azam ve Timothy Besley, yeni sömürgeciliğin egemen olduğu Gana'nın ekonomik kozlarını sıralarlar: dünyanın ilk kakao üreticisi olan Alt Sahra Afrikası'nda en yüksek kişi başına düşen gelir düzeyi, önemli maden, özellikle altın rezervleri, yabancı para rezervleri.[190] Gana kakao üretiminde 60'lı yılların başlarına kadar, tamamen dünya pazarına bağımlı olan bir yeni sömürgecilik modeli olarak kaldı.

Nkrumah 1957'den 1961'e kadar ülkesinin Commonwealth'a ve Sterlin Bölgesi'ne aidiyetini dile getirmemişti. Yabancı özel sermayeye dayanan ekonomik politikaları benimsiyordu.[191] Makhtar Diouf onun, ekonomi politikası konusunda danışman olarak "Marksist eğilimli ya da radikal ekonomistleri değil, Arthur Lewis, Nicholas Kaldor ve Dudley Seers gibi politika ve üniversite çevrelerinde tanınmış neo-klasik liberalleri" aldığını söyler.[192] Kamu yatırımı büyük olsaydı, esas olarak sanayi ya da tarımın gelişmesiyle ilgili sorun olmayacaktı. Ama kamu yatırımı, alt yapının gelişmesi ve etkin bir toplumsal politika üzerinde yoğunlaşmıştı. Okula giden çocukların, hastane yataklarının, doktorların, asfaltlanmış yolların sayısı, 1951'den 1961'e kadar dikkate değer ölçüde arttı.[193] Halkın yaşam koşulları iyileşmişti,

190 Jean-Paul AZAM ve Timothy BESLEY, "Le Cas du Ghana", OCDE'nin içinde, Offre de biens manufacturés et développement agricole, OCDE Development Center, Paris, 1989, s. 19.

191 John ESSEKS, "Political independance and economic decolonization. The case of Ghana under Nkrumah", The Western Political Quarterly, c. 24, no: 1, 1971, s. 59-64.

192 Makhtar DIOUF, L'Afrique dans la mondialisation, L'Harmattan, Paris, 2002, s. 98.

193 Jacques ARNAULT, Du Colonialisme au socialisme, Hanoï -Havane- Alger, Bamako, Conakry, Accra, Éditions sociales, Paris, 1966, s. 185.

ama bu tamamen kakaonun dünya ölçeğindeki sürümüne bağımlı bir iyileşmeydi. Ve 1957'den sonra, ithal ürün fiyatları dramatik bir biçimde yükselirken, kakao fiyatları düştü.[194] Gana böylece 50'li yılların sonlarından itibaren, ekonomist Arghiri Emmanuel'in, yeni bağımsız ülkelerle emperyalist güçler arasındaki ticarette anlamsızlaşan terimleri kullanmamak için "eşitsiz ticaret" olarak nitelediği[195] olguyla karşı karşıya geldi. İhraç edilen hammaddenin değerinin altındaki fiyatı ve ithal malzeme ve manüfaktür ürünlerinin aşırı yüksek fiyatı ülkeyi görünmez bir yağmalanmaya sürüklüyordu.

Nkrumah'ı yeni sömürgecilik üzerindeki düşüncelerini "Afrika Birleşmelidir" ve "Emperyalizmin son aşaması: yeni sömürgecilik" (*Le Néocolonialisme, dernier stade de l'impérialisme*) adlı eserlerinde derinleştirmeye ve yaşama geçirmeye iten neden, bu eşitsiz ticaretle karşı karşıya gelmesi olmuştu: Gana, egemenlik altındaki statüsüne son vererek 1960'da cumhuriyet oldu. 1964'de ithal ikamesi denilen bir kamu yatırım politikası öngören yedi yıllık bir plan benimsendi; 1965'de piyasaya, Sterlin Bölgesi'ni etkileyen ulusal para, Gana Cedisi sürüldü. Ancak bu politika da büyük ölçüde etkisiz kaldı. Ekonomist Samir Amin 1965'den sonra, yedi yıllık planın tarımdaki gelişme için ulusal özel sermayeyi harekete geçirme olanaklarını şişirdiğini ve ülkenin sanayileşmesi için gereken yabancı sermayeyi çekme olanakları konusunda yanıldığını vurgulayarak, planın sınırlarını ve çelişkilerini ortaya koyar.[196] Nkrumah'ın başkanlık döneminin (1957-1966) bilançosunu çıkaran Samuel Gomsu Ikoku da şunları söyler: "Nkrumah hükümeti, ekonomik bağımsızlık mücadelesinde dış ticaret denetiminin önemini göremedi."[197]

Aynı yanılsama ülke içinde de geçerliydi. Nkrumah aslında tüm toplumsal sınıfların uyum içinde bir arada olacağı bir sosyalizm düşünce-

194 Alan ROE, Hartmut SCHNEIDER, Graham PYATT, Ajustement et équité au Ghana, OCDE, Paris, 1992, s. 14.

195 Arghiri EMMANUEL, L'Échange inégal. Essai sur les antagonismes dans les rapports économiques internationaux, Maspero, Paris, 1969.

196 Samir Amin, "Trois Expériences africains du développement: Le Mali, Le Ginée et le Ghana, PUF, Paris, 1965.

197 Samuel Gomsu IKOKU, Le Ghana de Nkrumah, Autopsie de la I. République, 1957-1966, Maspero, Paris, 1971, s. 149.

si geliştirmişti. Ulusal kurtuluş evresini karakterize eden birlik, Ganalı Başkan'ın gözlerinde, bağımsızlıktan sonra sosyalist bir toplum kurma çerçevesinde oluşturulmalıydı. Bağımsızlık döneminde mekanik bir biçimde ortaya çıkacak olan ve yeni sömürgeciliğin egemenliğini sürdürmek için dayanak olarak kullanacağı sınıf ayrılıklarını reddetmesinin kökeninde, Frantz Fanon'un 1961'den sonra açıkça analiz ettiği gibi,[198] paradoksal olarak sömürgesizleşme sürecini tamamlamak vardı: Afrika ulusları aynı tarzda birleşmeliydi; emperyalist güçlerin hedefindeki Afrika uluslarını oluşturan toplumsal sınıflar, araçsallaştırılmaya karşı mücadele etmek için bir araya gelmeliydi.

Nkrumah bu düşüncesini, felsefi sayılabilecek bir yaklaşımla derinleştirdi. Marksist sosyalizm teorisinin ana eksenlerini dikkate almasına rağmen, diğer toplumlar için ve diğer toplumlar tarafından icat edilmiş "evrenselci" kuramları reddetti. "Sosyalizm" ister Avrupalı, ister Afrikalı olsun, tek bir özel durumun ürünüydü.[199] Başından beri kendi sosyalizmini uygulamak isteyen Nkrumah, sosyalizme Afrikalı bir temel bulma arayışına girdi. Bu temeli Kıta'nın sömürgecilik öncesi geçmişine yerleştirdi. Ona göre sömürgecilik öncesi Afrika, "komünalci" olarak nitelediği toplumsal bir işleyişi olan komünite düşüncesi üzerine kurulmuştu; dayanışma ve eşitlikle, toplumsal sınıfların, dolayısıyla da sınıflar mücadelesinin olmamasıyla karakterize ediliyordu. Yani Afrika, 1964'de yayınlanan "*Le Consciencisme*" adlı eserinde açıkladığı gibi, köle tacirleri gelene kadar "geleneksel" sosyalist bir toplumdu:

Afrika'nın geleneksel yüzünde, toplumsal davranışlarıyla ancak bir sosyalist olarak nitelenebilen insan söz konusudur, çünkü Afrika'da insan, her şeyden önce manevi bir varlık olarak değerlendirilir, insanın belli bir saygınlığı, bütünlüğü ve içsel değerleri vardır. (...). Afrika komünalciliğinin teorik temeli buradadır.[200]

Nkrumah bu saptamalarından yola çıkarak, sömürgecilik öncesi Afrika'da "Marks'ın anladığı biçimiyle" toplumsal sınıfların, yani di-

198 Bkz. Fanon'un ulusal burjuvazi konusundaki analizleri, Les Damnés... op, cit.'in içinde.

199 Kwame NKRUMAH, Le Consciencisme, Présence Africaine, Paris, 1976 (yeni basım), s. 71.

200 A.g.e.,s. 87.

ğerlerini sırtında taşıyan sınıfların olmadığı sonucuna varmıştı.

Nkrumah'ın düşünceleri, görevden alınmasına ve sürgün edilmesine neden olan 1966 Şubat darbesinden sonra, şiddet sorununda olduğu gibi kökten bir değişim gösterdi. Sömürgecilik öncesi Afrika'nın o eşitlikçi ve özünde sosyalist olan vizyonunu yeniden değerlendirdi. 1966'da yayınlanan "Yenilenen Afrika Sosyalizmi" başlıklı yergi yazısında, iktidarda olduğu dönemde bizzat kendisinin yapmış olduğu bir şeyi, geçmişin idealleştirilmesini reddediyordu.

Bugün "Afrika sosyalizmi" deyimi, insanları Afrika toplumunda sınıfların olmadığına inandırmaya çalışıyor ve onları hümanist bir anlayışa yöneltiyor. Bu nedenle de bu anlayışa duyulan özlemi ifade ediyor. Böyle bir sosyalizm anlayışı komünalci Afrika toplumunu bir fetiş haline getirir. Oysa sınıfsız (ne zenginlerin ne de yoksulların bulunduğu) ve mutlak bir güvenliğin nimetlerinden yararlanan bir Afrika toplumundan söz etmek, kesinlikle sıradan bir kolaycılıktır; böyle bir toplumun hiçbir tarihsel, hiçbir antropolojik kanıtı yoktur.[201]

Nkrumah böylece 1966'dan itibaren, "entelektüeller, memurlar, liberal meslek temsilcileri, polis ve askerlerden" oluşan "komprador burjuvaziyi" sertçe eleştirerek, sınıflara ilişkin yanılsamaların ve kültürelci kuruntuların da dokunaklı bir eleştirisini yapmaya başladı. Yani geçmişteki yanılgılarının yok olduğunu görmek için, iktidardan düşürülmesini beklemek gerekecekti.

İktidar Deneyimi

Toplumsal sınıfların reddedilmesi, Gana gibi ulusal ekonomisi ve devlet bütçesi neredeyse yalnızca tek tip ürünün (kakao) ihracat gelirlerine bağlı olan bir ülkede ağır sonuçlar doğurabilirdi. Ama Nkrumah başbakanlık yaptığı 1954 yılından itibaren, bir Hareket'in, Ashanti kökenli kakao üreticilerine dayanan küçük burjuvazinin yarattığı Ulusal Kurtuluş Hareketi'nin ayağa kalktığını gördüğü zaman bunun bilincine varacaktı.[202] Nkrumah sınıflar arasındaki karşıtlığın moti-

201 Kwame NKRUMAH, "African socialism revisited", The Struggle Continues, Six pamphlets'in içinde, Panaf Books, Londra, 1973, s. 79.

202 Christian CHAVAGNEUX, Ghana, une révolution de bon sens. Économie politique d'un ajustement

vasyonları ve toplumsal bileşimiyle ilgilenmek yerine kolay bir çözümü seçti: muhaliflerin bastırılması ve toplumsal farklılıkların inkârı. Böylece, kurduğu parti CPP (1964'de tek parti olan) halk sınıflarını savunan bir hareket olarak değil, "her türlü toplumsal sınıftan ve her türlü ideolojiden gelen tüm Ganalılara açık bir örgütlenme" olarak tanımlanmaya başladı.[203] Hem devlet aygıtında hem de böyle bir partide sorumluluk almış olan küçük burjuvazi yalnızca kendi çıkarlarını savunuyordu. Eş-dost öncelikleri, klientalizm ve kamu parasını zimmetine geçirme, bu "sivri dişli, açgözlü, obur küçük kastın" (Fanon'un ifadesine göre)[204] yararlandığı zenginleşme araçlarıydı.

Nkrumah bazen bu yeni zenginleri kınasa da, onları gayrı menkullerini ve topraklarını haczetmekle tehdit etse de[205] bir şey değişmiyordu. Ekonomist ve siyaset bilimci Manga Kuoh, "kapitalizm yanlısı klanların egemen olduğu ve üyelerinin pek çoğunun satın alınabilirlikleriyle öne çıktığı bir partiyle sosyalist bir toplum kurmayı arzulamanın bir kumar olduğunu" söyledi.[206] Nkrumah'ın, sınıf mücadelesi olmadan sosyalizmi kurma isteğine dayanan idealist yanılgısı, onun sanayi işçilerinden ve tarım ücretlilerinden uzaklaşmasına neden oldu. Dünya pazarında kakao fiyatlarının düştüğü bir dönemde, yatırım yapma gücünü korumak amacıyla, 1961 Temmuz ayında bir kemer sıkma programı ilan etti ve devlet kasalarını yeniden doldurmak için, ücretlerin % 5'inin zorunlu borç olarak kesilmesini istedi. İstenen özveri ne ücretlilerin, ne de bazı bakanların gözünde meşruydu. Kemer sıkma programına karşı liman, demiryolu ve maden işçilerinin başlattığı genel grev sertçe bastırıldı. 17 sendikacı "yıkıcı eylem" gerekçesiyle hapsedildi. Nkrumah böylece başlıca desteği olan işçilerden kopmaya başladı. Tarım ve sanayi işçilerinin durumu, dörtnala giden enflasyon, vergi artışları ve yozlaşma nedeniyle 1961'den sonra da kötüleşmeye devam etti. 1957'de dünyanın en popüler insanı olan

structuel, Karthala, Paris, 1997, s. 37.

203 Harris MEMEL-FÔTÈ, l'Esclavage dans les societés Ilgnagères de la fôret ivoirienne, IRD ÉDitions, Paris, 2007, s. 128.

204 Frantz FANON, Les Damnés... op, cit., s. 168.

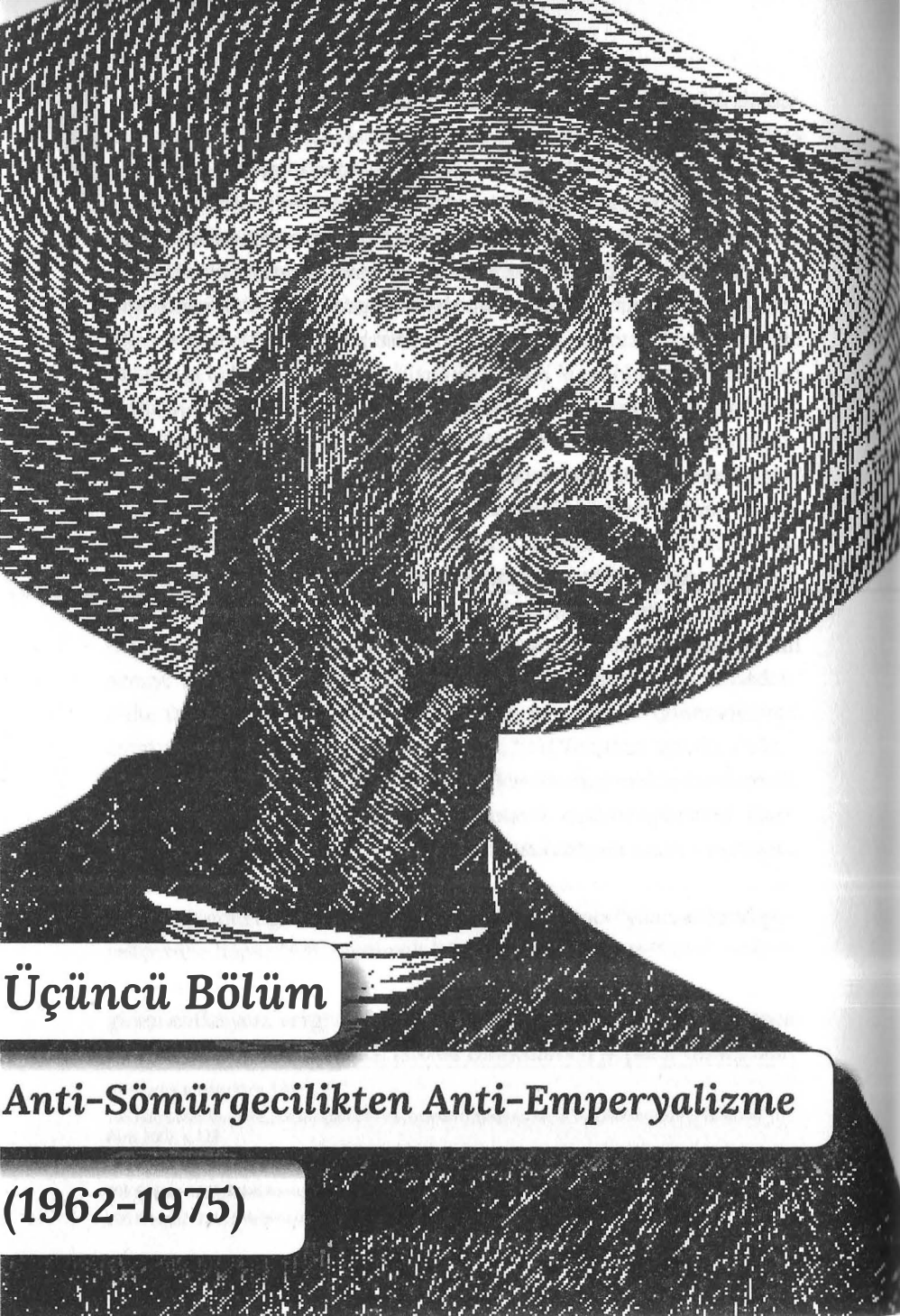
205 6 Nisan 1961 radyo konuşması, bkz. Samuel GOMSU IKOU, op, cit., s. 58.

206 Manga KUOH, Palabre Africain sur le socialisme, L'Harmattan, Paris, 2009, s. 104.

Afrikalı, artık tamamen yalnızdı. 1966 Şubatı'ndaki askerî darbe hiçbir elle tutulur tepkiyle karşılaşmadı.

Kwame Nkrumah'ın başarısızlıkları ve rotadan çıkması -ilerici Afrika önderlerinin birçoğu gibi- anti-sömürgeci mücadelenin aktif döneminden çıktıktan sonra yaşadığı güçlüğü yansıtıyordu. Bu durumu çok iyi analiz eden Frantz Fanon şu soruyu sormuştu: Doğrudan sömürgecilik sona erse bile emperyalist egemenliğin hâlâ sürdüğü bir ortamda doğru dürüst bir toplum nasıl kurulur? Nkrumah bu iğneli soru karşısında çok basit, çok hızlı ve hiç de gerçekçi olmayan yanıtlarla yetindi: sömürgeciliğin Balkanlaştırmak projesini aşmak için, Kıta'nın birliğini öne sürdü, sömürgeciliğin uyguladığı haksızlıkları önlemek için, etkisiz olduğu kadar otoriter olan bir devlet partisi kurdu, güçsüzleri sömürerek beslenen Batı'nın karşısına ise asılsız bir "Sınıfsız Afrika" düşüncesini getirdi. Ancak bu yanılgılara, bu yanlışlara rağmen, Ganalı önderin kazandığı ün Afrika'da bugün bile unutulmadı. Nkrumah, Kıta'nın kurtuluş umudunun simgelerinden biri olarak kaldı.

Üçüncü Bölüm

Anti-Sömürgecilikten Anti-Emperyalizme

(1962-1975)

10. Göğün Fethine Çıkmış Bir Kıta

Sömürge ve yeni sömürge bağlarını koparmak için emperyalizme karşı verilen mücadele, ister politik silahlarla, ister gerçek silahlarla, ister ikisiyle birden sürdürülsün, sefalete ve geri kalmışlığa karşı verilen mücadeleden ayrı düşünülemez; her ikisi de yeni, adaletli ve zengin bir toplumun kurulmasına giden aynı yolun evreleridir.

Ernesto Che GUEVARA, "Afrika Asya Ekonomik Dayanışma Semineri konuşması", Cezayir, 24 Şubat 1965.

1960'lı yılların başında Afrika'ya damgasını vuran duygu, umuttu, coşkuydu. Afrika, Marks'ın farklı bir bağlamda (Paris Komünü'ne ilişkin, ç.n.) kullandığı terimlerle ifade edecek olursak, "göğün fethine çıkmış" bir kıtaydı. Cezayir'in 1962'de kazandığı bağımsızlık, bu kaçınılmaz tarihsel duyguyu ortaya çıkarmış, çok sayıda Afrikalı militana esin vermişti. Frantz Fanon'un eserlerinin Maspero yayınları tarafından "Afrika Devrimi" adıyla yayınlanan (ölümünden sonra) derlemesi, güncelliğini eskisi gibi koruyordu. Sömürgeciliğin son kalelerinde silahlı mücadeleler başlamıştı: Angola'da (1961), Güney Afrika'da (1961), Gine Bissau'da (1963), Kongo'da (1963), Mozambik'te (1964) ve Rodezya'da (1966). Ama tüm Kıta'yı sarsan bu devrimci rüzgâr, hem Kıta hem de dünya ölçeğinde engellerle dolu yeni bir ortamla karşılaşacaktı.

Yumuşama ve...

1961 Ağustos'unda Berlin Duvarı'nın kurulması ve 1962 Ekimi'nde Küba'da patlak veren "füze" krizi, Birleşik Devletler ve Sovyetler Birliği'nin "barış içinde bir arada yaşama" ilkesinin ne kadar kırılgan olduğunu açığa çıkardı. 1959 Mayısı'nda Fidel Castro'nun başlattığı tarım reformu ve millileşme hareketi, 1960 Haziranı'nda Küba'da-

ki ABD şirketlerinin kamulaştırılması ve bir sonraki yıl Küba Devrimi'nin sosyalist niteliğinin ilan edilmesi, Küba rejimini Birleşik Devletler için savaşılması gereken bir düşman haline getirmişti. Birleşik Devletler'deki Castro karşıtı Kübalı sürgünler, Başkan Eisenhower'in desteğiyle eylemlerini arttırdı. 17 Nisan 1961'de Amerikan bomba uzmanlarının desteklediği 1 500 asker "Domuzlar Körfezi'ne" gönderildi. Ancak yeni Başkan Kennedy'nin başlattığı operasyon tam bir fiyaskoyla sonuçlandı. Fidel Castro saldırıdan güçlenerek çıktı ve anti-emperyalist direnişin dünya ölçeğinde bir simgesi haline geldi.

Bununla birlikte tehdit ciddi ve sürekliydi. Birleşik Devletler 1962 Şubatı'ndan günümüze kadar sürecek olan bir ambargo uygulaması başlattı. Askerî saldırıdan sonra başlatılan bu ekonomik saldırı sonucunda, Castro Sovyet füzelerinin Küba topraklarına yerleştirilmesini kabul etti. Bu füzeler Moskova için Birleşik Devletler'in 1961 Kasımı'nda aldığı karara bir misillemeydi; karar, İtalya'ya otuz, Türkiye'ye on beş füze yerleştirmeyi öngörüyor ve böylece Sovyet topraklarına ulaşmaya olanak veriyordu. Sovyet füzelerinin 14 Ekim 1962'de Birleşik Devletler'e ait bir keşif uçağı tarafından çekilen fotoğrafları, karşılıklı misillemeleri tetikleyerek bir nükleer savaş riskini gündeme getirdi. Kruşçef 29 Ekim'de, Birleşik Devletler'in Küba'ya müdahale etmemesi ve İtalya ve Türkiye'deki füzelerini sökmesi karşılığında, Küba'daki füzelerini sökmeyi kabul etti.

Kriz sonrası yapılan görüşmeler yalnızca Birleşik Devletler'le Sovyetler Birliği arasında sürmüştü. Bu durum, Sovyetler'in kararını Kruşçef'in bir radyo konuşmasıyla öğrenen Kübalılarda üzüntü yarattı. Fidel Castro Kruşçef'e yazdığı 31 Ekim 1962 tarihli mektupta Sovyet kararının tek yanlı niteliğini kınadı: "Aldığınız karar için bize ne zaman danıştığınızı bilmiyorum."[1] Üstelik anlaşmada, ABD'ye ait Guantanamo Askerî Üssü'nün kapatılması ve ambargonun kaldırılması yer almıyordu. Kruşçef 1971'de yayınlanan "Anılar" adlı kitabında SSCB'nin Küba'yla olan ilişkilerinin "birdenbire bozulduğunu" anlatır. "Castro, büyükelçimizi kabul etmeyi bile reddetti (...). Füzeleri söküğümüz için öfkeliydi."[2]

1 Fidel Castro'nun Nikita Kruşçef'e yazdığı 31 Ekim 1962 tarihli mektup, Le Monde, 24 Kasım 1990.

2 Nikita KHROUCHTCHEV, Souvenirs, Robert Laffont, Paris, 1971, s. 474-475,

Füze krizi sonrası Birleşik Devletler ve Sovyetler Birliği arasında "yumuşama" adı altında yeni bir politika gündeme geldi. Barış içinde bir arada yaşama politikasının devamı gibi sunulan bu politika, bağımsızlığını yeni kazanmış Afrika ülkeleri ve ulusal kurtuluş mücadeleleri için kartların yeniden dağıtılması anlamında önemli değişikliklere yol açacaktı. Beyaz Saray'la Kremlin arasında bir "kırmızı telefon" hattının kurulmasıyla ve nükleer silahların azaltılması için yapılan görüşmelerin artmasıyla simgeleşen yumuşama özellikle, Birleşik Devletler ve Sovyetler Birliği'nin çatışmaları önlemek için yapacağı işbirliği ilkesine dayanıyordu. Bu çerçevede tüm ulusal kurtuluş hareketleri, edilgen aktör ya da araçlar olarak değerlendirilmişti. Küba krizinin iki büyük güç arasında ve Kübalılara danışmadan çözülmesi, üstelik Afrika halklarının ulusal çıkarlarının yumuşama sunağında kurban edilme riski sıra dışı bir durum yaratmıştı. Mısırlı Marksist gazeteciler Baghgat Elnadi et Adel Rifaat, füze krizi sonrası uluslararası durumu şöyle anlatırlar:

1962'nin sonunda ABD ve SSCB Küba nedeniyle doğrudan karşı karşıya gelmiş ve Kruşçef Kennedy'nin tehditleri üzerine geri çekilmişti. Sonraki süreçte iki süper güç, aralarındaki etki ve egemenlik alanlarını paylaşmaya yönelik rekabeti, doğrudan karşı karşıya gelmek yerine farklı bir yöntemle sürdürmek konusunda anlaştılar (önce örtülü, sonra aleni).[3]

... Çin-Sovyet Çatışması Arasında

Bandung'tan beri etkin olan ve kendisini Üçüncü Dünya'nın bir parçası olarak sunan Çin Halk Cumhuriyeti, Afrikalı ulusalcı önderlerin ilgisini çekiyordu. Kurtuluş hareketlerine destek konusunda benimsediği radikal tavrın ötesinde, Üçüncü Dünya ülkeleri arasında özel olarak dikkat çeken ekonomik bir model geliştirmişti. Mehdi Ben Barka 1959'da Çin deneyiminin "büyüleyiciliğinden" söz eder:

Çin için kullanılan bu "büyüleyici" sözcüğü, temsilcileriyle tanıştığım pek çok halk nezdinde geçerli. Yalnızca Fas'tan söz edeyim:

3 Mahmoud HUSSEIN, L'Égypte, c. 1: Lutte des classes et libération nationale, Maspero, Paris, 1975, s. 163.

Uluslararası Kazablanka Fuarı'ndaki Çin pavyonunun inanılmaz başarılarından tüm gözlemcilerimiz etkilendi. Çünkü Çin, geçmişiyle, daha kurtuluşunun ertesi günü yakaladığı hedefler ve aynı zamanda yaptığı yanlışlarla, bizim ülkemizle pek çok benzerliği olan bir ülke gibi görünüyor.[4]

Çin Halk Cumhuriyeti 60'lı ve 70'li yıllarda Sovyetler Birliği'yle politik ve ideolojik bir çatışma içerisine girdi. Yumuşama politikasını, ulusal kurtuluş mücadelelerine bir ihanet olarak değerlendiriyordu. Bu politika, devletler arasında söz konusu olan barış içinde bir arada yaşama ilkesini "ezilen sınıflarla ezen sınıflar, ezilen uluslarla ezen uluslar arasındaki ilişkilere" kadar genişletebilecek ve "ezilen ulusların devrimci mücadelesini, sosyalist ülkelerin barış içinde bir arada yaşama politikasına bağımlı kılacaktı."[5]

Geçen yıllar, Çin-Sovyet çatışmasını iyice şiddetlendirdi. Sovyetler Birliği Çinli Komünistler tarafından "sosyal emperyalist", yani sözde sosyalist, aslında emperyalist olarak nitelendirildi ve 70'li yılların başlarından itibaren, Birleşik Devletler'i tükenmekte olan bir güç olarak değerlendiren Çinlilerin en büyük düşmanı haline geldi. Buna karşılık Sovyetler de Çinlileri emperyalizmin oyununa gelen maceracılar ve bölücüler olarak suçluyordu.

Çin-Sovyet çatışması Afrika'daki ulusal kurtuluş hareketleri arasında büyük uyuşmazlıklara yol açtı. İki sosyalist güç 50'li yılların sonlarına kadar Afrikalı ulusalcılar ve silahlı mücadele yürüten hareketler için, hem diplomatik düzlemde (özellikle BMÖ'de) hem de silahlanma düzleminde sağlam birer destek olarak görülmüştü. "Sosyalist" kamp içindeki gerilimin yükselmesiyle önce Pan-Afrika ve Afrika-Asya, sonra da Tricontinental buluşmalarında bölünmeler yaşandı. Bu iki gücün 60'lı ve 70'li yıllar boyunca ulusal kurtuluş hareketlerine verdiği destek, artık "düşman kardeşlerin" jeopolitik çıkarlarına bağımlı hale getirilmişti. Fransız anti-sömürgeci militan

4 Mehdi Ben BARKA, "Quatre entretients avec Raymond Jean (Haziran 1959), Écrits politique 1957-1965'in içinde,Syllepse, Paris, 1999, s. 128.

5 ÇİN KOMÜNİST PARTİSİ, "Deux politiques de coexistence pasifique diametralement opposées, 12 Aralık 1963, Débat sur la ligne du mouvement communiste international'in içinde, Éditions en langues etrangères, Pekin, 1965, s. 297.

Gérard Chaliand, "Anılar" adlı kitabında iki sosyalist ülkenin karşılıklı politik tavrını şöyle anlatır:

Sovyetler Birliği barış içinde bir arada yaşamayı, Çin ise Asya, Afrika ve Latin Amerika için devrimi savunuyordu. Çin'in görünürde daha eylemci bir çizgisi vardı, ama biz Afrika'da özellikle bir rekabetin başladığını ve Çin'in, Sovyetler Birliği tarafından desteklenmeyen hareketleri desteklediğini (son derece tutucu da olsalar) görüyorduk. Benim dostlarım daha devrimci olan çizgiye yakındı ve ben her yerde, bir müttefik klientalizmi çabasının söz konusu olduğunu anlamaya başlamıştım.[6]

Bu "klientalizm" nedeniyle Çin Halk Cumhuriyeti'nin yerleştiği konum biraz daha karışık görünüyor. Çin örneğin Kongo'da, 1973 Ocak ayında Mobutu'yu galip olarak yanına kabul edip ona bir "devrimci" rozeti takarak yön değiştirmeden önce, 1963'den 1968'e kadar Mobutu'nun karşısında gerilla Pierre Mulele'yi desteklemişti. Aynı saptamayı Angola için de yapmak mümkün: 1961'de SSCB'yle birlikte "Angola'nın Bağımsızlığı İçin Halk Hareketi"nin [*Mouvement populaire pour la libération de l'Angola* (MPLA)] silahlı mücadelesini destekleyen Çin, 1961'den sonra, öncekine rakip olan bir diğer örgütü, "Angola Ulusal Kurtuluş Cephesi"ni [*Front national de libération de l'Angola* (FNLA)] destekleyerek tam bir dönüş yaptı. Angola'da 1975'de kazanılan bağımsızlıktan sonra, Küba ve Sovyetler Birliği'nin desteklediği MPLA ile Çin Halk Cumhuriyeti ve Güney Afrika'nın desteklediği "Angola'nın Tam Bağımsızlığı İçin Ulusal Birlik" [*Union nationale pour l'indépendance totale de l'Angola* (UNITA)] arasında bir iç savaş başladı. Bu tür tutarsızlıklara tanıklık eden Afrikalı devrimciler, ifade edilen genel söylevlerin ötesinde, "dost" ve ikisi de"sosyalist" olan bu güçlerin temel amacının Afrika halklarının çıkarları olmadığını anlamakta gecikmedi.

6 Gérard CHALIAND, La pointe et le couteau. Mémoires, c.1, Robert Laffont, Paris, 2011.

Gençliğin Anti-Sömürgeci Dayanışması

Batı ülkeleri ekonomisinin yeni *baby-boom* kuşağının da (İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra çocuk doğumlarında yaşanan patlama sonrası ortaya çıkan düzen karşıtı kuşak, ç.n.) yetiştiği *Trente Glorieuses* döneminde (Otuz Şanlı Yıl, 1945-1974 arası OECD ülkelerinin ekonomik gelişme dönemi, ç.n.) "modernleşmesi", bu ülkelerin geleneksel toplumsal yapılarını sarsıntıya uğrattı. Kırsal göç, küçük işletmecilerin iflası, kitle tüketimi, ekonomide yaratılan üçüncü sektör, üstelik 70'li yılların başlarından itibaren yapısal bir işsizliğin ortaya çıkması, istikrarsızlığa, toplumsallaştırmaların ve ideolojik iletim süreçlerinin parçalanmasına yol açtı.

60'lı yılların başlarında Birleşik Krallık'taki *beatlemania*, aynı dönemde Birleşik Devletler'deki *beat* ve *hippi* hareketleri, gençliğin yaşadığı ruhsal ve ideolojik bunalımın ilk işaretleriydi: rahatın reddedilmesi, savaş karşıtlığı, evrensel bir kardeşlik idealizmi, egemen ülke kültürünün üstünlüğü iddiasından kopuş, kapitalizm öncesi toplumlara duyulan özlem, vb. Bu anti-otoriter ortamda eski sömürgesel ideolojiler doğal olarak etkisizleşmeye başladı. Özellikle yüz binlerce askerin katıldığı Cezayir Savaşı nedeniyle toplumun derin bir sarsıntı yaşadığı Fransa'da, militan gençlik hareketleri büyük tartışmalar yaşıyor, tüm gençlik örgütlerinde, kurtuluş için mücadele eden halkların yazgısı konuşuluyordu.

60'lı yılların ortalarında yaşanan Vietnam Savaşı'nın yıkıcı sonuçları bu anti-sömürgeci bilincin gelişmesinde büyük rol oynadı. Birleşik Devletler'de başlayan protesto eylemleri gitgide yoğunlaşarak sürdü: 17 Nisan 1965'de Washington'da 15 000 kişinin katıldığı protesto gösterisi; 15 Mayıs 1966'da savaş karşıtı şarkılarla Beyaz Saray'ın kuşatılması; 22 Ekim 1967'de New York'ta 150 000 göstericinin toplanması. Askerî belgelerin tahrip edilmesine yönelik kampanyalar arttı. Aralarında John Lennon, Muhammed Ali ya da Bob Dylan'ın da olduğu çok sayıda sanatçı, aydın, sporcu ve müzisyen, etkin bir biçimde bu sürece katıldı. Hareket, Birleşik Devletler'de öyle bir yoğunluk kazanmıştı ki, "Vietnam'daki savaşın Amerika'da, Amerikalıların kendi arasında

yapıldığını söylemek mümkündü."[7] Aynı hareket Berlin'den Londra'ya, Paris'ten Berkeley'e kadar her yerde görülüyordu.

Savaş karşıtı harekette merkezi rolü, Birleşik Devletler'deki Siyahlar oynuyordu. Vietnam'a gönderilen birliklerde çoğunluk onlarındı ve somut eylem ve tavır alışları başlatan ve yaygınlaştıran onlar olmuştu. Gazeteci Claude Julien'e göre "Birleşik Devletler, uyanışını devrimci bilinç adına konuşmakta olan Siyah harekete borçluydu."[8] Sivil haklar hareketi farklı eğilimlerle bölünmüş olmasına rağmen, savaşı kınadı ve eyleme geçti. No *Vietnamese ever called me nigger* (Hiçbir Vietnamlı bana asla zenci demedi, ç.n.): Muhammed Ali'ye atfedilen bu ünlü sloganın da belirttiği gibi, ırk ayrımcılığına direnişle, özel olarak Vietnam Savaşı'na karşı çıkma, genel olarak da ezilen halkların kurtuluş mücadelesine destek verme arasında bağ kurmak, Birleşik Devletler Siyahları için hiç de güç değildi.

Politika bilimcisi Marie-France Toinet, Afrikalı ulusal kurtuluş mücadelelerinin Birleşik Devletler'deki Siyah komünite üzerinden yürüdüğünü not eder:

Afrika'nın yeni bağımsızlığı Afrikalı-Amerikanlarda, 1953'de ortaya çıkan sivil haklar mücadelesinin başından beri açıkça ifade ettikleri komünite bilincini güçlendiren bir gurur ve dayanışma duygusu tetikledi. Ve Afrika'nın talep ettiği desteği vermek, Afrika'nın Amerikalı Siyahların mücadelesine verdiği destekle at başı gidiyordu.

Afrikalı-Amerikanların mücadelesiyle Afrikalıların mücadelesi arasında başından beri bir paralellik vardı. Birleşik Devletler'deki Siyah önderler Afrika'daki hareketlerle gitgide daha çok ilgilenirken, Afrikalı önderler de Birleşik Devletler'deki ırk ayrımcılığını, örneğin 1963'de Afrika Birliği Örgütü'nün [*Organisation de l'unité africaine* (OUA)] kuruluş Şartı'nda olduğu gibi, gitgide daha açık bir dille kınamaya başlamıştı.

---

7 Jean-Robert ROUGE, L'Opinion americaine devant la guerre du Vietnam, Presse de la Sorbonne, Paris, 1992, s.9.

8 Claude JULIEN, "Les Noirs et le Vietnam ou la voix de la conscience rejettée", La guerre du Vietnam et l'oplnion publique amerlcaine (1961-1973)'ün içinde, Jean-Michel LACROIS ve Jean CAZEMAJOU, Presse de la Sorbonne nouvelle, Paris, 1991, s. 125.

Bir "Yol Değişikliği"

Vietnam ulusal kurtuluş savaşının popülaritesi Birleşik Devletler'in saygınlığını zedelemişti ve savaşın hem toplumsal hem de maddi anlamdaki dev maliyeti, Vietnam Savaşı'na karşı çıkan bir hareketin gelişmesi, sivil haklar talepleriyle ortaya çıkan diğer hareketlerin de eklenmesiyle, Afrika'ya doğrudan askerî müdahale olanağı sınırlanmıştı. Washington bu yeni koşullarda yeni bir doktrine başvuracaktı.

Nixon doktrini (Başkan'ın ilk kez 1967 Temmuzu'nda Guam Adası'nda açıklaması nedeniyle Guam Doktrini olarak da bilinir) 1960'dan sonra yeni bir stratejinin temel çizgilerini ortaya koydu: Birleşik Devletler'in dünyadaki askerî angajmanlarının kısıtlanması, "dost ülkelere" askerî ve maddi destek, bölgede istikrar sağlayabilecek ülkelere (Suudi Arabistan, İran, Güney Afrika, İsrail) destek, Çin-Sovyet ideolojik çatışmasında Çin'e yaklaşma. Amerika'nın Güney Afrika politikası üzerinde çalışmalar yapan gazeteciler Barry Cohen ve Howard Schissel, Washington'un bu yeni yönelimini şöyle anlatır:

Nixon doktrini Amerikan Ordusuna, Üçüncü Dünya'da kısmi bir "dezangajman" çağrısı yapıyordu. Amacı, Amerikan yanlısı "*klient*" rejimlerin gözünde bağımsızlık kavramını güçlendirmekti. Onlardan gelecekteki "isyanların" bastırılması için destek bekleniyordu. Doktrin ayrıca "bölgesel istikrarı" politik ve ekonomik olarak koruyacak yeni partnerlerden oluşan bir dizi "yandaş ülke" yaratmayı hedeflemişti (...). Bu anlamda eski Vietnam Büyükelçisi Ellsworth Bunker'in "kadavraların renk değişimi" olarak betimlediği Vietnamlaştırma politikasını dünya ölçeğinde yaşama geçirmek zorundaydı.

Dost rejimlerin gözünde "bağımsızlık kavramını" güçlendiren ve sağlam temelde "bağımlı" sistemler geliştiren Nixon Doktrini, Birleşik Devletler'in Üçüncü Dünya ülkelerine yönelik politikasına yeni sömürgeci bir yönelim getirdi.

Yeni sömürgecilik, ortaya çıkmasından itibaren ulusal kurtuluş mücadelelerine ve bunların yarattığı dayanışmalara tepki olarak gelişmiş, ama aynı zamanda büyük sömürgeci güçlerde ekonomik evrimler yaratmıştı. Eski özel girişimciliğin tersine 60'lı yıllara dam-

gasını vuran değişim, önceki dönemin tersine, Üçüncü Dünya ülkelerinin doğrudan sömürgeleştirilmesinde ve politik denetiminde daha az rolü olan çokuluslu şirketlerin gücünü arttırması oldu. Anti-sömürgeci gazeteci ve tarihçi Yves Benot, özellikle Cezayir örneğine dayanarak, bu "yol değişikliğini" şöyle anlatır:

Bir yol değişimine gerek duymanın elbette nedenleri vardı: egemenlik altındaki halkların kurtuluş savaşları, ayaklanmalarla başlayan ve gitgide büyüyen direnişler ve aynı zamanda küresel kapitalizmin yapılarındaki değişiklikler. Yeni sömürgeciliğe üretken, verimli ve aşırı kâr sağlayıcı bir egemenlik biçimi vermek için gereken gücü ve yoğunluğu sağlayan dönem, çokuluslu şirketler dönemi oldu. Bazı savaşların, özellikle de Cezayir Savaşı'nın, 1960 bağımsızlıklarının kazanılma hızıyla tam bir karşıtlık gösterecek kadar uzun sürmesi, bu değişimin dayattığı ekonomik ve mali uyum süreci için gerekli zamanın kazanılmasına olanak verdi.

Yeni sömürgeci "yol değişikliği", yeni bağımsız devletleri böldü ve Kıta'da hâlâ sömürge olan ülke halklarının dayanışmasını aşındırdı. Kıta'da ve bağımsızlık hedeflerinde büyük çatlamalar yarattı.

OUA'nın Sınırları

60'lı yılların başlarında iki grup, bağımsızlık tanımı, Afrika Birliği projesi kavramı ve Kıta'daki ulusal kurtuluş hareketlerine verilecek destek gibi konularda karşı karşıya geldi. 60'lı yıllarda oluşan birinci hareket özellikle Afrika'nın eski Fransız sömürgelerini (Kamerun, Fildişi Sahili, Dahomey, Gabon, Yukarı Volta, Madagaskar, Moritanya, Nijerya, Orta Afrika Cumhuriyeti, Senegal, Çad, Kongo Brazzaville) bir araya getirmişti. Bütün gücüyle Fransa'ya dayanan bu ülkeler,[9] Afrika ülkeleri arasında yalnızca basit bir işbirliğini savunuyor ve onların ekonomik ve politik bütünleşmesini reddediyordu. Bu "Brazzaville Grubu" yeni sömürgecilik sorunsalına da duyarsız kaldı ve silahlı hareketleri politik ya da maddi olarak desteklemek yerine, doğrudan sömürgeciliğin, sömürgeli ve sömürgecilere diyalog çağrısı yapma-

9 Bu grup ilerleyen aylarda Frankofon olmayan ülkeleri de (Nijerya, Liberya, Sierra Leone, vb.) içine alacak ve Monrovia Grubu adıyla tanınacaktır.

sını bekledi. Bu ülkeler için politik bağımsızlık kazanmanın yeterli olduğunu düşünüyordu.

Gana, Gine, Cezayir, Mali, Fas ve Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni içine alan "Kazablanka Grubu", önceki anlayışa karşı çıktı ve bazılarının "Devrimci Afrika" dediği oluşuma yöneldi. Bu grup 1961 Ocak ayında, Afrika'nın "birliğini" ve "sömürgeciliğin ve yeni sömürgeciliğin tamamen tasfiye edilmesini" isteyen bir Kazablanka Anlaşması'nın imzalanmasıyla kurulmuştu. Anlaşma, imzacılarına "Afrika Kıtası'nı ekonomik baskı ve politik müdahalelerden kurtarmak" ve "ekonomik ve sosyal politikaları, ulusal zenginliklerin halkların lehine kullanılması için yönlendirmek" sorumluluğunu vermişti.[10] Gruptaki ülkeler için gerçek bağımsızlık, ekonomik bağımlılık ilişkilerinin tamamen yok edilmesi demekti.

Bu kadar farklı yönelimlere bakılacak olursa, bu iki gurup pratikte de uzlaşmaz tavırlar alacaktı. Örneğin Kazablanka Grubu Çin Halk Cumhuriyeti'nin BMÖ'ye üyeliğini desteklerken, Brazzaville Grubu buna karşı çıktı. Aynı tavır Kongo sorununda da görüldü: Kazablanka Grubu 1961 Nisanı'nda Belçikalı birliklerin ve politik danışmanların Kongo'dan çekilmesini savunurken, Brazzaville Grubu, Belçika'ya (müdahaleyi kınamadan) yeni bir uzlaşı çağrısı yapılmasını istedi.[11]

Bu koşullarda 1963'de Addis-Ababa'da, çeşitli eğilimleri bir araya getiren Afrika Birliği Örgütü'nün (OUA) kurulması, muğlâklık yaratmaktan öteye gidemedi. "İlerici" ve "devrimci" olarak tanımlanan bir Afrika'yla "gerçekçi" ve "ılımlı" olmak isteyen diğer Afrika arasındaki kopuş nasıl aşılacaktı?

OUA'nın kurulması aslında büyük umutlar doğurmuştu. Örgütün kuruluş çalışmalarına katılan Césaire, o dönemde yazdığı "Addis-Ababa 1963" adlı şiirde şunları söyler: "Ve Afrika ansızın konuştu, bu bizim için yeni bir yıldır."[12] Yine örgütün kuruluş çalışmalarına katılan Güney Afrikalı şarkıcı Miriam Makeba, toplantıda birleşmiş ve ba-

10 François BORELLA, "Les Regroupements d'Etats dans l'Afrique indépendante", Annuaire français de droitinternational'in içinde, c. 7, Paris, 1961.

11 Bu konuda bkz: Hyppolyte-Manigat MİRLANDE, Les Êtats du Groupe de Brazzaville aux Nations-unies, Armand Colin, Paris, 1970.

12 Aimé CÉSAIRE, "Addis-Abeba", Présence Africaine, no: 47, 1963, Paris, s. 174.

ğımsız bir Afrika umudunu anlatan bir şarkı söyledi. Ama düş kırıklığı büyük olacak, yeni örgütün tavrı hep ikircikli kalacaktı. OUA Şartı'nda yazılı olan ilkeler ("devletlerin iç işlerine karışmama", "her devletin toprak bütünlüğüne (...) saygı gösterme", "komşu devletlerin yıkıcı faaliyetlerini (...) kesin bir dille kınama", vb.) OUA'yı pratikte, kurtuluşu için mücadele eden Afrika halklarının dayanışmasının cisimleştiği bir örgütten çok, sömürgeleştirmenin mirası olan sınırlarla korunan devletlerin başkanlar kulübü haline getirdi.[13] Cezayir Devlet Başkanı Ahmed Ben Bella, Addis-Ababa'da yaptığı konuşmada, devamı gelmeyen "güzel söylevler" konusunda mevkidaşlarını uyardı:

Eğer Angola, Güney Afrika ve Mozambik'te, hâlâ sömürge boyunduruğu altında bulunan halkların haklı olarak bizden beklediği koşulsuz desteği vermezsek, bu anlaşmanın bir kâğıt parçası olarak kalacağını Cezayir halkı adına, onur mücadelesinde şehit düşen bir milyon beş yüz bin kişi adına açıklamak (...) benim görevimdir. (...) Bir Gelişme Bankası'ndan söz ettik. Peki, neden Angola'da ve Afrika'nın her yerinde dövüşenlere yardım için bir Kan Bankası'ndan söz etmiyoruz?[14]

Bu "Kan Bankası", emperyalist güçlerin desteklediği Afrikalı otoriter rejimlere karşı yan yana mücadele eden tüm savaşçılar için kesinlikle gerekliydi. Mücadeleyi, 50'li yıllarda Ruben Um Nyobè önderliğindeki Kamerun Halkları Birliği'nin (UPC) yürüttüğü Kamerun bu konuda tipik bir örnektir (bkz. 5. Bölüm): UPC'li gerilla, Fransa'nın 1 Ocak 1960'da bahşettiği bağımsızlığa rağmen, Fransa yanlısı Diktatör Ahmadou Ahidjo'ya karşı mücadeleye devam etmişti. Ama "Devrimci Afrika"nın başlıca ülkeleri (Mısır, Gine, Gana, Cezayir, vb.) tarafından uzunca bir süre desteklenen UPC, "gerçekçiliğin" taraftar toplaması ölçüsünde destek kaybetti. OUA Şartı'nın imzalanmasından bir yıl sonra, o zamana kadar Kamerunlu devrimcilerin tam desteğini almış olan Nkrumah, UPC'nin Akra'daki bürosunu kapatmak zorunda kaldı.

---

13 "Charte de l'Organisation de l'unité africaine (Addis-Abeba 23 mai 1963)". Serge Berstein'in içinde, op, cit., s. 70.

14 Ahmed Ben BELLA, La conférence d'Addis-Abeba 22-25 mai 1963, Les Discours du président Ben Bella. Année1963'ün içinde, Ulusal Oryantasyon Bakanlığı, Cezayir, 1964, s. 83-84.

Birkaç ay sonra Cezayirli yetkililer gizlice, UPC'lileri topraklarını terk etmeye davet edecekti...

Tricontinental

OUA'da yeşeren umutlar hızla sönse de, Afrikalı devrimcileri sevindirecek bir diğer örgüt daha vardı:Tricontinental. Çerçevesi daha geniş (üç kıtayı kapsıyordu), hedefleri daha açıktı (sömürgecilik ve emperyalizmle mücadele). Asya, Afrika ve Latin Amerika devrimcilerini bir araya getiren bir anti-emperyalist konferansın ilk kararı, 1961'de Conakry'de toplanacak bir sonraki Asya-Afrika halkları dayanışma konferansının tarihini saptamak oldu. Sovyetler inisiyatifi destekliyor, Çin buna karşı çıkıyordu. Çin-Sovyet çatışmasının yarattığı felç durumu nedeniyle, söz konusu konferansın 1966 Ocak ayında Havana'da düzenlenmesi için, 1965 Mayısı'nda Gana, Winneba'da toplanan Afrika-Asya Sürekli Dayanışma Örgütü'nün [*Organisation permanente de solidarité afro-asiatique* (OPSAA)] kararını beklemek gerekecekti. Konferans için oluşturulan Uluslararası Hazırlık Komitesi'nin başkanlığına Faslı önder Mehdi Ben Barka, genel sekreterliğine de Mısırlı Youssef El Sabai getirildi.

Yeni örgüt, mücadele eden halklarla askerî, mali ve politik düzlemlerde somut bir dayanışma geliştirebilecek durumdaydı. Anti-sömürgeci militanlar bu somut dayanışma çağrısını yapmaktan hiçbir zaman vazgeçmediler. Ancak çağrıları yeni bağımsız devletlerin (devrimcilik iddiasında olanlar da dahil) reel politikasıyla pek çok kez engellendi. Bu nedenle Frantz Fanon'un Cezayirli savaşçılara askerî yardım amacıyla gönüllü bir Afrika lejyonu kurma önerisi hiçbir zaman somutlaşamadı. Kuşkusuz, örneğin Che Guevara'nın Kongo'da yaptığı gibi, bazı girişimler söz konusuydu: Kübalı devrimci, 1964 Aralık ayında, yani bu ülkenin Birleşik Devletler ve Belçika'nın, Rodezya ve Güney Afrika paralı askerleriyle desteklenmiş birliklerinin saldırısına uğramasından birkaç hafta sonra Birleşmiş Milletler Genel Konseyi'nde Kongo'ya ilişkin bazı talepler dile getirmişti. 1965 Nisanı'nda bunları uygulamaya geçirdi: "Dünyanın tüm özgür insanları,

Kongo'daki insanlık suçunun intikamı için hazırlanmalıdır."[15] Che, yüzlerce Kübalı gönüllüyle birlikte Kongolu devrimcileri örgütlemeye çalıştı. Ama bu "somut dayanışma" çabası tehlikeli bir deneyim oldu. Che'nin gazetesi *Journal du Congo*'ya göre "bu, bir başarısızlık öyküsüydü."[16]

3-15 Ocak 1966 tarihlerinde Havana'da gerçekleştirilen Birinci TricontinentalKonferansı'nın amacı bu tür başarısızlıklardan kaçınmak ve sağlam bir dayanışma hareketi örgütlemekti. Seksen iki ülkeden gelen 600 militanın katıldığı Konferans'ta, bu çalışmanın başlıca mimarı olan ve 25 Ekim 1965'de Paris'e götürülerek katledilen Mehdi Ben Barka bulunamadı. Havana'da benimsenen kararlar, ufak tefek bazı anlaşmazlıklar dışında son derece netti: Birleşik Devletler'in gerici politikası açığa çıkarıldı; ortada bir "kolektif sömürgeciliğin" olduğu saptandı; çokuluslu şirketlerin rolü analiz edildi; "insanın insanı sömürmesinin" yok edilmesi ortak hedef olarak belirlendi; tüm halklara üç kıtadaki ulusal kurtuluş hareketlerini destekleme çağrısı yapıldı. Çünkü "mücadele ortak, düşman ortaktı."

Bildirilerde kullanılan dil çekici, dahası tumturaklıydı, ama Havana'nın gündemini oluşturan dayanışma, Ben Bella'nın Addis-Ababa'da sözünü ettiği "güzel söylevlerle" sınırlı kalmadı: somut bir dayanışma oldu. Örneğin "Tricontinental Vietnam'la Dayanışma Komitesi"nin saptadığı hedefler Konferans boyunca gündemde tutuldu. "Tüm ülkelerden, tüm kıtalardan gönüllü asker ve silah göndererek, maddi, manevi, politik ve ekonomik düzlemlerde Vietnam halkını desteklemek ve ona yardım etmek" söz konusuydu.[17] Özel Vietnam örneğinin ötesinde alınan genel politik karar, yalnızca açık sömürgeciliğe değil, aynı zamanda "emperyalist sömürüye" karşı verilen silahlı mücadelenin meşruluğunu açıkça kabul ediyordu.

Üç Kıta'nın halkları, emperyalistlerin uyguladığı şiddete, hem ka-

15 Ernesto Che GUEVERA, Discours devant de L'Assemblée générale des Nations unies", Che Guevera, fils prodigue de la révolution. Discours de Che Guevera'nın içinde, Philippe GODARD, Syros, Paris, 2010, s.52.

16 Ernesto Che GUEVERA,Journal du Congo, Mille et une Nuits, Paris, 2009, (yeni basım).

17 Résolution sur le Vietnam de le première Conférence des peuples de trois contitents, La Nouvelle revue internationale'nin içinde, c. 9, no: 1-4, 1966, s. 17.

zanılmış ulusal bağımsızlığın korunması hem de emperyalist sömürünün boyunduruğundan kurtulmak amacıyla mücadele eden halkların özgürlüklerini kazanması için devrimci şiddetle karşılık vermek zorundadır (...). Öyleyse halklar daha etkin mücadele biçimlerine başvurmalıdır; bunların arasında silahlı mücadele, nihai zafere ulaşmaya olanak sağlayacak en güçlü araçlardan biridir.

Mısırlı militan Didar Fawzi'nin 1997'de vurguladığı gibi, Tricontinental'la birlikte ulusal kurtuluş hareketleri hem teorik hem de pratik olarak anti-sömürgecilikten anti-emperyalizme geçiyor, böylece hukuksal egemenliğin, bağımlılıktan kurtulmak için yeterli olmadığını gösteriyordu.

Emperyalist Karşı Saldırılar

Anti-sömürgecilikten anti-emperyalizme geçiş, ilerlemeci bir süreçti. Ülke, önder ve hareketlere göre değişik biçimler alıyor, ama 60'lı yılların ilk yarısında Afrika'nın "döneme ilişkin" global politikasını ortaya çıkarıyordu. Anti-sömürgeci evrenin derinleştirilmesi anlamına gelen anti-emperyalist evre, küresel ekonomiye egemen olan güçler için daha büyük bir tehditti. Karşı saldırı gecikmedi: isyanların bastırılması, askerî müdahaleler, hükümet darbeleri ve politik infazlar, isyancıları etkisizleştirmek ve Frantz Fanon'un "*Yeryüzünün Lanetlileri*"nde öngörüyle sözünü ettiği "batı burjuvazisinin aracı-ajanlarını"[18] iktidara getirmek için gitgide arttırıldı.

Askerî müdahale modelinin iki yolu vardı. İlk olarak batılı emir vericiler, bölgedeki "aracı-ajanlarla" formel ya da enformel biçimde bir sadakat anlaşması yapıyordu. Buna karşılık bölge ajanları da, her türlü politik ve toplumsal muhalefetin daha doğmadan bastırılmasına olanak veren yardım ve destek (askerî, polisiye, mali) programlarından yararlanıyorlardı. Paris'in 1960'da Kamerunlu diktatör Ahidjo'ya imzalattığı gizli savunma anlaşmaları sayesinde, Fransız birlikleri tüm 60'lı yıllar boyunca, UPC'ye karşı verilen karşı-devrimci savaşa katıldı. 1964 Ocak ayında Britanyalı paraşütçüler Kenya, Tanganika ve

18 Frantz FANON, Les Damnés..., s. 546.

Uganda'ya art arda çıkartmalar yaptı. Aynı yıl Ağustos ayında Fransızlar, bir darbeden korkan Gabon Devlet Başkanı Léon Mba'ya yardım için havalandılar. 1964 Kasım ayında ise sıra, Kongo'da harekete geçmek üzere Belçika ve Birleşik Devletler'e gelmişti. Bu doğrudan müdahaleler sonraki yıllarda da devam etti: 1966'dan 1975'e kadar Güney Afrika'nın Rodezya'ya, 1968'den 1971'e kadar Fransa'nın Çad'a ve 1970'de Portekiz'in Gine'ye müdahalesi, vb.

İkinci yol, askerî darbelere başvurmak ve asiler için suikastlar düzenlemekti. Bu yöntemle bazı hükümet ve devlet başkanları devrildi (1966'da Gana'da Kwame Nkrumah, 1968'de Mali'de Modibo Keita ve 1971'de Uganda'da Milton Oboté), diğerleri de (iktidarda olan ya da olmayan) tamamen etkisizleştirildi: 1963'de Togo'da Sylvanus Olympio, 1965'de Mehdi Ben Barka, 1971'de Kamerun'da Ernest Ouandié, 1973'de Gine'de Amílcar Cabral, vb. Böylece büyük güçlerin "dost" yöneticileri, doğru yolda olduklarına iyice inandılar.

Genellikle yabancı gizli servisler tarafından hazırlanan ve gerçekleştirilen bu hükümet darbeleri ve suikastlar, bir yandan da Afrika bağımsızlık hareketlerinden sonra kurulmuş olan yeni iç dengelere dayanıyordu. Sömürge sistemine muhalefet yapmanın amacı, iç kölelik kalıntılarının silinmesi ve Afrika toplumlarının birleşmesiydi; ancak, sömürge boyunduruğundan kurtulma, her ulusun kendi içindeki toplumsal sınıflar arasında yeni kırılma çizgileri ortaya çıkardı. O zamana kadar eski sömürgeci çerçevede gelişmeye zorlanmış olan burjuvazi, artık "halk kitlelerinin" karşısında yanlış bir konumda bulunuyor ve ilerlemeci önderlerin ekonomik bağımsızlık talebine karşı çıkıyordu. Frantz Fanon'un öngördüğü "aracı" rolüne aday olan ve bazen komprador olarak adlandırılan bu burjuvazi, emperyalist güçlerin yeni sömürgeci çıkarları için ideal bir iç destekti. Bu yeni yapılanmada askerî saldırılar, hükümet darbeleri ve suikastlar, basit yabancı müdahalelere indirgenemezdi. Bunlar aynı zamanda, toplumsal grupların yaşanan değişim sürecinde en uygun partiyi aradığı bu ülkelerdeki yeni iç dengelere dayanıyordu.

Doğrudan saldırı gören Afrika devrimci akımları da, kendileri-

ni egemen ideolojik modellerle ifade eden bazılarında saptadığımız kısmi bir kopuşla kırılganlaştı. Böylece "üniter" ulus kavramı doğdu ve ulusun kültürel çeşitliliği reddedildi; etnik, kimliksel, kültürel ve dinsel ifade talepleri gündeme geldi. Bu taleplerin inkârı ve sık olarak da bastırılması, yabancı güçler tarafından, çıkarları söz konusu olduğunda kolayca araçsallaştırılabilen hoşnutsuzluklar yaratıyordu. Ayrıca demokrasinin zengin ülkelere ait bir "lüks" olduğunu, etnik bölünme, toplumsal sefalet ve olağanüstü ekonomik durumla karşı karşıya olan ülkelere uygulanamayacağını öne süren görüş de Afrika'da geniş ölçüde yaygınlaşan bir diğer politik yanlış oldu. Yapay seçimlerle yetinerek on yıllarca daha iktidarlarını sürdürmek isteyen yöneticiler için en büyük ödüldü bu...

Başından beri "devrimci" olduğunu ilan eden ülkeler de dahil olmak üzere tüm Kıta'da, halkın kararlara katılmasına çok seyrek izin veren otoriter ve paternalist bir devlet anlayışı yaygınlaştı. Bu anlayış özellikle, halkların tamamen devre dışı bırakıldığı "gelişme" politikaları çerçevesinde öne çıktı. "Gelişme" nosyonuyla, sömürgecilikten miras kalan zihinsel şemalar arasında yeterli bir mesafe yoktu. Burada söz konusu olan kuşkusuz "uygarlaştırma" değildi, ama sanki Afrikalılar her zaman bazı üstün toplumların adımına uymak zorundaymış gibi, "geç kalmışlıktan" ve "yetişmekten" söz ediliyordu. XX. yüzyılda Batılı güçlerin formülleştirdiği "gelişme"nin ideolojisi, Gilbert Rist'e göre egemenlik mekanizmalarının bütünleyici bir parçasıydı; insan varlığını ve çevresini, bir ekonomik "büyüme" araştırmasında "değerlendirilecek" sıradan nicel verilere indirgiyordu. Bu "gelişme" takıntısı konusunda fikir veren ölçüt, Üçüncü Dünya'da, özellikle de Afrika'da militanların ve yetkililerin sayısıydı ve "Batılı inanç" saçmalığının yarattığı ekosistemler ve toplumsal ilişkilerin kırılganlığı hiç dikkate alınmıyordu.[19]

Afrika'nın sömürgesizleşme sürecinde ortaya çıkan ve özgürlük ve adalet ideali krizine damgasını vuran tüm bu görüşler, her üçü de katledilmiş olan Malcolm X, Mehdi Ben Barka ve Amílcar Cabral'la

19 Gilbert RIST, Le Développement. Histoire d'une croyance occidentale, Les Presses des Siences Po, Paris, 2013 (yeni basım).

devam etti. Ayrıca Thomas Sankara örneğini de incelemek gerekiyor. O, 1970-1980 yıllarında, kapitalizmin derin mutasyonunun damgasını vurduğu elverişsiz bir iklimde (petrol kiriz, borç krizi, neo liberal ideolojinin başarısı), "Afrika devriminin" kuşkusuz son otantik umudunu temsil ediyordu: katledilmesine kadar sürecek olan son otantik umudu...

11. Malcolm X

Ezilenler, bugün dünyanın her yanında birlikte davranmaya başladı. Batı'daki Siyahlar da ezildiklerini gördüler ve Birleşik Devletler'de basit bir ezilen azınlık olarak kalmak yerine, ezilen ve yüksek sesle ortak düşmana karşı harekete geçme çağrısı yapan kitlelerin yanında yer aldılar.
Malcolm X, "Londra Ekonomi Okulu'ndaki söylev", 11 Şubat 1965.

Afrika kurtuluşunun figürlerine ayrılmış bir kitapta Malcolm X'e (1925-1965) yer vermek şaşırtıcı görünebilir. Afrikalı Amerikan önderin Afrika devriminin figürleri arasında yer almasının nedeni, Kuzey Amerika'daki eşitlik kavgası ve Afrika'daki anti-sömürgeci mücadele arasında var olan güçlü ve sürekli ilişkiler olmuştur. "Afrika" yalnızca bir kıta değildir. O, köleci ve sömürgeci şiddete gösterdiği tepkiyle bilenmiş bir "yazgı ortaklığı"dır. Malcolm X, 1963'da OUA'yı kurmak üzere Addis-Ababa'da toplanan devlet başkanlarına gönderdiği bir mesajda şunları söyler:

Aramızda yirmi iki milyon Afrika kökenli insan var ve biz demek ki kendi tercihimizle değil, tarihin acımasız cilvesiyle Amerika'dayız, Afrika'nın sorunlarının bizim sorunlarımız ve bizim sorunlarımızın da Afrika'nın sorunları olduğuna kesinlikle inanıyoruz.[20]

20 Gorfrey MWAKIKAGILE'den alıntı, Relations Between Africans and African Amercians, New Africa Press, Dares Salaam, 2007.

Amerika'daki köle kökenli Siyahların mücadelesinde başlıca figür, Afrika'nın pek çok militanı için esin kaynağı ve Avrupa'daki pek çok "Afrika kökenli" için bir model olan Malcolm X, Martin Luther King ve Angela Davis'le birlikte XX. yüzyılın en tanınmış Afrikalı Amerikanlardan biriydi. Onun son yüzyılda gitgide yoğunlaşan anti-sömürgeci fikirlerin Atlantik ötesine taşmasının meyvesi olan politik, entelektüel ve kişisel yörüngesi, son derece karakteristik bir geçiş sürecine tanıklık etti: asimilasyonculuktan Siyah ulusalcılığa, yani anti-sömürgeciliğe ve anti-sömürgecilikten de anti-emperyalizme ve enternasyonalliğe.

"Beyazımsı" Zenciden Siyah Müslümana

Malcolm Little 1925 yılında doğdu. Babası Birleşik Devletler'in kuzeyinden Ohamalı Baptist bir papaz ve annesi de Britanya Antilleri'nden Grenadalı bir melezdi. Her ikisi de Marcus Garvey'in kurucusu olduğu, Siyah ırkın saflığını ve Siyah Siyonizm'i, yani köle torunlarının Afrikası'na geri dönüşü savunan Dünya Siyahlarını Geliştirme Birliği'ne üyeydi. Malcolm, 1964'de yazar Alex Haley'in yardımıyla yayınlanan otobiyografisinde, babasının Garveyci vaazlarına ilişkin anılarını anlatır: "Sık olarak "Afrika Afrikalılarındır" sloganını işittiğimi hatırlıyorum. Babam hep Afrika'nın yakında tamamen "Siyah insanlar" tarafından yönetileceğini söylerdi."[21]

Malcolm'un çocukluğuna damgasını vuran, ırkçı şiddetti: "beyaza yakın bir renge" ve "kıvırcık olmayan siyah saçlara" sahip[22] annesinin fiziksel çizgilerinde, büyükannesinin uğradığı tecavüz izleri; evlerinin, Ku Klux Klan'a (KKK) bağlı Beyaz bir ırkçı örgüt olan Kara Lejyon tarafından kundaklanması; benzer örgütler tarafından babasının ve dört amcasının katledilmesi. Siyah olma sorunu Malcolm'un çocukluğuna kaydedilmişti. Babası, Garveyci militanlığına rağmen içine attığı bir aşağılık duygusu yaşıyordu. Buna karşılık annesi tecavüz kaynaklı beyazlığını tamamen reddediyordu. Ve Malcolm geriye çekilip şu çelişkili tavırları yorumlamaya çalışacaktı.

---

21 Malcolm X ve Alex HALEY, L'Autobiographie de Malcolm X, Presses Pocket, Paris, 1993 (yeni basım), s. 28-28.

22 A,g.e., s 23.

Aslında ben şuna inanıyordum: Beyazlar babamın beynini öylesine yıkamıştı ki, babam Beyaz karşıtı olmasına rağmen bilinçsizce (çocuklarının arasında) açık renkli olanları hoş tutma eğilimindeydi ve benim rengim hepsinden en açık olanıydı. Bu tercihi, "melez"i Siyah'a göre daha açık olduğu için "en üstün ırk" yapmak isteyen köleci gelenekten kaynaklanıyordu. (...). Şimdi bunları düşündüğümde, babam beni rengim daha açık olduğu için diğer çocuklarına tercih ettiğine göre, annemin de bana aynı gerekçeyle daha güç bir yaşam verdiğine kesin olarak bakıyorum. Annemin rengi açıktı, ama o rengi daha koyu olan çocuklarını tercih ediyordu.[23]

Altı yaşındayken babasını kaybeden Malcolm yedi yıl sonra annesinden de ayrıldı. Annesi bir psikiyatri hastanesine yatırılmış ve kardeşleri de sosyal yardım çerçevesinde bazı ailelerin yanlarına yerleştirilmişti. Malcolm lisede en iyi öğrencilerden biriydi. Avukat olma düşleri kuruyordu, ama renk bariyerine çarpması gecikmedi. En sevdiği öğretmenlerinden biri olan Richard Kaminska ona nazikçe "avukatlığın bir *nigger* için gerçekçi bir hedef olmadığını" söyledi.[24] Malcolm'un biyografi yazarlarından Bruce Perry'e göre Kaminska'nın öğüdü Malcolm'u olası düş kırıklıklarından korumak içindi; kişisel bir ırkçılık anlayışı taşımıyor ama Birleşik Devletler'deki ırkçılığın sistemleştirilmiş karakterini vurguluyordu.[25]

Malcolm 16 yaşında, üvey kız kardeşinin yanında kalmak üzere Boston'a geldiğinde, büyük kentlerdeki Siyah gettoların yaşamını gördü. İş ararken yolu uyuşturucu trafiğiyle kesişti, önce satıcı, sonra kullanıcı oldu. Uyuşturucu parası bulmak için hırsızlık gibi küçük suçlara karıştı. 17 yaşında Harlem'e yerleşmek üzere New York'a göç etti ve 1946'da tutuklanıp cezaevine girene kadar bu yaşamını sürdürdü.

Bu biyografik olguların hızı, genç Malcolm'un yaşamındaki düzeysizlik olgusunu görmemize olanak veriyor. Irkçı nefret ve şiddetle

23 A,g,e., s. 26-30.

24 A,g,e., s. 61.

25 Bruce PERRY, Malcolm. The Life of a Man who Changed Black America, Station Hill Presse, New York, 1992, s. 42.

erken tanışma, okumak ve meslek sahibi olmak umutlarının sönmesi, büyük kente göç, uyuşturucu ve suç dünyasıyla buluşma, cezaevi deneyimi: tüm bunlar, bir çeşit ideal oluşturuyordu (Birleşik Devletler'deki pek çok Siyah genç için olduğu gibi). İdealin yaygın düzeysizliği, Malcolm'un 1980-1990 yıllarında Siyah gettoların gençleri tarafından hızla keşfedilmesine neden oldu. Gettolardaki Siyah gençlerin pek çoğu benzer toplumsal özellikler taşıyordu.

Bu yolda olumlu olan, Malcolm'un gelecekte yaşayacağı üç evreydi. Fanon, ırkçı inkâr kurbanlarının politik bilinç kazandığı üç evreyi şöyle betimler: aşağılık duygusunun ("Beyazımsı zenci") damgasını vurduğu birinci evre; üstünlük duygusunun (ilk duygunun ters-yüz olması) damgasını vurduğu ikinci evre ve üçüncü de "politik olarak kendini aşma" ve "eşitlik duygusu" evresi.[26] Daniel Guérin "Malcolm X'in Otobiyografisi" adlı kitabının girişinde, (Malcolm'un kişiliğinin) yavaş, belirsiz, aşamalı olarak değil, sert, ani ve derin mutasyonlarla geliştiğini belirtir.

Malcolm Little suç dünyasıyla tanışmasından cezaevine girene kadar, Frantz Fanon'un sözünü ettiği birinci, yani aşağılık duygusunun egemen olduğu evreyi yaşadı; "aşağı olmak, içe atılmış ya da daha doğrusu içselleştirilmişti."[27] Genç adam saçlarını düzleştirdi ve otobiyografisinde analiz ettiği gibi mümkün olabildiği kadar Beyaz'a benzemeye çalıştı:

İlk adımımı kendimi küçülterek atıyordum. Amerika'daki kafatasçıların zoruyla Siyahların "aşağı" (ve Beyazların üstün) olduğuna inanan çok sayıda kadın ve erkekle tanışmıştım. Öyle ki bu insanlar, Beyazların ölçütüne göre "baykuş" gibi görünmek için, Tanrı'nın kendilerine verdiği bedenleri bozmak, bu bedenlere saygısızlık etmek konusunda hiç tereddüt göstermiyorlardı.[28]

"Zenciliğin yeniden bulunduğu, üstlenildiği ve talep edildiği" ve Fanon'un, aşağılık duygusunun ters-yüz olması olarak nitelediği[29]

26 Frantz FANON, Peau noire..., op, cit., s. 186.

27 Frantz FANON, Peau noire..., op, cit., s. 66.

28 Malcolm X ve Alex HALEY, op, cit., s. 79.

29 Frantz FANON, Peau noire..., op, cit., s. 166.

ikinci evreyi Malcolm cezaevindeyken yaşadı. Beyazın ve baskıcının dini olarak değerlendirilen Hıristiyanlığın terk edilmesi ve İslam Ulusu [*Nation of Islam* (NOI)] hareketi içinde en tanınmış akım olan *Siyah Müslümanlar*'ın temsil ettiği İslam'a geçiş, cezaevinde yaşanan bu kimliksel dönemeci gösteriyordu. Dönemecin dinsel boyutu kuşkusuz tartışma götürmezdi, ama başka boyutları da vardı. NOI'nın kurucusu Wallace Fard (Elijah da denir) Muhammed, özel bir İslam vaaz ediyordu. İslam Bilgini Jean-René Milot şunları söyler: "(NOI), Allah'ı şeytanın karşısında yenilmez bir Siyah adam olarak sunuyordu. Ve şeytan da Beyaz adamdı. O, 6 000 yıl önce Allah'a isyan eden Siyah bir bilginin kışkırttığı utanç verici bir biyolojik yozlaşmayla ortaya çıkmıştı."[30] Öyleyse İslam'a geçişin, kendisini kabullenme ve Siyah olmaktan gurur duyma gibi boyutları da vardı ve bunlar hem Fransız sömürgelerindeki Siyahlara zenciliğin işlevini, hem de sömürgecilik öncesi Afrika'yı idealize eden çok sayıda Afrikalı önderin sözlerini hatırlatıyordu.

Malcolm cezaevinden çıkışından kısa bir süre, bu mutasyonu vurgulamak için soyadını değiştirdi. Malcolm Little, Malcolm X oldu. Ad değişikliği *Siyah Müslümanlar* için umut vericiydi. Gündemlerine, özgürleşmiş kölelerin saygınlıklarının yeniden tanınmasını aldılar. Akademisyen Valérie Croisille-Milhat bu konuda şunları söyler:

İster özgürleşme sonrası kölelerin "kendi kendini yönetme" adımıyla, ister *Siyah Müslümanlar*'ın yönettiği soyadını reddetme hareketiyle olsun, Afrikalı Amerikan komünitesinde uygulanan ad değiştirmenin, Siyahın köleci geleneğe karşı direnişine damga vurduğunu ve dayatılan kimliğe karşı verdiği simgesel mücadelenin amblemi olduğunu biliyoruz.[31]

Bu yaklaşım, 1950 ve 1960 yıllarının koşullarında bütünleştirmeci düşünceler taşıyan Siyah burjuva azınlığı endişelendirdi, çünkü halk kesimlerinin büyük çoğunluğunu oluşturan Siyahların gereksinmelerine denk düşüyordu. Tarihçi Frank Steiger'e göre NOI'ya katılım

30 Jean-René MILOT, L'Islam et les musulmans, Éditions FIDES, Québec, 1993, s. 160.

31 Valérie CROISILLEMILHAT, Ernest, J Gainest, griod du nouveau monde. Identité, communauté it langage dans l'oeuvre gainesienne, L'Harmattan, Paris, 2006, 164.

büyük ölçüde Siyahların sistemleştirilmiş marjinallik deneyimine bağlıydı:

(Bu üyeliğin nedenleri) tamamen dinsel değildi. Herkes NOI'ya kendi teolojisinde son bir vahiy hissettiği için katılmamıştı. Bir iktidar biçimine sahip olan ve çökmekte olan Beyaz toplumun karşısında yüzünü değiştirmeyen bir gruba ait olmak ya da kardeşlik (üyeler birbirine çok bağlıydı) düşüncesi de söz konusuydu. *Black Muslim* olmak aynı zamanda kendi değerinin bilincine varmayı, Beyaz'ın kendisine verdiği imajla değil, olduğu gibi görünmeyi ifade ediyordu. Püriten ahlak biraz da Siyah'ın bu karikatürleştirilmiş imajını kırma iradesinden kaynaklanmıştı. Siyah halkın tarihini tanımayı ve sevmeyi öğrenen insan, kendisini de sevmeye başlıyor ve güçlü bir komüniter duygu geliştiriyordu.[32]

Malcolm artık kendisini ulusalcı bir Siyah Müslüman olarak tanımlıyor, yani *Siyah Müslümanlar* gibi düşünüyordu: Siyahların özgürleşmesi için gereken, bir komünite kuşatması, İslam'a geçiş, Beyazlardan ayrılmak ve bağımsız bir Siyah devlet kurmaktı. Örgüte ve örgütün önderi Elijah Muhammed'e bağlılığı, bir kazazedenin ya da din değiştirmiş birinin bağlılığıydı. Otobiyografisinde yazdığı gibi her şeyini, kendisini "çirkefin ve çamurun içinden çıkaran" ve "bugünkü haline getiren" Elijah Muhammed'e borçluydu.[33]

Özgürleştirici Kopuş

Malcolm X, bu ruh halini yaşayan tek kişi değildi. NOI, binlerce yorgun insan için "kendisine değer vermeyi, Siyah özerkliği ve gururu temsil ediyordu."[34] 1952'de, Malcolm'un cezaevinden çıktığı dönemde NOI'nın başında Elijah Muhammet vardı ve asıl misyonu da Hıristiyan Siyahları İslam'a çekmekti. Bağımsız bir Siyah devlet kurma talebi onu, hem Beyaz toplumla bütünleşmeyi savunanlardan hem de Afrika'ya geri dönüş yanlılarından ayırıyordu. Tüm bu

32 Frank STEIGER, Malcolm X. Les trois dimensions d'un révolution inachevée, L'Harmattan, Paris, 2003, s. 15-16.

33 Daniel GUÉRIN, De l'oncle Tom aux Panthères noirs, Les Bons caracteres, Pantin, 2010, s. 208.

34 Ahmed SHAWKI, Black and Red, les mouvements noirs et la gauche américaine, 1850-2010, Syllepse, Paris, 2012, s. 193.

talepleri formülleştiren örgüt, politik tavır alışa karşı çıktı. "Başlıca erdemleri çalışmak, sadelik, itaat ve alçakgönüllülük olan" yandaşları için ahlaki bir reform öne çıkardı.[35]

Malcolm X hızla en etkili *Black Muslims* vaizlerinden biri oldu. Bir Ruben Um Nyobè ya da bir Lumumba gibi onun gücü de günlük yaşamın somut olgularına ilişkin genel analizler yapabilme yeteneğinden geliyordu. Böylece kendi yaşamında var olan ve kimlikleşme noktasında bir şeyler ifade eden imaj, durum ve örnekleri çekip çıkardı. Coşkulu aktivizmi ve güçlü vaazları, üye sayısı Malcolm'un cezaevinde olduğu dönemde yalnızca bin civarında olan örgütün basamaklarını hızla tırmanmasına yol açtı. Düzinelerce cami ya da mescit kurdu, NOI'nın ulusal sözcüsü oldu, 1959'da örgütün yayın organını, Siyah toplulukta en çok okunan gazete olan *Muhammad Speaks*'i çıkardı, dergiyi tüm Kıta'da ve Avrupa'da tanıtan televizyon programlarına katıldı. Fransa'da yayınlanan *Études* dergisi 1963 Aralık ayında, onu "güçlü bir eylem adamı" ve "etkileyici bir hatip" olarak tanıttı.[36]

NOI, 1963'ün sonlarında, Malcolm'un *Black Muslims*'den koptuğu dönemde, Birleşik Devletler'in en önemli Siyah örgütü olmuştu. Yüze yakın ibadet yerini yönetiyor ve tüm devletlerde yaklaşık 30 000 üyeyle temsil ediliyordu[37] (örgütün hedefi 250 000'di).[38] Yazar Philippe Godard şunları söyler: "Bu güçlü çıkış kuşkusuz bir anlamda Malcolm'a bağlıydı. O gerçekten de kendisini tanıyan herkes için karizmatik bir önderdi: konuşma tarzı basitti, hiçbir muğlâklığa yer vermiyordu, bazen sert olsa da hiçbir zaman sıradan değildi."[39]

Sosyolog Vittorio Lanternari'nin söylediği gibi, Malcolm X'in 60'lı yılların sonuna kadar yazı ve vaazlarında ele aldığı temalar, NOI'nın duruşu nedeniyle sağ çizgideydi:

Malcolm X, hareketin geleneksel temalarını sistematik olarak ve

35 A.g.e., s. 193.

36 Pierre RONDOT, "Les 'Black Muslims'", Études, c. 319, Aralık 1963, s. 360.

37 Malcolm X, Pensez par vous mêmes. Un discours de Malcolm X présenté par Philippe GODARD, Syros, Paris, 2006, s. 24.

38 Georges BREITMAN, "Préface à l'édition française", Le Pouvoir noir'in İçinde, Malcolm X, La Découverte, Paris, 2008 (yeni basım), s. 22.

39 Malcolm X, Pensez par vous mêmes, op., cit., s. 24-25.

her zaman sert ve uzlaşmaz bir dille ele alıyordu: "şeytanlarla" özdeşleştirdiği Beyazlara saldırı, Beyaz Müslümanların formülleştirdiği "geleneğe" ihanet suçlamasına karşı gerçek bir İslamcılık sunma çabası, ekonomik, toplumsal ve cinsel ilişkilerde son derece radikal bir ayrımcılık. Çalışma ahlakını ve katı bir namusçuluğu savunuyor, hareketi canlandıran ve "seçilmiş halk", "Siyah üstünlük" düşüncelerine anlam kazandıran mitolojik ve öteki dünyaya ilişkin vaatlere gönderme yapıyordu.[40]

Aynı yazar Siyah ayrımcılığının, her ikisi de bütünleşmeye yatkın olan iki taraf arasında, Siyah halk sınıflarıyla Siyah ve Beyaz burjuvalar arasında bir karşıtlık olarak yorumlandığını vurgular: "Öyleyse bu durumda *Blacks Muslims*'in "ırkçı" olduğunu söylemek tam olarak doğru değil; onlar için daha çok "sınıfçı" denmesi gerektiğini düşünüyorum."[41] Ve devam eder: "Aynı biçimde NOI'nın bayrağının da İslam'ın simgesi olan ay ve yıldızla birlikte dört harften oluştuğunun altını çizelim: L, J, E ve I "Liberté (özgürlük), Justice (adalet), Égalité (eşitlik), İslam."

Malcolm X'in, çok hızlı bir dönüşüm geçirerek ulusal ve uluslararası bağlamdaki en marjinal Siyahlara ilgi duyması, onu yeni tema arayışlarına ve yeni tavır alışlara yöneltti. Hareket ulusal düzeyde, ulaşımda 1955 Aralık ayında Rosa Parks'ın gündeme getirdiği (bkz. 6. Bölüm) ırk ayrımcılığına karşıydı. Rosa Parks'ın eylemi çok sayıda yeni eylemi tetiklemiş, yürüyüş, oturma eylemi ve boykotların sayısı artmıştı. Ama Beyaz üstünlüğünü savunanların şiddet ve cinayetlerle karşılık vermesine rağmen NOI, politik eylemi reddetme ilkesini sadakatle sürdürmüş ve tüm sivil haklar hareketleriyle her türlü ittifaktan geri durarak olup bitene seyirci kalmakla yetinmişti. Birleşik Devletler Siyah hareketleri uzmanı Ahmed Shawki, NOI'nın somut mücadeleler karşısındaki bu edilgen tutumunda Malcolm X'in *Blacks Muslims*'den kopuşunun gerçek nedenini görür. Ona göre bu kopuşu açıklamak için öne sürülen diğer nedenler (arzu, kıskançlık, Elijah

40 Vittorio LANTERNARI, "Les Black Muslims. Du messianisme populaire à l'institution bourgeoise", Archives des sciences des religions, no: 24, 1967, s. 115.

41 A.g.e., s. 116.

Muhammed'in zina ilişkileri) "kuşkusuz doğruydu, (ama) ama asıl söz konusu olan, Malcolm X'de Siyahların mücadelesine ilişkin çok farklı bir anlayışın gelişmeye başlamasıydı."[42] Malcolm X bu anlaşmazlığı basitleştirerek otobiyografisinde şöyle anlatır:

Küçük bir düş kırıklığı yaşadım: ben *Ulus*umuzun eyleme geçerek Siyah Amerika için daha yararlı olacağına inanıyordum. Eylemsizlik politikamızın yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini düşünüyordum (...). Siyah çevrelerde artık şunlar söyleniyordu: "Müslümanlar çok konuşuyor, tamam ama kişisel çekişmelerin dışında hiçbir şey yapmıyorlar." Bunlar, sorumluluk almış Müslüman kardeşlerimden çok, *Ulus*'un dışında işittiğim sözlerdi. Siyah kitlelerin öfkesi her an patlayabilirdi. Ve bir gün, ne kadar güçlü olursa olsun, İslam Ulusu'nun yalıtılmış ve savaşçı öncüden yoksun bir durumda kalmasından korkuyordum.[43]

Malcolm X Siyah halkın öfkesini hissediyordu. Toplumsal kökeni nedeniyle "Siyah kitlelerin" ruh halini başkalarından daha iyi anlıyor ve sivil haklar hareketinin boyun eğmenin karşısında yeni bir engel oluşturmak üzere olduğunu biliyordu. Ve hâlâ NOI'yı gelişmekte olan mücadeleler konusunda tavrını değiştirmeye ikna edebilmeyi umuyordu. Böylece 31 Mayıs 1963 tarihli *Life* dergisinde, "Elijah Muhammed'in, ister Müslüman, ister Metodist ya da Katolik olsun, tüm Siyah Amerikalıları birleştirmek istediğini" açıkladı: "O bize ekonomik, politik ya da dinsel farklılık gibi bir lüksümüzün olamayacağını öğretti."[44] *Blacks Muslims*'in önceki tavırları, örgütün resmi tavrının değil kişisel kanıların söz konusu olduğunu göstermişti. NOI'nın kimliksel eksenlerinden birini açıkça ortaya koyan Malcolm X, Daniel Guérin'e göre "dinsel boyutu olmayan saf bir Siyah ulusalcılığa yöneliyordu."[45]

NOI'dan kopuş Malcolm X'in politik düşüncesini özgürleştirdi. Ayrılma-bütünleşme gibi iki öğeli fikir, bu militanın gündeme getirdiği ilk fikirlerden biriydi. Malcolm 3 Nisan 1964'de "seçim listelerine kay-

42 Ahmed SHAWKI, op, cit., s.198.

43 Malcolm X ve Alex HALEY, op, cit., s. 251-252.

44 Pierre RONDOT'tan alıntı, loc, cit., s. 364.

45 Daniel GUÉRIN, De l'oncle Tom aux Panthères noirs, op, cit., s. 210.

dolma kampanyalarına, grev ve okul boykotlarına" hep birlikte katılma çağrısı yaptı.[46] Birkaç gün sonra, 8 Nisan'da, eşitlik için verilen aynı mücadele içerisinde taktik bir ayrılık olan ayrılma-bütünleşme tartışmasını analiz etti:

Bütünleşme yalnızca, bazı grupların özgürlük, adalet, eşitlik ve saygınlık kazanmak için kullandığı bir yöntemdir. Ayrılık da diğer grupların özgürlük, adalet, eşitlik ve saygınlık kazanmak için kullandığı bir yöntemdir.[47]

Malcolm X bütünleşmeyi eleştirmekten geri durmadı. Dahası, maddi çıkarlar sorunsalına da değinerek söylevini iyice radikalleştirdi. 1965 Şubat ayında köleliğin tarihini referans göstererek, "zenciliğin iki tipi" arasındaki çıkar farklılıklarını vurguladı:

Eskiden domestik zencilik ve plantasyon zenciliği olmak üzere iki tip zencilik vardı. Domestik zenci her zaman efendisinin çıkarlarını gözetirdi. Plantasyon zencisi ise çok uzaklara gider, topladığı ürünleri efendisine getirir, sonra yeniden tarlalara gönderilirdi. Domestik zenci halinden memnundu, çünkü iyi besleniyor, iyi giyiniyor, rahat bir evde yaşıyordu. (...). Ama plantasyon zencileri kulübelerde konaklıyorlardı ve kaybedecek hiçbir şeyleri yoktu. En kötü giysileri giyiyor, en kötü yiyeceklerle besleniyorlardı. Kamçı izlerinin acısıyla cehennem hayatı yaşıyorlardı. (...). Domestik zenciler ve plantasyon zencileri bugün hâlâ var. Ben, bir plantasyon zencisiyim.[48]

İdeolojik kopuşun ikinci ekseni politika ve din arasındaki ilişkilere dayanıyordu. Malcolm X 1964 Nisanı'nda "politikayı ve dini birbirine karıştırmadıklarını" açıkladı: "Biz dinimizi camide saklıyoruz."[49] O hep gerçek bir Müslüman olarak kaldı, ama artık 1964 Martı'nda, kurulan dinî Müslüman Camii Örgütüyle (*MuslimMosque*), birkaç ay sonra kurulan ve eşitliği savunan politik Afro-Amerikan Birliği Örgütü'nü (*Organisation de l'unité afro-américain*) birbirinden ayırıyordu.

46 Malcolm X, "Le bulletin de vote ou de fusil" (3 avril 1964), Le Pouvoir noir, op, cit.'in içinde, s. 76.

47 Malcolm X, "Rejoindre la révolution mondiale" (8 avril 1964), a.g.e.'nin içinde, s. 87.

48 Malcolm X, "Nègre domestique et nègre des plantations" (4 février 1965), Sur l'Histoire afro-americaine'nin içinde, Aden, Bruxelles, 2008, s. 83-84.

49 Malcolm X, "Le bulletin de vote ou de fusil", loc, cit., s. 72.

Kopuşun üçüncü noktası kendini savunma sorunuyla ilgiliydi. *Blacks Muslims* kendini savunma hakkına hep saygılı olmuş, ama gerekçelerini Talion Yasası'na (kısasa kısas, ç.n.) dayandırmıştı. Malcolm kendini savunma hakkını, artık politik gerekçelerle gündeme getiriyordu. *Blacks Muslims*'den ayrıldıktan üç ay sonra analizini bu nokta üzerinde formülleştirdi:

Şiddet karşıtı olan biri için, bir insana şiddet karşısında kendisini savunmaması gerektiğini söylemek, suçtur. (...). Bizimkilerin sürekli şiddet kurbanı olduğu ve hükümetin onların güvenliğini sağlayamadığı ya da sağlamak istemediği mahallelerde, tehlike durumunda canımızı ve malımızı savunmak için yararlanabileceğimiz savunma örgütleri kurmak zorundayız: geçen yıl Birmingham'da, Louisiana'daki Plaquemine'de, Maryland'daki Cambridge'de ve Virjinya'daki Danville'de olduğu gibi. Köpekler bizimkileri ısırdığı zaman, bizimkilerin de köpeklere karşı koyma hakkı vardır. Elbette barışçı olmak ve yasalara saygı duymak zorundayız. Ama Amerikalı Siyah için, haksız ve yasa dışı bir saldırıya her uğrayışında kendisini savunmanın zamanı gelmiştir.[50]

1965 Ocak ayında doğal olarak şiddet yanlısı olmakla suçlanan Malcolm şunları söyler: "Ben şiddet yanlısı değilim. Siz halkınızı tanıyor ve ona barışçı araçlarla saygı gösteriyorsanız, sorun yok. Herkes amaçlarına barışçı yollarla ulaşmak zorundadır. Ama ben aynı zamanda gerçekçiyim."[51]

Dördüncü kopuş noktası mücadelenin amacıyla ilgiliydi. Malcolm X, bu politik ve sosyal "sistemi devirecek" bir devrim çağrısı yapmak üzere "Siyah devlet" düşüncesini terk etmişti. "Bu topraklarda, 1964 yılında hâlâ yirmi iki milyon Afrikalı Amerikan'ı sömürgeleştirmek ve köleleştirmekle uğraşan bu sistemden daha bozuk, daha zalim bir sistemin görülmediğini" söylüyordu.[52]

Katledilmesinden bir ay önce, 18 Ocak 1965'de, içinde bulunduğu

50 Malcolm X, "Déclaration d'indépendance" (12 mars 1964), le Pouvoir noir'in içinde, op, cit., s. 55-56.

51 Malcolm X, "Entrevue du Young socialist" (18 janvier 1965), Malcolm X parle aux jeunes'in içinde, Pathfinder, New York, 2011, s. 138.

52 Malcolm X, "Rejoindre la révolution mondiale" loc, cit., s. 86.

ruh durumunu, kendisini Siyah bir ulusalcılık kavramı içinde hapsedilmiş hissettiğini açıkça dile getirdi. "Aylardır bu terimi kullanmadığımı fark etmişsinizdir. Ama ben, bu ülkenin Siyah halkının kurtuluşu için gerekli olduğuna inandığım birliktelik felsefesinin kesin tanımını yapmakta hep zorlanacağım."[53] Daniel Guérin'in ifade ettiği gibi Malcolm X sonuna kadar "gerçek yolunu hiç kaybetmedi. Katledildiğinde, aldığı tavırları yeniden incelemek ve derinleştirmek üzereydi."[54]

Bir Enternasyonalistin Katli

Malcolm X'in düşüncesindeki hızlı değişim, dönemin dünya koşulları dikkate alınmazsa anlaşılmayabilir. 1954 Dien Bien Phu zaferi, 1955 Bandung Konferansı, 1956 Süveyş zaferi, 1957'de Gana'nın bağımsızlık kazanması, 1958 Akra Pan-Afrika Konferansı, 1960'da kazanılan Afrika bağımsızlıkları, 1961 Küba Domuzlar Körfezi zaferi, Siyah militanları derinden etkileyen ve onlarda dönemin sömürgeli halklarını karakterize eden bir özgürleşme umudu yaratan olaylardı.

Genel olarak bu koşullar ve özel olarak da kazanılan Afrika bağımsızlıkları, Birleşik Devletler'deki Siyah militanlarda eşitsizliklere ve ayrımcılık sorunsalına ilişkin yeni düşüncelere yol açtı. XX. yüzyılın ilk yarısında Birleşik Devletler'den Afrika'ya esen özgürleşme rüzgârı artık yön değiştirmiş, tersine esmeye başlamıştı. Kazanılan bağımsızlıklar Amerikalı Siyahları durumlarını yeniden gözden geçirmek zorunda bırakıyordu. *Blacks Muslims* bu hareketten uzak kalamazdı. Gerçi Birleşik Devletler'in askerî müdahalelerine karşı çıkmak, NOI için yeni bir tavır değildi. Örgüt, İkinci Dünya Savaşı sırasında "Beyaz adamın savaşı"na karşı çıkmış ve yandaşlarına Japonlarla kardeşlik çağrısı yapmıştı. Aynı tavrı Kore Savaşı'nda ve Çinhindi'ne yapılan askerî Fransız müdahalesinde de gösterdi. NOI'nın söylevi yeni bağımsız ülkelerle kurulacak temas için yeni gerekçeler içeriyordu ve Malcolm X bu değişimin başlıca aktörlerinden biri olmuştu.

Malcolm X Elijah Muhammed'in elçisi olarak, "efendi"nin ziyareti öncesi hazırlık yapmak üzere, 1959 Temmuz ayında Birleşik Arap

53 Malcolm X, "Entrevue du Young socialist", loc, cit., s.138.

54 Daniel GUÉRIN, Malcolm X. Force et fragilité, Presence Africaine, no: 62, 1967, s. 31.

Cumhuriyeti, Suudi Arabistan, Sudan, Nijerya ve Gana'ya gitti. Gezisinden memnun döndü ve yönettiği *Muhammad Speaks* gazetesinin sütunları Birleşik Devletler'de, Afrika Ulusal Kurtuluş Hareketleri'nin başlıca kürsüsü oldu. Malcolm, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 1960 Eylül ayında New York'ta toplanmasıyla, Lumumba, Nasır ve Castro'yla buluştu. NOI, 1961'de Vietnam müdahalesini kınadı ve Vietnam Ulusal Kurtuluş Cephesi'ne destek verdi. FNL, "savaşa karşı çıkan ilk örgütlerden biriydi" ve "Vietnam çatışmasını, Beyaz olmayan bir halkı köleleştirmeye yönelik ırkçı bir savaş" olarak değerlendiriyordu.[55]

Malcolm'un anti-sömürgeci tutumu eskiden beri belliydi. Bu tutumunda yalnız değildi, çünkü Siyah hareketin önemli bir bölümü ayrımcılıkla sömürgecilik arasındaki bağı kurmaya başlamıştı. Örneğin Papaz Martin Luther King, 1962'de Cezayir Devlet Başkanı Ben Bella'yla buluştu ve iki önder ortak bir saptamaya imza attılar: "Ayrımcılık ve sömürgecilik Cermen kuzenlerdir, çünkü politik egemenlik, ekonomik sömürü ve insan kişiliğinin aşağılanması bunların ortak hedefidir."[56] Öte yandan Papaz, ayrımcılığı tanımlamak için "iç sömürgeleştirme" kavramını kullanıyordu. NOI'nın anti-sömürgeci tavırları, Malcolm'un etkisiyle Siyah hareketin çok geniş bir kesimi tarafından kabul gördü. Malcolm X yıllarca "sömürgesizleşmenin, Siyah Amerika için mutlak yapılması gereken bir çalışma" olduğunu söyleyip duruyordu.[57]

NOI'dan kopuş Malcolm X'te gerçek bir zihinsel karışıklık yarattı. George Breitman, "*Blacks Muslims*'den ayrılmasının Malcolm X için bir sürpriz olduğu" yorumunu yapar: "Malcolm buna ne psikolojik, ne ideolojik olarak, ne de örgütlenme düzeyinde hazırdı."[58] O, başlıca biyografi yazarlarından biri olan Manning Marable'nin deyimiyle bir

55 Guy CLERMONT, "Les organisations noires modereés et le debat sur la guerre du Vietnam, 1961-1973", Revue française d'études americaines, no: 87, Ocak 2001, s. 73.

56 Martin Luther KING, "Statement at the american Negro Leadership Conférence on Africa", Serge MOLLA'dan alıntı, Les Idées noires de Martin Luther King, Labor ve Fides, Cenevre, 2008, s. 63.

57 Peter Louis GOLDMAN, The Death and Life of Malcolm X, Illinl Books, Champaign, 1979, s. 11.

58 George BREIMAN, "La dernière année de Malcolm X", Malcolm X. Révolution noire'nin içinde, Zbigniew KOWALEWSKI (direktör), La Breche, Montreuil, 1994, s. 75.

kez daha "kendini yeniden yaratmaya" zorlandı.[59] Malcolm bu belirsizlik döneminde Hac için Mekke'ye gitmeye karar verdi (Nisan-Mayıs 1964). Hem din anlayışında hem de dünya vizyonunda önemli sonuçlar doğuracak bir yolculuktu bu.

Yolculuk dönüşünde Ortodoks Sünniliğe katıldığını açıkladı. Böylece *Blacks Muslims*'in, Siyah sorununu İslam'la birleştiren, kutsal bir "ırk" hiyerarşisini kabul eden, renk olgusunu kırmızıçizgi olarak koyan, mücadeleyi yeni peygamber Elijah Muhammed'in ilan ettiği bin yıllık bakış açısıyla gören özel İslam versiyonundan dönmüş oluyordu. Böylece evrenselci bir bakış açısı kazanıyordu. Bu derin mutasyon da geçmişte olduğu gibi kendisini bir ad değişikliğiyle tercüme etti. Malcolm X, El Hacı Malik El Şabaz oldu. Bazı yazılarını da 1950'li yılların başından beri kullandığı "Maliki Şabaz" adının değiştirilmiş biçimi olan bu adla imzaladı. Afrikalı-Amerikan militan 20 Nisan 1964'de Hac deneyiminin düşüncelerindeki etkisini şöyle anlatıyordu:

Yemeğimi gözleri daha mavi, saçları daha sarı ve teni daha beyaz (...) insanlarla aynı tabakta yedim ve bu "Beyaz" Müslümanların söz ve davranışlarında, Gana, Sudan ve Nijerya'daki Afrikalı Müslümanlarda gördüğüm aynı içtenliği hissettim. Gerçek İslam, ırkçı değildi, çünkü her renkten ve her ırktan kadın ve erkekler, tek bir Allah'a inandıkları ve aynı dinsel ilkeleri kabul ettikleri için, bu farklılıklardan hiçbir kaygı duymadan kendilerini birbirlerinin kız ve erkek kardeşleri olarak kabul ediyorlardı. Kalemimden böyle cümleler çıktığı için belki çok şaşıracaksınız, ama ben her zaman olup bitenlere dışarıdan bakmaya ve yaşamı kendi gerçeğiyle, yani bana deneyimlerin ve yeni bilgilerin arasından kendisini gösterdiği haliyle kabul etmeye çalıştım.[60]

Enternasyonalizme doğru son ideolojik değişim, bu hac yolculuğu sırasında gerçekleşmişti. Malcolm X'in yeni evrenselci bakışı doğal olarak yeni politik çözümler bulmasına yol açtı: Siyah ulusalcılığı ve Birleşik Devletler'deki eşitlik mücadelesini, artık küresel bir politik, ekonomik ve sosyal sisteme, yani emperyalizme karşı mücadele çerçevesinde değerlendirecekti.

59 Manning MARBLE, Malcolm X. A Life of Reinvention, Penguin Books, Londra, 2011.

60 Malcolm X, "Lettre du 20 Avril 1964" Le Pouvoir noir, op. cit.'in içinde, s. 97.

Hac yolculuğu Malcolm için aynı zamanda Afrika Kıtası'na ikinci kez gitmesi için bir fırsat olmuştu. Böylece Mısır, Nijerya, Gana, Fas ve Cezayir'i ziyaret edebildi. Karşılaştığı Afrika, anti-emperyalist coşkuyla dolup taşan bir Afrika'ydı. Nasır, Nkrumah ve Ben Bella, anti-emperyalist bir Tricontinental projesiyle ilgileniyordu. Mücadele içindeki bu Kıta'yla buluşma, Amerikalı militanın yeni evrenselciliğini derinleştirdi, bu evrenselciliğe somut bir boyut kazandırdı. Malcolm X'in *Blacks Muslims*'in kültürelci yaklaşımından uzaklaşarak evrenselciliğe ve enternasyonalizme yönelmesi kuşkusuz hem İslam inancından hem de devrimci Afrika'yla buluşmasından kaynaklanıyordu. 1964'de Nijerya'da yazdığı bir yazıda şunları söyler: "Kuran, dünyaya ve Müslümanlara, dinsel görüşleri ne olursa olsun hakları çiğnenmiş olanların tarafında olma zorunluluğu veriyor."[61]

Bu yönelim, 1964 Haziranı'ndan Ekimi'ne kadar yaptığı yeni Afrika ziyaretinde iyice somutlaşmıştı. Malcolm X bu kez yeni bir strateji geliştirdi. Birleşik Devletler'deki Siyahların eşitlik için verdiği mücadele, bundan böyle ezilenlerin dünya ölçeğinde verdiği mücadeleye yazılacaktı. Afrika'daki yeni bağımsız uluslar, Birleşik Devletler'deki Siyah sorununu uluslararası düzeye taşıyacak müttefikler olarak tanımlandı. Ülkeye döndüğünde Siyah hareket, yeryüzündeki tüm ezilenlerin sürdürdüğü mücadeleyle özdeşleşmek zorundaydı. Malcolm'un o zamana kadar mırıldanarak telaffuz ettiği enternasyonalizmi, artık tamamen netti.

20 Aralık 1964'de yaptığı iki konuşmada Afrika ziyaretinden çıkardığı dersleri anlattı. İlk konuşmasında radikal bir politik mücadele gereği üzerinde ısrar etti. Mississippi, Alabama, Georgia ve Harlem'de kısa süre önce yaşanan ırkçı şiddet olaylarını hatırlatarak haykırdı: "Bizim burada yapmamız gereken şey, bir Mau Mau hareketidir." Mau Mau hareketine (bkz. 3. Bölüm) ilişkin çok ayrıntılı bilgisi olmamasına rağmen onu ilgilendiren, özgürleşme sürecindeki "öfke"nin erdemleriydi:

Bağımsızlığın kazanılmış olduğu yerlerde insanların öfkeli olduğunu gördüm. Henüz bağımsız olmamış bölgelerde hiç kimse öfkeli

61 Malcolm X, "Lettre du 10 mais 1964", Le Pouvoir noir, op, cit.'in içinde, s. 98.

değildi; insanlar üzgündü: mutsuzluklarından söz etmekle yetiniyorlardı, öfkeli değillerdi.[62]

Malcolm X ikinci konuşmasında enternasyonalist ve sosyalist olarak nitelendirdiği tavırlardan söz etti. Ona göre Siyah hareketin başında beri yaptığı yanlış, mücadele içindeki diğer halklarla kurulacak bağların önemsenmemesiydi. Kapitalist sistemden dolayı bir baskı komünitesi oluşmuştu ve egemenlik altındaki ülkelere yapılan emperyalist müdahalelerin, Zengin bir ülke olan Kongo'da görüldüğü gibi, ekonomik bir temeli vardı. Gerçekleştirilmesi gereken eylem, Afrika, Asya, Arap dünyası ve Latin Amerika'yı içine alan bir dünya devrimiydi. Tricontinental'in oluşturulmasından (bkz. 10. Bölüm) iki yıl önce Malcolm'un kullandığı söz varlığı biraz tereddütlüyken, devrimci enternasyonalcilik artık düşüncesinin temel taşı olmuştu:

Manevraların gücüyle bizi, mücadelemizi nasıl genelleştireceğimizi anlamak üzere olduğumuz bir sırada tutumumuzu terk etmek zorunda bıraktılar. (...) Size bunu söylemek istiyorum, çünkü sizin, benim, hepimizin oyunun ne kadar önemli olduğunu anlamamız gerekiyor. Eğer Kongo'da ne olup bittiğini anlayamıyorsanız, Mississippi'de olup bitenleri anlayamazsınız. (...) Mississippi, Kongo, bunlar aynı şeylerdir. Oyuna aynı çıkarlar girmiştir. Aynı kamplar, aynı komplolar vardır. (...) Afrika ve Asya'yı etkileyen bu dünya devriminin motifini anlarsanız, siz de aynı duyguyu yaşayacaksınız.[63]

Malcolm X'in yaşamının sonlarında kullandığı anti-emperyalist, enternasyonalist, hatta sosyalist söz varlığı çeşitli yorumlara neden oldu. Aldığı yeni tavırlar, edindiği yeni kanılar üzerinde kuşku bırakmıyordu. Bazı biyografi yazarları katledilmesinden kısa süre önce Malcom X'in, Kongo direnişini desteklemek üzere Birleşik Devletler'deki Siyah gönüllülerden oluşan bir birliğin hazırlanmasında, Che Guevara'yla görüştüğüne işaret eder...[64]

62 Malcolm X, "Il nous faut un mouvement Mau Mau", 20 Aralık 1964, Le Pouvoir noir, op, cit.'in içinde, s. 146 ve 147-148.

63 Malcolm X, "Montrez-moi le capitalisme, je vous montrerai le vautour" (20 décembre 1964), Le Pouvoir noir, op, cit.'in içinde, s. 157, 165 ve 168.

64 James L. CONYERS ve Andrew P. SMALLWOOD, Malcolm X. A Historical Reader, Carolina Academic Press, Durham, 2008, s. 9.

Malcolm X'in büyüyen popülaritesi, politik tercihlerini somut olarak savunma iradesi, anti-emperyalist yöneticilerle ve enternasyonalist militan çevrelerle bağları onu, Birleşik Devletler yönetimi için savaşılması gereken bir insan haline getirmişti. Malcolm X'in biyografi yazarlarından Manning Marable 2011'de, onun 21 Şubat 1965'de katledilmesinde FBI'nın rolü olduğu tezini doğrulayan belgeler sundu.[65] Ama katledilmesi, temsil ettiği tehlikeyi ortadan kaldırmayacaktı. Gelişmesine Birleşik Devletler'de büyük ölçüde katkıda bulunduğu anti-sömürgecilik, Vietnam Savaşı'na karşı güçlü bir hareket içerisinde somutlaştı. Yaşamanın sonlarında keşfettiği enternasyonalizm, mirasçılarını 1966'da oluşan *Black Panther* (Kara Panter, ç.n.) hareketinde buldu:

Biz ırkçılıkla ırkçılık yaparak savaşmıyoruz. Biz ırkçılıkla, dayanışma yaparak savaşıyoruz. Kapitalizmle, sosyalizmi savunarak savaşıyoruz. Emperyalizmle daha büyük bir emperyalizmi savunarak savaşmıyoruz. Emperyalizmle, proletarya enternasyonalizmini savunarak savaşıyoruz. (...) Savaşımızın ırksal bir mücadele değil, bir sınıf mücadelesi olduğuna inanıyoruz.[66]

Malcolm X'in yaşamının sonlarında bulduğu enternasyonalizmi kuşkusuz onu ortadan kaldırma kararının ilk nedenlerinden biriydi. 1992'de Spike Lee'nin çektiği başarılı film ve filmin dayandığı Alex Haley otobiyografisi, Siyah önderin politik düşüncesindeki bu temel değişim konusunda sessiz kaldı. Sanki bu enternasyonalci boyutu, onu ölümünden sonra bile aşındırıyordu. Ancak Hollywood'da bu boyut yok sayılarak etkisizleştirilen yalnızca Malcolm olmadı; tarihin önemli bir bölümü de silinmiş oldu: ezilen halkların, özgürlük mücadelelerinin koordinesi için verdiği çaba. Mehdi Ben Barka'nın, katledilmeden önce yaşamının son yıllarını adadığı şey, bu çaba olacaktı.

Yayınevinin notu: Malcolm X, 21 Şubat 1965'de Manhattan'da bir konuşma yaptığı sırada kalabalıktan açılan ateşle öldürüldü. Saldırganlardan birisi, polis gelmeden önce kalabalık tarafından linç edildi. Saldırganlar İslam Ulusu üyesiydi.

---

65 Manning Marable, op, cit.

66 Bobby SEALE, A l'Affût. Histoire du Parti des Panthères noires et de Huey Newton, Gallimard, Paris, 1972.

12. Mehdi Ben Barka

Afrika, Amerika'nın Latin Amerika'sı olacak mı?
Mehdi BEN BARKA,
"L'Afrique au-delà de l'indépendance",
Aralık 1963.

Malcolm X gibi Ben Barka'nın (1921-1965) rotasında da çok hızlı değişimler görüyoruz. O, dünya güncelliğiyle beslediği ve sürekli zenginleştirdiği bir politik düşünceyle, sömürge ülkelerin özgürleşmesiyle sunulan olanakları inceledi. Bu politik, ideolojik ve coğrafi inceleme aşamalı olarak onu önce, yalnızca Fas ulusu çerçevesinde değil, tüm Mağrip bağlamında düşünmeye, sonra da Mağrip'in mücadelesini geniş Afrika Kıtası çerçevesinde düşünmeye yöneltti. En sonunda Afrika'ya enternasyonalist bir çerçeveden baktı. Bu militan güzergâh sayesinde, resmi olarak 1966'da kurulacak olan "Tricontinental" Birliğinin temel direği oldu. Anti-emperyalist savaşın ortasında aldığı stratejik tavır, onu Um Nyobe, Lumumba ve Malcolm X gibi tehlikeli bir adam haline getirdi.

"Yeni Fas'ın Dinamosu"

Bağımsızlığın diğer önemli figürleri gibi Mehdi Ben Barka da, halk mahallelerinden gelmiş, buna rağmen geleneksel olarak soylu çocuklarına ayrılmış sömürge okulunun kapısından girebilmiş az sayıda çocuktan biriydi. Küçük bir bakkalın oğlu olan genç Mehdi okula dokuz yaşında gitti. Soylular okulunun önünde uzun süre ayakta beklemiş, sonunda okul müdürünün karısının merhametini uyandırmış ve kocasından kendisi için ricada bulunmasını sağlamıştı.[67] Fas uzmanı Ignace Dalle, Mehdi'nin okul yaşamının, parlak bir öğrencinin okul yaşamı olduğunu vurgular: "O, Fas'ta yılda yalnızca yirmi kadar öğrencinin başölye diploması alabildiği bir dönemde, bakaloryada 'pekiyi' derecesiyle birinci oldu."[68]

67 Hassan AOURID, "Un destin inacheve", Zamane, no: 26, Aralık, 2012, s. 39.

68 Ignace DALLE, Les Trois Rois. La monarchie marocaine de l'indépendance à nos jours, Fayard, Paris, 2004, s. 85.

Mehdi Ben Barka'nın eğitim gördüğü Fas, 30 Mart 1912'den sonra bir Fransız protektorası (başka bir devletin koruma ve denetimi altında olan devlet ç.n.) olunca halk ayaklanmasına karşı çıkan Sultan Moulay Abdelhafid Fransız birliklerini ülkeye çağırdı. Tarihçi Germain Ayache, "halkını 'özgürleştiren', ama halkının özgürlük savaşçılarını hapseden Sultan'ın, tacının korunması karşılığında, ülkede Fransa'nın mutlak iktidarının meşruluğunun kabul edileceği bir himaye anlaşması imzaladığını" söyler.[69] Anlaşmanın imzalanmasından sonra Fas kentinde patlak veren protesto hareketi Fransız ordusu tarafından kanlı bir biçimde bastırıldı.

Kent isyanının ardından kabilelerinin direnişi başladı. Direniş, Abdülkerim el-Hattabi'nin önderliğindeki Rif isyanıyla büyüdü ve Cumhuriyet'in ilanıyla sona erdi. Tarihçi Pierre Vermeren, "tüm Berberi kabilelerini, artık protektora tarafından savunulan Sultan'ın otoritesine boyun eğdirmek için yirmi iki yıllık bir savaşın gerektiğini" anlatır.[70] Belli bir "yatışma" döneminin 1934'de sona ermesiyle birlikte kırların ve kabilelerin direniş dönemi yeniden başladı. Genç Ben Barka'nın da içinde yer alacağı modern ulusalcılığın zamanı gelmişti.

Bu yeni ulusalcılığı doğuran asıl etmen, Fransa'nın 16 Mayıs 1930'da genç sultan Muhammed Bin Yusuf'a dayattığı kararnameye gösterilen tepkiydi. Muhalifler tarafından "Berberi Dahir"i (*dahirberbère*) olarak adlandırılan bu kararname Berberi kabilelerine ilişkin olarak, 2. maddesinde yerli hukukun sivil ve ticari etkinliklerde uygulanacağını, ancak 6. maddesinde ceza hukukunun yalnızca Fransız yargısına bağlı olacağını ön görüyordu. Böylece Fas halkının üçte ikisi Sultan'ın değil Fransa'nın yargılama sistemine bağlı kalacaktı. Ulusun hukuksal birliği bozulmuştu; protektora ulusal egemenliğin son kalıntılarını da yok etmişti.

Fas halkı, Fransa'nın Muhammed Bin Yusuf iktidarını güçsüzleştirme iradesi karşısında tepki olarak, taşıdığı düşüncelerden çok koşulların zorlamasıyla anti-sömürgeci direnişin simgesi haline gelen Sultan'a bağlılığını arttırdı.

69 Germain AYAŞE, Les Origines de la guerre du Rif, Presses de la Sorbonne, Paris, 1981, s. 54.

70 Pierre VERMEREN, Histoire du Maroc depuis l'indépendance, La Découverte, Paris, 2010, s. 7.

Genç Mehdi militan etkinliklerine, ilk ulusal örgütlenmelerin ortaya çıktığı bu koşullarda başladı. Akademisyen Raymond "onun on dört yaşındayken protektoradaki ilk politik hareket olan Fas Eylem Komitesi'ne katıldığını" söyler.[71] Mehdi, 23 Temmuz 1937'de yeni reformlar için kurulan Ulusal Parti'ye (bu parti birkaç yıl sonra İstiklal Partisi adını alacaktı) katıldığında on yedi yaşında en genç parti üyesiydi. Yeni parti henüz bağımsızlık talebinde bulunmuyor, protektoranın geçici niteliğini kabul ediyordu. Parti, taleplerinin ılımlı niteliğine rağmen kapatıldı, önderleri tutuklandı ve yöneticisi Allal Al-Fassi Gabon'a sürgüne gönderildi.

Mehdi Ben Barka 1940 yılında matematik lisans tezi hazırlamak için Cezayir'e gitti. Cezayir o zamanlar özgür Fransa'nın merkezi, ama aynı zamanda Messali Hac önderliğindeki Cezayir Halk Partisi'nin [*Parti du peuple algérien* (PPA)] kalesiydi. 1942'de Fas'a geri dönen Barka'nın ulusalcı bakışı Kuzey Afrika ölçeğinde genişlemişti. Gazeteci yazar Zakya Daoud şunları söyler: "O, bu deneyimle (Cezayir) derinden etkilenmiş biri olarak Fas'ın geleceğini hiçbir zaman tüm Mağrip'in, özellikle de yüreğinde özel bir yeri olan Cezayir'in geleceğinden ayrı düşünmeyecekti."[72]

11 Ocak 1944'de Bağımsız Parti'nin (İstiklal) kurulmasından bir ay sonra Bağımsızlık Manifestosu yayınlandı; yirmi dört yaşındaki Ben Barka, bildirgeye imza atan altmış kişinin en genciydi. Manifesto'nun birinci maddesi, "Majesteleri Sidi Muhammed Bin Yusuf'un -Tanrı onunla olsun- koruyuculuğunda, Fas'ın toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığını" talep ediyor,[73] böylece sömürge yönetimine yeni bir gözdağı veriyordu. Ben Barka'nın içinde olduğu çok sayıda parti yöneticisi "düşmanla işbirliği" suçlamasıyla tutuklandı.

1945 Mart ayında cezaevinden çıkan Mehdi Ben Barka, karşısında darmadağın olmuş bir parti buldu. Hızla partiyi canlandırma çalış-

71 Raymond JEAN, Problèmes d'édification du Maroc et du Maghrep. Quatre entretiens avec El Mehdi Ben Barca, Plon, Paris, 1959, giriş sayfası numaralandırılmamıştır.

72 Zakya DAOUD, "Ben Barca, son rôle dans l'évolution du Maroc", Recherches internationales, no: 77, 2006, s. 135.

73 Claude-Geralt PALAZZOLI'den alıntı, Le Maroc politique, de l'indépendanceà 1973,Textes, Sindbad, Paris, 1974, s. 140-141,

malarına başladı. Aynı dönemde Krallık Okulu'nda matematik profesörü ve veliaht prensin öğretmeni oldu. Matematikte Fas'ın ilk lisans sahibiydi. Bu işlevi ona, Zakya Daoud'un "samimi, ama belirsiz" olarak betimlediği ilişkilerle,[74] "Saray'la Parti arasında bağlantı kurma" olanağını verdi. Gazeteci ve tarihçi Jean Lacouture, Ben Barka'yı bu dönemden sonra aldığı politik tavırdan ötürü "yeni Fas'ın dinamosu" olarak betimler.[75] General Juin de onu "Fransa'nın bir numaralı düşmanı" olarak değerlendirecektir.[76]

Ulusalcı hareketin hızlı ilerlemeleri Kral'ı, bağımsızlıkçı tavrını belirginleştirmek zorunda bıraktı. Kral 10 Nisan 1947'de Tanger'de yaptığı konuşmada protektora rejiminin feshedildiğini ve bağımsızlık sürecinin başladığını ilan etti. Bu konuşmada Kral'ın Fransız Birliği'ni örtülü olarak reddetmesi, ulusal hareketi tanıması ve desteklemesi kadar, bu hareketin başına geçmek gibi bir strateji de söz konusuydu. Mağrip uzmanı Bernard Cubertafond, projeleri farklı olan bu iki güç arasındaki ittifakı şöyle değerlendirir:

Her biri diğeri için gerekiyor. Ulusal hareket, Kral'ın artan popülaritesini ve yeniden yönetime gelmek için 1912'de imzaladığı anlaşmanın vesayetinden yavaş yavaş, ihtiyatlı bir biçimde kurtulmaya başladığını görüyor. Kral da ülkesinin canlı güçlerini ve gençliğin elit kesimini içine alan bir hareketten kopamıyor, Fransa'ya bazı şeyleri dayatabilecek olan bu itiraz gücüne gereksinmesi var.[77]

Kral'la ulusal hareket arasında Tanger söyleviyle ortaya çıkan ittifak, sonraki yıllarda sömürgecinin baskısını kışkırttı. Ben Barka 28 Şubat 1951'de ev hapsiyle cezalandırıldı, Sultan 20 Ağustos 1953'de tahttan indirildi ve Madagaskar'a sürüldü. Her ikisi de Faslıların gözünde bağımsızlığın birbirinden ayrılmaz iki simgesi haline geldi.

1954'de Cezayir'de silahlı isyan patlak verince, iki cepheyle birden uğraşma kaygısı Fransa'yı uzlaşmaya yöneltti. 1955 Ağustosu'nun so-

74 Zakya DAOUD, "La Vie, l'itinéraire d'un homme", René Gallisot ve Jacques KERGOAT'ın (direktör) içinde, op, cit., s. 17.

75 Jean ve Simon LACOUTURE, Le Maroc à l'épreuve, Seuil, Paris, 1958, s. 149.

76 Maurice BOUTTIN'dan alıntı, Ben Barca, Hassan II, De Gaulle. Ce que je sais d'eux, Karthala, Paris, 2010, s. 36.

77 Bernard CUBERTAFOND, Le Système politique marocaln, L'Harmattan, Paris, 1997, s. 157-158.

nunda yapılan Aix-les-Bains Konferansı'nda Kral'ın geri dönmesi ve "karşılıklı bağımlılık içerisinde bağımsızlık" ilkesi görüşüldü. Aynı dönemde, 3 Ekim 1955'de, Fas Kurtuluş Ordusu adına Allal Al Fassi ve Cezayir FLN'si adına Mohamed Khider tarafından yapılan basın toplantısında sunulan bildiriyle bir "birleşik komutanlığın", Cezayir ve Faslılardan oluşan "Arap Mağribi Kurtuluş Ordusu"nun [*Armée de libération du Maghreb* (ALM)] kurulduğu ilan edildi. Örgüt 1955 Eylül ayından beri askerî eylemlere imza atıyordu. Hedef, "Arap Mağribi ülkelerinin tam bağımsızlığı ve Fas'ın meşru sultanının Rabat'taki tahtına geri dönmesi"ydi.[78] Paris, Cezayir sömürgesini daha iyi koruyabilmek için Fas'ın bağımsızlığını çabuklaştırdı. Sürgündeki Sultan 16 Kasım'da ülkesine geri döndü ve coşkulu bir kalabalık tarafından karşılandı.

Ben Barka, Kral'ın Fas'a geri dönmesinin ve görkemli karşılanmasının kilit aktörlerinden biri oldu. Kral birkaç yıl sonra, Fransa'nın yeni sömürgeci stratejisinin Fas'taki menzili haline geldiğinde, Ben Barka üzüntüsünü saklamayacaktı:

Herkes Fas ve Cezayir'deki iki kurtuluş hareketinin birleşmesini desteklemek zorundadır; yoksa şimdiki durum Fransız politikasının kesin bir yön değiştirmesini sağlayamaz. Nitekim militanların bu simgenin (Kral'ın, ç.n.) arkasında ulusal mücadelenin işaretini görmeye başladıkları -ve başlattıkları- bir dönemde sömürge iktidarının birdenbire Kral'ın geri dönüşünün fiili önemini anlaması rastlantı değildir. Burada aynı zamanda sömürge politikasına hiç kuşkusuz güç veren bir örtüşme söz konusudur.[79]

İşbirliği Anlayışı ve Traktör

Bağımsızlık döneminde yüz binlerce üyeye ulaşan Ulusal Parti, ülke genelindeki tek önemli politik güçtü. Tahta dönmesinden sonra kral unvanını alan Sultan için vazgeçilmez bir aktör olmuştu. Aynı şey karşı taraf için de geçerliydi. Bağımsızlık için savaşçı bir ortam yaratan ve bundan sonra V. Muhammed adını alacak olan Sultan da ulusalcılar

78 Attilio GAUDIO, Guerres et paix au Maroc. Reportages, 1950-1990, Karthala, Paris, 1991, s. 58-59.

79 Mehdi Ben BARKA, Option révolutionnaire au Maroc. Écrits politiques 1957-1965, Syllepse, Paris, 1999 (yeni basım), s. 243.

için dokunulmaz bir simgeydi. Ortak söylev, ulusal birlikti. Ulusal Parti, bağımsızlık ilanından, Sultan'ın bir darbeyle iktidarı kaybettiği tarih olan 20 Mayıs 1960'a kadar ulusal birlik hükümetinde yer alacaktı.

Ben Barka, anayasal bir monarşiyi mümkün görüyor ve istiyordu. Kral, ülkesine döner dönmez danışma niteliğinde ve 1956 Kasımı'nda ulusal bir Danışma Meclisi'nin kurulduğunu ilan etti, meclis başkanlığına Ben Barka'yı getirdi, Kurucu Meclis için seçim vaadinde bulundu. Fas'ın sömürgecilik öncesi geçmişine dayanan Ben Barka, krallık yetkilerine getirilecek bir sınırlamayı kuramsallaştırma çalışmalarına başladı. Ona göre Sultan geçmişte iktidarını, belirlenmiş hak ve görevler çerçevesinde sürdürüyordu ve 1958'de şunları söyleyecekti: "protektorayla birlikte her şey değişti, Sultan artık mutlak bir monarşiyi temsil ediyor, tüm yetkileri, örneğin yasama gücüne ait olanları bile kendi üzerinde topladı."[80] Ve sömürgecilik öncesi geçmişi idealize etmeden, ama modernleştirerek, bu geçmişle bağ kurmaya çalışacaktı.

Ben Barka politik düzlemde de bir yandan monarşiyle ulusalcılar arasındaki ittifakın, bir yandan da toplumsal sınıfların ulusal kurtuluş mücadelesini karakterize eden birliğinin sürdürülebileceğini düşünüyordu. Ona göre bu "ulusal birlik", Fas'a sömürgeciliğin mirası olan ekonomik bağımlılıktan hızla kurtulma olanağı verecek temel araçlardan biriydi.

Yeni Fas'ın sunduğu olanaklar konusunda son derece iyimser olan Meclis ("danışma" meclisi) Başkanı tüm cephelerde yetkilendi. "Partinin politik bir görevle birlikte toplumsal bir görevi de yerine getirmek üzere kurulduğunu düşünerek" militanlara durmadan "sosyal yardım etkinliklerine" katılmaları, kreş, okul ve yetimhaneler kurarak "sosyal bir rol" oynamaları için çağrılar yaptı.[81] Örgüt kadrolarında, bağımsızlığı "herkesin bir parçasını istediği bir kuzu çevirme" olarak anlayanları kınadı.[82]

Aynı enerjiyle "halk hareketlenmeleri" için geniş operasyonlar

80 Mehdi Ben BARKA, Le Gouvernement marocaine à l'aube du XX. siècle, "Önsöz"ün içinde, Mohamed LAHBABI, Éditions techniques nord-africain, Rabat, 1958, s. 4.

81 Mehdi Ben BARKA, "Nos responsabilités", Conférence devant les cadres du parti d'Istiqlal, 19 Mayıs 1957, Option révolutionnaire... op, cit'in içinde, s. 33.

82 A.g.e., s. 36.

başlattı. 1957 yazından itibaren "Birlik Yolu" diye adlandırılan ve ülkenin tüm bölgelerinden gelen 12 000 yerli genci harekete geçiren bir operasyona girişti. Bu gençler üç ay içerisinde Çin'deki kitle hareketlenmelerini hatırlatacak bir istekle, eski İspanya ve Fransa bölgelerini birbirine bağlayan altmış kilometrelik bir yol yaptılar. Bu büyük şantiyede gençler sırayla, yol yapma çalışmalarına, okuma yazma ve sivil formasyon kurslarına, birlikte kitap okuma, el becerisi geliştirme ve sinema etkinliklerine, askerî eğitim derslerine katılıyorlardı. Zakya Daoud şunları söyler: "Gençler sonunda 'Bağımsızlığın Yapı İşçileri' denilen ve İstiklal Partisi'ne genel ve yerel seçimler perspektifinde yeni kadrolar yaratmakla görevli olan kurumda örgütlendiler ve bölgelerine döndüklerinde buralarda da benzer şantiyeler kurdular."[83]

Aynı biçimde 1957 sonbaharında gerçekleştirilen "emek" operasyonu da, küçük köylüleri traktör geçişine olanak vermek için çitlerini kaldırmaya ikna etmeyi hedefliyordu. Bu projenin, "Birlik Yolu" projesi gibi hızla gözle görülebilir bir sonuç almaya ve ekonomik, sosyo-politik ve kültürel düzlemlerde yapısal bir dönüşüm başlatmaya yönelik hem kısa hem de uzun vadeli bir perspektifi vardı. Ben Barka 1959'da bu operasyon konusunda şunları söyler: "'Emek' operasyonu, kırsalımızın yapısal değişim programının önemli bir öğesi olmuş, atalardan kalma geleneksel tarım sistemimize çifte avantaj sağlamıştır: işbirliği anlayışı ve traktör."[84]

Formül Lenin'in, komünizmi "Sovyetler + elektrik" olarak, yani ekonomik, politik ve toplumsal sorunlardan ayrılmayan ve toplumsal değişimle teknolojik gelişimi birbirine bağlayan bir politika olarak tanımlayan ünlü formülünü hatırlatıyordu. Ama ağır basan yön, Çin'e duyulan hayranlıktı. Ben Barka 1957'de Danışma Meclisi delegasyonunun başında, 1959'da da partisinin delegasyonuyla Çin'e gitmiş, oradan tarım reformu ve kitle hareketlenmesinden etkilenmiş olarak dönmüştü. Aynı zamanda Küba örneğinden de esinleniyordu. Tarihçi René Galissot, onun "Küba'ya duyduğu asıl hayranlığın, Fas için düşlediği okuma yazma oranı olduğunu" söyler.[85]

83 Zakya DAOUD, "Ben Barka, son rôle dans l'évolution du Maroc", loc. cit., s. 140.

84 Raymond JEAN, op. cit., s. 15.

85 René GALISSOT, Henry Curiel. Le mythe mesuré à l'histoire, Riveneuve, Paris, 2009, s. 157.

Kapalı Bir Mücadelenin Yanılgıları

Halktaki bu sürekli hareketlenme, tarım reformu özlemlerinin geliştiğini kaygıyla izleyen büyük toprak sahipleri için aynı biçimde değerlendirilmiyordu. Yoksulların harekete geçmesi, Fas burjuvazisinde de kaygı yaratmıştı. Bu kaygı, "tabandan gelen" bu harekete, Ben Barka'ya yakın bakanların da katılmasıyla büyüdü. 1956'dan sonra Ekonomi Bakanı, 1958'de de Konsey Başkan Yardımcı olan Abdürrahim Bouabid, ekonomide bir planlama gündeme getirmişti. Aktif bir sanayileşme politikasını, Frank Bölgesi'nden çıkıp bir Dirhem Bölgesi'nin kurulmasını savunuyor, özellikle de tarım reformunun hemen yaşama geçirilmesini istiyordu. Bu projeyle birlikte, hem tabandan hem de tepeden gelen ve Saray, Fas burjuvazisi, büyük toprak sahipleri, hükümetin tutucu bölümü, hatta İstiklal Partisi'nin sağ kanadı tarafından desteklenen direnişler, engelleme ve sabotajlar başladı.

Hem Saray'la hem de Parti'nin sağ kanadıyla karşı karşıya gelmenin sonucu ancak bir kopuş olabilirdi. 1959 Haziran ayında henüz bir kopuş yaşanmamışken Ben Barka bağımsızlık öncesi döneme damgasını vuran ulusal bir konsensüs gerekliliğinin bilinciyle şunları söyledi: "Bizim için söz konusu olan, yalnızca protektora rejiminden kaynaklanan sömürülmeyi değil, aynı zamanda bir Faslının diğer Faslı tarafından sömürülmesini durdurmaktır."[86]

Ulusal birlik mitinin terk edilmesi ve sınıf çıkarlarının ön planla çıkarılması, partinin bölünmesine ve partideki sol kanat tarafından 1959 Kasım ayında Halk Güçleri Ulusal Birliği'nin [*Union national des forces populaires* (UNFP)] kurulmasına yol açtı. Yeni parti, "bağımsızlığın pekiştirilmesi", "yabancı güçlerin ülkeden çıkarılması ve sömürgeciliğin askerî, ekonomik ve teknik düzlemdeki kalıntılarının tasfiye edilmesi", "köylülerin yaşam standardını yükseltecek bir tarım reformu yapılması" ve "özgürlüğü için mücadele eden Cezayir halkının desteklenmesi" için çağrılar yaptı.[87] Ünanimist yanılsamadan kopuş kolay ve birdenbire değil, sancılı ve aşamalı gerçekleşmişti. Ben Barka 1956-1960 yılları arasındaki bu geçiş döneminde, bazen ilkeleri

86 Raymond JEAN, op, cit., s. 5.

87 Mehdi Ben BARKA, Options révolutionnaires..., op, cit., s. 67.

bile bir yana bırakarak ulusal birliği ve Saray'la ittifakı korumayı hedefleyen uzlaşmacı bir çizgide kaldı.

Onun bu tavrını gösteren iki küçük öykü vardır. Birincisi, bağımsızlığın hemen sonrasındadır. 1920'li yıllardaki Rif isyanının önderi Abdülkerim el-Hattabi sürgünde bulunduğu Kahire'den, tüm Mağrip özgürleşene kadar silahlı mücadelenin sürdürülmesi çağrısını yapıyordu. Fas Kurtuluş Ordusu'nun [*Armée de libération marocaine* (ALM)] bazı üyeleri, Fransa'nın Cezayir savaşını yoğunlaştırdığı bir dönemde Fransız birliklerinin Fas topraklarında kalmasını öngörenAix-les-Bains anlaşmalarına öfkelenmişti. Ordu'nun güney kanadı silahlı mücadeleyi sürdürme kararı aldı. Ben Barka, ardından gelecek tüm baskıları göze alarak direniş çağrısını destekledi. Sonuçta Silahlı Krallık Güçleri [*Forces armées royales* (FAR)], ikna ya da baskı yoluyla ALM'yi etkisizleştirdi.

İkinci öykü UNFP'nin kuruluşuna ilişkindir. Hükümet Başkanı sosyalist Abdullah İbrahim bu yeni politik oluşumu destekliyordu. Saray ise öfkeliydi ve hükümetten Fas Komünist Partisi'nin [*Parti communiste marocain* (PCM)] kapatılmasını istiyordu. PCM'nin ve sonradan Ben Barka ailesinin avukatlarından biri olanMaurice Buttin, Barka'nın tavrını şöyle anlatır:

O, UNFP'nin kurulmasına karşı çıkan Krallığın (Moulay Hassan) "yönetmek için bölmek", yani sosyalist hükümeti PCM'yi soruşturmaya zorlayarak bu hükümetin icraatlarını engellemek istediğini biliyordu. Bu nedenle her zaman pragmatik olan Ben Barka, hükümetin işini kolaylaştırmak ve onu böyle bir utançla cezalandırmamak için PCM yöneticilerinden partiyi kendilerinin kapatmasını istedi. Kuşkusuz bu istek reddedildi.[88]

PCM yöneticilerinden biri olan Abdullah Saaf şunları söyledi: "Bugün kurban biziz, yarın sıra size gelecek."[89]

Kral iki yıl sonra İbrahim hükümetini görevden aldı ve yerine, ikinci başkan olarak oğlu Hasan'ı atadığı "Krallık Hükümeti"ni kurdu. Bu,

88 Maurice BOUTTIN, op, cit.,s. 107.

89 Abdallah SAAF, "Ben Barca et les communistes", René GALLISOT ve Jacques KERGOAT (direktör), op, cit., s. 110.

sözde "ulusun birliğini ve iktidarın istikrarını korumak" kaygısıyla yapılmış açık bir hükümet darbesiydi.[90] Yeni hükümet tarım reformunu rafa kaldırdı, De Gaulle'ye yaklaştı ve UNFP militanlarını tutuklatmaya başladı.

Mehdi Ben Barka iki yıl sonra, kendisinin ve yandaşlarının iktidara katılmış olduğu 1956-1960 döneminin değerlendirmesini yaparak şunları söyler:

1956'dan 1960'a kadar sürdürmek zorunda kaldığımız tüm çarpışmalara ilişkin halkın hiçbir şey bilmediğini söylemeli miyim? Her şey İstiklal Partisi'nin kodamanlarının villalarında ya da sarayın duvarları arasında olup bitiyor ve hiçbir şey açığa çıkmıyordu. (...) Halka, projelerimizi uygulamak için gereken araçların elimizden alındığını söylemiyorduk. Bugün bazıları bizim 1956-1960 arasında tüm iktidar araçlarına sahip olduğumuzu söyleme cesaretini buluyor. Biz iktidara hiçbir zaman sahip olmadık. İşte gerçek.[91]

İstiklal Partisi militanları ve Fas halkı açıkça tartışmanın dışında kalmıştı. Ben Barka sonradan bunun "kapalı mücadele"nin "ölümcül yanlışı" olduğunu söyleyecekti.

"Devrimin Gezgin Memuru"

Ben Barka güvenlik nedeniyle ilk kez 1960 Ocak ayıyla ve 1962 Mayıs ayı arasında Paris'e gitti. Bu gidişin kaynağında UNFP'nin İkinci Kongresi'ne katılmak için hiç olmadığı kadar kararlı olan bir Ben Barka vardı. On binlerce kişilik bir hayran kalabalığı tarafından karşılandı. Kongre'den birkaç gün önce, 20 Mayıs 1962'de ülke dışında yaptığı pek çok görüşmeyle pekişmiş olan enternasyonalist tavrını net bir biçimde ifade etti: "Hareketimiz, Çin'den Küba'ya kadar uzanan dünya çapında bir mücadelenin partisini oluşturdu."[92]

Popülerliği artan ve radikalleşen Ben Barka artık Saray'ın Siyah kölesi değildi. 15 Kasım 1962'de bir saldırıdan sağ olarak kurtuldu.

---

90 Claude-Geralt PALAZZOLI, op.cit., s. 70.

91 Mehdi Ben BARKA, Option révolutionnaire..., op, cit., s. 244-245.

92 Mehdi Ben BARKA, Allocution à Rabat (20 mai 1962), Mehdi ELMANDJRA'dan alıntı, "Ben Barka, l'internationaliste"in İçinde, René GALLISOT ve Jacques KERGOAT'tan alıntı, op, cit., s. 179'un içinde.

Birkaç ay sonra, 1963 Haziranı'nda UNFP'nin pek çok militanı Kral'a karşı "komplo" gerekçesiyle tutuklandı. 16 Temmuz'da hapsedilme sırası UNFP Ulusal Konseyi üyelerine gelmişti. O sırada Mısır ziyaretinde olan Ben Barka Fas'a geri dönmemeye karar verdi. "Haziran komplosu" davasında partisinin on bir yönetici ve militanıyla birlikte, gıyabında ölüm cezası verildi.

Ben Barka 1960 ve 1965 yılları arasında önemli bir uluslararası kişilik olmuştu. Sürgün koşullarından politik deneyimini değerlendirmek için yararlandı ve büyük bir enerjiyle yeni sömürgeciliğin oluşturduğu bu yeni egemenlik evresini aydınlatmaya koyuldu. Yeni sömürgecilik Ben Barka'ya göre politik bir fenomendi ama batı kapitalizminin ekonomik dönüşümleri çerçevesinde anlaşılmalıydı:

Bu yönelim (yeni sömürgecilik) yalnızca dış politika alanındaki basit bir tercih değildir; batı kapitalizminin yapılarında derin bir değişimin ifadesidir. Bu yapılar, Marshall yardımı ve Amerikan ekonomisiyle kurulan sıkı ilişkiler nedeniyle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde, Amerikan kapitalizmine uyum sağlamak için XX. yüzyılın yapılarından uzaklaşmıştır. Yeni yapının, Birleşik Devletler'in dünyayla kurduğu ilişkilere uyum göstermesi, tek sözcükle kendi "Latin Amerika"sına sahip olmak istemesi doğaldır.[93]

Kavramlar Marksist analizden alınmıştı, düşünme ölçeği dünya çapındaydı; direnişin temelinde üç kıta vardı. Ben Barka'nın bir Tricontinental cephesi kurmayı gündeme getirmesinin nedeni, gerçek bağımsızlığın, egemenlik altındakilerin dayanışmasını uluslararası ölçekte genişletmeden mümkün olamayacağını anlamasıydı.

Dayanışma önce kıta ölçeğinde somutlaşmalıydı. Ben Barka büyük bir tutkuyla Afrika birliği üzerindeki tartışmalara açıklık getirmeye koyuldu. 1963 Mayıs ayı için yapılması öngörülen Addis-Ababa Konferansı öncesi, Nkrumah'ın Kıta'nın acil ve bütünlüklü birliğini savunmaya hazırlandığı ve Senghor gibi diğer devlet başkanlarının tersine, somut içerikten uzak biçimsel bir birliği desteklediği dönemde, Ben Barka politik ve teorik bir Afrika dergisi çıkarmayı tasarlıyordu:

93 Mehdi Ben BARKA, Option révolutionnaire..., op, cit., s. 229-230.

"Birinci sayıda, öncelikle politik birliğin geleneksel sömürgecilik tartışmaları nedeniyle bugün için mümkün olmadığına, ikinci olarak da birliğin ekonomik alanda dış yardım ve ticaret nedeniyle mümkün ve esas olduğuna yer vereceğiz."[94]

Enternasyonalist olmak Ben Barka'ya göre, aynı zamanda ulusalcılığın emperyalist amaçlar için araçsallaştırılmasını reddetmek demekti. O, V. Muhammed'in 1963 Ekim ayında kurulan genç Cezayir Devleti'ne karşı başlattığı askerî baskıya ve Fas toprakları üzerinde hak iddia edilmesine karşı çıkıyordu. Ona göre bu "kum savaşı" sonuçta emperyalizmin bütünlüklü stratejisine yarıyordu. Aslında Cezayir rejimi, bağımsızlığın bu ilk yıllarında Yeşil Burun'dan Güney Afrika'ya, Kongo'dan Angola'ya kadar tüm kurtuluş hareketleri için bir destek olmuştu. Cezayir, Amilcar Cabral'ın ifadesine göre "devrimcilerin Mekkesi"ne dönüşmüştü. Burada Cabral'ın dışında, Che Guevara, Ben Barka, Nelson Mandela, Samora Machel, Malcolm X ve çok sayıda diğer önderin yolları kesişmişti. Cezayir aynı zamanda Afrikalı devrimci militanların somut yardımlaşmasının örgütlenme yeriydi. Ben Barka 16 Ekim 1963'de "dünya kurtuluş hareketine karşı bir ihanet (...)" olarak değerlendirdiği Fas saldırısını kınama çağrısı yaptı:

UNFP'nin ve Fas halklarının özlemlerinin sözcüsü olarak, Fas halkının kardeş Cezayir halkıyla silahlı çatışmayı hiçbir zaman kabul etmeyeceğini açıklamak benim görevimdir. (...) Emperyalizm yeni bağımsız ülkelerdeki ekonomik, teknik, askerî ve kültürel egemenliğini sürdürmek için, bu ülkelerde sözde ulusal hükümet paravanı arkasına uysal araçlar yerleştiriyor, böylece bu ülkelerdeki iktidarı dönüştürmeyi planlıyor. Yeni sömürgecilik denen şeyin özü tam olarak budur. Ama planın Cezayir'de boşa çıkarılmasını kabul edemedi.[95]

Ben Barka'ya göre anti-sömürgecilikten anti-emperyalizme geçiş artık tamamlanmıştı. Barka 1960 Ocak ayında Tunus'ta gerçekleştirilen İkinci Afrika Halkları Konferansı'nda "dünyadaki tüm kurtuluş

94 Mehdi Ben BARKA, Lettre à Mehdi Elmandjra Akra, 1 Ocak 1963, Mehdi ELMANDJRA'dan alıntı, loc, cit., s. 178.

95 Mehdi Ben BARKA, Appel au sujet du conflit algero-marocain", Options révolutionnaires...'in içinde, op, cit., s. 157-158.

hareketleri, özellikle de Batı'daki otantik ilerlemeci hareketler için" geniş bir dayanışma çağrısı yaptı.[96] Konferansa sunduğu ve "Afrika kurtuluş hareketlerinin karakteristikleri" başlığını taşıyan raporun özel bir önemi vardı; çünkü kuşkusuz ilk kez "bir Üçüncü Dünya önderi, az gelişmişliğe karşı gerçek mücadelenin yolları ve araçları üzerine bu kadar açık ve sistemleştirilmiş doktrinsel bir özet sunuyordu." [97]

Ben Barka Tunus'ta öyle olumlu bir izlenim bırakmıştı ki, birkaç ay sonra 1960 Nisanı'nda Konakri'de (Gine'nin başkenti, ç.n.) gerçekleştirilen İkinci Afrika-Asya Halkları Dayanışma Konferansı'nda, 1957'de kurulmuş olan Afrika ve Asya Halkları Dayanışma Örgütü'nün [*Organisation de solidarité avec les peuples d'Asie et d'Afrique* (OSPAA)] yönetim kurulu üyeliğine seçildi. Örgütün Yürütme Komitesi 1961 Aralık ayında Gaza'da yaptığı toplantıda OSPAA'yı Latin Amerika'da güçlendirme kararı aldı. Ben Barka 1965'de "Çin-Sovyet çatışması nedeniyle bu kararın yıllarca kâğıt üzerinde kaldığını" söyler.[98] Faslı önderin yeni usta taktiği ve somut dayanışma konusundaki ısrarı, ona 1965 Mayısı'nda Akra'da düzenlenen Beşinci OSPAA Kongresi'nde, Çin-Sovyet çatışmasının anti-emperyalist mücadeleler üzerindeki olumsuz etkilerini ortadan kaldırma olanağını verdi. Ben Barka bu kongrenin tartışma ve kararlarını şöyle anlatır:

Biz bu kongrenin Çin-Sovyet çatışmasının yeniden ortaya çıkması için bir fırsat doğurmasından endişe ediyorduk. (...) Ama ilk günden itibaren, tüm kurtuluş hareketlerini (Cezayir, Gine, Gana, Mali, Tanzanya, Birleşik Arap Cumhuriyeti, Fas, Vietnam) kapsayan bir blok oluşturarak kongrenin amacından saptırılmasına ve devrimci kurtuluş mücadelesine hiçbir yarar getirmeyecek olan bir çatışma yaşanmasına engel olmayı başardık. (...) Kongrenin tüm dikkatini güncel

96 Mehdi Ben BARKA, "Caracteristiques des mouvements de libération en afrique", Tunus İkinci Afrika Halkları Konferansı'na sunulan rapor, 25-29 Ocak 1960, Options révolutionnaires...'in içinde, op, cit., s. 155.

97 BEN BARKA GERÇEĞİNİ ARAŞTIRMA KOMİTESİ, Mehdi Ben Barka. L'homme, son rôle, son action, cahiers du Témoignage chrétien, Paris, 1966, s. 23.

98 Mehdi Ben BARKA, Cezayir Cumhurbaşkanı'nın isteği üzerine Mehdi Ben Barka'nın kaleme aldığı rapor, (10 Haziran 1965), René GALLISOT ve Jacques KERGOAT (direktör), op, cit., s. 142.

bir sorun üzerinde yoğunlaştırmayı başardık: halkların sömürgeciliğe karşı mücadelesi. (...) Alınan politik kararların ötesinde en önemli sonucunun 1966 Ocak ayında Havana'da yapılacak Tricontinental Kongresi'nin ilanı olduğunu söylemek istiyorum.[99]

Bir Tricontinental Kongresi gerçekleştirerek OSPAA'yı Latin Amerika'da güçlendirme kararında Ben Barka'nın oynadığı rol, onun Hazırlık Komitesi başkanlığına seçilmesini sağladı. Bu görev sayesinde, Akra Konferansı'nın amacından saptırılmasını önlemek ve kazanımlarını güçlendirmek için seyahatlerini arttırdı. Örneğin Temmuz'da Pekin ve Moskova'da, Eylül'de Kahire'de, Ekimde Havana Konakri ve Beyrut'taydı. Jean Lacouture'nin ifadesine göre "devrimin gezgin memuru" olmuştu.[100]

Ve Ben Barka için bu devrim kesinlikle uluslararası bir devrimdi. Hazırlık Komitesi, Tricontinental'in hedeflerini belirlemek için 1965 Eylül ayında Kahire'de toplandı. Toplantıda Faslı önderin önerileri benimsendi: "ulusal kurtuluş hareketlerine -özellikle Filistin hareketine- yardım; silahlı mücadele de dahil olmak üzere tüm mücadeleleri üç kıtada yoğunlaştırmak; Küba'ya destek, yabancı askerî güçlerin tasfiye etmek; nükleer silahlara, *apartheid*'e ve ırk ayrımcılığına karşı çıkmak." René Galissotşunları söyler: "Sonuç, tam bir özgürlük" talebiydi. Ve Ben Barka'nın kaybolmasının ve katledilmesinin temel nedeni Tricontinental'in bu devrimci hamlesinde yatıyordu."[101]

Cinayetler Zamanı

Çin-Sovyet çatışmasının uluslararası dayanışma üzerindeki olumsuz etkilerini silmeyi başaran ve Moskova, Cezayir, Konakri ve Akra kadar Pekin'de de saygı gören bu adam emperyalizm için ölümcül bir tehlike haline gelmişti.

Ben Barka 29 Ekim 1965'de sinemacı Georges Franju'yla buluşacaktı; buluşmayı gazeteci Philippe Bernier ayarlamıştı. Görüşmenin konusu sömürgesizleşme üzerine çekilecek olan bir filmdi. Bu

99 A.g.e.

100 Jean LACOUTURE, Le Nouvel Observateur, no: 52,10-16 Aralık 1965, s. 7.

101 René GALISSOT, "Après Bandoung du Calre et d'Algère à la Havane, Ben Barka et la Tricontlnentale", Mehdi Ben Barca en héritage. De la Tricontinentaleà l'altermondialisme'nin içinde, Bachir BEN BARKA(direktör, Syllepse, Paris, 2007, s. 135 ve 155.

bir tuzaktı aslında. Ben Barka, Paris'te, Lipp Birahanesi'nin önünde iki Fransız polisi tarafından bir araca bindirildi. Ve onu bir daha hiç gören olmadı. Fas Gizli Servisi'nin eski ajanı Ahmed Bouhari'ye göre Ben Barka işkence görmüş ve cansız bedeni "asit dolu bir küvette yok edilmişti."[102] Teze itiraz edilebilirdi, ancak bedenin yok edilmek istenmesi gerçekti. Aynı biçimde ölmüş olan Lumumba gibi Ben Barka da düşmanları için tam bir endişe kaynağı olmuştu. Ben Barka'nın kaybolmasından sonra Birleşik Devletler, Fransa ve Fas, onun temsil ettiği enternasyonalist hamleyi engellemeye çalıştılar.

Tricontinental, Örgütlenme Komitesi'nin, Fidel Castro'nun ifadesiyle "kişisel sabrı ve çalışmasıyla bu Birinci Tricontinental Konferansı'nın düzenlenmesinde kesin bir rol oynayan"[103] başkanı için yapılan saygı duruşuyla açıldı. Üç kıtadaki seksen yedi örgütün temsilcisi olan 612 delege, çalışmaları ve karar almayı büyük ölçüde yavaşlatan Çin-Sovyet çatışmasına rağmen, bu konferansın asıl mimarının beklentilerine denk düşen kararlar aldı:

1) "Emperyalist şiddet"e karşı fiil bir silahlı mücadele yürütmek için önlemler almak.

2) Ulusal bağımsızlık hareketlerinin fiili dayanışmasını özendirmek ve bu hareketlerin eşgüdümünü sağlamak.

3) Bu hareketlere, özellikle de emperyalizme, sömürgeciliğe ve yeni sömürgeciliğe karşı silahlı mücadele yürütenlere politik, maddi ve manevi destek sağlamak.

4) Emperyalizmin tüm dünyada gitgide büyüyen baskı politikasına karşı sürekli bir kampanya düzenlemek.

Tricontinental'i izleyen yıllar, ilerlemeci önderlerin katlinin ve eski sömürgeci güçlerle Birleşik Devletler'in hazırladığı ya da desteklediği hükümet darbelerinin artışına tanıklık etti. Katledilenler arasında, "Üçüncü Dünya isyanları ve devrimcileri ilk Genel Konseyi Hazırlık Komitesi'nin iki yürütme sekreteri vardı: Che Guevara (1967) ve Amílcar Cabral (1973).

---

102 Ahmed BOUKHARI, Le Secret Ben Barka et le Maroc. Un ancient ajant des services spécieaux parle, Michel Lafon, Paris, 2002.

103 Fidel CASTRO, "Discours du cloture de la Conférence Tricontinentale" (15 janvier 1966), Révolution Cubaine'nin içinde: 1962-1968, Maspero, Paris, 1968, s. 100.

13. Amilcar Cabral

Halktan korkmamalı ve onun kendisini ilgilendiren tüm kararlara katılmasını sağlamalıyız; yaşamımızın ve mücadelemizin gelişmesiyle uyumlu ve aşamalı olarak gerçekleştirmek zorunda olduğumuz devrimci demokrasinin temel koşulu budur.
Amilcar CABRAL, "Mettre en pratique les principes du Parti", 1964.

Amilcar Cabral (1924-1973) "Afrika devrimi" yolunda kendisinden öncekilerin düştüğü yanlışların bilincindeydi; eylemde ve düşüncede Frantz Fanon'un çizdiği yolu izledi ve kendisini 1960 ve 1970'li yıllardaki enternasyonalist mücadelelere adadı. Bu nedenle Afrika Kıtası'ndaki kurtuluş hareketinin ilk taarruz evresinin son dönemlerini onun simgelediğini söyleyebiliriz. "Portekiz" Ginesi'nde 1963'de patlak veren silahlı mücadele sırasında iki Afrika vardı: biri anti-emperyalist Tricontinental'i hazırlıyordu, diğeri halkın umutlarının ihanetine gömülmüştü. İlk Afrika bağımsızlıklarından sonra belli bir geri çekilme sürecinden yararlanan Cabral, politik düşüncesini bu koşullarda geliştirdi. Düşüncesinin gücü hem dogmatizme duyduğu nefret ve materyalist yaklaşımından hem de Gine Bissau'nun özgür bölgelerinde yaşadığı iktidar pratiğine duyduğu ilgiden kaynaklanıyordu.

Düşüncelerin Yeniden Afrikalılaştırılması

Cabral 1953'de, tarım bilimi çalışmalarıyla geçen uzun yıllardan sonra anavatanı Afrika'ya dönmek için Lizbon'u terk ettiğinde, kendisini "Afrikalı öğrencinin rolü" konusunda sorgulamaya başlamıştı. Ona göre öğrenci gençliğin yapması gereken ilk görev, "düşüncelerin yeniden Afrikalılaştırılmasını" sağlamaktı.

Her sömürgeci politika esas olarak yerlileri yok etmeye dayandığına göre, Afrikalı öğrenci de entelektüel gelişiminin belli bir evresinde

olabildiğince yeni bir ruha yönelmelidir. Bizim yerli oluşumuzun ilk koşulu budur. Afrikalı, kendisini Afrikalı olarak hissetmeli ve böyle ifade etmelidir.[104]

Bu politik ve teorik inanç her şeyden önce yaşanmış bir deneyimin meyvesiydi. 1924'de Portekiz Ginesi'ndeki Bafata'da, Yeşil Burun kökenli bir ailede dünyaya gelen Cabral, Afrika'nın kendi kuşağındaki pek çok ulusalcı önderi gibi Siyah küçük burjuvazidendi. Babası Juvénat Cabral, bir toprak sahibinin oğluydu ve öğretmenlik yapıyordu. Başlangıçta ev kadını olan annesi de sonradan "küçük bir dükkân" açmıştı ve bu, "dönemin tüm Afrikalılarının en çok istediği şeylerden biriydi".[105]

Tüm İmparatorluk adalarının yerlileri gibi Yeşil Burun yerlileri de hukuksal anlamda asimile edilmişlerdi ve Portekizlilerle aynı haklara sahiptiler. Biçimsel bir eşitliğe rağmen Yeşil Burun toplumunda renk temelinde gelişmiş hiyerarşik bir yapı vardı. Juvénat Cabral da bu ırkçı ve eşitsiz asimilasyon mantığından zarar görmüştü. Pön Savaşları sırasında Roma İmparatorluğu'yla savaşan ünlü Kartacalı General'in adını referans almış, oğlunun adını nüfus cüzdanına "Amilcar" olarak yazdırmıştı. Yeni doğan çocuklara tanınmış Afrikalıların adlarını vermek, sömürge egemenliğinin güçlendiği dönemlerde yaygınlaşmış olan simgesel bir direnişti.

Gine'de doğan Cabral okula Yeşil Burun'da devam etti. Burada bitmek bilmeyen bir açlığa ve sonuçta Portekizli yetkililerin de ilgisizliğiyle 1941-1948 arasında 50 000 kişinin (nüfusun üçte birinden fazla) yaşamını yitirmesine neden olan korkunç 1941 kuraklığını yaşadı. Tarım çalışmalarını sürdürmek için 1945'de Portekiz'e gittiğinde artık saf bir liseli değildi. Gelecekteki silah arkadaşı Angolalı Mario de Andrade'nin belirttiği gibi "bir aile kurmak için"[106] hemen Lizbon'daki diğer Afrikalılarla ilişki kurmaya başladı.

104 Amilcar CABRAL, "Quel rôle d'étudiant africain veut-il jouer en Afrique?" Unité de lutte'niniçinde, c. 1: L'Arme de la théorie, Maspero, Paris, 1975, s. 36.

105 Oscar ORAMAS OLIVA, Amilcar Cabral. Un précurseur del'indépendance africaine, Indigo, Paris, 1998, s. 11.

106 Mario de ANRADE, Entretient, Sur la pemirère génération du MPLA (1948-1960). L'Angola post-colonial'in içinde, Christine MESSIANT, c. 2: Sociologie politique d'une oléocratie, Karthala, Paris, 2008, s. 115.

Afrikalı öğrenciler daha çok İmparatorluk Öğrenci Evi'nde [*La Casa dos Estudantes do Imperio* (CEI)] bulunuyorlardı. 1933'de ortaya çıkan bu kurumun amacı sömürge kökenli öğrencilere yardım etmekti (ve onları denetlemekti...). Kurum, Portekiz sömürgelerinin gelecekteki ulusalcı figürlerinin pek çoğunun buluşma yeri olmuştu. Cabral burada Mario de Andrade dışında yine Angolalı olan Agostinho Neto ve Viriato da Cruz'la, Mozambikli Eduardo Mondlane ve Marcelino dos Santos'la, Sao Tome'den Alda do Espírito Santo'yla ve daha az tanınan diğer bazı kişilerle tanıştı. Eduardo Mondlane bu öğrencilerin ayrıca "Denizciler Kulübü'nde (*Club dos maritimos*) sıkça Lizbon'a gelen sömürge denizcileriyle buluştuklarını" anlatır.[107] Öğrenciler böylece, Antonio de Oliveira Salazar'ın *Estado Novo*'su (Portekizce yeni devlet, ç.n.) tarafından yasaklanan, ama denizciler tarafından gizlice Portekiz'e getirilen edebi eserlerle tanışma ve Diktatör Salazar'ın "yıkıcı" olarak değerlendirdiği bu eserleri Brezilya Portekizcesiyle okuma olanağını buluyorlardı.

Bir yandan örgütlenmeye, bir yandan da gizli eylem kurallarına alışmaya başlayan Afrikalı öğrenci grubu, polisin çok sıkı gözetimi altında olan, üstelik kapılarını Lizbon'da öğrenim gören Beyaz sömürgeli çocuklara da açan CEI'de kendisini rahatsız hissetmeye başladı. Öğrenciler 1951'de gizli bir örgüt olan Afrikalı Öğrenciler Birliği'ni [*Centro de Estudos Africanos* (CEA)] kurdular. Birliğin amacı Siyah sömürge halkların kültürünü tanıtmak ve Afrika sanatını yaygınlaştırmaktı. Bu yolla Paris'teki "zencilik" akımlarıyla ilişkiler kuruldu. 1953'de CEI'nin beş üyesi *Présence africaine* dergisinin "Siyah öğrenciler konuşuyor" başlıklı özel sayısına yazı yazdı. Cabral'ın "Afrikalı öğrencinin rolünü" anlattığı ve "düşüncelerin Afrikalılaştırılması" için çağrı yaptığı makalesi de bu sayıda yayınladı.[108]

---

107 Edouardo MONDLANE, Mozambique. De la colonisatlon portugaise à la lIberation nationale, L'Harmattan, Paris, 1979, s. 110.

108 Amilcar CABRAL, " Le rôle de l'étudiant africain", Les Étudiant noirs parlent'in içinde, Présence africaine, Cahier special, s. 14, Paris, 1953.

Kentler ve Kırlar

Cabral'ın Afrika'ya geri dönüşü hem kişisel hem de politik bir tercihti. Gine'deki ikinci sınıf bir mühendislik görevi için Lizbon tarım istasyonundaki araştırmacılık görevini reddetmişti. Maddiöncelikleri reddetmesinin nedenini daha sonra en tanınmış tezlerinden birinde, küçük burjuvazinin "sınıf intiharı"nda kuramsallaştıracaktı.

Tarım ve orman işletmelerindeki tarım sayımı görevi ona iki yıl içinde tüm Gine'yi baştan sona dolaşma ve yöre halklarının politik-toplumsal işlevini gözlemleme olanağı verdi. Yaptığı gözlem ve edindiği çok sayıda doküman sayesinde, sömürgeci güçler açısından Gine toplumunun çeşitli bileşenlerinin konumlarını inceleyebildi. Bu dokümanlara tarım eğitimi sırasında Yeşil Burun üzerine yaptığı bir araştırmanın sonuçlarını da ekledi. Tarım sayımından ayrıldığında ülkenin ve ülkedeki insanların gerçekliği ve çeşitliliği üzerine tam bir bilgi sahibi olmuştu. Bu gözlemler daha sonra onun Gine ve Yeşil Burun toplumlarının ustaca bir analizini yapmasını ve somut gerçekliğe uygun bir mücadele stratejisi geliştirmesini sağlayacaktı.

Cabral'ın ilgi alanları zaten somuttu: ülkeye ulusalcı bir hareket örgütlemek için dönmüştü. 1954'den sonra, Portekiz Ginesi'nin başkenti olan Bissau'da bir sosyal kültür ve spor derneği kurmaya çalıştı. Ama sömürge yönetimi niyetini anlamıştı. Derneğin kurulmasına izin vermedi ve Cabral'ı Gine topraklarını terk etmek zorunda bıraktı. Cabral, ülkeye yalnızca yılda bir kez gelmek koşuluyla yeniden Lizbon'a sürgüne gönderildi. 1954'den 1958'e kadar geçen dört yıl boyunca pek çok tarım şirketinde çalıştı ve Angola'da uzun süre kalma, buraya ilişkin bilgilerini yeniden gözden geçirme olanağını buldu. Cabral'ın biyografi yazarlarından biri olan Patrick Chabal şunları söyler: "Amilcar Cabral'ın Angola'da MPLA'nın kuruluş çalışmalarına katıldığına ilişkin kanıtımız (...) yok. Ama o dönemde Angolalı ulusalcılarla temasta bulunduğunu söyleyelim."[109]

1955'da Gine'de dışında olan Cabral, ilk Gine ulusal örgütü olan "Gine'nin Ulusal Bağımsızlığı İçin Hareket"in [*Mouvement pour l'indépendance nationale de la Guinée* (MING)] kuruluşuna katılamadı.

109 Patrick CHABAL, "Réponse", Politique africaine, no: 19,Ekim 1985, s. 113.

Zaten Rafael Barbosa'nın önderliğindeki MING deneyimi çok kısa sürdü. Ama Cabral 1956 Eylülü'nde yıllık ziyaret için Gine'ye geldiğinde, beş militan arkadaşıyla birlikte Yeşil Burun Adalarının ve Gine'nin bağımsızlığı için Afrika Partisi'nin [*Parti africain pour l'indépendance de la Guinée et des îles du Cap-Vert* (PAIGC]) kurulmasına önderlik etti ve Parti'nin genel sekreteri oldu. Yeni örgüt, o dönem için özellikle ilginç olan bir yöntem kullanarak mücadelesine hem Gine'yi hem de Yeşil Burun'u katıyor, böylece Afrika'da iki uluslu birleşik bir mücadeleye işaret ediyordu. Bir yandan da Ortodoks Marksist bir anlayışla eylemlerini kentlerde, mücadeleyi yönetecek olan proletarya üzerine yoğunlaştırıyordu. Ama proletaryanın neredeyse hiç olmadığı bir ülkede böyle dogmatik bir yaklaşım ancak bir açmaz yaşayabilirdi. Britanyalı tarihçi Basil Davidson, yazdığı kitapta (1969'da Londra'da basılan ve aynı yıl Cabral'ın önsözüyle Fransızcaya çevrilen) PAIGC'nin, kuruluşundan üç yıl sonra yalnızca "elli kadar aktif üye kazanabildiğini ve bunların hepsinin de Bissau'dan olduğunu" söyler. "Aralarından pek azı kırlarla güçlü ilişkiler kurabilmiştir."[110]

Stratejinin geliştirilmesi için trajik bir olayın gerçekleşmesini beklemek gerekecekti. 3 Ağustos 1959'da Bissau liman işçilerinin PAIGC'nin önderliğinde düzenlenen gösterisi Pidjiguiti tersanelerinde gerçekleştirilen bir katliamla sonuçlandı. Elli tersane işçisi Portekiz düzen güçleri tarafından öldürüldü, yüzden fazla işçi yaralandı. Jean Ziegler, bu dramın "devrimci ulusalcıların düşünce ve stratejilerinde bir dönemeç oluşturduğunu" söyler.[111] Durum değerlendirmesi yapmak üzere bir ay sonra gerçekleştirilen parti konferansında radikal bir yön değiştirme kararı alındı: kırsala yerleşme ve silahlı mücadeleye geçiş. Somut gerçekliğe uygun olarak dogmatizmden vazgeçmek ve teorik bir çaba göstermek, Genel Sekreter'in Pidjiguiti katliamından çıkardığı iki ders olmuştu.

110 Basil DAVIDSON, Révolution en Afrique. La llbération de la Guinée portugaise, Seull, Paris, 1969, s.24.

111 Jean ZIEGLER, Les Rebelles contre l'ordre du monde, Seuil, Paris, 1983, s. 173.

Yerel Deneyimler

Cabral, Lenin'i okuyarak politik düşüncesini geliştireceğini biliyordu (Ben Barka ona "Afrikalı Lenin" adını vermişti). Özellikle Rus Devrimi ona "her somut durumun somut analizini" yapma gereğini öğretmişti.[112] Cabral 1959'dan sonraki çalışmalarına hep bu formülü uyguladı. 1961 Martı'nda Kahire'de düzenlenen Üçüncü Afrika Halkları Konferansı'na katıldı. Bu fırsatla önceki yıllarda kazanılan bağımsızlıkların değerlendirmesini yaptı, yeni sömürgeciliğin pek çok Afrika ülkesinde kazandığı zaferi sorguladı. İlerlemeci hareketlerin başarısızlığı bir "bilgi krizi"nin işareti olduğu kadar bir "büyüme krizi"nin de işaretiydi: pek çok kurtuluş hareketi, içinde geliştiği "somut gerçeklik"ten kopmuştu ve savunduğu halkların "yerel deneyimlerini" dikkate almamıştı.[113]

1959 katliamından sonra ulusalcı güçleri kırsala yerleştirmeye karar veren Cabral, hızla bu "bilgi" sorununu çözme çalışmalarına başladı. Eğitimi sırasında ve sayım görevi nedeniyle topladığı verilerin içine gömüldü. Çalışmalarının sonuçlarını bir süre sonra, Milano Frantz Fanon Merkezi'nin düzenlediği bir seminerde özetleyecekti.[114] Birleşik Devletler'den akademisyen Ronald Chilcote Cabral'ın, "halk", "emekçi kitleler" gibi genel kavramlarla yetinen pek çok Afrikalı önderden farklı olarak, "halk"ı ve "kitleler"i *somut olarak* anlamak için "bölünmeler ve çelişkiler"le ilgilendiğini söyler.[115] Hem Gine kırsalında birlikte yaşayan çeşitli etnik grupların toplumsal yapılarını hem de onları karakterize eden çıkar çelişkilerini inceleyen Cabral, bileşenlerin her birinin (etnik ve toplumsal) sömürge iktidarıyla olan ilişkisinin ince bir analizini yaptı. Gine kentlerindeki memur, ücretli ve "sınıfsızlar"ı birbirinden ayırıyor, ücretlileri "proletarya ya da işçi

112 Amilcar CABRAL, "Une lumière féconde eclaire le chemin de la lutte: Lenine et la lutte de libération nationale" (1970), Unité et lutte'nin içinde, c.1, op,cit., s. 305.

113 Amilcar CABRAL, "Les leçons positives et negatives de la révolution Africaine", Unité et lutte'nin içinde, c.1, op, cit., s. 270.

114 Amilcar CABRAL, "Brev analyse de la structure sociale du Guinée "portugaise" Unité et lutte'nin içinde, c.1, op, cit., s. 139-149.

115 Ronald H. CHILCOTE, "Cabral dans le contexte historique de son temps. Les implications de son théorie des classes et de la lutte des classes", Pour Cabral'ın içinde, Symposium internationale Amilcar Cabral, Praia, Cap-Vert, 17-20 Ocak 1983, Présence africaine, Paris, 1987, s. 113.

sınıfı olarak adlandırmamaya özen gösterdiğini" belirtiyordu. Cabral'ın özellikle üzerinde durduğu konu, köylerden gelen ve buralarla bağlarını koparmamış olan çok sayıda gencin oluşturduğu "sınıfsızlar" kategorisiydi. Aynı biçimde ayrıntılı olan bir diğer özgül analizi de Yeşil Burun Adaları için geliştirdi.[116]

Cabral Milano'daki konuşmasına "somut durumun somut analizi kurtuluş mücadelemizin temelini oluşturmaktadır" diyerek başladı.[117] 1963'de patlak veren silahlı mücadeleden önce, bizzat Cabral'ın yetiştirdiği militanlarla ve kırlarla temas kurulmasına yardım eden "sınıfsızlar"la birlikte, dört yıllık bir politik hazırlık dönemi geçmişti. İlk temeller, Cabral'ın toplumsal analizinde sömürge iktidarına en muhalif grup olarak görünen *Balante* etnik grubuyla atıldı.

Cabral her zaman teoriyi pratiğin hizmetine koydu ve bunun için Portekiz'in Afrika Kıtası'nda yaşanan tarihsel gelişimlerin gerisinde kalmasından yararlandı. Portekiz'in sömürgesizleşmesi diğerlerinden daha geç gerçekleştiği için (bkz. 2. Bölüm), Cabral ve arkadaşları ilk bağımsızlıkları, olumlu ya da olumsuz deneyimleri inceleyebilmiş, özgürlük yolunda kendilerinden önce yürüyenlerin politik ve teorik bilgilerinden yararlanmışlardı. Tarihçi Achille Mbembe, Cabral'ın özellikle Frantz Fanon'un düşüncelerini önemsediğini vurgular:

Amilcar Cabral, eserinde köylülüğün yapısı, "kitlelerin" gücü ya da *lümpen* sınıfın devrimci potansiyeli üzerine (bu) düşüncelere yer vermeden, Gine Bissau, Angola, Zimbabwe ve Mozambik'te Portekiz sömürgeciliğine karşı verilen silahlı mücadelenin yörüngelerini anlatamayacaktı.[118]

Ama mirası sahiplenme talebi Cabral için dogmatik bir taklit anlamına gelmiyordu. Silahlı mücadele konusunda, GPRA'nın danışmanı Fanon'la ve Portekiz sömürgelerindeki ulusalcı önderlerle yaşadığı anlaşmazlık buna örnektir. Martinikli psikiyatrla 1959'da Roma'da düzenlenen İkinci Siyah Yazar ve Sanatçılar Kongresi'nde buluşan Mario

116 Amilcar CABRAL, "Brev analyse de la structure sociale des Iles du Cap-Vert", Unité et lutte'nin içinde, c.1, op, cit., s. 150.

117 Amilcar CABRAL, "Brev analyse de la structure sociale du Guinée "portugaise", loc, cit., s. 139.

118 Achille MBEMBE, "Önsöz",Oeuvres'in içinde, Frant Fanon, op, cit., s. 14.

de Andrade, onun bu konudaki tavrını şöyle anlatır: "Fanon bir acilciydi, emperyalizm konusunda aman dinlemezdi. Ona göre Angola ve Mozambik'te acilen eşzamanlı bir cephe açmak gerekiyordu."[119] Fanon Portekiz sömürgelerindeki militanlara askerî hazırlığa başlamalarını önerirken, Pidjiguiti katliamından sonra tamamen yeni bir stratejik yönelime girmiş olan Cabral silahlı mücadelenin öncelikli evresi olarak, köylüler arasında yapılacak uzun ve sabırlı bir politik çalışmayı ön görüyordu. Silahlı mücadele bu nedenle ancak 1963'de patlak verecekti.

Köylülerin "bilinçlendirilmesine" ve militanların formasyonuna yönelik bu dev çalışmada yanlışlar yapıldı, sorunlar yaşandı. PAIGC'nin 1964'de, "özgürleştirilmiş bölge" olan Cassaca'da yapılan ilk kongresi büyük ölçüde bu engelleri ele aldı. Gerillanın ilk yılı militarist ve etnik eğilimleri açığa çıkarmıştı. Askerî olarak hâlâ direnişi yenebileceğini uman Portekiz Ordusu partizanlara sürekli baskı uygularken bazı savaşçılar kontrolden çıktı. Örneğin Jean Ziegle, "Balate kökenli gerilla birlikleri komutanlarının domuzları Fula kasabalarındaki camilere salıverdiğini" söyler.[120] Cabral bu tür eylemlerin cezalandırılması gerektiğini düşünüyordu. Ona göre mücadele, askerî olmaktan önce politikti. Bu düşüncesini, yinelemekten hiçbir zaman vazgeçmeyeceği bir formülle özetledi: "Bizler silahlı militanlarız, asker değiliz."[121]

...(Gerçek) Bir Dünya Devrimi İçin

Eylemi her zaman somut durumlara göre yapma iradesi dışında Cabral'ın ikinci kanısı, devrimci bir teorinin gereğiydi. 1966'da Küba başkentinin merkezindeki Habana Libre Oteli'nde gerçekleşen birinci Tricontinental toplantısında teorinin önemini ve bunun devrimci pratiğe nasıl uygulanacağını anlatmaya çalıştı: "bir devrim son derece eksiksiz teorilerle beslendiği halde başarısızlığa uğrayabilir, ama hiç kimse devrimci bir teori olmadan başarılı bir devrim gerçekleştiremez."[122]

119 Mario de ANDRADE, interview dans Chiristine MESSIANA, op, cit., s. 148

120 Jean ZIEGLER, op, cit., s. 373.

121 Amilcar CABRAL, "Avoir conscience de la lutte à chaque moment", Unité et lutte'nin içinde, c.2, op, cit., s. 190.

122 Amiral Cabral, "Fondements et objectifs de la libération nationale et structure sociale", Unité et lutte'nin içinde, c.1, op, cit., s. 287-304. Bundan sonraki tüm alıntıların kaynağı aynıdır.

Cabral'ın Havana'da yaptığı ve pek çok soruna değindiği "Teorinin Silahı" başlıklı konuşma, hepsi de Afrika gerçekliğine uygun politik ve teorik bir bilginin yaratılmasına çağrı yapan yeni öneriler içeriyordu. Aslında yapmak istediği, gazeteci Roger Faligot'un "Habana Libre çıkışı" olarak betimlediği "(devrim içinde) küçük bir devrimdi."[123] "Afrikalı Lenin", dünyanın dört bir köşesinden gelen ve kendisini uzun süre alkışlayan Marksistlerin buluştuğu bu toplantıda Marksist sınıflar mücadelesi teorisini anlattı! Şunları söyledi: "Dünyanın motor gücünün sınıf mücadelesi olduğuna inananlar -ve bize göre haklı olarak inananlar- belki de bu tezi yenilemek zorunda kalacaklar; çünkü hem bu tezi daha belirgin bir hale getirmek hem de ona, bazı sömürge halkların, yani emperyalizmin egemenliğindeki halkların temel karakteristiklerini dikkate alarak, daha geniş bir uygulama alanı sağlamak gerekiyor."

Şaşırmış bir dinleyici kitlesi önünde konuşmasını sürdüren Cabral, Afrika gerçekliğini de içeren insanlık tarihinin, Marksist analiz çerçevesinde dönemleştirilmesini önerdi. Her yerde insanlık tarihinin "beş evresinin" (ilkel komünizm, kölecik, feodalizm, kapitalizm, sosyalizm) izlerini arayan dogmatik analizleri reddetti. Yalnızca üç evreyi (komüniter ve pastoral olan ve toplumsal sınıfların bulunmadığı birinci evre, toplumsal sınıfların varlığıyla ve sınıf mücadelesiyle karakterize edilen ikinci evre ve sosyalist ve komünist toplulukların ortaya çıktığı üçüncü evre) dikkate alan alternatif bir analiz öne sürdü. Ve bu üç evre özellikle sömürge baskısının olduğu yerlerde bir arada bulunabilirdi:

Bu üç evre (ya da aralarından ikisi), insanlığın ya da insanlığın bir kısmının (aynı bölgenin, bir ya da birden fazla kıtanın insanları) yaşamında, geçmişin de, güncel realitenin de kanıtladığı gibi eşzamanlı olarak var olabilir. Bu durum toplumların, gerek iç nedenlerle gerekse bir ya da birden fazla dış etmenin geciktirici ya da çabuklaştırıcı etkisiyle, eşitsiz gelişiminin sonucudur.

Sömürgecilik öncesi Afrika'daki toplumsal çatışmaların özgün for-

123 Robert FALIGOT, Tricontinentale. Quand Che Guevera, Ben Barka, Cabral, Castro et Hô Chi Minh préparaient la révolution mondiale (1B64-1968), La Découverte, Paris, 2013, s. 267.

masyon süreci ve sınıf nosyonu üzerinde daha derin bir araştırma öneren Gineli militan, böylece Habana Libre'de toplanan arkadaşlarına Marksist yaklaşımın somut bir biçimde evrenselleştirmesi için çağrı yapıyordu. Ve Üçüncü Dünya, dünya devriminin *olmazsa olmaz* otantik koşulu olan bu evrenselleşme süreci sayesinde, en sonunda "Tarih"teki yerini bulacaktı:

Söylediklerimden yola çıkarak şu soruyu sorabilirim: tarih yalnızca "sınıf" ve sonuç olarak sınıflar mücadelesi fenomeninin geliştiği dönemden itibaren mi başlamıştır? Soruya verilecek olumlu yanıt, avcılıktan, göçebe ve yerleşik tarımdan, hayvancılığa ve toprağın özel mülkiyetine geçen tüm insan gruplarının yaşam periyodunu tarihin dışında bırakacaktır. Bu aynı zamanda Afrika, Asya ve Latin Amerika'daki pek çok insan grubunun, emperyalist boyunduruğun söz konusu olduğu dönemlerde tarihsiz ya da tarihin dışında yaşadığı değerlendirmesine (biz bu değerlendirmeyi reddediyoruz) yol açacaktır.

Cabral şunları ekledi: "Sömürgecilik öncesi tarih, yalnızca sömürgeleştirilmiş toplumlara ait değildir. Ama Afrika tarihini bir dış etmene bağımlı kılarak körelten, saptıran, frenleyen şey, sömürgeleştirmenin kendisidir. Artık ulusal özgürlükle biçimsel bağımsızlığı birbirine karıştıramayız. Ulusal bağımsızlık, "bu halkın, tarihsel kişiliğini yeniden keşfetmesidir, bu halkın, boyun eğdiği emperyalist egemenliği yıkarak tarihe geri dönmesidir." Elbette tüm toplumsal sınıflar "zorunlu olarak bir devrime denk düşen" bu yıkıma aynı ilgiyi duymayacaktır."

Havana'da toplanan delegeler Gineli devrimciyi ve söylevini alkışladılar, ancak o, Roger Faligot'un da söylediği gibi bu sözlerle yetinmedi. Kendisini karakterize eden içten konuşmasıyla, "emperyalizmin" retorik reddinin devrimci savaşın alfasını ve omegasını oluşturmadığı ve dinleyicilerin bir diğer savaşın bilincine varması için gerekli olan bir şeyin hep ihmal edildiği konusunda ısrar etti: "kendi zaaflarımıza karşı mücadele." "Deneyimimiz bize günlük mücadelenin temel çerçevesi içerisinde, düşmanın önümüze çıkardığı

engellere rağmen kendimize karşı vermemiz gereken mücadelenin, gelecekte de bugünkü kadar güç olacağını öğretti." Ve Cabral, çoğunluğu kendisi gibi egemenlik altındaki ülkelerin görece elverişli ortamlarından gelen dinleyicilerin oluşturduğu bir kitlenin önünde, sınıf "intiharı" teorisini gündeme getirdi.

Küçük Burjuvazinin İntiharı

İlgilenenlere çok mürekkep harcatan bu teoriyi iyi anlamak için, Cabral'ın "küçük burjuvazi"den ne anladığını bilmek gerekiyor. Tarihçi Yves Benot, "Cabral'ın Havana'da sözünü ettiği küçük burjuvazinin kendilerine bir sınıf gibi değil, biçimlenmekte olan işçi sınıfının entelijansiyasından çıkacak bir entelektüeller grubu olarak göründüğünü" söyler.[124] Biz daha önce Antonio Gramsci'nin geliştirmiş olduğu organik entelektüel kavramına yabancı değiliz. Belki de bu kuramın tamamen yeni olmadığını, Marksist olsun olmasın, çok sayıda entelektüelin Cabral'dan önce bu tema üzerinde kafa yorduğunu belirtmemiz gerekecek.

Frantz Fanon'dan başlayalım. Fanon, "Yeryüzünün Lanetlileri"nde şunları söyler:

Az gelişmiş bir ülkede yerli bir ulusal burjuvazi, halkın okuluna yazılma, yani sömürge üniversitelerindeki eğitimi sırasında edindiği teknik ve entelektüel sermayeyi halkın kullanımına sunma görevine ihanet etmeye zorlanır.[125]

Fanon'la diyalog kuran Cabral, biçimsel olarak bağımsız ülkelerde her zaman bir etki kanalı olabilen ve etkiyi Portekiz sömürgeciliğine karşı mücadele eden kurtuluş hareketleri tarafından özgürleştirilmiş bölgelerdeki "iktidar" deneyimiyle zenginleştiren bu "ulusal burjuvazi"nin rolüyle ilgilenmeyi sürdürdü. Cabral'ın Havana'daki şu sözleri de, halk adına konuşmaya ve hareket etmeye çalışan "elitler" için üzerinde düşünülmeye değerdi:

Küçük burjuvazinin bu hedeflere ihanet etmemek için tek bir yolu vardır: devrimci bilincini güçlendirmek, burjuvalaşmayı ve bu sınıf

124 Yves BENOT, Idéologies des indépendances africaines, op, cit., s. 259.

125 Frantz FANON, Les damnées..., op, cit., s. 544.

mantığının doğal kaygılarını reddetmek, devrim sürecinin olağan gelişimine karşı çıkmamak. Bu sözler devrimci küçük burjuvazinin, ulusal kurtuluş mücadelesinde kendisine düşen rolü tam olarak yerine getirebilmesi ve ait olduğu halkın özlemleriyle tamamen özdeşleşmiş olarak devrimci işçi gibi ortaya çıkabilmesi için, sınıf olarak intihar etme yeteneğine sahip olması gerektiği anlamına geliyordu. Yapılacak tercih -devrime ihanet ya da sınıf intiharı- küçük burjuvazinin genel ulusal özgürlük çerçevesindeki tercihi olacaktı.

Ulusal burjuvazi yerine küçük burjuvazi terimini kullanan Cabral'ın sözleri Fanon'un sözlerinden daha belirgin ve daha iddialıydı: bu sözler yalnızca emperyalist güçlerle işbirliği yapan toplumsal kategorileri betimlemiyor, aynı zamanda devrim talebinde olan entelektüellere de sesleniyordu.

Küçük burjuva sınıfının "intiharı" tezi pek çok yorum ve eleştiriye neden oldu. Birleşik Devletler'in Afrika uzmanı olan akademisyenleri David ve Marina Ottaway bu tezi "iradeci bir nosyon" olarak[126], yani idealist bir tarzla, öncelikle bireylerin iradesine yapılan bir çağrı olarak değerlendirdi. Diğer bazıları da Cabral'ın tezini geçersiz kılmak için Gine ve Yeşil Burun'un, daha geniş anlamda tüm Afrika'nın yapısını öne sürdü. Örneğin tarihçi Michel Cahen, "Amilcar Cabral'a rağmen, kendi intiharını hazırlayan bir burjuvazinin hiçbir zaman görülmediğini" söyledi.[127] Bu eleştirileri yanıtlayan Jean O'Brien, muğlâk bir formülleştirmeye ("sınıf olarak intihar etmek") rağmen Cabral'ın hiçbir zaman, devrimi toplumsal bir sınıfın "*sınıf*" olarak değil de, o ve ondan önceki pek çok Afrikalı devrimci gibi küçük burjuva kökenli olan, ama kendisini halkın çıkarlarına vakfeden "*bireyler*" olarak yönettiğini söylemediğine dikkat çekti.[128] Çünkü Cabral, her zaman olduğu gibi hiçbir biçimde soyutlama arzusuyla teori üretmeye çalışmıyordu. Teori, terimin somut anlamında bir "silah" olarak kalmalıydı.

126 David ve Marina OTTAWAY, Afrocommunism, Africana Publishing Company, Teaneck, 2006 (yeni basım), s. 26.

127 Michel CAHEN, "Le socialisme, c'est les sovietes plus l'éthnicité", Politique africaine, no: 42, Haziran 1991, s. 94.

128 Jean O'BRIEN, "Tribe, class and nation. Revolution and the weapon of theory in Guinea-Bissau", Race & Class, c. 19, no: 1, Temmuz 1977, s. 7.

Kültür Bir Silahtır

Cabral'ın kaygısı, "küçük burjuvazinin" iktidara bizzat el koyabilecek kadar devrimci görülmesiydi. Politik formasyon, ideoloji ve PAIGC'nin özgürleştirdiği bölgelerdeki köylülerle militan ilişkiler kurulması konularındaki ısrarı, bu tehlikeyi önlemeyi hedefliyordu. Cabral'ın bu bölgelerin örgütlenmesi için yaptığı çağrı, özellikle parti militanlarının iktidarından halk iktidarına geçişin sağlanabilmesi amacını taşıyordu.

Gerçeklik onu haklı çıkardı. Köylü kitleler yavaş yavaş güvensizliklerini terk ederken, özgürleştirilmiş bölgeler de gitgide daha az "Portekizli" olan bu Gine'de hızla yayılmaya başladı. Ülke topraklarının 1966'dan sonra % 50'si, 1968'den sonra da % 70'i özgürleştirilmiş bölge oldu. Gerek Cezayir FLN'sinin kendi içindeki, gerekse dış düşmanla içerdeki çeteler arasındaki çarpışmaları değerlendiren PAIGC Genel Sekreteri, sürgünde kurulacak bir hükümet düşüncesini reddediyordu. Savunulması gereken, özgürleştirilmiş bölgelerin uluslararası sahnedeki bağımsızlık hakkıydı: "(Gine'nin durumu), ulusal topraklarının bir bölümü, özellikle kent merkezleri yabancı askerî güçlerin işgalinde olan bağımsız bir devletin durumuyla karşılaştırılabilir."[129]

Cabral'ın "özgürleştirilmiş bölgeleri" kavrama tarzı, teorik katkılarının bir diğerinden ayrı düşünülemezdi: kültürün bir silah olması. Özgürleştirilmiş bölgelerde kurulan yaşamdan, ancak yıllar sonra teorik dersler çıkarabilmişti. Bu dersleri iki başlıkta sentezleştirdi: "Ulusal özgürleşme ve kültür" (1970)[130] ve "Kültür ve bağımsızlık mücadelesi" (1972).[131]

Cabral birinci metinde Fanon'un bazı ana düşüncelerini kuramsallaştırmaya çalıştı. Cezayir-Antilli psikiyatrdan sonra o da sömürgecinin total şiddetinin sömürgelide kaçınılmaz olarak bir direniş baş-

129 Amilcar CABRAL, "La création de l'Assemblée nationale populaire en Guinée-Bissau", Unité et lutte'nin içinde, c. 2: La pratique révolutionnaire, Maspero, Paris, 1975, s. 270.

130 Amilcar CABRAL, "Libération nationale et culture" (1970)Unité et lutte'nin içinde, c. 1, op, cit., s. 316-335. Sonraki bölümde yapılan tüm alıntıların kaynağı bu metindir.

131 Amilcar CABRAL, "Le rôle de la culture dans la lutte pour l'indépendance" (1972), Unité et lutte'nin içinde, c. 1, op, cit., s. 336-357.

lattığını vurguladı. Bu direnişin kökeninde halk kesimlerinin, kolektif ve kişisel saygınlıklarını korumaya yönelik ateşli bir isteği vardı. "Kültürel" olarak nitelenebilecek bu direniş, sömürgecinin ilk bozgununa yol açmıştı:

Afrika halkının kültürel direnişi zarar görmedi. Baskıya uğrayan, canı acıtılan, sömürgeciyle işbirliği içindeki bazı toplumsal kategoriler tarafından ihanete uğrayan Afrika kültürü, köylere, ormanlara ve sömürgecilik kurbanı kuşakların düşüncesine sığınarak tüm fırtınalardan sağ kurtuldu.

Kültürel direnişin, sömürgecinin bu direnişe karşı çıkma ya da onu kendi hizmetine koyma projesini haklı çıkaran maddi bir temeli vardı. Cabral bu nedenle kültürün materyalist bir tanımını önerdi:

Kültür toplumsal yaşamın (açık ya da kapalı) her döneminde ekonomik ve politik etkinliklerin az ya da çok bilinçli sonucu, bu toplumdaki, hem insan ve doğa hem de birey gruplarıyla sınıflar ya da toplumsal katmanlar arasındaki baskın ilişki tipinin az ya da çok dinamik ifadesi olmuştur.

Kültürün, hem bu maddi temelin gelişmesine denk düşen, hem de tarihsel gelişimlere katkı sağlayan bir tarihi vardı. Cabral, "tarihin meyvesi olan kültürün aynı zamanda tarihi belirlediğini" söylüyordu. Bu yaklaşım Gine devriminin, Afrika'da 1960-1970 yılları dönemecinde Afrika kültürünün, "köklerine" geri dönme ya da "Afrika sosyalizmi" (bkz. 3. Bölüm) gibi "otantiklik" söylevleriyle yaygınlaşmış olan esasçı yaklaşımlarından kurtulmasını sağladı. Kültür, "insanların iradesinden, derilerinin renginden ya da gözlerinin biçiminden" bağımsız olarak vardı (...). "Kültürlerin kıta ya da ırk temelinde var olduğu söylenemezdi." Kültürler aynı kıtada ya da aynı toplumda farklı maddi ve politik temellerine göre çeşitlilik gösterecekti.[132]

Cabral, kültürel direnişin kurtuluş sürecindeki kaçınılmaz katkısını vurgularken, bu katkının sınırlarını da vurguluyor, sömürgeleştirmenin aynı zamanda tarihe el koyma anlamına geldiğini söylüyordu.

132 Cabral'ın Pan-Afrikacılığı materyalist kültür anlayışıyla denk düşer. Fanon'la aynı görüşte ve Nkrumah'ın ilk tavırlarına karşı olan Cabral 1945'de, Afrika'nın birliğinin ancak aşamalı olarakoluşturulabileceğini ve kurtuluşun "amacı değil, bir aracı olduğunu" söylemiştir. Frantz Fanon gibi Cabral da kültürcü ve efsunlu Afrika Birliği yaklaşımlarından ayrılmıştır.

Sömürgeleştirmeye karşı direnişe olanak veren kültür, bir yandan kısmen de olsa da gelişmesini, tarihsel parkurunu sürdürmesini durduruyordu. Bu yaklaşım bir kez daha Fanon'un, sömürge koşullarında kültürün körleşmesi konusundaki sözlerinin tekrarlanmasıydı. Ulusal kurtuluş mücadelesiyle yeniden tarihsel inisiyatif alınması sonuç olarak, kültürde hâlâ yaşamakta olanla, geçmişin kültürel egemenliğine karşı çıkmak için biçimsel olarak sürdürülen basit bir çizgisi arasında yapılacak tercihle tercüme edilmeliydi.

Yanlışları mahkûm etmeden erdemlerin övülmesi, abartılması; kültür değerlerinin olumsuz olduğu ya da olabileceği dikkate alınmadan körü körüne kabul edilmesi; maddi ve tarihsel bir gerçekliğin ifadesi olanla, özgül bir yapının sonucu ya da zihinsel bir yaratma olanı birbirine karıştırma; sanatsal üretimlerin, geçerli olsun ya da olmasın, anlamsızca bir ırkın karakteristik öngörülerine bağlanması.

O halde sömürgeciliğin kesintiye uğrattığı (kültürel düzlem de dahil) tarihsel dinamiği yeniden ele almak gerekiyordu. Sömürge egemenliğin kovulması (ki bu Cabral'a göre sömürgecinin fiziksel varlığının kovulmasından çok daha güçtü) kültürün harekete geçirilmesini gerektiriyordu. Ama böyle bir amaç idealist bir tarzda gerçekleşemezdi, insanların somut yaşamı değişmek zorundaydı. Cabral'ın başından beri somut yaşamın dönüşeceği, yeni toplumsal ilişkilerin yaratılacağı, bir ulusun kurulacağı özgürleştirilmiş bölgeler oluşturmak konusundaki inadını anlamak mümkündü:

Emperyalist egemenlik, egemenlik altındaki toplumun tarihsel sürecinin (ve) zorunlu olarak kültürel sürecinin inkârı olduğu için, kurtuluş mücadelesi her şeyden önce bir kültür eylemidir. (...) Mücadelenin dinamiği, bir demokrasi pratiği, eleştiri, özeleştiri, halkların yönetime katılımı, okuma-yazma öğrenme, okullar ve sağlık merkezleri kurma, işçi ve köylü kökenli kadroların formasyonu ve kültürel ilerleme yolundaki toplumun gerçek adımına ilişkin diğer bazı uygulamalar gibi etkinlikler gerektirmektedir. Bu da kurtuluş mücadelesinin yalnızca kültürel bir olgu değil aynı zamanda kültürel bir etmen olduğunu gösterir.

Cabral'ın Gramsci'yi okuyup okumadığını bilmemiz mümkün değil, ama kültüre ilişkin bu yaklaşımı, "her devrimden sonra insanın geçmişteki birikimleri üzerinde işlem yapan yoğun eleştiri, kültürel nüfuz ve fikirlerin sindirilmesi gibi etkinliklerin geldiğini" ifade eden Gramsci'nin yaklaşımıyla örtüşüyor.[133]

Özgürleştirilmiş Bölgeler: Çarpışarak Devrim Yapmak

Özgürleştirilmiş bölgeler Cabral'a göre toplumsal dönüşümün bağımsızlığı beklemeden gerçekleştiği yerler olmak zorundaydı. Onun materyalist yaklaşımı, farklı bir yaşam deneyiminin yaratılmasını öngörüyordu. PAIGC Genel Sekreteri militanlarını şöyle uyarıyordu:

İnsanların fikirler için, yalnızca bireylerin kafasında var olan şeyler için mücadele etmediğini hiçbir zaman unutmayınız. İnsanlar barış içinde ve daha iyi yaşamak için (maddi öncelikler için), ilerlemelerden yararlanmak ve çocuklarına bir gelecek sağlamak için mücadele ederler. Ulusal kurtuluş, sömürgeciliğe karşı mücadele, barışın ve ilerlemenin sağlanması -bağımsızlık-, tüm bunlar yaşam koşullarında gerçek bir iyileşmenin terimleri olarak tercüme edilmezse, halk için anlamsız ve içi boş sözcükler olarak kalır. Eğer halk gündelik yaşamın temel nimetlerinden yararlanmayacaksa bir ülkenin özgürleşmesi neye yarayacaktır?[134]

Bu bölgelerde aynı zamanda, insanların aşamalı dönüşümüne ve iktidarın, "yöneticiler"den köylülere geçmesine olanak veren politik bir işleyişi de yerleştirmek gerekiyordu. Pek çok gözlemci, bu bölgelerin örgütlenmesine ve buralarda demokratik bir yapı kurulması için gösterilen çabaya tanık oldu. Halkın toplumsal yaşamın tüm alanlarında alınacak kararlara katılabilmesi kaygısıyla hareket ediliyordu. Öyleyse bu bölgelerin, yalnızca askerî savaş için temel oluşturması değil, gelecekteki yaşam için şimdiden özgürleştirilmiş bölgeler olması söz konusuydu. Büyük bir sabır göstererek dönüşümcü eylemi

133 Antonio GRAMSCI, "Socialisme et culture" (1916), Écrits politiques. Textes choisis, c. 1, 1914-1920'nin içinde, Gallimard, Paris, 1977, s. 76.

134 Amilcar Cabral, "Detruire l'économie de l'ennemi et construire Notre propre économie", Unité et lutte'nin içinde, c.2, op, cit., s. 212.

uzun bir süreye yayma iradesi bu istekten kaynaklandı. Tarın bilimci militan, çiçeğini ve meyvesini vermesi için belli bir zamana gereksinmesi olan tohum örneğinden hareketle "acele etmeden, büyük sıçramalar yapmadan, yavaş yavaş, evreler halinde mücadele edilmesi" konusunda ısrarcı oldu.

Aklında hep yeni sömürgeliğin boyunduruğunda tutulmuş bir Afrika manzarası olan Cabral artık "çarpışarak devrim yapmak gerektiğini" düşünüyor ve şunları söylüyordu: "çünkü biz basitçe, ülkemize bir bayrak dikmek ve ulusal bir marşa sahip olmak için mücadele etmek istemiyoruz. "Biz aynı zamanda:

... halklarımızın yalnızca emperyalistler, yalnızca Avrupalılar, yalnızca beyaz derili insanlar tarafından değil, artık kendi aramızda, Siyahlar tarafından da sömürülmesini istemiyoruz; çünkü biz sömürüyü ya da sömürü etmenlerini insanların beyaz derileriyle karıştırmıyoruz.[135]

Biçimsel bir bağımsızlıkla yetinmemek, ezilenlerin dünya ölçeğinde vereceği bir mücadele vizyonuyla tüm Kıta'nın toplumsal özgürlüğünü istemek, bunlar için gereken teorik ve pratik araçları da vermişti ve bu araçlar Amilcar Cabral'ın, pek çok açıdan Frantz Fanon tarafından derinleştirilen politik gelişiminin sonucuydu. Çünkü Edward Saïd'in vurguladığı gibi "Fanon ve Cabral (...) yalnızca sömürgesizleşmeyi ve direnişi değil, aynı zamanda özgürleşmeyi de düşünmüşlerdi."[136] Bu, emperyalist sistemin kendi bütünlüğü içinde kabul edemeyeceği bir şeydi. Cabral 20 Ocak 1973'de Conakry banliyösünde katledildi. Ölümünün ayrıntıları bugün hâlâ aydınlatılmamış olsa da olayın Portekiz gizli servisinin ve emperyalizmin işine yaradığı açıktı.

---

135 Amilcar Cabral, "La lutte de libération nationale dans les colonise portugaises" (1965), Unité et lutte'nin içinde, c.2, op, cit., s. 257.

136 Edward SAID, Culture et empérialisme, Fayard-Le Monde diplomatique, Paris, 2000, s. 385.

14. Thomas Sankara

Burkina Faso devrimimiz tüm halkların acılarına son vermeyi hedefledi. Aynı zamanda insanlığın ilk soluk almasından bu yana yaşadığı tüm deneyimlerden esinlendi. Biz Üçüncü Dünya halklarının verdiği tüm kurtuluş mücadelelerinin, tüm dünya devrimlerinin mirasçıları olmak istiyoruz.
Thomas SANKARA, "La liberté se conquiert par la lutte", Discours à l'Assemblée générale des Nations unies, 1984.

33 yaşındaki Thomas Sankara (1949-1987) Cabral'ın katledilmesinden on yıl sonra, Afrika'nın, hatta tüm gezegenin en genç devlet başkanı oldu. Yukarı Volta o zamanlar Malavi'yle birlikte, neredeyse ortalama kırk yıllık bir yaşam süresiyle dünyanın en yoksul ülkesiydi. Kendisine önce kendi halkı, sonra da tüm Kıta tarafından "çocukların başkanı" ya da "yoksulların başkanı" adı verilen Thomas Sankara, 1970 ve 1980 yıllarında ekonomik alt-üst oluşların (petrol kurlarındaki dalgalanma, Üçüncü Dünya ülkelerinin yaşadığı borç krizi, neo liberalizmin batı ülkelerindeki zaferi) ve Afrika devrimlerinin o zamana kadar öncelik vermediği yeni tematiklerin ("gelişme" ve "büyüme" ekosistemin sömürülmesi, erkek egemenliği...) ortaya çıktığı bir dünyadaki denge değişiklikleriyle karşı karşıya kaldı.

Genç başkan bu yeni meydan okumalara, işbirlikçi ve kokuşmuş rejimlerin egemen olduğu bir kıtada, maddi araçlardan yoksun ve tek başına, atalarının mirası olan silahlarla karşı koymaya çalıştı. Bugün Sankara deneyiminin başarılı olup olmadığını söylemek oldukça güç: ama onun 1987'de katledilmesiyle son bulan bu özgün deneyimin ne kadar ünlendiği açık. Devrimci tutkusu, inanılmaz karizması ve trajik sonu onu "tüm Afrika'nın simgesi ve başlıca politik referansı" haline getirdi.

Boyun Eğmeyen Bir Asker

1985'de gazeteci Jean-Philippe Rapp 'ın Afrikalı önderlere ilişkin sorularını yanıtlayan Sankara, "alçakgönüllülük gösterenlerle" "diğerlerini" birbirinden ayırıyordu.[137] Bu yaklaşımını 1986'da şöyle özetledi: "Bunu Karl Marks söylemişti. Kulübede ve sarayda yaşayanların aynı şeyleri aynı tarzda düşünmesi mümkün değildir."[138]

1949 Aralık ayında asker bir babadan dünyaya gelen Thomas Sankara, yerlilerin sömürgecilik dönemindeki yoksulluğunu yaşamamış, ama babasının görevi nedeniyle çokça yer gezmesi, onun bu sefalete ve beraberindeki aşağılanmalara tanıklık etmesine neden olmuştu.[139] Daha sonra gördüklerini, örneğin oğlu Beyaz sömürgelilerin çocuklarına ayrılmış bir araç olan bisiklete bindiği ya da kızı Afrikalı çocuklara yasak olan meyveleri toplamaya cesaret ettiği için hapse atılan babaları anlatacak, sonraları şunları söyleyecekti: "devlet başkanı olmaya karar verilmez, hangi biçimde olursa olsun eziyetlere, sıkıntılara, hangi tipte olursa olsun sömürüye ve egemenlik altında yaşamaya son vermeye karar verilir. Hepsi budur."[140]

Thomas Sankara'nın çocukluğu son derece dindar bir ortamda geçti. Hıristiyanlığa geçip çocuklara din dersleri veren babası tarafından Katolik eğitimi aldı. Titiz bir koro elemanı olan genç adam, çok geçmeden misyonerler tarafından keşfedildi. Altı-on beş yaş arasındaki çocuklara yönelik Hıristiyan bir Fransız halk eğitim hareketi olan "Cesur Yürekler"e (*Cœurs vaillants*) katıldı. Burada inanca ve inananlara karşı hiçbir zaman terk etmeyeceği bir saygı duygusu kazandı. 1986'da, "ıssız bir adaya gitseydiniz yanınızda hangi kitapları götürürdünüz" sorusunu, Lenin'in *Devlet ve Devrim*'i, İncil ve Kuran olarak yanıtladı: "Ben bu üç eserin, belki Asya dışında, yaşadığımız dünyanın en güçlü üç düşünce akımını oluşturduğuna inanıyorum."[141]

137 Thomas SANKARA, "Oser inventer l'avenir". Entrevue avecJean-Philippe Rapp, 1985, Thomas Sankara parle. La révolution au Burkina Faso 1983-1987'nin içinde, Pathfinder, New PYork, 1988, s. 204.

138 Thomas SANKARA, "Conférence internationale sur l'arbre et la fôret" (5 Şubat 1986), Thomas Sankara parle'nin içinde, op, cit., s. 275.

139 Thomas SANKARA, "Oser inventer l'avenir", loc, cit., s. 204-206.

140 A.g.e., s. 202.

141 Thomas SANKARA, Entrevue avec jeune Afrique (Şubat 1986), Thomas Sankara parle'nin içinde, op, cit., s. 278.

Yani Sankara'nın çocukluğu ve ilk gençliği, kışla-kilise ikilisinin izlerini taşıyordu ve mesleki projeleri de doğal olarak bu temaları içerecekti. Sankara, başarılı bir ilköğretimden sonra papaz okuluna ya da liseye gitmek konusunda tereddütler yaşadı. En sonunda Ouagadougou (Burkina Faso'nun başkenti, **ç.n.**) banliyösündeki Kadiogo Askeri Okulu'na [*le Prytanée militaire du Kadiogo* (PMK)] gitmeye karar verdi. 1960 bağımsızlığından beri iktidarda olan Yukarı Voltalı ilk devlet başkanı Maurice Yaméogo'nun devrilmesinden ve ülkede otoriter bir askeri bir rejimin kurulmasından birkaç ay sonra, 1956'da bu okula başladı.

Thomas Sankara'nın Marksizm'i öğrenmesi ve anti-emperyalizmi keşfetmesi bu dönemden sonra oldu. Henüz 17 yaşında olan genç Sankara, bu süreçte önemli bir kişilikle tanıştı:Adama Abdoulaye Touré.[142] PMK'de etüt müdürü olan bu kişi aynı zamanda sosyalizm talep eden ve Marksist-Leninist olarak tanımlanan Afrika Bağımsızlık Partisi'nin [*Parti africain de l'indépendance* (PAI)] Yukarı Volta Şubesi'nde çalışıyordu. Adama Touré, Sankara'nın biyografi yazarı Bruno Jaffré'nin de anlattığı gibi, gelecekteki Burkina Faso başkanının ve arkadaşlarının ilişki kuracağı gizli bir anti-emperyalist çevre kurmuştu:

Adama Touré onlara ülkelerini baskı altına alan yeni sömürgecilikten, Afrika'daki ve dünyadaki özgürlük hareketlerinden, Çin ve Sovyet devrimlerinden, yok edilmesi gereken emperyalizmden, özgürlüğe, sosyalizme ve sonra da komünizme doğru yürüyen halktan söz ediyordu.[143]

Sankara'nın politik formasyon edinmesi bu dönemde başladı. Asker ve subaylara okumaları ve kendilerini yetiştirmeleri için çağrı yapmaktan hiç vazgeçmedi. "Bir askerin, politik formasyon olmadan ancak bir suçlu olabileceğini" söyledi.[144]

1969'da diplomasını alan SankaraMadagaskar'dakiAntsirabe Askeri Akademisi'nde dört yıllık bir eğitime başladı. "Büyük Ada"da Philibert

142 Adama Abdoulaye TOURE, Unevie de militant. Ma lutte de collège à la révolution de Thomas Sankara, Hamaria, Ouagadougou, 2001.

143 Bruno JAFFRE, Biographie de Tomas Sankara. La patrie ou la mort, L'Harmattan, Paris, 2007, s. 47.

144 Thomas SANKARA, "La liberté se conquiert dans la lutte", Thomas Sankara parle'nın içinde, op, cit., s.172.

Tsiranana'nın sömürgeci rejimini deviren 1972 Mayıs devrimine tanık oldu. Genç askerlerin ve politik ve sendikacı militanların birleşik eylemi, Paris'in kısmen destek verdiği Madagaskar rejiminin yıkılmasına yol açmıştı ve Thomas Sankara Madagaskarlıların "ikinci bağımsızlık" diye adlandırdığı bu hareketin etkisinden uzun süre kurtulamayacaktı.

1973 sonunda ülkeye asteğmen olarak dönen Thomas Sankara, yurttaş hak ve görevlerini de içeren askeri formasyon anlayışıyla dikkati çekti. 22 Ağustos 1974'de üstleri onu, silahlı kuvvetlerin "gelişmedeki" rolü üzerine bir konferans vermeye davet etti. Sankara konferansta "ordunun savurganlığını" ve "askerlerin aylaklığını" eleştirdi.[145] Aynı zamanda hem asker hem isyancı nasıl olunabilirdi?

Sankara birkaç ay sonra, 1974 Aralık ayında, Mali ve Yukarı Volta arasında "Bande d'Agacher" sınır bölgesi ihtilafı nedeniyle patlak veren savaşa katıldı. Askerleriyle gerçekleştirdiği başarı, ona askerlerin, ama daha çok halkın nezdinde büyük bir ün kazandırdı. Sankara'yla ilgili kitapların önsöz yazarlarından biri olan David Gakunzi, Sankara'nın "ulusal öykülere bir kahraman olarak girdiğini" söyler. Savaştaki başarısı Sankara'ya terfi etme olanakları sundu. 1976'da, Ouagadougou'ya 150 km. mesafede bulunan Po'daki Ulusal Komando Eğitim Merkezi'nin [*Centre national d'entraînement commando* (CNEC)] yönetimine atandı. 1978'de Fransa'daki Pau ve Fas'taki Rabah paraşütçülük okullarında uzmanlaşma dersleri verdi.

Bağımsızlıktan yaklaşık 20 yıl sonra Yukarı Volta'ya damgasını vuran, ekonomik durgunluk, kıtlık, açlık ve eski sömürgeci güce tam bir bağımlılıktı. Devrim gürlemeye başladığında Sankara da bu öfkeyi paylaştı. Afrika Solu'nun çeşitli eğilimleriyle temas kurmak için Fransa ziyaretinden yararlandı.

---

145 Ernest Nongma OUEDRAOGO, Thomas Sankara en marche vers le pouvoir d'État. Intervention pour le Symposium de commemoration du 20. Anniversaire de la mort de Thomas Sankara, Ouguadougou, Ekim 2007, s. 5.

"Halkı Susturanlara Yazıklar Olsun"

Yukarı Volta 1980'de, bağımsızlıktan sonra üçüncü kez bir hükümet darbesine uğradı. Ancak AlbaySaye Zerbo genel bir grevin ardından 25 Kasım'da iktidara gelip ülkenin başına Ulusal İlerleme için Askerî Islah Komitesi'ni[*Comité militaire de redressement pour le progrès national* (CMRPN)] getirdiğinde, ülkede yeni bir etmen vardı. Halk kesimlerinden gelen genç subaylar gizlice Thomas Sankara'nın çevresinde örgütlendiler. Gizliden çıkardıkları broşürlerle askeri hiyerarşiyi bir yana bırakıp, halk ve ordu dayanışması için çağrı yaptılar. 1978'den beri, adı "Arête" olan ve Yukarı Volta'daki devrimci değişime katkı sunmayı hedefleyen bir yapıda örgütlü olanlar, böyle bir değişim için koşulların henüz oluşmadığını düşünüyorlardı. Silahlı ayaklanmaya karşı çıkmadılar, ama destek de vermediler.

Sankara'nın yeniden artan popülaritesinin farkına varan yeni hükümet, onu 1982 Şubatı'nda yüzbaşılığa, 1981 Eylülü'nde de enformasyondan sorumlu devlet sekreterliğine getirerek etkisizleştirmeye çalıştı. Sankara, yeni iktidarın tehditkâr baskısı karşısında belli bir süre için geri çekildi: geçici devlet sekreteri, sekiz ay sonra 1982 Nisanı'nda istifa edecekti.[146]

Genç devlet sekreteri bu birkaç ay boyunca hükümete uyum gösteremedi. Resepsiyonlara katılmayı reddetti, "hayalet bakan" unvanını aldı.[147] Gazetecilere, devletin en tepesindekileri ilgilendirenler de dahil, tüm suiistimalleri açığa çıkarma çağrılan yaptı. Kendisini çalışma arkadaşlarının bazılarının lüks eğiliminden ayrı tutmak için Bakanlar Kurulu'na bisikletle gitti. Onu sonunda bu görevden istifa etmeye iten nedenler, 1981 Kasımı'nda grev hakkının yasaklanması ve 1982 Nisanı'nda bu yasaklamayı protesto etmek için yapılan sendikal genel grev çağrısı oldu. Aldığı tavrın halk tarafından bilinmesini istiyordu. 12 Nisan'da Ouagadougou'da sinema konulu bir Afrika Bakanları Konferansı'ndan yararlanarak, Devlet Başkanı'nın karşısında ve ulusal radyonun canlı yayınında şunları haykırdı: "Halkı susturanlara yazıklar olsun (...).

146 Babou Paulin BAMOUNI, Burkina Faso.Processus de la révolution. L'Harmattan, Paris, 1986, s.173-174.

147 Victoria BRITTAIN, "Introduction to Sankara and Burkina Faso", Review of African Political Economy, no: 32, Nisan, 1985, s. 42.

İfade özgürlüğü olmadan sinema olmaz ve özgürlük olmadan da ifade özgürlüğü olmaz."[148] Bu birkaç cümle Sankara'nın popülaritesini sürekli kılacak ve ona hiçbir zaman terk etmeyeceği bir tarz kazandıracaktı.

Bu cüret, tutuklanması ve başkent dışına gönderilmesi için yeterliydi. Komutan Gabriel Somé Yorian, tutuklanmanın yarattığı hoşnutsuzluğa dayanarak 7 Kasım 1982'de iktidarı aldı. Sankara'nın çevresinde toplanan genç subayların bu darbeyi destekleme gibi bir niyeti yoktu, ancak kısa vadeli bir seçeneğin olmaması, hiç değilse kararların halkın çıkarları yönünde alınması için onları yeni iktidarı desteklemeye yöneltti. Sankara'ya yeni kurulan Halkın Selameti Konseyi'nde [*Conseil de salut du peuple* (CSP)] başbakanlık görevi önerildi, Sankara öneriyi kabul etti. Yeni iktidar bütünlüklü bir görünüm vermekten uzaktı. Pierre Englebert, "katılmak zorunda kaldığı bir iktidardan yararlanma kararında olan ilerlemeci bir kesimin" ve yalnızca Sankara'nın popülaritesinden yararlanmaya çalışan diğer kesimlerin var olduğu karışık bir yapıdan söz eder.[149]

CSP'yi karakterize eden çok başlılık hızla su yüzüne çıktı. 26 Mart 1983'de bir mitingde toplanan kalabalık, basit ama etkileyici bir dil kullanan bir önder keşfetti. Bu önder halkın "dışarıdaki ve içerideki" düşmanlarını, "burjuvazinin usulsüz yollarla zenginleşen kesimini", "kırsallara yalnızca seçim zamanları giden politikacıları" bir bir sıralıyordu. Sankara'nın sözleri halkta büyük bir hayranlık uyandırmıştı:

Halk ayağa kalkmaya başlayınca emperyalizm titriyor. Emperyalizm bize bakınca endişeleniyor. Titriyor. Emperyalizm CSP'yle halk arasındaki bağı nasıl koparacağını düşünmeye başladı. Emperyalizm titriyor. Titriyor, çünkü korkuyor. Titriyor, çünkü biz onu buraya, Ouagadougou'ya gömeceğiz.[150]

"Sankara tarzı" buydu. Doğrudan formülleri ve örnek eğitbilimiyle sıradan insanlara sesleniyordu. CSP Başkanı'nın söylevi bazıları için ancak tatsız ve can sıkıcı görülebilirdi.

148 Année politique et économique africaine éditions 1983'den alıntı, Société africaine d'édition, Dakar, 1983, s. 173.

149 Pierre ENGLEBERT, La Révolution burkinabé, L'Harmattan, Paris, 1986, s. 71.

150 Thomas SANKARA, "Qui sont les ennemies du peuple?", Thomas Sankara parle'nin içinde, op. cit., s. 55.

Aynı senaryo, birkaç hafta sonra 14 Mayıs 1983'de, ülkenin güneybatısındaki Bobo-Dioulasso'da bir kez daha ortaya çıktı. Bu kez söz konusu olan, devrimci sürecin geleceğiydi. *Afrique-Asie* dergisinin habercisi, ilk konuşmacı olan hükümet başkanının "değişim sürecinde yavaşlama olamayacağını" açıkladığını söyler. Hükümet başkanı adını haykıran on binlerce kişinin coşkulu alkışlarıyla karşılandı. İkinci konuşmacı olan devlet başkanına sıra geldiğinde bir suskunluk görüldü. Konuşmanın sonunu beklemeyen bir suskunluktu bu ve yerini yeniden "Sankara! Sankara!" çığlıklarına bıraktı.[151]

Başbakan'ın halk nezdindeki bu başarıları, rejimin tutucu kanadının, Yüzbaşı'nın can sıkıcı konuşmalarından kurtulma gereği konusunda ikna edilmesiyle sonuçlandı. Sankara 17 Mayıs'ta tutuklandı. İktidar, sendikaların ve sol örgütlerin desteklediği gösteriler nedeniyle onu serbest bırakmak zorunda kaldı. Sankara ve müttefiklerinin fiziksel zarar göreceği endişesi olayları hızlandırdı. Sendikacı önderlerden, sol örgüt yöneticilerinden ve alt rütbeli subaylardan oluşan bir grup iktidarı almaya çalıştı. Blaise Compaoré'nin komutanlığındaki isyancı Po Garnizonu 4 Ağustos 1983'teOuagadougou'ya vardığında, garnizona coşkulu bir kalabalık eşlik ediyordu. Thomas Sankara aynı akşam radyodan iktidarın ele geçirildiğini, bir Ulusal Devrim Konseyi'nin [*Conseil national de la révolution* (CNR)] kurulduğunu ve ateşkesin başlatıldığını açıkladı. *Afrique-Asie*'nin habercisi şunları söyler: "Olup bitenden memnun olan sivil halk, artık evine geri dönemezdi. Onlar şarkı söyleyip dans etmeyi seçtiler: 'Yaşasın devrim!' 'Yaşasın Sankara'!"[152] Ve Sankara CNR tarafından devlet başkanı olarak atandı.

Geleceği Kurmaya Cesaret Etmek

Bir hükümet darbesi ender olarak böyle halk destekli ve meşru olabilirdi. Başkan yine de, 21 Ağustos'ta yaptığı ilk basın toplantısından itibaren bu türden bir iktidara gelişin olumsuz gölgesinden kurtulmaya çalıştı:

Bazılarına göre, iktidara gelmek için kendisiyle birlikte davranacak

151 Mohamed MAIGA, "Les limites du putsch de mai", Afrique-Asie, no: 297, 6 Haziran 1983, s. 31.

152 Mohamed MAIGA, "La nuit du 4 août", Afrique-Asie, no: 302, 15 Ağustos 1983, s. 20.

ünitelere ve silahlara sahip olmak yeterli olabilir. Bazıları için de başka bir kaygı önemlidir. İktidar öncelikle bilinçli bir halkın işi olmalıdır. Sonuç olarak silahlar yalnızca belli koşullarda, belli bir dönemde ek bir çözüm olabilir.[153]

Sankara'nın inkâr edilemez popülaritesine ve darbeyle arasına koyduğu sınıra rağmen, hiçbir genel seçime gidilmedi. "Küba modeline" hayranlık duyduğunu saklamayan ve Afrika'da yapılan seçimlerin genellikle hileli olduğunu (dışarıdan gelen "teknik yardım" yoluyla) bilen Sankara öncelikle, halkın çıkarlarını savunan örgütleri bir araya getirmeye çalıştı. 24 Ağustos 1983'te ilan edilen yeni hükümetin bileşimi, radikal solun tüm politik güçlerini bir araya getirmeye dayanan bu iradeyi ortaya koyuyordu. Hükümette PAI ve Yeniden Kurulan Komünist Mücadele Birliği [*Union de lutte communiste reconstruite* (ULCR)] üyesi bakanlar yer almıştı. Yalnızca Volta Devrimci Komünist Partisi [*Parti communiste révolutionnaire voltaïque* (PCRV)] hükümete katılmayı reddetti. Bu parti 4 Ağustos Devrimi'nin "önceki askeri ayaklanmalardan farklı olmadığını" düşünüyordu.[154]

Başkan, bu sol örgütler cephesinin yanı sıra halk temelinde bir öz-örgüte dayanmak istiyordu. Sankara 4 Ağustos'taki radyo konuşmasından sonra Devrimi Savunma Komiteleri [*Comités de défense de la révolution* (CDR)]kurulması için çağrı yaptı. Komitelerin amacı, "yeni sömürge devlet aygıtının yıkılması" ve "halk egemenliğinin güvencesi olacak yeni bir aygıtın kurulması" olacaktı.[155] Doğrudan demokrasinin bir aracı olarak kavranan CDR, kimlik kartlarının çıkarılması, nüfus sayımı ya da vergi toplama gibi önemli görevler üstlendi. Hukuksal alanda 1983 Ekimi'nde, görevi "memurların ya da devletin görevlendirdiği yetkililerin işlediği tüm suçları" yargılamak olan Devrimci Halk Mahkemeleri [*Tribunaux populaires de la révolution*

153 Thomas SANKARA, "Conférence du presse" (23 Ağustos 1983), Thomas Sankara parle, op, cit., s. 76-77.

154 Bug-Parga, Journal du PCRV, no: 23, Haziran, 1987, Ludo MARNENS'ten alıntı, Sankara, Compaoré et la révolution burkinabé, EPO yayınları, Anvers, 1989, s. 127.

155 Thomas SANKARA, "Discours d'orientation politique" (2 Ekim 1983), Thomas Sankara parle'nin içinde,op, cit., s.100-101.

(TPR)] kuruldu.[156] Yargıçları çoğunlukla CDR içinden seçilmişti. Oturumlar herkese açıktı ve radyoda canlı yayınla veriliyordu. Toplumsal yaşamın tüm alanlarında birinci dereceden ilgililere yapılan öz-örgüt çağrısı, dört yıllık Sankaracı deneyimin değişmezi oldu. Ülke, Ağustos Devrimi'nin açtığı bu yeni evreyi simgelemek için, Burkina Faso ("dürüst insanların ülkesi") adını aldı.

Ekonomik alandaki hedef, Sankara'nın ifadesine göre "kendilerini dilencileştiren" dış yardımlara bağımlı olmayacak bir biçimde yeterli besin kaynağına sahip olmaktı. Yapılan büyük bir tarım reformunun dışında, ağaçları koruma tekniklerinin yaygınlaştırılmasından toprakları koruma ve yağmur suyuyla ekim yapma tekniklerinin öğretilmesine kadar sayısız kampanya düzenlendi. Ülke 1984'de 220 000 ton tahıl ithal ederken, iki yıl sonra kişi başına günde "iki öğün yemek ve on litre su" hedefine ulaştı.[157] Birleşmiş Milletler beslenme hakkı eski özel raportörü Jean Ziegler, birkaç yıl sonra Sankara'nın reformlarını büyük başarı olarak değerlendirecekti: "O, açlığı yendi. Dört yıl içerisinde Burkina'yı kendi kendini besleyebilen bir ülke haline getirdi."[158]

Ama yalnızca üretmek yetmiyor, aynı zamanda ulusal ürünlerin tüketilmesi gerekiyordu. Aynı durum besine yönelik olmayan üretimler için de geçerliydi. "Burkina malı kullanın" ve "Burkina malı giyin" sözleri bir slogan haline geldi. Bu anlamda tepede de örnek oluşturmak gerekiyordu. Memurlar giysilerini yerli pamuktan dokunmuş *Faso Dan Fani* kumaşından diktirmeye zorlandı. Kasaba ya da mahalle sakinleri okul ya da dispanser yapımı, yabani otların sökülmesi ya da sokakların temizlenmesi gibi bazı çalışmaları ücretsiz yapmaya başladılar. İşler Çin deneyimini hatırlatır bir biçimde hep bir ağızdan şarkılar söylenerek yapılıyordu. Aynı dinamizm örneğin 41 000 hektarlık bir alanı sulaması hedeflenen "Sourou Vadisi"nin düzenlenmesi, iki hafta içinde 3 milyon çocuğa aşı yapması hedeflenen "komando

156 Devrim halk mahkemelerinin kurulmasına ilişkin 83-015 sayılı hüküm, madde 1. Afrique-Asie, no: 214'de yayınlandı, 30 Ocak 1984, s. 43.

157 Jean ZIEGLER, La Terre qu'on a. Luttes et défaites du tiers-monde. Etudes et documentations internationales, Paris, 1989, s. 108.

158 Thomas SANKARA, l'homme integre, film de Robin Shuffield, Arte France Cinéma, France 3 Production, Zorn Production Internationale, Lille, 2006.

aşılama" ya da elli günde 35 000 köylüye okuma-yazma öğretmesi hedeflenen "komando okuma-yazma" gibi projelerin yaşama geçirilmesi için kırsalda da gösterildi.

Bu kesintisiz çalışmalar ancak iki koşulun yerine getirilmesiyle mümkün olabilirdi. Birinci koşul büyük kent işsizleri ve yoksul köylü kitlesinin yaşam koşullarının zaman kaybetmeden iyileştirilmesiydi. Bu nedenle cizye ya da hayvan sürüsü vergisi kaldırıldı, 1984 Haziranı'nda kira bedellerindeki % 50'lik düşüş % 70'e çıktı ve kira ödemesi 1985'de tamamen kaldırıldı. Yerine getirilmesi gereken ikinci koşul devlet görevlilerinin örnek oluşturmasıydı. Bundan sonra yalnızca sıradan Renault 5'ler kullanılacak, görevli sıfatıyla yolculuk yapmaya son verilecek, bakan ve üst düzey yöneticilerin maaşları azaltılacaktı. Aynı kaygıyla, yozlaşmayla mücadele etmek ve halkla kurulan bağları koparmamak için, hükümetin her yıl yenilenmesi kararı alındı.[159]

Sankara'ya göre iç mücadeleyle dış mücadele arasında bir fark yoktu, çünkü "asalak sınıflar (...) uluslararası emperyalizme göbeğinden bağlıydı."[160] Burkina devlet başkan, 1984 Ekim ayında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda yaptığı ve ünlü "geleceği kurmaya cesaret etmek" formülünü kullandığı konuşmada, "aynı ekonomik sömürücülerle, aynı politik tüccarlarla mücadele etme" temelindeki Üç Kıtacı mücadele anlayışını ayrıntılandırdı[161] ve dünyadaki tüm ezilenlerin sözcüsü haline geldi:

Farklı kültürlere ve bir hayvanınkinden biraz üstün bir statüye sahip olan binlerce kişi adına konuşuyorum. Yüzyıllardır kendi sınırlarına hapsedilmiş, aşağılanmış, zulüm görmüş ve katledilmiş Kızılderililer adına acı çekiyorum (...) Dünyanın, erkek egemen bir sömürü sisteminden dolayı mağdur olan tüm kadınları adına konuşuyorum (...) Evet, ben dünyadaki tüm "dışlanmışlar" adına konuşmak istiyorum, çünkü insanım ve insana ait hiçbir şey bana yabancı değildir.[162]

---

159 Thomas Sankara'yla konuşma, Histoire politique du Burkina Faso, 1919-2000'in İçinde, L'Harmattan, Paris, 2002, s. 162.

160 Thomas SANKARA, "Discours d'orientation politique", loc, cit., s. 93.

161 Thomas SANKARA, "La liberté se conquiert" (4 Ekim 1984), Oser Inventer l'avenir'in içinde, Thomas SANKARA, op., cit., s. 99.

162 A.g.e., s. 104.

Yeni Çarpışma Alanları: Ekonomi, Feminizm, Borç

BMÖ'deki konuşmasında kendisini "dünyanın tüm devrimlerinin" mirasçısı olarak tanımlayan Sankara, önceki devrimlerin sınırlarını, yanlışlarını ve çelişkilerini değerlendirmeye çalıştı. Afrika kurtuluşunun deneyim ve düşüncelerinde o güne kadar olmayan ya da ihmal edilen bazı konuların önemini gündeme getirdi.

1986'da Paris'te yapılan Uluslararası Ağaç ve Orman konferansında,"on beş aylık gelişme programı çerçevesinde on milyon ağaç dikildiğini" belirterek şunları söyledi: "Ben burada yalnızca, doğal çevresinin yok olmasına seyirci kalmayı reddeden bir halkın basit bir sözcüsüyüm." Bu fırsatla, ekolojinin neden Burkina politikasının ajandasına girmesi gerektiğini anlattı. Ülkesinin onca yoksulluğa rağmen bu yeni önceliğini açıklamak için"emperyalizm savanlarımızın ve ormanlarımızın katilidir" yorumunu yaptı.[163] Değerlendirmelerin sonucu önemliydi: çölleşmeye karşı mücadele etmek üzere harekete geçme, kamu ya da aile kutlamalarında ve tüm konut yapım programlarında ağaç dikme kampanyaları. Ekoloji, Sankara'ya göre aynı zamanda bir "gelişme" sorunuydu. Burkina tarıma ve ekolojiye angaje olmalıydı. Kendi kendini besleme amacına yönelik bu yaklaşımın öncülerinden Pierre Rabhi sonraları Sankara'nın bu alandaki öncü rolünü anlatacaktır.[164] Sankara kendi döneminin çok ilerisinde bir öngörüyle ekosistemin korunmasının global bir sorun olduğunu açıkladı. 1986'da Fransız televizyonunun bir yayınında ülkesinin çölleşmesi üzerine şunları söyledi:

Bu felaketin sorumluluğunun yalnızca Burkina'da yaşayan bu kadın ve erkeklerde değil, aynı zamanda bizden uzakta olan ve dolaylı ya da doğrudan ekolojik ve iklimsel karışıklıkları tetikleyen herkeste olduğunu düşünüyoruz. (...) Evet, çölleşmeye karşı mücadele anti-emperyalist bir mücadeledir.[165]

Türler arasındaki eşitlik Sankara için o güne kadar üzeri örtülmüş

163 Thomas SANKARA, "Conférence international sur l'arbre et le fôret", loc, cit., s. 272, 272 ve 275.

164 Pierre RABHI, "Une expérience africaine", Graines du possible. Regards croisés sur l'écologie'nin içinde, Nicholas HULOT, Pierre RABHI, Weronika ZARACHOWICZ, Calman-Lévy, Paris, 2005.

165 Journal, FR3, 6 Şubat 1986.

ya da ihmal edilmiş ikinci sorundu. O bu eşitliği ülkenin gelişmesinin kaçınılmaz bir koşulu olarak değerlendiriyordu. Böylece ev işlerindeki eşitsiz paylaşıma dikkat çekmek için simgesel olarak "erkeklerin alışveriş günü" ilan edildi. Sankara aynı düşünceyi "yaşamsal ücret", yani kocanın, ücretinin bir bölümünü karısı için ayırmasına yönelik bir uygulamayla daha da ilerletti. Ama yaşanan devrimci havaya rağmen Burkina toplumu kuşkuluydu. Belçikalı Afrika uzmanı ve politikacı Ludo Martens şunları söyler: "'Yaşamsal ücret' propagandası kadınlar için bir umut yarattı. Ama sonuç olarak bu slogan yaşama geçirilemedi."[166] Faso devlet başkanı bu tür bir sorunun ancak kadınların öncülüğüyle çözülebileceğinin bilincindeydi: "Kurtuluş, her özgürleşme gibi, verilmez, alınır. Ve kadın taleplerini dile getirmek ve bunları gerçekleştirmek için mücadele etmek de bizzat kadınlara düşer."[167]

Borç analizi ve ödemeyi reddetme çağrısı Sankara için üçüncü önemli konuydu. 1980'li yılların başlarında Birleşik Devletler'de, Birleşik Krallık'ta ve hemen sonrasında tüm Avrupa ülkelerinde neo-liberalizmin zaferinin Afrika ülkeleri üzerindeki yansımaları gecikmedi. Bu ülkelerin borç faiz oranlarının yüksekliği ve hammadde fiyatlarının düşüklüğü onları mali sıkıntıya sokmuştu. Bu ülkeler anaparanın ve faizin ödenmesi için gitgide daha çok borç almaya zorlanıyordu. Egemenlik altındaki ülkeleri 1980'li yıllar boyunca vuran bu "borç krizi" uluslararası finans kurumları için (IMF, Dünya Bankası), Afrika ülkelerindeki hükümetleri toplumsal politikalarını terk etmeye ve uluslararası asalakların yerleşmesini -halkların tamamen aleyhine olması koşuluyla- kolaylaştırmaya zorlamak için gerekçe oldu.

Faso devlet başkanı 1987 Haziranı'nda toplanan OUA zirvesinde, mevkidaşlarının şaşkın bakışları karşısında, tarihe haksız ve illegal borçlara karşı en çarpıcı manifestolardan biri olarak geçecek olan o unutulmaz konuşmasını yaptı:

Borç, önce kökeniyle birlikte analiz edilir. Borcun kökenleri sömürgeciliğin kökenlerine dayanıyor. Bize borç para verenler bizzat bizi sömürgeleştirenlerdir. Devletlerimizi ve ekonomilerimizi yönetenlerdir (...).

166 Ludo MARTENS, Sankara, Compaoré et la révolution burkinabé,op,cit.,s. 26.

167 Thomas SANKARA, "Discours d'orientation politique", loc, cit., s. 111.

Borç, sömürgecilerin teknik yardımcılar (aslında "teknik katiller" demem gerekiyordu) sayesinde kendisini dönüştürdüğü yeni sömürgeciliktir. Ve bize mali kaynak önerenler onlardır (...). Bize çekici mali dosyalar sundular. Elli, altmış yıllığına, belki de daha uzun bir süre için borçlandık. Yani bizi elli ya da altmış yıl boyunca halkımızı sıkıntıya sokmaya sürüklediler.

Borç, bugünkü biçimiyle büyüme ve gelişmesinin bize tamamen yabancı olan ölçütlere göre gerçekleşmesi için bilinçli olarak hazırlanmış yeni bir "Afrika'yı fetih" planıdır. Her birimizin mali bir köle olması, yani fırsatçı, hileci ve dolandırıcıların kölesi olması için ödememiz istenen bir bedeldir. (...).

Biz borç ödeyemeyiz, çünkü ödeyecek hiçbir şeyimiz yok. Biz borç ödeyemeyiz, çünkü başkalarının bize borcu, hiçbir zaman değer biçilemeyecek büyük bir zenginlik borcu, yani kan borcu vardır. (...).

Borcu hiçbir zaman ödemeyeceğini söylememiz, bizim ahlak, saygınlık ve sözünde durma gibi değerlere karşı olduğumuz anlamına gelmez. (Çünkü) biz başkalarıyla aynı ahlak anlayışını taşımıyoruz. Zengin ve yoksul aynı ahlak anlayışına sahip olamaz.[168]

Thomas Sankara üç aydan daha kısa bir süre sonra katledildi. O bu olasılığı Addis-Ababa'da, "kişisel olarak katledilmekten kaçınmak için" borç ödemeyi kolektif olarak reddetme gereğini vurgularken ön görmüştü. Ve şu kehanette bulunmuştu: "Eğer Burkina Faso borç ödememe tavrında yalnız kalırsa ben bir dahaki konferansta olmayabilirim."[169]

"Ancak Bir İnsanı Öldürebilirsiniz, Fikirlerini Değil"

Sankara borçtan söz ederken neyin söz konusu olduğunu biliyordu. Burkina'nın devrimci deneyimi bu borcun karşılanması noktasında tehdit altındaydı. Aynı dönemde uluslararası yardım % 25 düşmüş, Fransa'nın yardımı 1982-1985 yılları arasında 88 milyon dolardan 19 milyon dolara inmişti. Borcun ağırlığı katlanılmazdı.[170]

168 Thomas SANKARA, "Conférence de l'organisaition de l'unité africaine" (Addis-Ababa, 29 Temmuz 1987), Thomas Sankara parle'nın içinde,op, cit., s. 395-408.

169 A,g,e.,s. 402.

170 Pascal LABAZEE, "l'encombrant héritage de Thomas Sankara", Le monde dlplomatlque, Kasım 1987, s. 15.

Bu zorlamalar 1983'den itibaren önce Sankara'nın ve yakınlarının uyduğu sert politikalara yol açtı. Faso Devlet Başkanı'nın elinde yoksulların yaşam koşullarını iyileştirmek ve kendi-merkezli bir gelişmeyi finanse etmek için yalnızca iki araç vardı. Birincisi kamu hizmetleri giderlerini düşürmek, ikincisi de sabit gelirli, kent ücretlisi, özellikle de devlet memuru olan vergi mükelleflerinin katkısına başvurmaktı. Toplumsal katkıların yanı sıra devlet memurları için çeşitli vergiler yürürlüğe girdi. Burkina Faso uzmanı gazeteci Pascal Labazée kent ücretlilerinin satın alma gücündeki düşüşün1982- 1987 yılları arasında % 30 olduğunu söyler.[171]

Devlet memurlarıyla iktidar arasındaki çelişkiler yavaş yavaş kızışmaya başladı. Araya muhalefet de girdi. CNR'ye muhalefet eden ve üyelerinin birçoğu Volta Vatansever Cephesi üyesi olan Yukarı Volta Ulusal Afrikalı Öğretmenler Sendikası [*Syndicat national des enseignants africains de Haute-Volta* (SNEAHV)] yaşanan hoşnutsuzluğun sözcüsü oldu. Bu sendikanın dört yöneticisinin 12 Mart 1984'de "devletin güvenliğine karşı komplo düzenlemek" gerekçesiyle tutuklanması 20-21 Mart tarihleri için yapılan bir grev çağrısına neden oldu. Ertesi gün savunma bakanı greve katılan 1 380 öğretmenin görevine son verildiğini açıkladı. PAI'ye yakın olan Burkina Sendikalar Federasyonu [*Confédération syndicale burkinabé* (CSB)] uzun bir süre daha devrimci rejime sadık kaldı. Ama 1984'den itibaren PAI'nın CPR'yle bağlarını koparmasından sonra muhaliflerin yanına geçti ve baskıyla karşı karşıya kaldı. Federasyonun genel sekreteri "anarko-sendikacılık" suçlamasıyla tutuklandı. Faso devlet başkanı böylece en önemli ve en eski müttefiklerinden birini kaybetmiş oluyordu. Sankara bu büyük toplumsal krizden sonra yaşadığı ikilemi şöyle anlattı:

Yapılabilecek bir tercih daha var. Ya devlet memurlarını -sayıları yaklaşık 25 000, yani nüfusun % 3'ü- hoşnut etmeye çalışacağız, ya da bir aspirini bile olmayan ve hastalandığında kolaylıkla ölen diğerleriyle ilgileneceğiz.[172]

Sankara'nın önceliğinin ikinci kategori olması anlaşılabilir bir şeydi, ancak değişimlerin ritmi sorunu oldukça tartışmalıydı. Bu ritmi

171 A.g.e.

172 Thomas SANKARA, "Message d'outre-tombe", Jeune Africalne, no: 1401, 11 Kazım 1987. Z. 37.

geliştirmek için Burkina Devlet Başkanı'nın elinde halk sınıflarının farklı toplumsal kesimleriyle sürekli bir politik bağ kurma aracı yoktu. Sol politik örgütlerin bölünmüş olması bu politik işlevi onların yerine getirmesini engelliyordu. Sankara onları birleştirmek için çaba göstermedi, ama 1984'de açıkladığı gibi Afrika devriminin deneyimlerinde daha fazla yanlış yapılmasını da istemiyordu:

Biz elbette hemen bir parti kurabilirdik. (...) Ama daha önce yapılanları üstelik daha da gülünç bir biçimde taklit etmenin, yeniden üretmenin anlamı yok. Biz öncelikle diğer halkların deneyimlerinden dersler çıkarmalıyız. (...) Onun (örgütün) kendisini geçmişte olduğu gibi bürokratik ya da diktacı bir tarzda dayatmasını istemiyoruz. Onun, halkın gerçek ve derin özlemlerini dile getirmesi gerek.[173]

Öte yandan CDR'ler de tek başına bu işlevi yerine getiremiyordu. CDR genel sekreterliği başından beri askerlerdeydi. Sankara'nın "politikayla uğraşan dostlarından biri olan"[174] Pilot Yüzbaşı Pierre Ouedraogo CDR'nin genel sekreterliğine getirildi ve bir "yukarıdan" değişim mantığı geliştirdi. Böylece "doğrudan demokrasiyi" temsil ettiği varsayılan bu yapıları dönüştürmeye yöneldi. Daha da vahimi, CDR'ler CNR içindeki mücadelenin hizmetine sokularak araçsallaştırıldı.Bruno Jaffréşunları söyler:" CDR'ler, genellikle CDR Genel Sekreteri'nin emriyle yapılan keyfi tutuklamalarla tartışmasız bir biçimde baskıcı bir rol oynadı. Sendikalara yapılan saldırılarda yer aldı ve iktidarın denetimi için çeşitli politik çevrelerin giriştiği anlamsız mücadeleye hizmet etti."[175] Burkina Devlet Başkanı'nın 1986'daki CDR Birinci Ulusal Konferansındaki konuşması, bu örgütlerin çeşitli sapmaları konusundaki endişesini vurguluyordu. Sankara bu konuşmada, "gerçek bir terör odağı haline gelen", "silah fabrikasına dönüşen" ya da "görevini suiistimal eden" CDR'leri kınadı.[176]

CDR'ler pek çok kasabada görev yapmıyordu ve seçilen yetki-

173 Thomas SANKARA, Simon Malley'le konuşma, Afrique-Asie, no: 318, 26 Mart 1984, s. 20.

174 Bruno JAFREE, op, cit., s. 202.

175 A.g.e., s. 211.

176 Thomas SANKARA, "Première conférence des CDR" (4 Nisan 1986), Thomas Sankara parle'nin içinde,op, cit., s. 299-302.

liler ya geleneksel soylulardan ya da kendilerine yakın insanlardan oluyordu. Batı Burkina köylerindeki yerel iktidarın değişimini analiz eden sosyologAlfred Schwartz, görünürdeki değişimin altındaki gerçekliği, yani "devrimci iktidar"ın "geleneksel güce" bağımlılığını anlatır.[177]

Gerçekleştirilen değişimlerin yoğunluğu, yapılan hızlı reformlar, gösterilen çabalar, bunların yol açtığı alt-üst oluşlar, en önemlisi halkın yönettiği bir ülkede seçimlerin olmaması (endişe verici bir durum), her şeye rağmen büyük çoğunluk için önemli olan iyileştirmeleri ikinci plana atmaya ve yaygın bir muhalefet yaratmaya yöneldi. Sankara katledilmesinden daha birkaç ay önce duruma ilişkin gerçekçi bir vizyona sahipti. 4 Ağustos 1987'de Devrim'in dördüncü yıldönümünde yaptığı ünlü konuşmada reformlara biraz ara vermek gereğine değinmişti: "daha örgütlü, daha bilimsel, daha karalı bir mücadeleye girişmek için öncelikle geçmiş eylemimizden dersler çıkarmalıyız."[178] Ve televizyonda yaptığı bir konuşmada şunları söylemişti: "Kendimi iki yanı uçurum bir yokuşu tırmanmakta olan bir bisikletçi gibi hissediyorum. (...) Kendi kendime kalmam için, kendimi hissedebilmem için tırmanmaya devam etmek zorundayım..."[179]

İç çelişkiler Sankaracı rejimin pek çok dış düşmanı tarafından dikkatle inceleniyordu. 1985 Aralık ayında öğrenci eylemleriyle sarsılan ve aynı dönemde Burkina'ya karşı yeni bir savaş başlatan Mali iktidarından, Burkinalı muhalifleri bir araya getiren Fildişi Sahili'ne kadar. Eski sömürgeci güç Fransa, CFA Frangını "Fransız egemenliğinin bir silahı" ve Frankofoniyi de "yeni sömürgeci bir strateji" olarak mahkûm eden bu yöneticiden korkuyordu.[180] Dahası bu yönetici Lomé'deki Fransa-Afrika Zirvesini (Kasım, 1986) boykot ederek François Mitterrand'ı açıkça eleştirmekten çekinmemişti:

177 Alfred SCHWARTZ, "L'évolution du pouvoir local villageois sous l'Impact de la révolution sankariste dans les sociétés acéphales de l'Ouest: continuité dans le changement", Le Burkina entre révolution et démocratie (1983-1993)'nin İçinde, René OTAYEK, Filiga Michel SAWADOGO ve Jean-Pierre GUINGANE (direktör), Karthala, Paris, 1996, s. 166.

178 Thomas SANKARA, "La révolution a besoin d'un peuple convaincus, pas de vaincus", Thomas Sankara parle'nin içinde,op, cit., s. 418.

179 Thomas SANKARA, l'homme integre, film de Robin Shuffield, op, cit.

180 Thomas Sankara parle,op, cit., s. 262-263

Jonas Savimbi (Angolalı gerilla) gibi çetelerin (ve) Pieter Botha (Güney Afrika devlet başkanı) gibi katillerin o güzel ve temiz Fransa'yı gezme hakkını nereden bulduklarını anlamış değiliz. Onlar Fransa'yı, kana bulaşmış elleri ve ayaklarıyla kirlettiler. Ve onlara bunun için izin veren herkes, burada ve her yerde, bugün ve her zaman bunun sorumluluğunun taşıyacaktır.[181]

13 Ekim 1987'de Blaise Compaoré'yi iktidara getiren hükümet darbesi sırasında Sankara'nın katledilmesinde kimlerin payı olduğunu kuşkusuz hiç kimse kesin olarak söyleyemez. Buna karşılık Bizzat Sankara'nın 1986 Ekim ayında bir uçak kazasında yaşamını yitiren Mozambikli başkan Samora Machel'in ölümüyle ilgili söyledikleri son derece mantıklı: "Samora Machel'i kimin öldürdüğünü öğrenmek için, kendimize Machel'in ölümünde kimin çıkarı olduğunu sormamız gerek."[182] O halde Sankara'nın ölümünün ve ardından Compaoré'nin yaşama geçirdiği düzeltme politikasının, 1960 bağımsızlıklarıyla ortaya çıkan "Fransafrika" sistemine (bkz. 6. Bölüm) devrimci devlet başkanının dürtüsüyle komşularını itaatsizlik yoluna sürükleyen bir ülkeye müdahale olanağı verdiğini söylemek mümkün. Sankaracı devrimi, yani baskı, sömürü ve adaletsizliği doğuran nedenler ortadan kalkmadığı için Sankara'nın yaşama geçirmeye çalıştığı ilkelerin unutulma olasılığı çok az: Onun sürekli olarak söylediği gibi, "ancak bir insanı öldürebilirsiniz, düşüncelerini değil."

181 Thomas SANKARA, "Réception oficielle pour François Mitterand" (17 Kasım 1986), Thomas Sankara parle'nin içinde,op, cit., s. 348.

182 Thomas SANKARA, "Sur la mort de Samora Machel" (Ekim 1986), Thomas Sankara parle'nin içinde,op, cit., s. 335-336.

SAID BOUMAMA

ÇEVİRİ ŞULE ÜNSALDI

AFRİKA DEVRİMİNİN FİGÜRLERİ

KENYATTA'DAN SANKARA'YA

NOTA BENE

Geleceğin Kıtası" Afrika'nın 1940-1970 arasındaki 30 yıllık tarihine yazılan kurtuluş mücadeleleri ve bu mücadelelerin post akımlar çağındaki çarpıtmalara karşı onları yeniden yorumlanması...

Jomo Kenyatta'dan, Afrika'nın "Che"si diye anılan Thomas Sankara'ya kadar, bu mücadelelere damgasını vuran on "savaşçı düşünür"ün öyküsü: "Onların hepsi "devrimci" değil. Kimilerinin bazen düşmanlarıyla anlaşarak, bazen de ideallerine ters düşen davranışlara yönelerek yollarından ayrıldığını göreceğiz. Burada önemli olan, hepsinin de tarihin akışını değiştiren o büyük devrimci harekete katkıda bulunmuş olmaları...

Arka planda Avrupa ve Afrika tarihinde anti-sömürgeciliğin anti-emperyalizme ve sömürgeciliğin de yeni sömürgeciliğe dönüşme süreci ve günümüzde bunların yeniden yorumlanması bulunuyor. Bu dönüşüm süreçlerinde otantik Afrika kültürünün ve "zenciliğin" yerini, Avrupa Solu'nun ve Afrikalı ulusal burjuvazilerin tavır alışlarını, barışçıl-silahlı mücadele ikilemlerini, SSCB, Çin ve Küba'dan başlayan kırılmaların ve bu bağlamda dünya genelindeki politik kutuplaşmanın kurtuluş mücadeleleri üzerindeki etkilerini ve tamamlanamamış devrimlerin zaaflarını görüyoruz.

9 786059 679473